

PhD ÉRTEKEZÉS

dr. Szilva-Orosz Flóra

MISKOLC

2022

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

dr. Szilva-Orosz Flóra

A SZOCIÁLIS FARM
(PhD értekezés)

Nyilvános vitára alkalmas változat

A kézirat lezárásának dátuma: 2022.augusztus 10.

Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Róth Erika, egyetemi tanár

A doktori program címe: A magyar állam- és jogrendszer, jogtudomány továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra

Tudományos vezető:

Prof. Dr. Csák Csilla intézetigazgató egyetemi tanár

MISKOLC

2022

Köszönetnyilvánítás

Szeretném megragadni az alkalmat, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki konzulensemnek, *Prof. Dr. Csák Csilla* intézetigazgató egyetemi tanárnak, aki végig kísért és szakmai támogatást nyújtott ezen a hosszú úton, kezdetben a TDK dolgozatok megírásakor, a szakdolgozat megvédésekor, majd a doktori képzés során a PhD disszertáció elkészítésekor.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani továbbá:

Dr. Gazsi Adrienn ügyvédnek;

Dr. Dorit Haubenhofner osztrák kutatónak;

Prof. Dr. Jakab Nóra egyetemi tanárnak;

Jakubinyi Lászlónak, a Szimbiózis Alapítvány elnökének;

Jan Hassink holland kutatónak és care farm vezetőnek;

Dr. Major Ágnes agrárszakjogásznak, a Kislépték Egyesület elnökségi tagjának;

Dr. Mélypataki Gábor egyetemi adjunktusnak;

Mészáros Andreának, a Társadalmi Vállalozások Magyarországi Koalíciója elnökének;

Dr. Olajos István egyetemi docensnek;

Szabadkai Andreának, a Kislépték Egyesület szakértőjének;

Prof. Dr. Szilágyi János Ede egyetemi tanárnak

a támogató szakmai háttér megteremtéséért, szakmai tanácsaikért és konstruktív kritikáikért.

Kiemelt köszönet illeti a *Családomat*. Köszönöm kedves Szüleimnek, akik elindítottak ezen az úton, és támogattak a képzés és a disszertáció megírása során. Köszönöm kedves Férjemnek, aki végig mellettem volt, és lelki támogatást nyújtott a képzés és az értekezés elkészítése alatt.

Témavezetői ajánlás

dr. Szilva-Orosz Flóra témavezetőjeként már több éven keresztül kísérem figyelemmel a jelölt kutatási tevékenységét és elhivatottságát a kutatási téma iránt. Már joghallgatóként is a doktori témáját kutatta, és kutatásának tudományos megalapozottságát és alaposágát, valamint a téma újszerűségét is fémjelzi, hogy a bíráló szakmai zsűri OTDK I. helyezéssel értékelt munkáját. Ennek a kutatásnak a következő állomása és a több éves kutatási tevékenységének produktuma a jelen PhD dolgozat.

Az agrárjogi területet érintően kiemelt kutatási területek - agrárüzemrendszer, a földtulajdoni és földhasználati viszonyok, valamint az agrárkörnyezetvédelem – metszetében található a szociális farmrendszer témaköre. A természeti és humánerőforrások körében folytatott kutatások egyik fő iránya az innovatív megoldások adaptációja a jogi szabályozásba. Az innovatív megoldások között kiemelt kutatási irány a szociális farmrendszerrel összefüggő jogi szabályozásnak a társadalmi és gazdasági kihívásokra választ adó feldolgozása. A PhD dolgozat keretében a jelölt egy új modell jogösszehasonlító elemzését tárja fel, és a hazai szabályozás kereteit mutatja be és elemzi. A modell újszerűségét is alátámasztja, hogy ezt elemző tudományos munkák a hazai szakirodalomban kis számban lelhetők fel. A kutatás során – a jelölt idegen nyelvi jártasságát is kihasználva – a nemzetközi szakirodalom feldolgozása megkerülhetetlen kihívásként és elkerülhetetlen megoldásként kínálkozott. Flóra célkitűzése az, hogy komplex szemlélettel mutassa be a PhD értekezésben a szociális farmok működését, jelentőségét, illetve határozza meg a hiányzó jogi szabályozás alapjait, kialakítva ezáltal a farmok további működésének nélkülözhetetlen feltételrendszerét. Mindazonáltal pedig megalapozza az elméleti kutatás gyakorlati jelentőségét, a szociális farmok identitását.

A kutatási irány gyakorlati hasznossága mellett, különösen fontosnak tartom kiemelni – dr. Szilva-Orosz Flóra tudományos munkásságára tekintettel – a pályázó rátermettségét és elhivatottságát a kutatási terület iránt. A PhD

kutatása során, a témájához szorosan kapcsolódó jogterületekkel is foglalkozott, eredményeiről konferenciákon (nemzetközi és hazai) tartott előadások és a megjelent publikációk, tanulmányok (magyar és angol nyelven) adnak tanúbizonyságot. Folyamatos kapcsolatban áll és együttműködik a Szimbiózis Alapítvány (Miskolc) által működtetett szociális farmmal, amely mind az elméleti, mind a gyakorlati kutatásában nagy szerepet játszott. A szociális farmrendszer külföldi tapasztalatairól sem kizárólagosan csak a külföldi szakirodalomból értesült, hanem külföldi tanulmányútjai során személyesen is tapasztalója volt a nemzetközi jó gyakorlatoknak. Kiemelést érdemel, hogy 2019 tavaszán részt vett a „Szociális farm” jogszabályi bevezetése – szakmapolitikai javaslat elkészítésében is.

dr. Szilva-Orosz Flóra a kutatást töretlen lelkesedéssel, kitartással folytatta, amely motorja volt mindvégig a közös munkánknak és együttműködésünknek. A téma iránti folyamatos érdeklődése pedig záloga volt a komplex, igényes és tudományos eredményeket prezentáló dolgozatának.

Miskolc, 2022.08.10.

Prof. Dr. Csák Csilla
témavezető

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	3
Témavezetői ajánlás.....	4
Tartalomjegyzék	6
Rövidítések jegyzéke.....	10
Bevezetés	13
I. A szociális farmrendszer elméleti megközelítése.....	21
1. A szociális farmtevékenység megjelenésének előzményei	21
2. Multifunkcionális mezőgazdaság	26
2.1. A multifunkcionális mezőgazdaság jelentése	27
3. Társadalmi vállalkozások	33
3.1. A társadalmi vállalkozás fogalma	34
3.2. A társadalmi vállalkozásokkal kapcsolatos jogi szabályozás	46
3.2.1. Szövetkezeti forma	49
3.2.2. Vállalati/társasági forma.....	52
3.2.3. Civil szervezeti forma.....	53
4. Összegzés.....	55
II. Rendszertani alapok	57
1. A „green care” fogalma	57
2. A green care-en belüli modellek.....	68
2.1. Farmpedagógia (Bauernhofpädagogik/ pedagogical farm):.....	68
2.2. Állatasszisztált beavatkozások (animal-assisted interventions):.....	71
2.3. Kertterápia (Gartentherapie/horticultural therapy, therapeutic horticulture):.....	72
2.4. Városi farmok (city farm).....	74
2.5. Gyógyító kertek, környezetek (Heilende Gärten und Landschaften/ healing gardens and healing environments).....	74
2.6. Zöld tevékenység/természetben végzett testedzés (green exercise).....	75
2.7. Ökoterápia (ecotherapy)	75

2.8. Vadon-, erdei vagy kalandterápia/vadonélmények (Wildnistherapie, Wald- und Forsttherapi/ wilderness therapy, adventure therapy).....	76
3. A szociális farm fogalma	77
4. Rendszertani értelmezés, besorolás	81
5. A sikeres működés feltételei	89
5.1. Állami elismerés, legitimitás	90
5.2. Támogató központok/szervezetek	91
5.3. Pénzügyi finanszírozás	91
5.4. A mezőgazdasági és egészségügyi, szociális szektor kapcsolódása	92
III. Nemzetközi kitekintés	93
1. Az angol 'care farm' modellje	93
1.1. A farmok száma	94
1.2. A szolgáltatást igénybe vevők.....	94
1.3. Képviselési szervek	95
1.4. Pénzügyi támogatás.....	96
1.5. A farmok jogi formája.....	97
1.6. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése	102
2. A holland 'care farm' modellje.....	104
2.1. A farmok száma.....	105
2.2. A szolgáltatást igénybe vevők	105
2.3. Képviselési szervek.....	106
2.4. Pénzügyi támogatás és szervezeti keret.....	109
2.5. Care farm típusok	112
2.6. A farmok jogi formája.....	119
2.7. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése.....	123
3. Az osztrák 'Soziale Landwirtschaft' modellje	123
3.1. Soziale Landwirtschaft kezdeményezések száma	124
3.2. Képviselési, támogató szervek.....	124
3.3. A green care kezdeményezések szervezeti kerete, támogatási lehetőségek.....	126
3.4. Tevékenységek	127

3.5. Tevékenységek szabályozása	127
3.6. Green care oktatás	129
3.7. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése.....	131
4. Az olasz 'social farm' modellje	133
4.1. A farmok létrejötte	134
4.2. A farmok száma.....	136
4.3. A szolgáltatást igénybe vevők	136
4.4. Social farm szolgáltatást támogató politikák	137
4.5. Támogató szervezetek, oktatási központok.....	137
4.6. Jogi szabályozás és legitimáció	138
4.7. A farmok tevékenységi köre.....	141
4.8. A farmok jogi formája.....	142
4.9. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése.....	143
5. Az európai országok green care modelljeinek jellemzők szerinti csoportosítása.....	148
IV. A szociális farm jellemzői hazánkban	153
1. A szociális farm hazai fogalma.....	153
2. A szociális farm modelljének elhatárolása a szociális szövetkezettől.....	159
3. A szociális farm típusai.....	165
3.1. Rehabilitációs Farm.....	165
3.2. Gondoskodó Farm	166
3.3. Társadalmi Farm.....	167
4. Szociális farmszolgáltatás.....	169
5. A szociális farm alanyi köre	171
5.1. A szociális farmszolgáltatást nyújtók köre.....	171
5.2. A szociális farmszolgáltatást igénybe vevők	173
V. A szociális farmok működésének lehetséges hazai szabályozási irányai	178
1. Definíció, szociális farmszolgáltatás köre	180
2. A mezőgazdasági tevékenység végzésének feltétele: a földtulajdonlás, földhasználat kérdése.....	182

3. A szociális farm szervezeti kerete	189
3.1. Természetes személy fenntartók lehetséges köre.....	191
3.2. Jogi személy fenntartók lehetséges köre	195
4. Foglalkoztatás a szociális farmon	204
4.1. Rehabilitációs foglalkoztatás.....	207
4.2. Fejlesztő foglalkoztatás	208
5. Az együtt gazdálkodás feltételei	213
6. Állami elismerés	215
7. Szociális Farm Tanúsító Védjegye	217
8. Összefoglalás	218
A kutatási eredmények összefoglalása	220
Summary of research results	225
Melléklet	230
Irodalomjegyzék.....	236
A szerző témához kapcsolódó publikációi	275
Szerzőségi Nyilatkozat.....	278

Rövidítések jegyzéke

AB	Alkotmánybíróság
AWBZ	Holland rendkívüli egészségügyi kiadásokról szóló törvény (Algemene Wet Bijzondere Ziektekostena – AWBZ)
Áfa tv.	2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról
Civil tv.	2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról
CoP	Community of Practice – Farming for Health
COST	European Cooperation in Science and Technology
CSR	Corporate Social Responsibility = vállalati társadalmi felelősségvállalás
Ctv.	2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról
EGSZB	Európai Gazdasági és Szociális Bizottság
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
EU	Európai Unió
EUB	Európai Unió Bírósága
EUMSZ	Az Európai Unió működéséről szóló szerződés
Fétv.	2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról
Fftv.	2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról (földforgalmi törvény)
Flt.	1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról
Fogy. tv.	1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról
GewO	Osztrák kézműves, kereskedelmi és ipari tevékenységek szabályozásáról szóló törvény (Gewerbeordnung – GewO)
Gyvt.	1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (gyermekvédelmi törvény)
Kvt.	1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól
LFI	Osztrák Mezőgazdasági Képzési Intézet (Ländliches Fortbildungsinstitut – LFI)
Mt.	2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

Nvtv. OFA ÖKL	2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról Országos Foglalkoztatási Alap Mezőgazdasági Technológia és Vidékfejlesztési Kuratórium (Österreichischen Kuratorium für Landtechnik und Landentwicklung – ÖKL)
Ptk. SoFar	2013- évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről Social Farming project
SR Szja. tv.	Social Responsibility = társadalmi felelősségvállalás 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról
Szt.	1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról (szociális törvény)
Szöv. tv.	2006. évi X. törvény a szövetkezetekről (szövetkezeti törvény)
Tao. tv.	1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról
TCS TÉSZ	termelői csoport termelői értékesítő szervezet

„Hiszünk abban, hogy mindenki képes dolgozni, a mi feladatunk pedig az, hogy felismerjük, ki mire képes. A cél az, hogy mindenkinek legyen miért felkelnie reggel.”

Jakubinyi László

Bevezetés

A hátrányos helyzetű emberek, ezen belül is különösképpen a fogyatékossgal élők és megváltozott munkaképességű személyek jólléte, integrációja, rehabilitációja és foglalkoztatási lehetőségei társadalmi és gazdasági szempontból is jelentős kérdések. Az inkluzív megoldások állami szerepvállalással és megoldások kidolgozásával valósulnak meg, ugyanakkor megfigyelhetők „alulról jövő” kezdeményezések is, amelyek életképes működési mechanizmusai ezen újszerű modellek létjogosultságát is igazolják. Ebbe a szegmensbe tartoznak a szociális farmok is, amelyek Magyarországon is aktívan tevékenykednek, ellenben a jogi szabályozás tekintetében kevésbé fókuszáltak. A kutatás irányát ennek feltárásában, működési mechanizmusa elemzésében határoztam meg.

Az értekezés a hátrányos helyzetű személyek problémáinak, a hátrányos helyzetből való kiút egyik lehetséges megoldását kínáló, e személyi kör mezőgazdasági környezet általi felkarolását biztosító, multifunkcionális társadalmi innovációt dolgozza fel, nevezetesen a szociális farm modelljét a jogtudomány szemszögéből.

A szociális farmszolgáltatás számos európai országban létező és működő multifunkcionális mezőgazdasági modell, amely önkéntes alapon, alulról építkezve indult el a társadalmi problémák megoldására. A mezőgazdaság hagyományos és egyben újragondolt, innovatív alkalmazását jeleníti meg az egészségügyi és szociális szolgáltatásokkal szoros szimbiózisban.¹ Célja, hogy elősegítse a hátrányos helyzetű emberek társadalmi, testi, mentális és oktatási jóllétét, biztosítsa rehabilitációjukat, integrációjukat, terápiás munkalehetőséget nyújtson, valamint ismeret- és tapasztalatszerzést adjon számukra.² Lehetővé teszi az emberek különböző csoportjai közötti kapcsolatok (újra)kialakítását, valamint a vidéki és városi környezet összekapcsolásánál is szerepet játszik. Európa szerte elfogadott definíció még

¹ LANFRANCHI et al. 2015, 711-712.o.

² WIESINGER et al. 2013, 5 o.

nem létezik, így eltérő fogalom-meghatározások alakultak ki. Ennek ellenére egy dinamikusan fejlődő modellről van szó, amely egyre nagyobb jelentőséget vív ki magának az európai országokban a szociális mezőgazdaság terjedése révén.³

Magyarországon, bár már nem illethető az 'új jelenség, kezdeményezés' jelzővel a szociális farmszolgáltatás – hiszen az első, szociális farmnak tekinthető kezdeményezések a 2000-es évek első felében jöttek létre –, működési struktúráját és államilag elismert létezését tekintve azonban még mindig gyerekcipőben jár a modell. Kevesek által ismert társadalmi innováció, maga a fogalom jogi kategóriaként ismeretlen. Más európai országok kezdeményezéseihez hasonlóan alulról építkező modellként jött létre, így a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek stratégiai és szakismereti hiányosságok, illetve megfelelő jogszabályi környezet hiányában kezdték meg működésüket hazánkban. A jogi szabályozás anomáliái, melyek egyrészt a jogi szabályozás hiányosságaira, másrészt a jogi szabályozás ellentmondásaira vezethetők vissza, jelenleg gátolják a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek megfelelő működését. Ennek következtében arra van szükség, hogy a jogi szabályozás választ adjon egy már működő, új kezdeményezésre.

Intézményi szempontból közelítve többféle szociális farm típus létezik, létezhet, azonban tevékenységi körök szempontjából összetett, komplex rendszert alkotnak: szociális, termelési, értékesítési és foglalkoztatási tevékenységet foglal magába, melyeket kívülről vagy belülről szervezik meg az egyes szociális farmszolgáltatást nyújtók (természetes vagy jogi személy). A szociális farmok létének, működésének fő problematikája a termelési tevékenységből, a szervezeti keretből, valamint az együtt gazdálkodás feltételeiből ered. Speciális problémakör abban az esetben merül fel, ha a szociális farmszolgáltatást nyújtó intézmény belülről, saját maga akarja megszervezni a termelési tevékenységet. Ugyanis a mezőgazdasági termelés nélkülözhetetlen eleme a föld, ami pedig fölveti a földhasználat, illetve a földtulajdon kérdését: Vajon ezek az intézmények, szervezetek is szerepelnek

³ DI IACOVO-O'CONNOR 2009, 11-12. o.

a földhasználati és földtulajdonosi jogosultak körében? A mezőgazdasági tevékenység végzéséből adódó további dilemmára ad okot a szociális farmszolgáltatást igénybe vevő célcsoport kör együtt gazdálkodásának és piacra jutásának megvalósulása: Milyen speciális szervezeti keret biztosítja ennek lehetőségét az egymással hozzátartozó viszonyban nem álló személyek számára? A résztvevők foglalkoztatása pedig a szervezeti kerethez igazodik, annak formájától függ a foglalkoztatás jogviszonyának típusa, ideértve azt is, ha természetes vagy jogi személy jelenik meg a munkáltatói oldalon. Mindezen kérdések megválaszolására vállalkozik jelen disszertáció de lege ferenda javaslatok keretében, melyek megfelelő alapul szolgálhatnak a jogi szabályozás számára.

Hipotézisem szerint a szociális farm és farmszolgáltatás működőképes konstrukció, gondoskodó környezete hosszú távon is fenntartható, pozitív jövőképet biztosít számos hátrányos helyzetű személy számára. Annak érdekében azonban, hogy valóban fennmaradjon a modell és hatékonyan, illetve hatékonyabban működhessen, és lehetséges formái visszaköszöjenek a jogszabályokban, elengedhetetlen a meglévő joghézagok orvoslása. Ebből kifolyólag a szociális farm modelljének bemutatását szolgáltatásnyújtási és tevékenységi oldalról – még hozzá mezőgazdasági termelési és értékesítési tevékenységi kör, valamint foglalkoztatási szempontból – közelítem meg, és fejtem ki az ezzel kapcsolatos problémákat, és fogalmazom meg a lehetséges megoldási javaslatokat. A jogi szabályozást tehát ezzel összefüggésben vizsgálom meg. Az sem mellékes érv, hogy más európai országban már bevált modellként, gördülékenyen működnek a farmok államilag elismert keretek között. Mind e közül kiemelkedő és példaértékű az olasz modell, hiszen külön jogszabály rendelkezik a szociális farmok működéséről. Maga az Európai Unió (a továbbiakban: EU) is felismerte a szabályozás jelentőségét⁴. Bár még nem történt európai uniós szintű egységes szabályozás, fogalom-meghatározás, úgy vélem, a tagállamok általi erőfeszítések a jogszabályi keret kialakítására az EU-t is erre fogják mindinkább sarkallni.

⁴ Lásd EGSZB Vélemény 2012.

A disszertáció öt fő részre tagolódik. Az I. részben a téma szempontjából lényeges kiindulópontok elemzése kap helyet, amelyben azokat a kérdéseket vizsgálom, amelyek meglátásom szerint a kutatás alapját képezik, és amelyek megalapozzák a szociális farm társadalmi és gazdasági életbe való beágyazódását, interdiszciplináris vizsgálatot végezve. Ide tartozik a szociális farmtevékenység megjelenésének gyökere. Ebben a fejezetben ismertetem azokat a programokat, kezdeményezéseket, melyek azt igazolják, hogy a zöld környezet jelentette előnyöket már a középkorban is felismerték, a II. világháborúig virágzott ennek szerepe, majd hogyan találtak vissza ehhez a 21. századtól ismételten. Ebben a részben külön fejezetben foglalkozom a multifunkcionális mezőgazdaság kérdésével, mivel a szociális farmon végzett tevékenységek összetett és sokszínű jellege alapján a szociális farm is multifunkcionális mezőgazdasági tevékenységi formának minősül. A következő fejezet a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek körének jellemzőit, a piaci és nem piaci céllal működő szervezetek közötti elhelyezését taglalja. Működésük társadalmi funkciójának dominanciája révén a társadalmi vállalkozások körébe sorolandók, melyek több szempontból is kapcsolódnak a társadalmi innovációhoz. Valamint nagyon fontos szerepet töltenek be a társadalom irányába vállalt felelősség tekintetében, tekintve, hogy a társadalom jelentős hányadát érintő problémát kívánnak orvosolni.

Az értekezés gondolatmenetének következő fontos állomását alkotja a szociális farm rendszerbeli elhelyezése az ún. *green care* modellek között. A II. részben ismertetem a *green care* gyűjtőfogalmat és az abba sorolható modelleket, külön vizsgálva a szociális farm fogalmát. Nemzetközi viszonylatban az egyes *green care* modellek bár eltérő jellemzőkkel bírnak, ennek ellenére közös alapokon nyugszanak: zöld környezetben mezőgazdasági tevékenységek végzése történik, valamilyen szempontból hátrányos helyzetű személyekre koncentrálnak. A II. rész egyik legmeghatározóbb fejezete a *green care* modellek, ezen belül a szociális farm modelljének rendszertani besorolása, értelmezése, ami lényegesen megkönnyíti a tisztánlátást az egyes környezet adta előnyöket alkalmazó programok, modellek között. Ez az

értekezés egyik novumaként említendő. Végezetül e rész utolsó fejezetében azonosítom azokat a feltételeket, amelyek megalapozzák a szociális farm sikeres működését.

Az értekezés III. része külföldi kitekintést végez. A későbbi jogösszehasonlító elemzésre és de lege ferenda javaslatok megfogalmazására alapot adva, a magyar szabályozás számára mintaként szolgáló nyugat-európai országok, ezek közül is az Egyesült Királyság, Hollandia, Ausztria és Olaszország szociális farm modelljeinek jellemzőit vizsgálom meg. E négy ország eltérő jogrendszerbe tartozik, ugyanakkor pontosan ez ad lehetőséget a szélesebb körű elemzésre, látásmódra. Továbbá ezekben az országokban régebbre visszanyúló gyökerekkel, hatékony keretek között működnek a szociális farmok, nagy jelentőségre szert téve.

A külföldi példákat követően a disszertáció IV. része a szociális farm modelljének hazai jellemzőit tárgyalja. Ennek első fejezete a szociális farm fogalmának hazai értelmezését, szakértői csoport által megalkotott definíciót ismerteti. Mivel hazánkban gyakran összekeverik a szociális farm fogalmát a szociális szövetkezet fogalmával, külön fejezet foglalkozik azok elhatárolásával. Ezt követő fejezetben a farmok hazánkban azonosított típusait mutatom be. Majd ismertetem a szociális farmszolgáltatást, végezetül pedig az alanyi kört, vagyis ki nyújtja, és ki veszi igénybe a farmszolgáltatást.

Az V. befejező rész a jövőképet vetíti előre, azaz a szociális farmrendszer működését biztosító komponenseket, melyek a megfelelő hazai szabályozás megalkotásának alapjául szolgálnak. Az értekezés több olyan jogi szabályozásból eredő problémát, illetve hiányosságot fogalmaz meg, amely jelenleg nehezíti a hatékony működést. De lege ferenda javaslatokat fogalmazok meg a lemaradásban lévő jogi szabályozás pótlása, reformja tekintetében, a külföldi példák alapul vétele segítségével.

A választott téma esetében mellőzhetetlen a *jogösszehasonlító módszertan* alkalmazása, hiszen Európa több országában is működnek, nagy jelentőségre szert téve green care modellek, azon belül komplex szolgáltatást megvalósító szociális farmok, így az egyes nyugat-európai országok

szabályozása mintaként szolgálhat a hazai szabályozás számára. Más európai országokban már nagyobb hagyománya van a szociális farmszolgáltatásnak, nem beszélve arról, hogy a szociális farmok gyökerei is külföldön jelentek meg. A jogösszehasonlító módszer szerepet kap a rendszertani elemzést tárgyaló II. részben a kialakult fogalmak összevetésekor (analitikus módszer) és az egyes green care modellek közös jellemzőinek meghatározásakor (common-core módszer), illetve a külföldi példákat bemutató III. rész végén a vizsgált külföldi országok jellemzőinek csoportosításakor (strukturalista módszer). Valamint a hazai szabályozásra tett javaslatok során is jelentős szerepet kap.

A disszertációban alkalmazom az *interdiszciplináris elemzést* is. Nyilvánvaló, hogy a jogtudomány által való vizsgálat csak egyike a hátrányos helyzetű személyek felmerült problémái lehetséges megközelítésének, megoldásának, ugyanakkor az egyik leglényegesebb jogágnak számít, hiszen a megoldás állami elismerése és a megfelelő jogszabályi környezet nélküli működés rendkívül megnehezíti egy jó megoldás létezését. A hátrányos helyzetű személyek megnevezett problémái tehát nemcsak a jogtudomány által vizsgálható kérdések, hanem jelentős szerepe van más tudományterületeknek és azon belüli tudományágaknak is, így a társadalomtudományok belül a szociológiának, gazdálkodás- és szervezéstudománynak, agrártudományokon belül az agrárelméletnek, valamint az orvostudományokon belül a pszichológiának e kérdések kapcsán. Rendkívül szerteágazó, több tudományterületet felölelő modellről van szó. A disszertációnak nem célja valamennyi tudományterület felőli megközelítés, csupán a jogtudomány szemszögéből való vizsgálat. A jogtudomány körében is számos jogág, jogterület irányából vizsgálható meg a szociális farm modellje: agrárjogi (agrárelmélet, vidékfejlesztés, agrárüzemrendszer alanyi és tárgyi oldala), szövetkezeti jogi, munkajogi, szociális jogi, alkotmányjogi⁵, társasági jogi,

⁵ A szociális farm modellje olyan fontos értékeket – a mezőgazdasági tevékenységekhez, környezetbarát és fenntartható tevékenységekhez és a vidékhez kapcsolódó értékek, a hátrányos helyzetű személyek felkarolása és foglalkoztatása – képvisel, melyek gyökerei, alapja az alkotmányra vezethető vissza. Ezek a szociális farm – multifunkcionális jellegéből adódóan – társadalmi és ökológiai funkciójából eredő jellemzők az agrár- és környezetvédelmi, illetve esélyegyenlőséget

illetve pénzügyi jogi, támogatási jogi oldalról. Mivel az értekezés alapvetően agrárjogi témájú, így az elsősorban agrárjogi szempontból, az agrárjog jogterületén belül vizsgálja a szociális farm modell jellemzőit. Az agrárelméleti vizsgálat mellett munkajogi és szociális jogi szakirodalom is feldolgozásra kerül.

Kutatásmódszertani szempontból az egyik alkalmazott módszertani elem a *normatív módszer*. Az értekezés a földforgalmi törvény mellett más vonatkozó jogszabályok – mint például a Polgári Törvénykönyv, Munka Törvénykönyve, szociális törvény – rendelkezéseit és hiányosságait vizsgálja. A leíró jelleg mellett törekszek a kritikai elemzés folytatására, főként a jogszabályi rendelkezések áttekintése kapcsán, melynek keretében megfogalmazom a jogi szabályozás hiányosságait és ellentmondásait a mezőgazdasági földhasználat és földtulajdonlás kérdése, a farmszolgáltatást nyújtók alanyi köre, valamint a farmszolgáltatást igénybe vevők egymás közötti viszonya tekintetében.

A *dogmatikai módszert* alkalmazva a nemzetközi példák vizsgálata mellett a hazai modell elemzésére fektet nagy hangsúlyt a disszertáció. A kutatás központi részét képezi a szociális farm hazai jellemzőinek bemutatása. Továbbá e módszer által tekintem át a szociális farm társadalmi és gazdasági szerepét, jelentőségét és a green care modellek rendszertani besorolását.

Egyes jogintézmények szerepének vizsgálata során, ahol indokoltnak tekinthető, *történetiségében* is bemutatásra kerül az adott jogintézmény fejlődése. Ennek keretében a szociális farm modell előzményei kerülnek feltárássra. Hangsúlyozni kell, hogy Magyarországon valós történeti múltról nem beszélhetünk a szociális farmok kapcsán, hiszen nem túl rég, a 2000-es években jelentek meg hazánkban. Így ez esetben a külföldi példák fejlődési hátterének felkutatásáról van szó. Ezen belül is azt vizsgálva, mikor, milyen elnevezéssel jelent meg, hogyan fejlődött a mai értelemben vett szociális farm

biztosító szabályozási tárgyakkal kapcsolódnak, melyek megítélésem szerint fontos alapként szolgálnak a szociális farmok működéséhez.

modellje. Az előzmények tárgyalása az értekezés egy kisebb szeletét alkotja, mivel az sokkal inkább a jelenre fókuszál.

Fontos kiemelni, hogy a szakirodalom felkutatása és elemzése mellett jelentős szerepet játszott kutatásomban az *empirikus forrásnak* számító külföldi kutatókkal való találkozás és eszmecsere, külföldi farmokra látogatás, illetve Miskolcon a Szimbiózis Alapítvány által működtetett szociális farmon végzett kutatás. A külföldi példák és a hazai jellemzők vizsgálatánál nagy segítséget nyújtottak ezek az empirikus kutatások.

A disszertáció elsődleges célja olyan átfogó, jogi szabályozásra, illetve annak módosítására javaslatot adó kutatás végzése, amely megfelelő kiindulási alapul szolgál a hazai szociális farmok további hatékony, jogszabályi keretek közötti, államilag elismert működéshez. Másodsorban, bár külföldön már készült PhD dolgozat formájában szociális farmokat bemutató munka, de nem jogtudományi szempontból, hazánkban eddig még nem született ilyen átfogó, jogtudományi szempontból feldolgozó mű.

A téma vizsgálata során az alapvető hipotézisem az, hogy a szociális farm olyan speciális tevékenységi forma, amely megfelelő alternatívát állít a hátrányos helyzetű személyek integrációja, terápiája és foglalkoztatása elé, és alkalmas e személyi kör felkarolására társadalmi és gazdasági szempontból. Ezáltal a társadalom hasznos tagjává válhatnak. Valamint a nevelési-oktatási intézményekben nevelt és oktatott gyerekek számára fontos ismeretterjesztő, szemléletformáló szereppel bír a szociális farm. Második hipotézisem szerint a szociális farmok hatékony működéshez szükség van a hiányos és működést akadályozó, korlátozó magyar jogi szabályozáson belüli speciális, a szociális farmszolgáltatásra vonatkozó szabályozás megalkotására. Harmadik hipotézisem alapján pedig bármely szervezeti forma alkalmas arra, hogy szociális farmnak minősüljön.

I. A szociális farmrendszer elméleti megközelítése

A disszertáció első fejezete azokat a jellemzőket veszi sorra, amelyek megalapozzák a szociális farm modelljének elméleti megközelítését, azaz a társadalmi és gazdasági életbe való beágyazódását, jelentőségét, amelyek a működés alappilléreinek tekinthetők. A szociális farmtevékenység, farmszolgáltatás⁶ gyökerének tekinthető zöld környezethez kapcsolódó kezdeményezések ismertetése révén jutunk el a ma működő szociális farmokhoz. A szociális farmok léte pedig két területhez kapcsolódik szorosan. Egyrészt a multifunkcionális mezőgazdasághoz, ami több lábon állást, hatékonyabb önfenntartást biztosít. Másrészt a társadalmi célokat biztosító, alapvetően nem profitorientáltan működő társadalmi vállalkozásokhoz. Ebben a körben továbbá felmerül a felelősségvállalás kérdése is, annak mezőgazdasághoz való viszonya, vagyis, hogy a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet, mint mezőgazdasági jellegű társadalmi vállalkozás milyen szerepet tölt be a társadalmi felelősségvállalás területén, milyen jelentőséggel bír a hátrányos helyzetű személyek integrációjában, terápiájában és foglalkoztatásában. Összességében úgy gondolom, e fejezet jól tükrözi a szociális farm modell interdiszciplináris jellegét.

1. A szociális farmtevékenység megjelenésének előzményei

A természet és annak élő és élettelen elemeinek alkalmazása az egészség, jóllét megőrzése, javítása céljából nem új keletű dolog. A történelem során a börtönök, kórházak, kolostorok és templomok is felismerték a természet egészségre gyakorolt pozitív hatásait. A középkorban sok kórház és kolostor

⁶ A szociális farm az a színtér, amely hátrányos helyzetű személyeket karol fel és fogad, és számukra szociális farmszolgáltatást nyújt. Tehát a szociális farmszolgáltatás a szociális farm által biztosított szolgáltatások és tevékenységek összessége.

alakított ki kertet, udvart az ott ápolott betegek számára, ahol menedéket találtak.⁷

A legkorábbi felismerhető gondoskodási program (care programme), amit ma a „green care” (zöld gondoskodás) elvében találunk meg, Geel-ben, Flandriában jelent meg a 13. században. A gondoskodásra szorulókat a faluban lakó családoknál, vidéki környezetben dolgoztak napi rutinként, ahol főként különböző agrártevékenységeket végeztek. A Geel-ben folyó program volt az első olyan példák egyike, amelyet ma terápiás közösségnek hívnánk. Ez a fajta gondoskodás még ma is létezik Geel-ben, Belgiumban, mely települést a mentális betegekkel és a róluk való gondoskodás helyszínéül azonosítanak.⁸ Benjamin Rush-t, a kora 19. századi amerikai orvost gyakran a modern kertterápia atyjának tekintik. Azt vizsgálta, hogyan hat az emberekre a szabad környezetben végzett munka. Megfigyelései szerint az elmebetegintézet farmján végzett munka jótékony hatással bír az ott kezelt betegek számára. Ezek a gyógyintézetek, melyeket a zárt ajtókon kívüli tevékenységek és munkavégzés jellemeztek, egészen a 20. század közepéig fennmaradtak. Kezdetben a kinti, kerti munkavégzést csak a fizikailag sérült betegek rehabilitációja, felépülése érdekében alkalmazták, majd a rehabilitációs orvoslás és gondozás fejlődésével a mentális egészségügyi problémákkal és tanulási nehézségekkel küzdők esetében is jól alkalmazható megoldásnak találták az 1950'-es, '60-as években.⁹

Az első terápiás közösségek az Egyesült Királyságban jöttek létre a II. világháború alatt. Számuk az 1940-es években egyre terjedt. Vidéki, mezőgazdasági környezetben működtek, mivel a természet a terápia fontos eszközeként szolgált. A terápiás közösségek másik formája a Champhill Község¹⁰ volt, melyet Dr. Karl König alapított 1939-ben. König a

⁷ BIRD 2007, 101-102. o.

⁸ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010,13-14. o.; ROOSENS 2008, 179-180. o.

⁹ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010,14-16. o.

¹⁰ A Champhill Község segítőkészségét a tanulási nehézségekkel, mentális egészségügyi problémával és más speciális szükségletet igénylő gyermekek, fiatalok és felnőttek számára, hogy kölcsönös tiszteleten és egyenlőségen alapuló környezetben éljenek, tanuljanak és dolgozzanak másokkal együtt. Ma több mint 100 Champhill közösség működik több mint 20 európai országban, Észak-Amerikában, Dél-Afrikában és Indiában. A Champhillről lásd: <https://camphillfoundation.org/about-camphill/> (letöltés: 2021.09.24.)

társadalom peremére szorult emberek életén akart javítani, így megalapította az első Camphill közösséget a sajátos nevelési igényű gyermekek számára Aberdeen-ben, Skóciában. Később a mozgalom világméretűvé vált. Tanulási nehézséggel küzdő, mentális problémáktól szenvedő és más speciális szükségletű gyerekek és felnőttek élnek és dolgoznak együtt terápiás közösségekben, amelyek közül sok vidéki környezetben található.¹¹

A 20. század második felétől, a II. világháborút követően azonban az európai mezőgazdaság és az egészségügyi, szociális ellátórendszer jelentős változáson ment keresztül. A mezőgazdasági szektor új kihívások elé nézett.¹² A nagygazdasági rendszer kialakulásával a gazdasági nyereség fenntartása érdekében egyre növelték a gazdaságok nagyságát, hatékonyságát, míg a munkaerő-használatot minimalizálták. Ennek következtében, valamint a globalizáció, urbanizáció hatására a vidéki társadalomban negatív folyamatok indultak el. Az emberek egyre inkább elszakadtak a természettől és olyan alapvető mezőgazdasági tevékenységektől, mint a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen növénytermesztés és állattartás, felgyorsult a munkanélküliség és az elvándorlás. A mezőgazdasági politika átszervezése, a technológiai fejlődés is jelentős változást eredményezett a mezőgazdaságban. Az iparosodással, urbanizációval és népességnövekedéssel együtt negatív környezeti externáliák jelentek meg, melyek miatt nőtt az aggodalom a természetvédelem és a környezet iránt.¹³ Ezek mellett az egészségügyi és szociális ellátórendszerben is változások történtek. Rohamosan megnőtt a valamilyen egészségügyi, mentális és fizikai problémával küzdők száma, a társadalomba és munkaerőpiacra nehezen vagy nem integrálható személyek száma.¹⁴ Jelentősen megnövekedtek az egészségügyi és szociális ellátórendszer kiadásai. A speciális igényű, hátrányos helyzetű emberek számára az egészségügyi és szociális ellátórendszer egyre kevésbé tudott megfelelő ellátást, összetett problémakezelési megoldást nyújtani, valamint a

¹¹ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 16-17. o.

¹² LANFRANCHI et al. 2015, 712. o.

¹³ BÁLINT et al. 2007, 56. o.; HASSINK 2017, 25-27. o.

¹⁴ PRETTY 2004, 68-69. o.

hátrányos helyzetű személyek integrációja, foglalkoztatási lehetőségei sem voltak megfelelőek, vagy azok gyakran hiányoztak is. Mindezek nyomán ezek az emberek nem kapták meg a számukra megfelelő és szükséges ellátást, fejlesztést. A mezőgazdaságra nehezedő nyomás és a társadalom változó igényei egyre több gazdálkodó és egészségügyi, szociális ellátórendszerben dolgozó nézetét változtatta meg. Megjelent a változás iránti ambíció, és érdeklődés mutatkozott az innovatív gyakorlatok, kezdeményezések, mint például a multifunkcionális mezőgazdaság¹⁵ iránt.¹⁶

A mezőgazdasági szektor kapcsolódást keresett az egészségügyi és szociális szolgáltatásokkal, illetve az egészségügyi szakemberek és szervezetek megszólítva érezték magukat, hogy szolgáltatást nyújtsanak az arra rászoruló hátrányos helyzetű személyeknek.¹⁷ Új típusú, összetett, több funkciót ellátó mezőgazdasági modellek jöttek létre,¹⁸ melyek megfelelő válasznak bizonyultak a felmerülő problémákra.¹⁹ A green care az innovatív megoldások megfelelő alternatívájának mutatkozott, amely a zöld környezethez „visszatérve”, annak előnyeit ki- és felhasználva karolta fel a társadalom hátrányos helyzetű tagjait, akik önállóan nem voltak képesek sorsukon, helyzetükön javítani.

A 20. században, a green care modellek megjelenésekor még viszonylag kevés érdeklődés övezte a szektort a tudomány részéről. Azonban a 20. század végétől és 21. század elejétől jelentősen megnőtt a green care-re összpontosító tudományos kutatások és tanulmányok száma. Igény mutatkozott a green care hálózatba szerveződése iránt is. Mindezek közül kiemelhető például a 2004-ben Hollandiában, a Wageningeni Egyetemen tartott Community of Practice – Farming for Health²⁰ (a továbbiakban: CoP) hálózatának konferenciája, melynek célja az volt, hogy összehozzák a tudomány, a politika és a gyakorlat

¹⁵ Egyes kutatók úgy vélik, hogy a multifunkcionális mezőgazdaság az agrárium azon jövőbeli céljának tekinthető, amely képes lehet ellensúlyozni a csökkenő emberi munkaerőt. Lásd ELSEN-GÜNTHER-REDROLI 2006, 91-92. o.

¹⁶ Buist 2016, 2. o.

¹⁷ BUIST 2016, 2. o.

¹⁸ CSÁK-HORNYÁK 2016, 50. o.

¹⁹ BUIST 2016, 2. o.; RENTING et al. 2009, 112. o.

²⁰ A Farming for Health honlapját lásd: <https://farmingforhealth.wordpress.com/> (letöltve: 2021.08.10.)

képviselőit az egészségügy és a mezőgazdaság közös kapcsolódási pontjainak megteremtése érdekében. Ezt követően évente vagy kétévente tart konferenciát a CoP, melynek fő célja a transznacionális kutatás és a kapcsolódó megfelelő tevékenységek támogatása. Ennek révén különféle tudományos kutatási projektek indultak el, melynek eredményeként született meg például a 2006-ban elkészült könyv az Európában és az USA-ban működő green care modellekről,²¹ vagy 2008-ban a SoFar projekt²² keretében a szociális farmszolgáltatásról készült kutatás.²³ Megemlítendő továbbá Francesco Di Iacoco – Deirdre O’Connor szerkesztésében 2009-ben készült²⁴, valamint Yvette Buist holland PhD hallgató által 2016-ban megjelent²⁵ összehasonlító kutatás.

A green care európai meghonosításának következő fontos állomása a Tudományos és Műszaki Kutatás Területén Folytatott Európai Együttműködés (COST) által, “Green care a mezőgazdaságban” címmel 2006-2009 között készített cselekvési terv (COST Action 866)²⁶ volt.²⁷ A COST Action 866

²¹ A könyv a 'Farming for Health, Green Care Farming Across Europe and the United States of America' címet viseli.

²² A SoFar (a social farming rövidítésből, a projekt teljes megnevezése "Szociális szolgáltatások a multifunkcionális gazdaságokban") nemzeteken átívelő projekt célja az volt, hogy a szociális mezőgazdaság intézményi keretét, valamint a kutatás és a gyakorlat közötti információcserét javítsa, illetve az európai országok gyakorlatait összehasonlítsa, közelítse egymáshoz. Ezekon túlmenően szükségesnek ítélték meg a legfontosabb döntéshozókat és vidéki térségek képviselőit tömörítő fórum felállítását, amely a jövőbeli regionális és európai politika alakításában majd szerepet játszik. A projekt keretében elkészült tanulmány bemutatja a szociális mezőgazdaság fogalmát, annak sokszínűségét, a projektben részt vevő hét ország jellemzőit esettanulmányokkal, valamint javaslatokat is megfogalmaz a hatékonyabb további működés érdekében. A projekt a szociális mezőgazdaság Európában való elterjedésének és fejlődésének támogatására irányult. A projektet az EU a "6. Kutatási és Technológiafejlesztési Keretprogram" keretében finanszírozta. 2006 májusában kezdődött és 30 hónapig tartott. A projekt keretében húsz kutató hét európai ország szociális mezőgazdasági modelljeit vizsgálta, akik igyekeztek felmérni a szociális mezőgazdasági farmok számát, melynek keretében például Hollandiában 839, Olaszországban 685 modellt számoltak össze. A SoFar oldalán található információk: <http://www.sofar-d.de/?start>; illetve az alábbi oldalon olvasható információ alapján: <https://cordis.europa.eu/project/id/22682/reporting/it> (letöltve: 2021.09.10.)

²³ WIESINGER et al. 2013, 8. o.

²⁴ DI IACOVO-O’CONNOR 2009.

²⁵ BUIST 2016.

²⁶ A COST Action 866 Jan Hassink (Wageningeni Egyetem) kezdeményezésére, Bjarne Brastaadt (Norvég Élettudományi Egyetem) és Deirdre O’Connor (Dublini Egyetem) vezetésével, 2006-2010 között valósult meg. Az egészségügy és a mező- és erdőgazdaság területének szakértője vett részt az elkészítésben Európa huszonkét országából.

²⁷ WIESINGER et al. 2013, 8. o.

keretében²⁸ azonosították a kutatók, hogy sok ország eltérően értelmezi a létező green care fogalmakat²⁹ és az egyes modellek feltételeit, jellemzőit. Ennek felismerését követően szükségesnek ítélték meg a kutatók egy egységes fogalom meghatározását, de legalább is az egyes fogalmak közötti eligazodást, a fogalmak rendszerezését.³⁰ A fogalmi sokszínűség tudatosítását a green care fejlődése egyik fontos állomásának ítélem meg, amely előrevetíti, kijelöli a további kutatások irányát, célját.

A COST Action 866 projektet követően számos kutatás indult még – mindezek részletes ismertetésére nem kerül sor jelen disszertáció keretén belül, ellenben több is feldolgozásra került a kutatás során. A disszertáció továbbiakban elsősorban a green care modellek jelenlegi állapotának, jellemzőinek bemutatására vállalkozik, azon belül is a szociális farm modelljére helyezve a fő hangsúlyt.

2. Multifunkcionális mezőgazdaság

A green care kezdettől fogva részét képezi a multifunkcionális mezőgazdaságnak. Ezen belül a szociális farm modellje a multifunkcionális mezőgazdaság ígéretes példájaként aposztrofálható, a mezőgazdasági és egészségügyi, szociális szektor keresztezéseként. Ez a fejezet a multifunkcionalitás kérdéskörét taglalja.

²⁸ A Cost Action 866 fő célkitűzése az volt, hogy elősegítse a green care intézkedések mezőgazdaságban és kertészetben betöltött hatására vonatkozó tudományosan bizonyított tudást, ismeretet, amelyek javítják bizonyos célcsoport fizikai és mentális egészségét, valamint áltatóban szociális jóllétüket és életminőségüket. Ennek elérése érdekében külön munkacsoportok foglalkoztak az orvostudomány és egészségügy területéhez kapcsolódó eredményekkel, a gazdasági és politikai hatásokkal, valamint a nemzeti egészségügyi politikákra és társadalombiztosítási rendszerekre gyakorolt következményekkel. Továbbá önálló munkacsoport vizsgálta az egyes országokban használt fogalmakat, meghatározásokat és terminológiát. A kutatás rámutatott, hogy egyes országokban kialakult, hosszú ideje létező modellek már jól működtek, míg máshol kevésbé megalapozott kezdeményezések léteznek.

²⁹ Különbséget tesznek green care (zöld gondoskodás), care farming (gondoskodó farmszolgáltatás), soziale Landwirtschaft (szociális mezőgazdaság), farming for health (egészségpromóciós farmszolgáltatás), Gartentherapie (kertterápia), therapeutischer Garten (terápiás kertek), sozialer und therapeutischer Garten (társadalmi és terápiás kertek), stb. elnevezések között.

³⁰ HAUBENHOFER et al. 2013, 32-33. o.

Az előző fejezetben említettek szerint jelentős változáson ment keresztül a mezőgazdasági szektor. Innovatív megoldásként jelent meg a multifunkcionális mezőgazdaság, amely a gazdáknak több lábon állást, többletbevételi forrást eredményezett, illetve a hátrányos helyzetű személyek terápiás, integrációs és foglalkoztatási nehézségeik kezelését vállaló szervezetek számára is alkalmas megoldásnak bizonyult.

2.1. A multifunkcionális mezőgazdaság jelentése

A multifunkcionalitás fogalma általánosságban azt jelenti, hogy egy adott gazdasági tevékenységnek több kimenete is lehet, és ezáltal egyszerre több társadalmi célkitűzéshez is hozzájárulhat. Ebből következően a multifunkcionalitás tevékenységorientált fogalomnak minősül.³¹ Alapvetően nem csak a mezőgazdaság tekintetében érvényesül, hanem számos más gazdasági tevékenység esetében is értelmezhető, melyek, jellemzőjüket tekintve, többféleképpen lehetnek multifunkcionálisak.³² Jelen esetben a disszertáció kizárólag a mezőgazdaság keretében megvalósuló multifunkcionalitásra terjed ki, azt vizsgálja.

A multifunkcionális mezőgazdaság koncepciója arra utal, hogy a mezőgazdaság elsődleges funkciója nem korlátozódik a mezőgazdasági termékek (élelmiszer, takarmány, nyersanyag és energiahordozók) előállítására, hanem azon túlmutat, és a gazdasági funkció mellett társadalmi és ökológiai funkciót³³ is ellát.³⁴ Formálja a tájat, környezeti előnyöket

³¹ OECD 2001, 11. o.

³² OECD 2001, 14. o.

³³ SEMPIK-HINE-WILCOX összesen a mezőgazdaság, föld nyolc szerepét azonosította:

1. mezőgazdasági tevékenységek,
2. biológiai sokszínűség,
3. hagyományok, örökség,
4. vízszolgáltatások,
5. környezetvédelem – éghajlatváltozás mérséklése,
6. tájjelleg,
7. szabadidős és rekreációs szolgáltatások,
8. egészségügyi szolgáltatások.

Lásd SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 106-108. o.

Ehhez képest Takácsné György Katalin a multifunkcionális mezőgazdaság alábbi négy fő funkciót azonosította:

1. termelési funkció

biztosít, mint például a föld védelmét, a megújuló természeti erőforrások fenntartható kezelését, a biológiai sokféleség megőrzését, valamint hozzájárul a vidéki területek társadalmi-gazdasági életképességéhez. Egyébiránt hagyományokat őriz, munkát ad, vonzóvá teszi az agráriumot a városi lakosság számára.³⁵ A multifunkcionalitás elsősorban a mezőgazdasági szektorra vonatkozik, de különösen azokra a gazdálkodókra és farmokra, akik és amelyek kibővítik tevékenységüket, mezőgazdasági és nem mezőgazdasági tevékenységeket ellátva.³⁶ Összességében a multifunkcionális mezőgazdaság a mezőgazdasági tevékenységek mellett környezetvédelmi, társadalmi és gazdasági előnyöket közvetít. Ezek a jellemzők valójában nem számítanak újdonságnak, ugyanis a 20. század közepéig magától értetődőek voltak, azonban a politikai, társadalmi és gazdasági változások hatására háttérbe kerültek. Majd ismét felismerték, hogy a fennálló problémák, nehézségek kezelésére megfelelő megoldást nyújt.³⁷

A szakirodalomban a diverzifikáció³⁸ (szűkebb értelemben véve) és a multifunkcionalitás fogalma gyakran együtt is előfordul. Fehér Alajos megfogalmazása szerint mindkettő szorosan kapcsolódik a mezőgazdasághoz, a gazdaságon (farmon) belüli mezőgazdasági és nem mezőgazdasági tevékenységek körének kiszélesítésére vonatkoznak.³⁹ Ide sorolandó az ökológiai gazdálkodás, a nem hagyományos állattenyésztési- és növénytermelési termékek előállítása, a termékek feldolgozása, a falusi turizmus, valamint a szabad kapacitások nem mezőgazdasági hasznosítása. A fogalom köre azonban folyamatosan bővül, nem tekinthető lezártnak az ide

-
2. térségi vagy regionális funkció – megélhetés biztosítása, infrastruktúra megtartása, munkaerő kiegyenlítése
 3. földdel kapcsolatos és ökológiai funkció
 4. szociális és kulturális funkció – vidéki életmód, hagyományok őrzése, falusi turizmus, stb.

Lásd TAKÁCSNÉ 2007, 21-22. o.

³⁴ RENTING et al. 2009, 112. o.; CSÁK 2018b, 174-175. o., CSÁK-HORNYÁK 2016, 50. o.

³⁵ OECD 2001, 9. o.; FODOR 2012, 129. o.; SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 107-108. o.

³⁶ HASSINK 2017, 83-84. o.

³⁷ FODOR 2012, 128-129. o.; RENTING et al. 2009, 112. o.

³⁸ Az agrárgazdaságtan értelmezésében a diverzifikáció a termelési szerkezet bővítést jelenti a mezőgazdaságban. A nemzetközi szakirodalomban a „farmdiverzifikáció” kifejezés terjedt el, miszerint az alaptevékenységeken kívüli tevékenységekkel bővítik jövedelemszerzésüket a gazdasági vezetők. Lásd FEHÉR et al. 2010, 290. o.

³⁹ FEHÉR et al. 2010, 290. o.

sorolandó tevékenységek köre.⁴⁰ Mindez elősegítik a foglalkoztatást és a jobb megélhetést. A két fogalom közti különbség abban határozható meg, hogy míg a multifunkcionalitás a hagyományos mezőgazdasági tevékenységeket is magába foglalja, addig a diverzifikáció csak a hagyományostól eltérő tevékenységekre vonatkozik.⁴¹

A multifunkcionális mezőgazdaság kifejezés az 1992-ben Rio de Janeiro-ban tartott Egyesült Nemzetek Környezet és Fejlődés című konferenciájának jegyzőkönyveiben⁴² jelent meg először,⁴³ amely úgy fogalmazott, hogy: „[...] *a mezőgazdaság többfunkciós szemlélete főként az élelmiszerbiztonsággal és a fenntartható fejlődéssel van kapcsolatban*”. Rio de Janeiro mondhatni olaj volt a tűzre, ugyanis ezt követően egyre fontosabbá vált a multifunkcionalitás a mezőgazdaság és vidékfejlesztés jövőjéről folytatott tudományos és politikai vitákban⁴⁴.

A mezőgazdaság multifunkcionális szerepének előtérbe helyezése⁴⁵ a nemzetközi szintén mellett az Európai Gazdasági Közösségek (1993 óta Európai Unió) agrárpolitikájának (Közös Agrárpolitika, KAP) reform törekvései között, a vidékfejlesztési politikában is megjelent, mint annak meghatározó eleme. Az EU a koncepció megjelenése óta támogatja a multifunkcionális mezőgazdaság elképzelését, illetve annak terjesztését. Ezt tükrözte a Vidéki Térségek Európai Kartája, a Corki Nyilatkozat, és az Agenda 2000 program is. Az Európai Tanács 1996-ban adta ki a Vidéki Térségek Európai Kartáját,⁴⁶ megnevezve benne a vidéki térség három funkcióját, melyek megfeleltethetők a multifunkcionális mezőgazdaság

⁴⁰ HORVÁTH P. 2012, 179. o.

⁴¹ FEHÉR et al. 2010, 290. o.

⁴² United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janeiro, 1992, AGENDA 21, Chapter 14, Point 14.4. a) <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (letöltve: 2021.01.26.)

⁴³ HORVÁTH-NAGY 2012, 29. o.

⁴⁴ A disszertáció nem elemzi részletesen a multifunkcionális mezőgazdaság teljes fejlődését, kizárólag néhány jelentősebb dokumentumra reflektál.

⁴⁵ A fogalom, koncepció megjelenése nemcsak az agrárpolitika, hanem a tudomány figyelmét is felkeltette, és több tudományterület – közgazdaságtan, szociológia, földrajz, ökológia és a jog – is kutatás tárgyává tette a multifunkcionalitást. Ezen tudományterületek vizsgálata nem képi a disszertáció részét.

⁴⁶ European Charter for Rural Areas, 1996. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7441&lang=EN> (letöltve: 2021.01.15.)

komplex jellegének. Ez a három funkció a) a gazdasági (termelési), b) az ökológiai és c) a társadalmi-kulturális funkció. A gazdasági funkció a mező- és erdőgazdálkodást, halászatot, megújuló erőforrások előállítását és felhasználását, falusi turizmust, rekreáció és idegenforgalom elősegítését, valamint a vidéki térségekben működő termelő és szolgáltató szervezetek működésének biztosítását ölelte fel, illetve az élelmiszer-szükséglet kielégítést, és a családi gazdaságok megfelelő jövedelemszerzését. Az ökológiai funkció kiterjedt a természeti erőforrások (föld, víz levegő) védelmére a megfontolt és fenntartható használat által, a meglévő zöld területek védelmére, a tájak sokszínűségének és a tájjelleg megőrzésére, a biodiverzitás fenntartására és ökológiai rendszerek védelmére. A társadalmi-kulturális funkció pedig a vidéki életforma közösségi és kulturális értékeinek megtartását, illetve a városi lakosok és a vidékiek közötti kapcsolatok fejlesztését jelentette.⁴⁷ Jelentős előrelépést eredményezett a corki konferencián⁴⁸ kiadott Corki Nyilatkozat⁴⁹ 1996-ban, amely már tíz pontban határozta meg a vidékfejlesztés programját. Ezek közül a multifunkcionalitás szempontjából az 'integrált megközelítés' (integrated approach) bírt jelentőséggel. Eszerint ugyanis a vidékfejlesztési politikának koncepciójában és megvalósításában is multidiszciplinárisnak kell lennie, integrált szemléletet kell alkalmazni.⁵⁰ Az Európai Tanács 1999-ben fogadta el az Agenda 2000 programot,⁵¹ a Közös Agrárpolitikára vonatkozó újabb reformot, amely előírta az Unió vidéki területei jövőjének biztosítása érdekében a mezőgazdaság többfunkciósá (fenntarthatóvá és versenyképessé) tételét.⁵²

A multifunkcionális mezőgazdaságot földközpontúság jellemzi, azaz a földre, mint központi elemre épül. A multifunkcionalitás pozitívumai mellett előfordul, hogy az ökológiai és gazdasági funkciókból eredő érdekek, így a környezetvédelmi szempontok a gazdasági érdekekkel ütköznek bizonyos

⁴⁷ Vidéki Térségek Európai Kartája II. rész

⁴⁸ The European Conference on Rural Development, 1996.

⁴⁹ The Corc Declaration, 1996. http://www.terport.hu/webfm_send/545 (letöltve: 2021.01.15.)

⁵⁰ Corki Nyilatkozat 2. pont – Integrált megközelítés

⁵¹ Agenda 2000: for a stronger and wider Union

⁵² A multifunkcionális mezőgazdaság fogalmának megjelenéséről bővebben lásd: HORVÁTH-NAGY 2012, 29-31. o.; BÁLINT et al. 2007, 56-60. o.

mértékű nehézséget okozva ezáltal a gazdáknak a környezetvédelmi előírások betartása miatt. Mindez abból ered, hogy a földhöz kapcsolódó rendelkezések egyrészt a földvédelem, másrészt a talajvédelem területéhez kapcsolódnak, melyek részben eltérő rendelkezésre fókuszálnak, eltérő szempontokat tartanak fontosnak. Míg a földvédelem a földet mennyiségi szempontból védi gazdálkodási irányultsággal, addig a talajvédelem a föld minőségi védelmére vonatkozik, amit a 'földvédelem környezetvédelmi lábaként'⁵³ neveznek.⁵⁴ Az EU a Közös Agrárpolitikán belül egyre nagyobb figyelmet fordít a környezetvédelmi szempontokra is az agrárminimum szabályok mellett, tehát az agrárpolitika mellett a környezetpolitikai érdekek is erősödnek. Azonban az uniós szabályozás körében nem találunk kifejezetten környezetvédelmi, talajvédelemre koncentrálnó jogi aktusokat. Közvetett módon bár több uniós szakpolitika érint talajjal kapcsolatos kérdéseket (pl. biodiverzitás: a biológiai sokszínűség megőrzésének fontossága, a talajromlás csökkentése érdekében a talajt és egyéb ökoszisztémákat érintő legjelentősebb emberi terhelések mérséklése, termőhely-specifikus minimális földgazdálkodás az erózió korlátozására és a talaj szervesanyag-tartalmának fenntartása megfelelő gyakorlatok révén, beleértve a tarlóégetés tilalmát; vízpolitika: a vizek nem megfelelő kezelése következtében fellépő talajveszélyeztetés korlátozása), ellenben ezek a rendelkezések eltérő célkitűzéseik és alkalmazási körük miatt elaprózottak, és nem biztosítanak teljes körű talajvédelmet,⁵⁵ illetve általános intézkedéseknek minősülnek.⁵⁶ E korlátozó, ám túlzottan fajsúlyosnak nem mondható előírások⁵⁷ mellett a multifunkcionalitás jelentette gazdasági és társadalmi szempontok több előnyt, mint hátrányt hordoznak magukban, és jelentenek a gazdálkodóknak. Jól példázza ezt a szociális farm modellje,⁵⁸ amely multifunkcionális módon működik. A heterogén szervezeti keretre épülő modellnél – amit az V. rész 3. fejezete fejt ki – a multifunkcionális

⁵³ TÓTH 2017, 224. o.

⁵⁴ A föld- és talajvédelem kapcsolatáról ír KURUCZ 2017, 258-264. o.

⁵⁵ TÓTH 2017, 224. o.

⁵⁶ FODOR 2015, 194. o.

⁵⁷ A környezetvédelem Unión belüli elhanyagoltsága miatt kritika fogalmazható az EU-val szemben, lásd: TANKA 2019, 13. o.

⁵⁸ A szociális farm modell előnyeiről ír CSÁK 2018b, 181-182. o.

működés nem akadályozza a működést, sőt plusz bevételi forrást, növekvő gazdasági stabilitást biztosít. Amennyiben például egy családi gazdaság nyújt szociális farmszolgáltatást hátrányos helyzetű személyek számára, és e személyi kör foglalkoztatása – még ha a kezdetekben korlátozza az elsődleges mezőgazdasági tevékenység végzését – más szemléletet hoz a gazdálkodásba, de semmi képen sem negatív. A hátrányos helyzetű személyek integrálásával plusz munkaerőt kap a gazdálkodó, akik által nő a termelési hatékonyság is.

A nemzetközi és uniós szintű értelmezéseken túl egyéni nézetek, modellek is napvilágot láttak. Ezek közül kiemelendő Ploeg és Roep elmélete,⁵⁹ miszerint a mezőgazdaság színesítése, multifunkcionálissá tétele érdekében át kell alakítani, ki kell bővíteni a mezőgazdaság klasszikus funkcióit – élelmiszertermelés, vidéki élet fenntartása, erőforrások alkalmazása – horizontális és vertikális irányban is. Horizontális kiterjesztést, azaz „mélyítő tevékenységet” jelent az ökológiai és biogazdálkodás, mint fenntartható és környezetkímélő gazdálkodási mód, az ehhez kapcsolódó természetes alapanyagok előállítás, és a piaci terjeszkedés, ideértve a regionális piacra való termelést, valamint a kisléptékű ellátási lánc bővítését is. A vertikális, azaz „szélesítő tevékenység” magába foglalja a helyi innovációs lehetőségek kihasználását, a népi kézművesség támogatását, a hagyományok és kultúra ápolását, a vidéki turizmus lehetőségét, és más új szolgáltatások nyújtását. Ezeken túl az erőforrások hatékonyabb fel- és kihasználása, innovatív és alternatív megoldások alkalmazása is hozzátartozik a bővítéshez. A horizontális és vertikális tevékenységek által egy komplexebb módon működő gazdaság jön létre, amely újfajta tevékenységek végzése és szolgáltatások nyújtása által kiszélesíti a lehetőségeket, bővíti a piaci potenciált, és új alanyi kör számára is alternatívát kínál.⁶⁰ Wilson a multifunkcionalitás körében megkülönböztet erős, mérsékelt és gyenge multifunkcionalitást.⁶¹ Az erős multifunkcionalitás az 'ideális' modell, amit erős társadalmi, kulturális, erkölcsi és környezeti tőke jellemez, a környezeti

⁵⁹ Lásd PLOEG-ROEP 2003, 42-43. o.

⁶⁰ BÁLINT et al. 2007, 56-58. o

⁶¹ WILSON 2007, 228. o.; WILSON 2008, 367. o.

fenntarthatóságra és vidékfejlesztésre is nagy hangsúlyt helyezve. A gondozási szolgáltatás dominál, a gazdálkodás és termelés intenzitása pedig másodlagos. Kölcsönös előnyöket eredményez az egyes intézkedések és folyamatok között, valamint pozitív hatással bír a környezet, a gazdálkodók, a vidéki társadalmi kapcsolatok, az élelmiszerek minősége számára, és általában véve a mezőgazdaság és a társadalom közötti kölcsönhatásokra. Ezek nyomán a szociális farm az erős multifunkcionalitás⁶² ékes példájának tekinthető. A gyenge multifunkcionalitás esetében pedig, ezzel ellentétesen, a mezőgazdasági termelés az elsődleges, és kevésbé fektet hangsúlyt az ökológiai, társadalmi funkciókra.⁶³

A többféle megközelítés és értelmezés mellett⁶⁴ azonban egységes definíció nem alakult ki. Ez annak köszönhető, hogy az egyes országok és kutatók eltérően értelmezik és határozzák meg a multifunkcionális fogalmát, ami a multifunkcionalitás egyes komponensei iránti eltérő szükségletből ered. Az eltérő értelmezések ellenére magam úgy határoztam meg a multifunkcionális mezőgazdaság fogalmát, hogy „a mezőgazdaság elsődleges funkcióján, a termelési alaptevékenységeken túl ökológiai és szociális, kulturális funkciókat is ellátó modell”. Az így működő mezőgazdaságot integrált és sokoldalú mezőgazdaságként is nevezhetjük.

3. Társadalmi vállalkozások

Az alulról szerveződő szociális farmok megfelelő jogi formájának meghatározásához első lépésként meg kell találni azt a közeget, szervezeti keretet, illetve el kell helyezni a piaci és nem piaci céllal működő szervezetek között, ahová megfelelően beleillik jellemzőit tekintve. Multifunkcionális módon működő mezőgazdasági tevékenységi forma, amely a társadalmi célt helyezi előtérbe a profittal szemben, a társadalom nagy hányadát érintő

⁶² HASSINK 2017, 83. o.

⁶³ WILSON 2007, 228-229. o.; WILSON 2008, 368-369. o.

⁶⁴ A disszertációnak nem célja valamennyi megközelítés bemutatása, arról részletesebben lásd: RENTING et al. 2009, 112-123. o.

személyi kört – különféle szempontból hátrányos helyzetű személyeket – felkarolva. Ezen ismertetőjegyek alapján úgy vélem, a szociális farmok a társadalmi vállalkozások körébe sorolhatók, melyek ismérveit jelen fejezet vizsgálja.

3.1. A társadalmi vállalkozás fogalma

A társadalmi vállalkozás fogalma sem a hagyományos piaci, sem az állami szektorhoz nem kapcsolódó társadalmi-gazdasági szervezeteket öleli fel. Meg kell különböztetni továbbá a hagyományos nonprofit szervezetektől, illetve a klasszikus profitorientált szervezetektől⁶⁵ is.⁶⁶ Frey Mária szavaival élve *„olyan szektor, amely köztes helyet foglal el az állam és a piac között; gazdasági és szociális küldetést egyaránt teljesít; közérdeket szolgál és célja nem a profit elosztása, hanem újrahasznosítása a nonprofit szervezetek tevékenységében”*.⁶⁷

A kifejezés általánosságban véve azokat a szervezeteket jelenti, melyek valamilyen társadalmi célt, érdeket szolgálnak vállalkozói tevékenységük keretében, üzleti módszert alkalmazva.⁶⁸ Egyesek úgy vélekednek, hogy több ember számára bírnak pozitív hatással, többek számára tud jót tenni, mint a hagyományos nonprofit szervezetek, mivel finanszírozási és üzleti módszereik révén hatékonyabbnak, eredményesebbnek bizonyulnak.⁶⁹ Három kulcsfontosságú elemre épül a társadalmi vállalkozások működése:

1. a társadalmi vállalkozás gazdasági tevékenységet végez (vállalkozási/gazdasági dimenzió),
2. társadalmi, szociális cél elérése érdekében (társadalmi dimenzió),

⁶⁵ Megjegyzést érdemel, hogy nem minden kutató ért ezzel a nézettel egyet. Etchart et al. szerint a társadalmi vállalkozások Magyarországon vagy nonprofit vagy for-profit jogi formában működhetnek. Míg például Pethe a nonprofit jogi forma fontosságát hangsúlyozza. Lásd G. FEKETE et al. 2017b, 21. o.

⁶⁶ DEFOURNY 2001, 1. o.

⁶⁷ FREY 2007, 19. o.

⁶⁸ REISER 2013, 681. o.

⁶⁹ REISER 2013, 683. o.

3. szervezeti rendszerrel rendelkezik, amely tükrözi küldetését (inkluzív irányítási-tulajdonosi dimenzió).⁷⁰

Célkitűzésük valamely globális probléma lokális megoldására irányul. Tevékenységük olyan területekre koncentrál, ott kínál megoldást, melyeket a vállalati szféra figyelmen kívül hagy.⁷¹ Céljaik elérésének sikere azonban nagyban függ a fenntartható pénzügyi jövedelemtől, aminek érdekében (jelentős) gazdasági kockázatot kell vállalniuk.⁷² Többféle forrásra támaszkodnak, így az előállított javak, termékek eladásából és társadalmi célú tevékenységből származó saját bevétel mellett önkéntes munkára, adományokra és támogatásokra is. Ugyanakkor cél az önfenntartóvá válás, az önfenntartói lét. A gazdasági tevékenységet társadalmi, szociális céllal gyakorolják, amely az egész közösség, társadalom, vagy annak meghatározott csoportjának érdekét szolgálja. Természetesen a 'social', azaz társadalmi vagy szociális kifejezés mögötti jelentéstartalom idővel változhat és változik is, összhangban a társadalomban, illetve az egyes államokban felmerülő, akár sajátos problémákkal. A társadalmi cél elsődlegességének biztosítása és a kitűzött útról való letérés elkerülése érdekében a társadalmi vállalkozásoknak a nyereségfelosztás tilalmának elve szerint kell működniük. A szervezet típusától függően továbbá a tulajdoni jogok és az ellenőrzési jogkörök változhatnak, eltérhetnek.⁷³

Olyan fontos politikai célkitűzésekhez járulnak hozzá a társadalmi vállalkozások, mint a munkahelyteremtés, az integráció, esélyegyenlőség, fenntarthatóság és társadalmi részvétel. Ezek alapján az „emberek érdekében működő gazdaságként” nevezhetjük.⁷⁴ Célja szerint két típus között tesz különbséget Antonio Fici: a) az A típusú társadalmi vállalkozás társadalmilag hasznos termékeket állít elő vagy szolgáltatásokat nyújt, b) a B típusú

⁷⁰ EURICSE 2014, 9-10. o.

⁷¹ Lásd a Társadalmi Vállalkozások Magyarországi Koalíciója bemutatkozásában, háttéranyag.

⁷² A társadalmi vállalkozások, azon belül is a szociális szervezetek hazai finanszírozási megoldásairól részletesen ír BOZSIK-SZEMÁN-OLAJOS 2019, 51-61. o., akik megkülönböztetnek közfinanszírozást (a központi költségvetésből eredően), uniós támogatást és maántökből eredő támogatást.

⁷³ BORZAGA et al. 2020, 29-331. o.

⁷⁴ BORZAGA et al. 2020, 5. o.

társadalmi vállalkozás pedig a munkaintegrációt megvalósító társadalmi vállalkozásokat jelenti (angolul work integration social enterprise – WISE). Ez utóbbi célja az alacsonyan képzett munkanélküliek, a munkaerőpiacról való végleges kirekesztés kockázatával fenyegetett személyek felkarolása, akiket termelői tevékenység végzése által integrálnak a munkavégzésbe és a társadalomba.⁷⁵ E csoportosítással szemben G. Fekete Mária és társai kutatásuk eredményeként hat típust azonosítottak hazánkban: a) közszolgáltatást nyújtó szociális vállalkozások, b) gazdasági tevékenységet végző civil szervezetek, c) munka integrációt megvalósító civil szervezetek, d) helyi fejlesztést megvalósító közösségi vállalkozások, e) társadalmi start-up vállalkozások, f) szolidáris gazdasági kezdeményezések.⁷⁶

Széles körben, politikai, tudományos konszenzus alapján elfogadott európai szintű, illetve nemzetközi szintű definíció nem létezik, így többféle megközelítés értelmezi a fogalmat. A korábbi, és az Európai Bizottság legfrissebb, 2020-ban megjelent kutatása alapján a széles körben használt tagállami definíciók a) a társadalmi vállalkozás jellemzőire koncentrááló szervezeti jellegű definícióként, vagy b) csak bizonyos típusú szervezetekre vonatkozó ágazatspecifikus meghatározásként kerülnek megfogalmazásra.⁷⁷

Hazánkban a társadalmi vállalkozás kifejezés viszonylag új fogalomnak tekinthető. Sem jogilag,⁷⁸ sem szélesebb körben elfogadott egységes fogalma nem létezik a magyar gazdasági életben. Ebből következően jogilag előírt szervezeti formája sincs meghatározva.⁷⁹ Továbbá átfogó stratégia és koncepció sem alakult még ki a társadalmi vállalkozások és támogató környezetük kialakítására. 2021-ben alakult meg a 'Társadalmi Vállalkozások

⁷⁵ FICI 2015, 18. o.; DEFOURNY-NYSSSENS 2008, 8. o.

⁷⁶ G. FEKETE et al. 2017b, 10-15. o.

⁷⁷ BORZAGA et al. 2020, 26. o.

⁷⁸ A szociális gazdaságra vonatkozó legfrissebb kutatás megerősítette, hogy továbbra sincs a szociális gazdaságot szabályozó átfogó jogszabály, hanem ágazati jogszabályok rendelkeznek az egyes szociális ellátási lehetőségekről (pl. a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló a 1993. évi III. törvényben (a továbbiakban: Szt.) szabályozott szociális intézmény fogalma), illetve az egyes szervezeti formákról rendelkező külön jogszabályok alkalmazandók (pl. a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény a szociális szövetkezetéről). Lásd DR. MAJOR-SZABADKAI 2018.

A legfontosabb vonatkozó jellemzőket – legfontosabb jogszabályok, pénzügyi és adózási rendelkezések, stb. – az Országos Foglalkoztatási Alap (OFA) gyűjtötte össze. Lásd OFA 2017, 13-112. o.

⁷⁹ KISS-MIHÁLY 2019, 28. o.

Magyarországi Koalíciója' egyesület, amelynek célja a hazai társadalmi vállalkozói szektor képviselése és fejlesztése. A koalíció megalkotta saját társadalmi vállalkozás fogalmát, miszerint:

- *„társadalmi innováció, szociális gazdaság és a piac metszetében működő szervezetek (jogi formától függetlenül),*
- *társadalmi cél elérése érdekében üzleti tevékenységet végeznek,*
- *fenntarthatóságra és nyereségességre törekszenek, mivel ez teszi lehetővé, hogy társadalmi céljaikat elérjék,*
- *eredményes vállalkozásokként a piacon elérhető pénzügyi eszközöket is fel tudják használni (hitel, tőke, stb.)”*⁸⁰

A társadalmi vállalkozás elnevezés mellett többféle fogalom is ismert a társadalmi céllal működő vállalkozások körében, így civil társadalom, harmadik szektor, nonprofit szektor és szociális gazdaság (illetve a szociális és közösségi vállalkozás kifejezés is megtalálható) elnevezés alatt illetik őket.⁸¹ Ebből kifolyólag célszerűnek tartom az egyes megnevezéseket ismertetni, ugyanis azokat szinonimaként használják a társadalmi vállalkozás kifejezéssel, ugyanakkor az egyes kifejezések más-más aspektusra, jellemzőkre koncentrálnak, és különböző jelentéstartalommal bírnak.⁸²

A legrégebb óta létező kifejezés mind e közül a civil társadalom, amit már az ókori görögök is ismertek. Az 1980-as évektől erősödött fel szerepe ismételten. Az önkéntes és nem állami szervezet foglalja magába. Az önszerveződést és az egyéni felelősséget emeli ki.⁸³

Ismert továbbá a harmadik szektor elnevezés is, ami szintén az állam és piac közötti található, vegyítve a magánvállalkozások szemléletét, hatékonyságát az állam és közigazgatás közjóra irányuló szándékával. Vagyis az tekinthető a harmadik szektor részének, ami sem a piachoz, sem az államhoz nem kötődik kifejezetten. Három funkciója állapítható meg: szolgáltatás a piacgazdaság

⁸⁰ Lásd a Társadalmi Vállalkozások Magyarországi Koalíciója bemutatkozásában, háttéranyag.

⁸¹ G. FEKETE et al. 2017a, 29-30. o.

⁸² Lásd bővebben KISS J. 2018, 9-12. o.

⁸³ G. FEKETE et al. 2017a, 30-31. o.

részeként; lobby a tagok, közjó vagy más téma érdekében; és közösségi szolidaritás és összetartozás erősítése.⁸⁴

Fellelhető még a nonprofit szektor fogalma, amely az angolszász jogban ismert jótékonyági hagyományokhoz kapcsolódik. A szektorhoz tartozó szervezeteket öt közös jellemző határozza meg: az intézményesültség, a kormánytól való függetlenség, a profitszerzés tilalma, az önkormányzatiság (saját belső működési szabályzatuk) és az önkéntesség.⁸⁵

A szociális gazdaság kifejezés 1830-ban jelent meg közgazdaságtani fogalomként, mai modern fogalmának fő jellemzői a 19. század végére alakultak ki. A demokratikus módon való szerveződést, a kölcsönösség és a szövetkezeti együttműködés értékeit képviselik. Frey Mária szerint azok a szervezetek tartoznak a szociális gazdaság körébe, *„melyek célja nehezen elhelyezhető emberek integrálása a munka világába”*, méghozzá azáltal, hogy foglalkoztatást, ismeretszerzést és tanácsadást is biztosítanak számukra. További jellemzőjük, hogy helyi szinten működnek, az állami és piaci szektor között; e két szektor által ki nem elégített igényeket, szükségleteket elégítik ki; munkahelyet teremtenek; jövedelmet generálnak, céljuk az önfenntartóvá válás; célcsoportjába tartoznak a különféle hátrányos helyzetű személyek.⁸⁶

Tipikus szociális gazdasági szervezeti formának tekintendők a szövetkezetek, szociális szövetkezetek, önkéntes és kölcsönös segélypénztárak, biztosítótársaságok, valamint a takarékpénztárakat is ide sorolják sok országban.⁸⁷ Az EU-n belül fontos szerepet játszik, főként a foglalkoztatás és különféle jólléti szolgáltatások nyújtása terén. Alternatívát állít a haszonelvőség mellett a társadalmi érdekeket szem előtt tartva. A Nemzetközi Közigazgatási, Szociális és Szövetkezeti Kutató- és Információs Központ (CIRIEC) által az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére 2017-ben készített jelentés értelmében a szociális gazdaság alapelvei a következők:

1. az egyén és a szociális célok elsőbbsége a tőke érdekeivel szemben;

⁸⁴ G. FEKETE et al. 2017a, 31. o.

⁸⁵ G. FEKETE et al. 2017a, 32. o.; G. FEKETE et al. 2017b, 5-6. o.

⁸⁶ FREY 2007, 23. o.

⁸⁷ OFA 2017, 7-8. o.

2. önkéntes és nyílt tagság;
3. a tagok általi demokratikus ellenőrzés;
4. a tagok és a szolgáltatásokat igénybe vevők érdekeinek és/vagy a közérdek kombinációja;
5. a szolidaritás és a felelősség elvének védelme és alkalmazása;
6. önálló irányítás és az állami hatóságoktól való függetlenség;
7. a többlet nagy részét a fenntartható fejlesztési célok elérésére, a tagok érdekeit vagy az általános érdeket szolgáló szolgáltatásokra használják.⁸⁸

A szociális gazdaság jelentőségét, egyben aktualitását mutatja, hogy az Európai Bizottság 2021. december 9-én elfogadta a Szociális Gazdaság Akciótervét⁸⁹ (Social Economy Action Plan). Az akcióterv kulcsfontosságú elemei közé tartozik a megfelelő keretfeltételek kialakítása Európa-szerte 2023-ig, beleértve a szakpolitikai és jogi kereteket; a jobb láthatóságot és elismerést; valamint a finanszírozáshoz és a piacokhoz való hozzáférést, melyek elengedhetetlenek a szociális gazdaság virágzásához. Az akcióterv kimondja, hogy a szociális gazdaság magában foglalja a társadalmi vállalkozásokat is.⁹⁰ Ennek értelmében tehát a szociális gazdaság a tágabb fogalom, a társadalmi vállalkozás pedig a szociális gazdaság fogalmán belüli szűkebb fogalomként értelmezendő.

A társadalmi vállalkozások jelentőségének növekedésével az EU látókörébe is belekerültek ezek a szervezetek. Ugyanakkor az EU társadalmi vállalkozásokkal kapcsolatos koncepciói, fejlesztési irányai nem túl régre, a 2000-es évek elejére nyúlnak vissza.⁹¹ Az Európai Bizottság 2011-ben adta ki a társadalmi vállalkozásokra vonatkozó kezdeményezését.⁹² Ebben kimondta,

⁸⁸ CIRIEC 2017, 7. o.

⁸⁹ Szociális Gazdaság Akcióterv 2021. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10117&furtherNews=yes#navItem-1> (letöltve: 2022.06.22.)

⁹⁰ Szociális Gazdaság Akcióterv 2021.

⁹¹ A társadalmi vállalkozásokhoz kapcsolódó főbb európai uniós dokumentumokat lásd DR. MAJOR-SZABADKAI 2018, 56-57. o.

⁹² COM (2011) 682

hogy az egységes piaci intézkedéscsomagról szóló COM (2011) 206-ban⁹³ meghatározott „magas szinten versenyképes szociális piacgazdaság” megvalósításához a szociális gazdaságot és a társadalmi innovációt tekinti alkalmas megoldásnak. A Bizottság az alábbi módon határozta meg a társadalmi vállalkozás fogalmát a dokumentumban: „*Olyan vállalkozás*

- *amelynek esetében közérdekű szociális vagy társadalmi cél szolgál a gyakran magas szintű szociális innovációban megnyilvánuló kereskedelmi tevékenység alapjául,*
- *amelynek nyereségét elsősorban e szociális cél elérése érdekében forgatják vissza,*
- *és amely küldetésének megfelelő – demokratikus vagy részvételi alapelveken, illetve a társadalmi igazságosság célkitűzésén nyugvó – szervezeti felépítéssel vagy tulajdonrendszerrel rendelkezik.”*⁹⁴

E fogalom nagyrészt megfelel az európai államok jogi szabályozásában meghatározott definíciók összevetéséből eredő fogalomnak.⁹⁵ A társadalmi vagy közérdekű⁹⁶ vállalkozási tevékenység folytatása különbözteti meg a társadalmi vállalkozásokat a hagyományos nonprofit szervezetektől, melyek jellemzően adományok és támogatások alapján működnek. A társadalmi cél⁹⁷ pedig a profitorientált szervezetektől.⁹⁸ A szervezet célját tekintve számos vonatkozó európai szabályozás az általános vagy társadalmi érdeket vagy közösség érdekében való tevékenységet írja elő,⁹⁹ ami a társadalmi vállalkozás

⁹³ COM (2011) 206

⁹⁴ COM (2011) 682 1. pont

⁹⁵ A társadalmi vállalkozás:

- „Magánjogi jogi személy, amely
- társadalmi vagy közhasznú vállalkozási tevékenységet folytat
- közösségi célok érdekében, és a nyereséget nem osztja szét tagjai, az alapítók, ügyvezetők vagy munkavállalói között.”

Lásd FICI 2015, 14. o.

⁹⁶ Közérdekű tevékenység alatt jelen disszertáció keretei között a közösség érdekében végzett tevékenységeket, nyújtott szolgáltatásokat értem.

⁹⁷ Társadalmi cél alatt jelen disszertáció keretei között azt a célt értem, aminek elérésére a közérdekű tevékenység irányul.

⁹⁸ FICI 2015, 13-14. o.

⁹⁹ Például az olasz szociális szövetkezetekről szóló 381/91. számú törvény 1. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy „a szociális szövetkezetek célja a közösség általános érdekeinek érvényesítése az emberi fejlődés és társadalmi integráció során”. A spanyol szociális kezdeményezésű szövetkezetekről szóló 27/1999. számú törvény 106. cikk (1) bekezdése előírja, hogy „A szövetkezetek, melyek nyereség nélkül és osztályuktól függetlenül társadalmi célt szolgálnak, vagy egészségügyi szolgáltatás

kizárólagos, de legalább is elsődleges célja. Az általános közösségi érdek érvényesülését támogatja a nyereség felosztásának tilalmára vonatkozó előírás. Eszerint bár nem kizárt a nyereség, azonban az nem osztható fel a tulajdonosok, tagok, részvényesek stb. között, hanem azt az általános, közösségi érdek megvalósítására kell fordítani. A társadalmi vállalkozás tevékenységének jellegét tekintve a jogszabályi rendelkezések arra ösztönzik a szervezeteket, hogy a társadalom vagy a közösség számára előnyös teljesítményt érjenek el, azaz társadalmi hasznot hozzanak. Ez a haszon, attól függően, hogy mire irányul, határozza meg a társadalmi vállalkozások két típusát – A és B típus.¹⁰⁰

Ugyanakkor a Bizottság által a COM (2011) 682-ben meghatározott fogalom mégsem tekinthető definíciónak, sokkal inkább elveknek, mivel a Bizottság nézete szerint nem lehet egyetlen, mindenkire kötelező erejű fogalmat meghatározni, mert akkor a szabályozás túlzott korlátok közé szorítaná a társadalmi vállalkozásokat, lerontva azáltal az ágazat sokszínűségét. Így célszerűbbnek tartja elvek kijelölését, amelyekkel az államok egyetértve elfogadnak.¹⁰¹

Nevezzük azt elveknek vagy fogalomnak, meglátásom szerint mindenképp szükség van azon keretek kijelölésére, melyek meghatározzák a társadalmi vállalkozások lényegét, jellemzőit, amelyek alapján egy szervezet és annak működése társadalmi vállalkozásnak tekinthető. E nézetemet erősíti meg az EU legutóbbi vonatkozó dokumentuma, a 2018-ban elfogadott „szociális és szolidaritás alapú vállalkozások statútuma”¹⁰², amely felszólítja a Bizottságot többek között a koherensebb és teljesebb jogi keret létrehozására irányuló jogalkotási javaslatok megalkotására, illetve a támogató politikai, pénzügyi keret kialakítására.

nyújtása által egészségügyi tevékenységet végeznek, szociális kezdeményezésű szövetkezetnek minősülnek. Oktatási, kulturális vagy egyéb szociális jellegű vagy bármely olyan gazdasági tevékenység fejlesztése, amelynek célja a társadalmi kirekesztés bármely formájától szenvedő személyek munkaerő-piaci integrációja, és általában a piac által nem fedezett társadalmi szükségletek kielégítése".

¹⁰⁰ FICI 2015, 15-19. o.

¹⁰¹ COM (2011) 682, 2-5. o.

¹⁰² 2016/2237(INL)

A társadalmi vállalkozások fogalmának elemzése kapcsán célszerű megemlíteni, hogy az több ponton is kapcsolódhat és kapcsolódik az innovációhoz, így:

- ügyfeleik és vevőik változó szükségleteire gyorsan és megfelelően tudnak reagálni az üzleti modelljük elemeinek innovatív kombinációja révén;
- olyan modelleket tudnak kikísérletezni és tesztelni, amelyeket siker esetén terjeszthetők, illetve amelyeket a fő irányvonalat képviselő vállalkozások is át tudnak venni.¹⁰³

A globalizáció okozta negatív hatások arra ösztönzik a társadalmi szervezetek mellett az üzleti szereplőket és az állami döntéshozókat is, hogy a társadalmi problémákra is megoldást találjanak az üzleti siker mellett. Előtérbe kerül a háttérbe szorult, „mellőzött” társadalmi csoportok, rétegek problémáinak összehangoltabb megoldása.¹⁰⁴ Bár megoszlik a vélekedés, hogy mennyire fontos az innováció megléte a társadalmi vállalkozások kapcsán,¹⁰⁵ meglátásom szerint annyi bizonyos, hogy a társadalom igényeire, problémáira reagáló társadalmi vállalkozások sok esetben valamilyen új, újszerű megoldást, de legalább is egy korábbi elképzelés megújítását alkalmazzák. Egyedi, a helyi szintű problémákra jobb és innovatívabb megoldást kínáló lehetőségeket rejt magában.

De mit is értünk egyáltalán innováció, azon belül is társadalmi innováció alatt? Maga az innováció valamilyen ötletből, új elképzelésből létrejött új vagy újragondolt termék, illetve folyamat.¹⁰⁶ Az innováción belül kifejezetten a társadalmi innováció olyan új ötletek fejlesztését jelenti, amelyek célja a jóllét, az életminőség javítása, társadalmi szükségletekre reagálnak, új társadalmi kapcsolatokat alakítanak ki, és az állampolgárok aktív részvételét is erősítik.¹⁰⁷

A 'Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratórium' (TINLAB) című hazai

¹⁰³ Lásd a Társadalmi Vállalkozások Magyarországi Koalíciója bemutatkozásában, háttéranyag.

¹⁰⁴ TINLAB 2021a, 9-11. o.

¹⁰⁵ Az innováció szerepéről a társadalmi vállalkozások kapcsán lásd KISS J. 2018, 124-126. o.

¹⁰⁶ Oslo Kézikönyv 2018, 20. o.

¹⁰⁷ TINLAB 2021a, 12. o.

kutatási projekt¹⁰⁸ definiálási munkacsoportja akként értelmezi a társadalmi innováció, hogy az az „új vagy továbbfejlesztett folyamat, amely társadalmi szükségletek újszerű megoldásának létrehozását célozza meg, vagy társadalmi részvétel, gyakorlatok, kapcsolatok és viselkedési formák új kombinációja révén fejleszt megoldásokat. A társadalmi innováció fontos feladata a termék és üzleti folyamat innovációs eredmények társadalmi elterjesztésének támogatása is. A társadalmi innováció a többi innováció típus komplementer folyamataként értelmezhető.”¹⁰⁹ Tehát nemcsak az új, hanem az újragondolt ötletek, megoldások is ide sorolandók különféle fókuszterületekre koncentrálva.

Mindez azért bír jelentőséggel a disszertáció kapcsán, mivel maga a szociális farm és a farm által kínált farmszolgáltatás szintén társadalmi innovációként értelmezendő, ami a társadalomban nagy nehézséget okozó probléma, nevezetesen a hátrányos helyzetű személyek társadalmi és munkaerőpiaci szempontú nehézségeit, kirekesztettségét kívánja megoldani különféle mezőgazdasági tevékenységek révén, azt folyamatosan szélesítve. A szociális farm modelljét a TINLAB projekt kutatói a társadalmi innováció területein¹¹⁰ belül elsősorban a társadalmi jóllétet és a munka jövőjét szolgáló társadalmi innovációként azonosították, ugyanakkor komplex jellege alapján a helyi fejlesztések, a környezeti innováció és humán rendszerek tematikus területek közzé is sorolandó.¹¹¹ Bár a szociális farm előzményei a 13. századra nyúlnak vissza – lásd az 1. fejezetben tárgyaltakat –, a mai értelemben vett szociális farm modellje innovatív mezőgazdasági modellként tekintendő, amely komplex módon karolja fel a hátrányos helyzetű személyeket a mezőgazdaság keretei között, ötvözve a gazdasági tevékenységeket egészségügyi és szociális ellátással, a gyökerek újragondolt, kibővített megoldásaként.

¹⁰⁸ A TINLAB projektről lásd: <https://www.elte.hu/innovacio/tinlab> (letöltve: 2022.07.20.)

¹⁰⁹ TINLAB 2021a, 16. o.

¹¹⁰ A TINLAB projekt kutatói az alábbi nyolc tematikus fókuszterületet azonosították: digitalizáció; társadalmi jóllét; kultúra, kreativitás; munka jövője, a jövő gazdasága társadalmi aspektusai; helyi fejlesztések, governance; humán rendszerek; környezeti innovációk, klíma; társadalmi innováció menedzsmentje. Bővebben lásd TINLAB 2021a, 3-9. o.

¹¹¹ TINLAB 2021b. 10-12. o.

Napjainkban szinte már alapvető elvárás a vállalkozásokkal szemben, hogy tevékenységüket fejlesszék, és ezáltal minél innovatívabb, környezettudatosabb, a társadalom számára hasznos módon működjenek. Azaz egyfajta felelősséget vállaljanak a társadalom irányába. Ebből kiindulva, értelmezésem szerint a társadalmi felelősségvállalás kérdése (Social Responsibility – SR) a gazdasági életen belül nemcsak a vállalati szférával kapcsolatban értelmezhető, vagyis nem csak vállalati társadalmi felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility – CSR) létezik, hanem a társadalmi felelősségvállalásnak más dimenziói is felfedezhetők.¹¹² Így a mezőgazdasághoz kapcsolódóan is megjelenhet, még hozzá a szociális farmot megvalósító társadalmi vállalkozások keretében. A társadalom irányába vállalt felelősség ebből következően tehát nemcsak a profitorientáltan működő vállalkozások feladata, hanem a mezőgazdaság körében működő egyéb, társadalmi vállalkozásnak minősülő szervezet körében is megjelenhet. A SR ezen dimenziójának vizsgálata innovatív megállapításokat tartalmaz,¹¹³ melyek ilyen módon korábban nem kerültek még ismertetésre.

Ha a társadalmi felelősségvállalás fogalmát leszűkítve, kifejezetten a felelősség fogalmát vizsgáljuk, azt a megállapítást tehetjük, hogy ebben a környezetben nem a jog által szabályozott tényleges felelősségi formákat kell érteni. Tehát nem egy sztrikt felelősségi alakzatról van szó, nem polgári jogi, büntetőjogi vagy közigazgatási jogi felelősséget jelent. Jelen esetben a felelősség önkéntes, jogszabályok betartásán túlmutató felelősségvállalást jelent, ami a vállalkozásnak a társadalomra gyakorolt hatása iránti felelősségét takarja. Carroll értelmezésében – ami a legismertebb, legelfogadottabb megközelítésnek tekinthető – komplex, négy egymásra épülő felelősségi

¹¹² A társadalmi felelősségvállalás megjelenik egyrészt a vállalkozásokon túl egyéb szervezetek – pl. a non-profit szervezetek, civil szervezetek, illetve a szociális mezőgazdasági formák – esetében, másrészt az egyének (állampolgárok), harmadrészt az állam szintjén is. Mind az egyének, mind a szervezetek tekintetében úgy valósul meg, hogy azok nemcsak saját tevékenységükért, hanem szűkebb és tágabb környezetükért is felelősséget vállalnak, azaz valójában a társadalomért, amelyben élnek, működnek. Jellemét tekintve azonban a felelősség másként realizálódik az egyének, a szervezetek és az állam esetében. Ebből kifolyólag a Reisinger Adrienn által végzett csoportosítás szerint beszélhetünk egyéni és társadalmi/gazdasági felelősségvállalásról. Lásd REISINGER 2015a, 134. o.; REISINGER 2015b, 100. o.

¹¹³ A mezőgazdaság keretében megvalósuló társadalmi felelősségvállalás kérdését vizsgálja az alábbi tanulmány OROSZ 2018a.

területet foglal magába: gazdasági, jogi, etikai és jótékonyági elvárásokat.¹¹⁴ A négy felelősségi irányt tekintve a gazdasági felelősség a vállalat tulajdonosaival szemben érvényesül, miszerint feladatuk az, hogy megfelelően biztosítsák a vállalat hosszú távú, hatékony, gazdaságos működést. A jogi elvárások értelmében a vállalatnak a vonatkozó jogszabályokat, rendelkezéseket kell betartania a működés, a nyújtott szolgáltatások és termékek tekintetében – mint pl. termékfelelősség, munkavédelmi szabályok, környezetvédelmi előírások, stb. Az etikai felelősség a jogi felelősségen túlmutató felelősségi forma, mely az egyes normák és elvárások tulajdonosok, munkavállalók és egyéb érintettek részéről való tiszteletben tartását jelenti. Azzal foglalkozik, hogy milyen kritériumok, feltételek alapján lehet eldönteni, hogy mi a helyes, a közösség számára elfogadható, vagyis milyen az erkölcsös viselkedés. Végül a jótékonyági elvárások teljesítése a jólléthez való hozzájárulást, az életminőség javítását szorgalmazza.¹¹⁵ A társadalmi céllal, a mezőgazdaságban működő szervezetek tekintetében is beszélhetünk e négy felelősségi irányról, ugyanakkor igazán az utóbbi kettő, etikai és jótékonyági elvárások bír jelentőséggel, mivel azok jelenítik meg leginkább a hátrányos helyzetű személyek iránti felelősségvállalást.

A szociális farm modellje azok közzé a multifunkcionális mezőgazdasági formák közé sorolandó, melyek kiemelkedő jelentőséggel bírnak a társadalmi felelősségvállalás kapcsán, hiszen a társadalom kiszolgáltatott, nehéz helyzetben lévő, hátrányos helyzetű tagjai számára nyújt segítséget társadalmi és ökológiai funkciója által.¹¹⁶

¹¹⁴ SZEGEDI-BERECZK 2017, 605. o.

¹¹⁵ SZEGEDI-MÉLYPATAKI 2016, 53-54. o.

¹¹⁶ Győri Zsuzsanna és Csillag Sára a vállalati felelősségvállalást bár kizárólag a fogyatékos személyek kapcsán vizsgálta, akik a hátrányos helyzetű személyek csak egy részét képezik, azonban megállapításuk más hátrányos helyzetű személy esetében is helytálló. Eszerint a vállalatoknak fel kellene ismernie és egyre nagyobb hangsúlyt kellene fektetni arra, hogy felelősek környezetük gazdasági-társadalmi problémáinak megoldásáért, és ebből következően a hátrányos helyzetű személyek (nemcsak a fogyatékos személyek, hanem más hátrányos helyzetűek) foglalkoztatásának biztosítása, őket foglalkoztató munkahelyek létrehozása a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának egyik fontos területe. Véleményem szerint nemcsak a vállalatok „feladata” a hátrányos helyzetűek felkarolása, hanem más szervezeteké (elsősorban civil szervezetek), amelyre szeretnék rávilágítani ebben a fejezetben. Forrás: GYŐRI-CSILLAG 2019, 14. o.

A szociális farm modell tekintetében a felelősségvállalás a hátrányos helyzetű személyek tág körét öleli fel. Elsődlegesen a gondoskodásra szoruló embereket, akik segítség nélkül nem képesek helyzetükön javítani, másodsorban a társadalom szélesebb köre számára nyújt segítséget, méghozzá valamely oktatási-nevelési intézményben tanulóknak, vagy felnőtteknek, akiknek az ismeretszerzés, a szemléletformálás helye a farm. A felelősségvállalás egyéni és szervezeti szinten is megjelenik. Egyéni szinten, a farmokon dolgozó szociális farmszolgáltatást nyújtók és az ott tevékenykedő önkéntesek kapcsán, akik arra vállalkoznak, hogy segítséget nyújtsanak, fejlődést biztosítsanak, illetve foglalkoztassák a farmon tartózkodó célcsoporti kört. Szervezeti szinten egyrészt a farm szemszögéből valósul meg, melynek célja a hátrányos helyzetű személyek felkarolása; másrészt a vállalatok CSR tevékenysége kapcsán valósul(hat) meg a szervezeti szintű felelősségvállalás, ugyanis a vállalatok, szervezetek egy szociális farm irányába is vállalhatnak önkéntes segítségnyújtást, ami pedig nagyban hozzájárul a farmok fenntartásához, működésének segítéséhez.

Meglátásom szerint a mezőgazdaság, azon belül is a szociális farm keretében hatékonyan jelenik meg és valósul meg a társadalmi felelősségvállalás, mind egyéni, mind szervezeti szinten.

3.2. A társadalmi vállalkozásokkal kapcsolatos jogi szabályozás

A jólléti rendszer típusa és az állami politikák nagyban meghatározzák a társadalmi vállalkozások létrejöttét. Azok jó része alulról jövő kezdeményezésként jön létre a polgárok egy csoportja által, akik a közintézmények által eddig figyelmen kívül hagyott vagy nem megfelelően kezelt feladatok ellátását, szükségletek kielégítését vállalják. Ebben az esetben a már kialakult szervezetekhez kell a megfelelő jogi keretet megtalálni, akár a hatályos jogszabályok módosítása által, illetve új, speciális jogszabály(ok) megalkotásával. Ritkán, de előfordul felülről érkező kezdeményezés is, miszerint az állami politika, kezdeményezés indítja el a társadalmi

vállalkozást. Ez esetben a szociálpolitika területén bevezetett reformok nyitják meg a lehetőséget a társadalmi vállalkozások felé. Az Egyesült Királyságban, és a skandináv országokban találhatunk erre példát.¹¹⁷

A társadalmi vállalkozásokkal kapcsolatos jogalkotás egyre jelentősebb méreteket ölt. Az európai jogalkotásban az 1990-es években jelentek meg a társadalmi vállalkozások ad hoc jogi formái. A vonatkozó szabályozás elsőként Olaszországban kezdődött el 1991-ben, ahol a szociális szövetkezeteket szabályozó jogszabályt alkottak. Ez a törvény a társadalmi vállalkozások szabályozása sarokkövének tekinthető, hiszen később modellként szolgált számos uniós (és nem uniós) ország számára. Jelenleg Európában a Bizottság 2020. évi jelentése alapján 19 tagállamban¹¹⁸ létezik

¹¹⁷ BORZAGA et al. 2020, 42-45. o.

¹¹⁸ A tagállamok és azok szabályozásának tárgya a következő:

- Olaszország 1991 – szociális szövetkezeteket szabályozó 381/1991. számú törvény (cooperative sociali); 2006 – társadalmi vállalkozás (impresa sociale) a 155/2006. rendeletben; 2016 – a harmadik szektor és a társadalmi vállalkozások reformja
- Belgium 1995 – társadalmi célú vállalkozás (société à finalité sociale – SFS), amely törvényt 2019-ben hatályon kívül helyeztek; 2019 – vállalkozásokról és egyesületekről szóló törvénykönyv bevezette a szövetkezetek társadalmi vállalkozáskénti akkreditációját
- Portugália 1996 – társadalmi szolidaritási szövetkezetek (cooperativas de solidariedade social) az 51/1996. törvényben; 2014 – társadalmi szolidaritás magánintézményei a 72-A/2014. törvényben
- Spanyolország 1999 – szociális kezdeményezésű szövetkezetek (cooperativas de iniciativa social) a 27/1999. számú törvényben; 2007 – társadalmi integrációt megvalósító vállalkozások a 44/2007. törvényben; 2011 – szociális gazdaságról szóló 5/2011. számú törvény
- Görögország 1999 – szociális szövetkezet (Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί)
- Franciaország 2001 – szociális szövetkezetek (Société Coopérative d'Intérêt Collectif); 2014 – társadalmi és szolidáris gazdaságról szóló kerettörvény (l'Économie sociale et solidaire)
- Finnország 2003 – társadalmi vállalkozás (sosiaalisista yrityksistä) az 1351/2003. törvényben
- Litvánia 2004 – társadalmi vállalkozás (socialinių įmonių) a IX-2251/2004. törvényben; 2015 – társadalmi vállalkozásokról szóló koncepció; 2017 – iránymutatás a társadalmi vállalkozásokhoz
- Szlovákia 2004 – foglalkoztatási lehetőségekről szóló törvény vezette be a társadalmi vállalkozás fogalmát; 2018 – szociális gazdaságról és társadalmi vállalkozásról szóló 112/2018. törvény
- Magyarországon nem létezik társadalmi vállalkozásról szóló jogszabály; 2006 – szociális szövetkezet a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény szabályozza
- Lengyelország 2006 – szociális szövetkezet (spółdzielni' socjalna); 2014, 2019 – szociális gazdaság fejlesztéséről szóló nemzeti program; 2017 – szociális és szolidáris vállalkozásokról szóló törvénytervezet
- Németországban nem létezik társadalmi vállalkozásról szóló jogszabály; szövetkezeti törvény (Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften) létezik csak
- Szlovénia 2011 – társadalmi vállalkozás (zakon o socialnem podjetništvu)
- Csehország 2012 – szociális szövetkezet (sociální družstvo) a gazdasági társaságokról szóló 90/2012. törvényben; a társadalmi vállalkozás széles körben elfogadott definícióját a TESSEA (Tematikus Szociális Gazdasági Hálózat) dolgozta ki 2010-ben. A jelenleg kidolgozás alatt álló társadalmi vállalkozásról szóló törvény a TESSEA definíciójára támaszkodik

külön jogszabály a társadalmi vállalkozásokról és/vagy valamely társadalmi vállalkozásnak tekintett szervezeti forma kapcsán – van, ahol egynél több jogszabály is. Svédországban csupán egy stratégia¹¹⁹, Írországban¹²⁰ egy társadalmi vállalkozási szakpolitikai dokumentum, Cipruson¹²¹, Horvátországban¹²² és Máltán¹²³ törvénytervezet létezik, a többi tagállam esetében pedig még hiányzik a szabályozás¹²⁴.¹²⁵ Bár már nem EU tagállam, de az Egyesült Királyságban is létezik szabályozás a közösségi vállalkozás, közérdekű társaság (community enterprise, community interest company - CIC) tekintetében.

A szabályozás és a szabályozás tárgyának vizsgálata kapcsán, magától értetődően, felmerül a kérdés, hogy milyen jogi formában működhet egy társadalmi vállalkozás. Alapvetően a szervezetek sokszínűsége jellemző. Hazai keretek között G. Fekete Éva és társai a társadalmi célú nonprofit vállalkozásokat, a gazdasági tevékenységet végző civil szervezetek (alapítvány, egyesület), illetve a szociális és hagyományos szövetkezeteket tekintik, azonosítják társadalmi vállalkozásként.¹²⁶ A továbbiakban a társadalmi vállalkozások szervezeti keretének Antonio Fici által meghatározott három típusát – szövetkezeti forma, gazdasági társasági forma, jogi forma szabad megválasztása¹²⁷ – vizsgálom meg, azzal a kiegészítéssel és egyben változtatással, hogy nézetem szerint a harmadik típus a civil szervezeti

-
- Dánia 2014 – bejegyzett társadalmi vállalkozás (Lov om registrerede socialøkonomiske virksomheder) a 711/2014. törvényben
 - Románia 2015 – szociális gazdaság szabályozása a 219/2015. törvényben
 - Luxemburg 2016 – társadalmi hatást gyakorló vállalkozások
 - Lettország – 2017 társadalmi vállalkozások szabályozása
 - Bulgária 2018 – A és A+ típusú társadalmi vállalkozások a szociális és szolidáris gazdaság vállalkozásairól szóló 240/2018. törvény)

¹¹⁹ Svédország – társadalmi vállalkozásokról és a társadalmi innovációról szóló stratégia (2018)

¹²⁰ Írország – Társadalmi vállalkozási szakpolitika 2019-2022

¹²¹ Ciprus – törvénytervezet a társadalmi vállalkozások nyilvántartásának kialakításáról és működtetéséről: a társadalmi vállalkozás két osztályát tartalmazza, az általános célú és társadalmi integrációt megvalósító társadalmi vállalkozást (2015)

¹²² Horvátország – társadalmi vállalkozások fejlesztéséről szóló stratégia (2015)

¹²³ Málta – törvénytervezet a társadalmi vállalkozásokról, ami két típust határoz meg: a) korlátozott felelősségi társaság és b) minden más jogi formában működő társadalmi vállalkozás (2015)

¹²⁴ Ausztriában, Észtországban, Hollandiában nem létezik vonatkozó szabályozás. Lásd a Bizottság 2020. évi jelentése alapján: BORZAGA et al. 2020, 37-40. o.

¹²⁵ FICI 2015, 4-10. o.; BORZAGA et al. 2020, 37-40. o.

¹²⁶ G. FEKETE et al. 2017b, 21. o.

¹²⁷ FICI 2015, 20-25. o.

formával (a jogi forma szabad megválasztása helyett) azonosítandó, mivel a nemzeti szabályozásokban jellemzően ez a jogi forma fordul még elő az előző kettő mellett. Mindhárom (az általam civil szervezeti formaként azonosított hamadik típussal együtt) típus jól mutatja, hogy sok európai országban valamely létező szervezeti formához kötik a társadalmi vállalkozások működését, ugyanakkor egyre több országban fogadnak el külön társadalmi vállalkozásokról szóló jogszabályt – lásd a 111. lábjegyzetben foglaltakat. Felvetésre került azonban, hogy a társadalmi vállalkozásoknak sajátos, új jogi formára van szükségük, amely megfelel egy olyan 'hibrid' szervezet igényeinek, amely egyesíti a profitorientált szervezet tipikus tevékenységét a nonprofit szervezet tipikus céljával.¹²⁸ Meglátásom szerint a cél az, de legalább is annak kellene lennie, hogy bizonyos szempontoknak megfelelő működés, jogi formától függetlenül, társadalmi vállalkozásnak minősüljön. Tehát azok a szervezetek, melyek gazdasági tevékenységet végeznek társadalmi, szociális cél elérése érdekében, legyen az szociális szövetkezet, alapítvány, vagy valamilyen új típusú szervezet, és bejegyezték a társadalmi vállalkozások nyilvántartási rendszerébe – a könnyebb azonosítás érdekében – , elnyerjék a társadalmi vállalkozás státuszt.

3.2.1. Szövetkezeti forma

A társadalmi vállalkozások szabályozása, mint ahogy az fent ismertetésre került, a szövetkezeti modellel¹²⁹ kezdődött, nevezetesen az olasz szociális szövetkezeti törvénnyel 1991-ben. Ez a törvény jelentette a társadalmi vállalkozások szabályozásának első generációját, amely példaértékű volt más európai (és nem európai) ország szabályozásához. Többek között a portugál, spanyol, francia, lengyel, horvát jogalkotó, és a magyar is követte az olasz modellt. A szövetkezeti formában megvalósuló társadalmi vállalkozás a következő jellemzőkkel¹³⁰ bír:

¹²⁸ FICI 2015, 9. o.

¹²⁹ DEFOURNY-NYSSSENS 2008, 5-7. o.

¹³⁰ A szövetkezetek nemzetközileg elfogadott alapelveit a Manchesteri Alapelvek tartalmazza, melyet eredeti angol nyelven lásd: <https://www.gdrc.org/icm/coop-principles.html> (letöltve: 2022.06.10.)

- önkéntes nyitott tagság¹³¹ és változó tőke: bárki szabadon¹³² csatlakozhat a szövetkezethez, aminek következtében változik a szövetkezet tőkéje, valamint a szövetkezetből való kilépés esetén pedig csökken a tőke;¹³³
- demokratikus működés¹³⁴: egy tag egy szavazat elve érvényesül;¹³⁵
- a tagok kötelezettsége a vagyoni hozzájárulás szolgáltatása mellett kiterjed a személyes közreműködés teljesítésére¹³⁶ (legyen az konkrét munkavégzés a szövetkezet részére, vagy a tag által vállalt más kötelezettség teljesítése) is az alapszabályban foglaltak szerint – kivéve a befektető tagot;¹³⁷
- nyereségfelosztás esetén¹³⁸ a nyereség felét a tagok között személyes közreműködésük arányában kell felosztani;¹³⁹
- oktatás, képzés és tájékoztatás elve szorosan kapcsolódik a szövetkezeti hagyományokhoz,¹⁴⁰ miszerin a szövetkezetek egyrészt oktatást és képzést nyújtanak tagjaiknak a szövetkezet fejlesztése érdekében,¹⁴¹

¹³¹ A nyitott taság elve olyan szövetkezeti báziselv, amely már az 1844-ben alapított Rochdale-i szövetkezet alapszabálya is tartalmazott, majd a Manchesteri Alapelvek is. Lásd KUNCZ 1935, 10-30. o.

¹³² A nemeztközileg elfogadott elv tekintetében érvényesülnek bizonyos korlátok, miszerint tagfelvétel feltételekhez köthető (azonban melyek nem lehetnek önkényesek és diszkriminatívak), amely a hazai szabályozásban is visszaköszön a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (a továbbiakban: Ptk.) foglalt (3:325. §) generálklauzulában. GÁL 2015, 88-91. o.

¹³³ Részletesen lásd BAK 2014, 24-25. o.; GÁL 2015, 88-91. o.

¹³⁴ A rochdale-i elvek szintén tartalmazták.

¹³⁵ BAK 2014, 31-32. o.

¹³⁶ Kuncz Ödön szavaival élve: „A szövetkezet gazdasági lényege tehát – tekintet nélkül arra, hogy milyen célkitűzésű szövetkezeti mozgalom eszközéről és hogy milyen fajtájú szövetkezetről van szó – a tag közreműködése a vállalatban, avagy a vállalat igénybevétele a tag részéről.” Lásd KUNCZ 1935, 38. o.

¹³⁷ A személyes közreműködésről részletesebben lásd RÉDER 2010, 55-64. o.

¹³⁸ A szövetkezet nyeresége a tagok között felosztható. A nyereségfelosztást a törvény a személyes közreműködéshez igazítja, mivel a szövetkezet nyeresége vélhetően jelentős részben a tagok személyes együttműködésének az eredményeként keletkezik. A nyereség legalább fele részét a tagok között személyes közreműködése alapján kell felosztani. A személyes közreműködéstől függetlenül felosztandó nyereségrészt, az alapszabály eltérő rendelkezése hiányában, a tagok vagyoni hozzájárulásának az arányában kell felosztani. Aki tehát személyes közreműködés nélkül vesz részt a szövetkezetben, az legfeljebb a nyereség felében részesülhet. Lásd Wolters Kluwer Ptk. 3:356. §-hoz fűzött kommentárja.

¹³⁹ BAK 2014, 30-31. o.

¹⁴⁰ A Manchesteri Alapelvek között jelent meg külön elvként.

¹⁴¹ Komplex tudást és felzárkózást biztosít tagjainak annak felismerése nyomán, hogy minőségi szolgáltatások nyújtása és a versenyképesség megőrzése érdekében szükség van a tagok folyamatos továbbképzésére. Lásd BAK 2012, 38., 42. o.

másrészt a szövetkezetek tájékoztatják a nyilvánosságot a szövetkezeti összefogásról;

- a tagok közös irányítása és ellenőrzése alatt áll;
- a közösségi felelősség által a szövetkezet a folyamatos és tartós fejlődés fenntartásán munkálkodik, amely magában foglalja a tag közösséggel szembeni felelősségét, illetve a tágabb értelemben vett társadalmi felelősséget^{142, 143}.

Meghatározó továbbá a társadalmi funkció a szövetkezet kettős célkitűzéséből eredően, miszerint szövetkezet nem csupán minél magasabb összegű nyereség elérésére törekszik, hanem a társadalom érdekeit szem előtt tartó működésre,¹⁴⁴ amely még intenzívebb, ha a szövetkezet kifejezetten a közösség általános érdekeinek érvényesítése érdekében tevékenykedik.¹⁴⁵

Mindezek alapján a szövetkezeti formában működő társadalmi vállalkozásnak erős a társadalmi vállalkozásként való identitása, így széles körben terjedt el ez a társadalmi vállalkozási szervezeti forma.¹⁴⁶ Ugyanakkor nézeteim szerint hangsúlyozom, hogy mindezen pozitív jellemzők ellenére sem tekintem a társadalmi vállalkozások legmegfelelőbb szervezeti formájának a szövetkezet, mindösszesen azok egyik lehetséges megnyilvánulásának.

Hazánk szövetkezeti típusai közül a szociális szövetkezet, a start szociális szövetkezet, a közérdekű nyugdíjas szövetkezet, illetve a kisgyermekkel otthon lévők szövetkezete sorolható ebbe a társadalmi vállalkozási típusba működésük társadalmi funkciója alapján. Hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatási szövetkezetként működik a szociális szövetkezet és a start szociális szövetkezet. A közérdekű nyugdíjas szövetkezet szintén foglalkoztatási szövetkezeti típus, amely a még aktív időskorúakra fókuszál. A kisgyermekkel otthon lévők szövetkezete pedig (nem nagyszülőként) gyermekgondozási díjban vagy gyermekgondozást segítő

¹⁴² BAK 2012, 42. o.

¹⁴³ FICI 2015, 21. o.

¹⁴⁴ BAK 2014, 25-26. o.

¹⁴⁵ FICI 2015, 21. o.

¹⁴⁶ FICI 2015, 20-22. o.

ellátásban részesülőket karol fel, akik számára vagyoni, szociális, kulturális helyzetbeli előrelépés mellett tudás- és ismeretanyag átadást, valamint rugalmas keretek közötti foglalkoztatást is biztosít.

3.2.2. Vállalati/társasági forma

A szövetkezeti modell mellett más európai jogrendszerekben a vállalkozásokat, társaságokat, mint gazdasági társasági formákat választották a társadalmi vállalkozások jogi formájává. Erre példa a belga (társadalmi célú vállalkozás = *société à finalité sociale* – SFS) vagy az angol (közérdekű társaság = *community interest company* – CIC) szabályozás. Ezekben az országokban sajátos módon jelennek meg a társadalmi vállalkozások a vállalkozások, társaságok speciális eseteként, melyek célja nem a tagok részesedésének maximalizálása, hanem társadalmi célok vagy közösségi érdekek megvalósítása. Alapvetően ebben az esetben nem lesznek eltérő következményei a társadalmi vállalkozás működésének, csupán az irányítás és ellenőrzés gyakorlása változik meg. Ugyanis akár egyetlen személy is ellenőrizheti, aki a tagoktól eltérő személy is lehet, ami jelenthet kockázatot. Ennek kezelése érdekében olyan szabályozást kell elfogadni, amely kontrollálja az egyéni ellenőrzést, és lefekteti a tulajdonlás szabályait. Olaszország társadalmi vállalkozásokat szabályozó 155/2006. számú törvénye¹⁴⁷ jó példa erre az esetre is, amely előírja, hogy egy társadalmi vállalkozás egyesülhet más nyereségorientált szervezettel, de nem ellenőrizheti vagy irányíthatja azt. Szlovénia 2011. évi 20. törvénye¹⁴⁸ is jó példaként szolgál, amely korlátozza a nyereségorientált vállalkozás társadalmi vállalkozások létrehozására vonatkozó lehetőségeit, és előírja, hogy azt kizárólag munkanélküliek foglalkoztatása érdekében tehetik.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Decreto Legislativo 24 marzo 2006, n. 155 Disciplina dell'impresa sociale, a norma della legge 13 giugno 2005, n. 118. https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2006-04-27&atto.codiceRedazionale=006G0176&elenco30giorni=false (letöltve: 2021.10.10.)

¹⁴⁸ Zakon o socialnem podjetništvu (Uradni list RS, št. 20/11, 90/14 – ZDU-II in 13/18) <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6175> (letöltve: 2021.10.10.)

¹⁴⁹ FICI 2015, 22-24. o.

Mindezek mellett egy nyereségorientált módon létrehozott vállalkozás is alkalmas társadalmi vállalkozássá válhat, amennyiben az a továbbiakban valamilyen társadalmi célt tűz ki, korlátozva profitja felosztását a tagok között, és nyereségorientált működés helyett nonprofit módon, vagy közhasznú szervezetként üzemel tovább – a nonprofit és közhasznú működésről a V. rész 3.2. részében írok részletesen.

3.2.3. Civil szervezeti forma

A szervezeti forma harmadik esetének Antonio Fici a szabad kiválasztáson alapuló szervezeti formát határozza meg, beleértve például az alapítványi és egyesületi formát is. Meglátásom szerint a harmadik eset teljes mértékben a civil szervezeti formával azonosítandó. Vagyis a szövetkezeti és gazdasági társasági forma mellett alapítványi és egyesületi forma is választható a társadalmi vállalkozás szervezeti keretének. Sokszor civil szervezetek vezetői hoznak létre társadalmi vállalkozást.¹⁵⁰ Bár a civil szervezetek elsődlegesen gazdasági tevékenység végzésére nem alapíthatóak (mint a szövetkezet és a gazdasági társaság), azonban célja megvalósítása érdekében, kiegészítő jelleggel folytathat profitszerző tevékenységet, ami a szervezet működését gyarapítja, a tagok javát szolgálva. E civil szervezetek gyakorlatilag bármilyen társadalmi célból létrehozhatók. Gyakran valamilyen állami hatáskörbe tartozó szociális, egészségügyi vagy oktatási tevékenység (részbeni) átvállalása érdekében jönnek létre és működnek. Ha nem is ugyanolyan elven, mint a társadalmi vállalkozásokra általában jellemző, miszerint gazdasági tevékenységet végeznek társadalmi, szociális cél érdekében, hanem annak úgymond fordított elveként működnek, vagyis társadalmi cél megvalósításáért végeznek gazdasági tevékenységet, a végkimenet ugyanaz. A civil szervezetek és a többi társadalmi vállalkozási forma is valamilyen társadalmi probléma javításán, megoldásán dolgozik, tevékenységük középpontjában ez az ügy áll, gazdálkodásuk eredményét a társadalmi célra fordítják, illetve annak érdekében visszaforgatják, a

¹⁵⁰ KISS J. 2018, 113. o.

szervezetet gyarapítja, nem a tagokat. Ezek alapján úgy gondolom, alkalmasak a civil szervezetek arra, hogy a társadalmi vállalkozások körébe sorolhassuk őket.¹⁵¹ Értelmezésemben ide sorolható Magyarország esete, ugyanis civil szervezetek is megtalálhatók a társadalmi vállalkozások körében – erről lásd bővebben az utolsó fejezetben tárgyaltakat.

E fejezet végén az alábbi táblázatban kívánom szemléltetni a szociális farm multifunkcionális mezőgazdasággal és társadalmi vállalkozással való kapcsolódási pontjait, amely szemlélteti e területek disszertációban való elemzésének indokát.

	Fogalom	Működés jellege	Profithoz való viszony	Célkitűzés
Multifunkcionális mezőgazdaság	–	tevékenység- és ágazatorientált fogalom tevékenységi formára utal	profitorientált működés, cél a nagyobb profit elérése hatékonyabb önfenntartás	gazdasági társadalmi ökológiai funkció
Társadalmi vállalkozás	gyűjtőfogalom (szélesebb körű)	szervezeti keretre utaló fogalom	működhet forprofit és nonprofit módon is, a profitot az önfenntartásra, saját szükségletek	elsődleges a kitűzött társadalmi cél elérése

¹⁵¹ A gyarkorlatban e civil szervezetek esetében azonban előfordulhat, hogy az anyaszervezet nem tud ilyen módon fenntartható lenni, és a gazdasági tevékenységet így egy idő után le kell választani. Tehát bár civil keretek között jön létre a társadalmi vállalkozás, más jogi formájú szervezetté alakul át idő közben. Lásd KISS J. 2018. 113. o.

			kielégítésére fordítja vissza	
Szociális farm	<p>multifunkcionális mezőgazdasághoz és a társadalmi vállalkozáshoz kapcsolódó fogalom, modell</p> <p>gyűjtőfogalom (szűkebb körű, a társadalmi vállalkozásokon belül helyezendő el)</p>	<p>tevékenységorientált fogalom</p> <p>(a társadalmi vállalkozás szervezeti keretétől függetlenül a tevékenység jellege határozza meg)</p>	<p>profitorientált működés, amely a saját szükségletek kielégítését, az önfenntartást szolgálja</p>	<p>elsődleges a kitűzött társadalmi cél elérése, de gazdasági és ökológiai funkciókkal is bír</p>

Saját forrás

4. Összegzés

E fejezet során vizsgált és elemzett területek során kirajzolódott a szociális farm modelljének sokszínűsége. Nem előzmény nélküli a modell, a zöld környezet előnyei és ahhoz kapcsolódó green care tevékenység ugyanis már a 13. században megjelent. Az emberiség 'betegségének' tekinthető városiasodás következtében azonban az emberek elfelejtették mindezt, és a 20.

század második felére szinte teljesen háttérbe szorult a környezet jelentette előnyök fontossága. A 21. század elején fordult a kocka, és felismerve a történelmi gyökerekben rejlő pozitívumokat, valamint a különböző emberi betegségek (ez alatt értve a hátrányos helyzet különféle területeit) kezelésében játszott szerepet, ismét visszatértek a zöld környezethez. Azóta számos green care program, közöttük a szociális farm modellje, jelent meg egész Európa szerte, amely funkcióit tekintve sokszínű, sokrétű, így szorosan kapcsolódik a mezőgazdaság többfunkciós természetéhez. A farmokat működtető szervezeti keretet tekintve, célja, működési jellege alapján a szociális farmok a társadalmi vállalkozások körébe sorolandók.

II. Rendszertani alapok

A szociális farm modelljének gazdasági és társadalmi életben való elhelyezését követően, a társadalmi problémák mezőgazdasági tevékenységek végzése által biztosított alternatív megoldások értelmezése érdekében elengedhetetlen az e körbe sorolható kezdeményezések feltérképezése, rendszerbeli elhelyezése. A problémakörben való elmélyülés egyik nehézségeként a kutató azzal szembesül, hogy a fogalom, fogalmak meghatározása, lehatárolása nem egyértelmű, a szakirodalmak is különféle fogalmi megközelítéssel operálnak. A disszertáció egyik fontos feladata a fogalmi tisztázás és rendszerezés. E fejezet továbbá hozzásegít annak megértéséhez, hogy mely kezdeményesek tekinthetők valóban szociális farmszolgáltatásnak, és amelyek csupán a zöld környezetben végzett terápiának.

1. A „green care” fogalma

A „*green care*” (zöld gondoskodásként fordíthatjuk, de a továbbiakban az angol kifejezést használom) számos európai országban létező és működő modell, amely önkéntes alapon, alulról építkezve indult el¹⁵² alternatív megoldásként a társadalmi problémák, még hozzá a hátrányos helyzetű személyek társadalmi, szociális és egészségügyi problémáinak megoldására. Egyre inkább megfelelő opcionális megoldásként szolgál Európa azon vidéki területei számára, ahol az állami egészségügyi, szociális szolgáltatás gyakran nem létezik, nem megfelelő, nem elérhető vagy gyenge minőségű.¹⁵³ Dinamikusan fejlődő modellről van szó, amely fokozatos jelentőséget vív ki magának az európai országokban,¹⁵⁴ fokozatosan nő az érdeklődés – mind

¹⁵² Ezt erősíti meg HASSINK-VAN DIJK 2006, 348. o

¹⁵³ LANFRANCHI et al. 2015, 711. o.

¹⁵⁴ DI IACOVO-O’CONNOR 2009, 11-12. o.

politikai, döntéshozatali, mind társadalmi szempontból – a green care modellek iránt.

A mezőgazdaság hagyományos és egyben innovatív alkalmazását jeleníti meg az egészségügyi és szociális szolgáltatásokkal szoros szimbiózisban,¹⁵⁵ multifunkcionális modellt, még hozzá a multifunkcionális mezőgazdaság¹⁵⁶ ékes példáját képezve¹⁵⁷ ezáltal. A multifunkcionalitásnak köszönhetően megváltozik a gazdaság szerepe, már nem a mezőgazdasági termelés, mint elsődleges tevékenység az egyetlen jövedelemforrás és tevékenység. Egészségügyi, szociális szolgáltatásokkal egészül ki a tevékenységi kör, ami innovatív lehetőségeket kínál a társadalom számára. A termelés nemcsak anyagi értéket hordoz, hanem rehabilitációs, tapasztalatszerzési és szemléletformálási lehetőséget is, amely a résztvevők számára sokkal nagyobb jelentőséggel bír. Mindez azt is jelenti, hogy e koncepció keretében a mező- és erdőgazdasági vállalkozásoknak, üzemeknek (jobban) be kell kapcsolódniuk a társadalmi és szociális feladatokba, valamint a vidéki térség társadalmi életének alakításába. A létrejött új stratégiák, koncepciók és ezeknek megfelelően működő szervezetek révén a hagyományostól eltérő mezőgazdasági vállalkozások, üzemek alakulnak.¹⁵⁸ Haubenhofér és társai szerint a green care nem más, mint a hagyományos egészségügy és a mezőgazdaság, kertészet, állattartás összekapcsolása.¹⁵⁹ A kifejezés magában foglal minden tevékenységet, kezdeményezést, amely a mezőgazdaság erőforrásait, növényeket, állatokat felhasználva összetett szolgáltatást nyújt a segítségre szoruló, nehéz helyzetben lévő, hátrányos helyzetű személyek számára. Célja, hogy elősegítse ezeknek az embereknek a társadalmi, fizikai, mentális és oktatási jóllétét, biztosítsa rehabilitációjukat, integrációjukat, terápiás munkalehetőséget nyújtson, valamint oktatási és egészségügyi ellátást kínáljon, a mezőgazdaság és a természeti környezet keretében.¹⁶⁰ Rövidebben

¹⁵⁵ DI IACOVO-O'CONNOR 2009, 11-12. o.

¹⁵⁶ WIESINGER et al. 2013, 6. o.; DI IACOVO-O'CONNOR 2009, 11-12. o.; BASSI-NASSIVERA-PIANI 2016, 2. o.

¹⁵⁷ HASSINK 2017, 54. o.

¹⁵⁸ WIESINGER et al. 2013, 7-8. o.

¹⁵⁹ HAUBENHOFER et al. 2010, 107. o.

¹⁶⁰ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 21-22. o.; BRAASTED et al. 2007, 14. o.; LLORENTE et al. 2018, 2. o.

megfogalmazva hozzájárul a különböző társadalmi szükségletekhez a zöld környezettel való tudatos és aktív kapcsolat által. Lehetővé teszi az emberek különböző csoportjai közötti kapcsolatok (újra)kialakítását, illetve a vidéki és városi környezet összekapcsolásánál is szerepet játszik. A green care-en belül összekapcsolódó szektorok új előnyöket kovácsolnak nemcsak a green care lehetőségeket igénybe vevőknek¹⁶¹, hanem maguknak a gazdálkodóknak¹⁶² és a társadalom szélesebb körének.¹⁶³ A gazdálkodók új jövedelemforráshoz jutnak, nő az érdeklődés a vidéki térség és a mezőgazdaság iránt, elősegíti a vidéki és városi környezet, valamint a mezőgazdasági ágazat és a társadalom közötti kapcsolat helyreállítását.¹⁶⁴

Wiesinger és társai hangsúlyozzák, hogy a green care fogalma nemcsak a vidéki térségekben működő mezőgazdaságra és kertészetre épülő szolgáltatásokat foglalja magába, hanem a városi környezetben induló projekteket is. Ezek a városi kezdeményezések azt szolgálják, hogy a természettől elidegenedett, eltávolodott városi lakók is visszatérhessenek a természet közelébe.¹⁶⁵ A green care projektek keretében a városiak is saját zöltséget, gyümölcsöt termesztethetnek, állatokat gondozhatnak. Tehát a green care átfogó koncepciót takar, amely segít az embereknek visszatérni a

¹⁶¹ A green care széles értelemben vett pozitív, életminőséget befolyásoló hatásairól lásd DR. REGÉNYI 2015, 69-70. o.; LLORENTE et al. 2018, 12-14. o.

A természet gyermekekre, fiatalokra, idősekre, illetve az Alzheimer kórban szenvedőkre gyakorolt pozitív hatásáról lásd pl.: BIRD 2007, 10-12. o.

A fogyatékos emberekre gyakorolt hatásokról lásd DR. REGÉNYI 2015, 71-79. o.

A természet, zöld környezet pozitívumait, mentális és fizikális betegségek kezelésében, illetve a jóllét előidézésében játszott szerepét hangsúlyozza továbbá BIRD 2007, 17-27. o.; PRETTY 2004, 68-78. o.; PRETTY et al. 2005, 319-337. o.; BARTON-BRAGG-PRETTY 2009, 261-278. o.; PRETTY-BARTON-BRAGG 2007, 211-231. o.

¹⁶² A multifunkcionalitás révén a gazdálkodók jövedelme több forrásból ered, nem csak kizárólag a mezőgazdasági termelésből, hanem a résztvevőknek nyújtott szolgáltatásokból is. Ezáltal kevésbé vannak kiszolgáltatva az időjárás viszontagsága és a piaci tényezők által meghatározott mezőgazdasági szektornak, már nem csak ettől függ jövedelmük, megélhetésük. Továbbá a gazdák jobban kötődnek a társadalomhoz, szociálisan érzékenyebbé válnak a hátrányos helyzetű emberek iránt. Erről részletesebben írt BARGHOUTI et al. 2004, 12-14. o.; HAYES et al. 2015, 83-85. o.

¹⁶³ DI IACOVO-O'CONNOR 2009, 11-12. o.; HAUBENHOFER et al. 2010, 107. o.; Care farm blog: https://carefarm.blog.hu/2015/08/20/mi_is_az_a_care_farming_szerintunk#more7720946 (letöltve: 2021.10.09.)

¹⁶⁴ BASSI-NASSIVERA-PIANI 2016, 3. o.

¹⁶⁵ A vidéken megvalósuló green care modellek mellett több tanulmány született a városi green care kezdeményezések méltatása mellett is, lásd pl. HUNTER et al. 2019, 1-20. o.; LEE-JORDAN-HORSLEY 2015, 131-137. o.

természethez, és hozzájárul az emberek jóllétéhez, integrációjához.¹⁶⁶ A vidéki térségekben megvalósuló modellek mellett fontos szerepe és jelentősége van a városi környezetben megjelenő modelleknek is. Mindezt gyakorlati kutatásaim is igazolták, mikor Londonban működő városi farmokra látogattam el, amelyek hatékonyan működnek a város szívében, felkarolva a városban élő, valamilyen hátrányos helyzetű személyeket.

A green care a hátrányos helyzetben lévő emberek diverz csoportjait öleli fel. Ideértve a valamilyen fogyatékkal rendelkező személyeket, mentális, pszichés (pl. autizmus, depresszió) problémától szenvedőket, a megváltozott munkaképességű személyeket, a korábbi börtönviselt személyeket, valamilyen függőséggel küzdőket, beilleszkedési problémától szenvedőket, tanulási nehézséggel küzdő fiatalokat, demens időseket. Illetve nem hátrányos helyzetű gyerekeknek, fiataloknak is megfelelő ismeretszerzési lehetőséget kínál.¹⁶⁷

A green care országonként, és gyakran országon belüli régióként is eltérő módon fejlődik, keretein belül változatos struktúrák, kezdeményezések jöttek és jönnek létre. Az ‘Ahány ház, annyi szokás’ közmondás találó megfogalmazás az egyes green care kezdeményezésekre. Az eltérő jellemzők számos okból ered(het)nek:

- az adott szervezet, mezőgazdasági vállalkozás mérete, elhelyezkedése, szervezeti kerete
- a kezdeményező személye
- a célcsoporti kör
- a végzett tevékenységek és nyújtott szolgáltatások
- a cél
- a társadalmi és szociális háttér: hagyományok, tapasztalat, e társadalmi modellek iránti nyitottság, elfogadás
- a politikai keretfeltételek: egészségügyi és szociálpolitikai szabályozás és irányultság, támogatási lehetőségek, állami elismertség

¹⁶⁶ WIESINGER et al. 2013, 5. o.

¹⁶⁷ LLORENTE et al. 2018, 8-9. o.; LANFRANCHI et al. 2015, 715-717. o.

- támogatás, pénzügyi keret.¹⁶⁸

A különbségek révén az egyes modellek prioritása, jellemzői eltérőek, más a célcsoport kör, a szervezet nagysága, irányultsága, a szervezeti keret. Míg egyes országokban jelentős állami támogatásokkal segítik a szociális mezőgazdasági modellek működését – lásd például a holland modellt –, addig más országokban nem vagy csak alig létezik valamilyen jellegű állami támogatás, ami kevésbé ösztönzi arra a mezőgazdasági vállalkozásokat, üzemeket, illetve szervezeteket, hogy tevékenységük mellett alternatív szolgáltatást is nyújtsanak, multifunkcionálissá téve ezáltal tevékenységüket, vagy fő prioritásként green care szolgáltatást nyújtsanak. Némely green care modell esetében csupán a gondozás, terápia a fő célkitűzés, addig más esetekben a résztvevők foglalkoztatásán van a hangsúly.¹⁶⁹ Ebből eredően a green care fogalma sokszínű, komplex modelleket felölelő gyűjtőfogalom.¹⁷⁰

Abból a tényből következően, hogy a green care modellek alulról építkezve jöttek létre, megfelelő jogszabályi háttér hiányában, nem egységes kifejezés alatt jelentek meg, és fejlődnek az egyes európai országokban. Így a „green care” kifejezés mellett a német nyelvű területeken a „soziale Landwirtschaft” (szociális mezőgazdaság) elnevezés terjedt el, míg más európai térségekben a „care farm” (gondoskodó farm), a „social farm” (szociális farm), vagy a „farming for health” (egészségpromóciós farmszolgáltatás) kifejezés ismert, de találkozhatunk még a természet alapú rehabilitáció vagy terápia (nature-based rehabilitation, nature-assisted therapy), munkavégzés a természetben (working in nature) elnevezéssel is¹⁷¹. A care farm és a social farm fogalma azonban mégis speciális, sokan azonos jelentésű kifejezésként használják azokat a green care kifejezéssel, azonban

¹⁶⁸ Jan Hassink és Majken van Dijk – 2006-ban készített kutatás alapján szűkebb jellemzők szerint – a tevékenységeket és célokat, a támogatást és pénzügyi keretet, a gondozás és mezőgazdasági tevékenységek megoszlását, illetve a célcsoport körét nevezte meg az eltérés alapjául. Lásd HASSINK-VAN DIJK 2006, 349-350. o. Ugyanakkor láthatjuk, hogy az általuk megnevezett eltérési pontok mellett számos más tényező is befolyásolja a farmok jellemzőit.

¹⁶⁹ WIESINGER et al. 2013, 13. o.; HAUBENHOFER et al. 2010, 106. o.; HASSINK-VAN DIJK 2006, 349-350. o.

¹⁷⁰ A Green Care fogalom sokszínűségét részletesen kifejti és ismerteti SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 27-28. o.; A gyűjtőfogalom jelleget hangsúlyozza továbbá: HAUBENHOFER et al 2010, 106-111. o.

¹⁷¹ HASSINK et al. 2007, 22. o.

értelmezésében a green care-en, mint összefoglaló fogalmon belül értendő modellek, amit részletesen a következő részben, a green care modellek rendszerezésénél fejték ki. Ezek a kifejezések szinonimaként használhatók. Európa szerte, sőt országokon belül – mivel a kutatók igyekeznek megfogalmazni saját meghatározásukat, akár egymás meghatározását figyelmen kívül hagyva – elfogadott definíció sem jött létre, melynek következtében heterogén módon definiálják és értelmezik a green care fogalmát. Az alábbiakban ismertetek néhány fogalom-meghatározást a teljesség igénye nélkül.

Marian Böck és társai értelmezésében a green care (gyakran) *együttműködést, illetve kombinációt* jelent. Együttműködést, mivel sok green care modell alapját a társadalmi intézményekkel (mint pl. Karitas), vagy más intézményekkel, mint a munkaerőpiaci szolgálattal és a szociális minisztériummal való együttműködés képezi – ami a mező- és erdőgazdasági tevékenység oktatási rendszerrel, egészségügyi rendszerrel és szociális rendszerrel való kombinációját eredményezi. A mező- és erdőgazdálkodás szempontjából pedig kombinációként értelmezendő, ugyanis a földműves green care szolgáltatásnyújtásba való bekapcsolódása a különböző jövedelemtípusok kombinációját generálja – mező- és erdőgazdasági tevékenység és a mező- és erdőgazdasági melléktevékenységek, szabályozott szakmák, önálló működés, szolgáltatást nyújtás, bérlet, stb. kombinációja.¹⁷²

Wiesinger és társai szerint a green care olyan *gyűjtőfogalom, amely magába foglal minden egészségügyi ellátást vagy egészségfejlesztő beavatkozást, szolgáltatást, amely a természet élő (állatok, növények) vagy élettelen forrásait használja fel*. Ide tartozik a gondozás, a rehabilitáció, a terápiás munka, a pedagógia, oktatás és az egészségügyi ellátás területén alkalmazott intézkedések. A cél a résztvevők szociális, fizikai, mentális és/vagy oktatási jóllétének támogatása, javítása. A természet pozitív vagy gyógyító hatása az emberi egészséget, jóllétet és életminőséget hivatott elősegíteni. A green care legegyszerűbb formája a természet megtapasztalása

¹⁷² BÖCK et al. 2016, 12. o.

azáltal, hogy egyszerűen csak a természetben vagyunk, és hagyjuk, hogy az érzéki benyomások, például a színek, formák és illatok hatást gyakoroljanak ránk, például egy úgynevezett gyógyító kertben sétálva. A természettel az ember aktívan is foglalkozhat, bármilyen formában történő tevékenység által. Még intenzívebb a természeti elemekkel való interakció az állatasszisztált terápia, vagy a farmalapú pedagógia esetén. A green care kezdeményezések nemcsak a vidéki környezetre koncentrálnak, hanem városi kezdeményezéseket is felölelnek. A természet, zöld környezettől való eltávolodás leginkább a városokban jellemző, ami nemcsak a gyermekekre, de az időskorúakra is negatív hatással bír. A green care tehát egy olyan átfogó koncepció, amelynek célja, hogy az embereket visszahozza a természettől való elidegenedésükből, és a természet hatásai révén elősegítse általános egészségi állapotukat.¹⁷³

Hollandiában a care farm elnevezés terjedt el. A care farm-ok működését, jellemzőit, szabályozását összefoglaló kézikönyv a fent ismertetettektől eltérő módon határozza meg fogalmát: *„Olyan mezőgazdasági vállalkozás, amely lehetőséget kínál azon személyek számára, akik támogatásra, gondozásra vagy útmutatásra szorúlnak. A mezőgazdaság és a gondozás egy gondoskodó farmon egyesül. A gondoskodó farmszolgáltatást nyújtó gazdák tudatosan döntenek erről a tevékenységről.”*¹⁷⁴

Norvégiában a green care fogalma mellett a *„Inn på tunet = on the farmyard”* (farmon), illetve a *„farms as a pedagogical resource”* (oktatás helyszínéül szolgáló farm) kifejezés is használt.¹⁷⁵ A norvég green care nemzeti stratégiában¹⁷⁶ megfogalmazott fogalom szerint *„A green care a farmon nyújtott, egyénre szabott és minőségileg megalapozott jóléti*

¹⁷³ WIESINGER et al. 2013. 5. o.

¹⁷⁴ A Holland Kézikönyvet lásd angol nyelven: Handbook for dutch care farmers <https://www.socialfarmingacrossborders.org/images/custom/uploads/40/files/Dutch%20Handbook.pdf> (letöltve: 2021.03.15.) (a továbbiakban: Holland Kézikönyv); az eredeti holland verziót lásd: https://www.zorgboeren.nl/images/Documenten/Handboek_LZ_juni2009.pdf (letöltve: 2021.03.15.)

¹⁷⁵ HAUGAN et al. 2006, 109. o.

¹⁷⁶ Norwegian Ministry of Agriculture and Norwegian Ministry of Local Government and Regional Development: Green Care National Strategy, 2012. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brosjyrer_veiledere_rapporter/m-0734_green_care_national_strategy.pdf (letöltve: 2021.06.10.)

szolgáltatásokat jelenti. A farmot mezőgazdasági, erdészeti vagy kertészeti célokra használják. A green care keretében nyújtott szolgáltatások a gazdaság mindennapi tevékenységéhez kapcsolódnak.”¹⁷⁷

Belgiumban szintén a green care fogalma alatt azonosítják a mezőgazdaságot és gondozást kombináló modelleket. *„A társadalom kiszolgáltató csoportjainak széles köre érdekében, a zöld környezet és a gondoskodás minden lehetséges kombinációját”* értik alatta.¹⁷⁸

Az Essexi egyetem kutatói az alábbi definíciót határozták meg az Egyesült Királyságban: *„a hagyományos, termeléssel foglalkozó gazdaságok és mezőgazdasági tájak használata a mentális és fizikai egészség elősegítése érdekében, mezőgazdasági tevékenység végzése révén”*.¹⁷⁹

Hazánkban a 'Care farm blog' szerkesztői, Horváth Janka és Siklósi Rozália is meghatározta, mit értenek green care alatt: *„Azon terápiás, egészségügyi, szociális szolgáltatások gyűjtőfogalma, amelyek a természetben, a természet gyógyító erejének integrálásával történnek”*.¹⁸⁰ Ellenben hazánkban a mezőgazdaságot és gondozást kombináló modellek jellemzőit megvalósító kezdeményezéseket egységesen szociális farmként nevezik,¹⁸¹ amely fogalmat a meglévő hazai tapasztalatok alapján a szakértők az alábbi képpen határozták meg – a fogalomról részletesebben a IV. rész 1. fejezete szól –: *„A szociális és szolidáris elveknek megfelelően, a társadalmi és környezeti szemléletformálás érdekében működő kooperatív gazdálkodási forma, amely mezőgazdasági termelő, feldolgozó, szolgáltató tevékenységet végez hátrányos helyzetű személyek bevonásával; illetőleg mezőgazdasághoz kapcsolódó szemléletformáló kiegészítő tevékenységet végez a társadalom szélesebb köre számára.”*¹⁸²

¹⁷⁷ Uo. 7. o.

¹⁷⁸ GORIS-WECKHUYSEN 2006, 181. o.

¹⁷⁹ HINE-PEACOCK-PRETTY 2008a, 12. o.

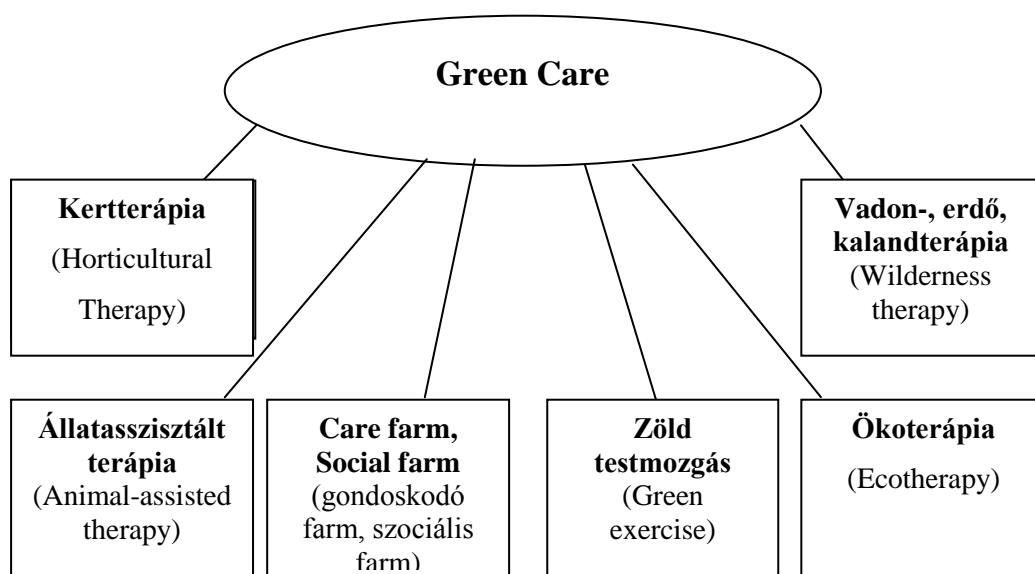
¹⁸⁰ A fogalom-meghatározást lásd a Care farm blogon: https://carefarm.blog.hu/2015/08/20/mi_is_az_a_care_farming_szerintunk#more7720946 (letöltve: 2021.10.09.)

¹⁸¹ JAKUBINYI 2015a, 28. o.

¹⁸² A „Szociális farmok létrehozása Magyarországon NCTA-2014-8221-C” c. projekt keretében felállított munkacsoport fogalmazta meg a fogalmat. Lásd JAKUBINYI 2015a, 28. o.

Az eltérések, eltérő értelmezések mellett bizonyos elemek azonban közősek az egyes green care modellekben:

- Mindegyik modell a természet élő és élettelen elemeit, azokat egyenként vagy együttesen veszi segítségül.
- Mindegyik modell fő célkitűzése az egyén fizikai és/vagy mentális egészségének előmozdítása, társadalmi viszonyainak javítása és/vagy pedagógiai/oktatási fejlesztése, de legalább is a meglévő állapot fenntartása, megőrzése.
- Az adott modell keretében végzett tevékenységnek, szolgáltatásnak meghatározott, lefektetett keretek között kell zajlania, előre meghatározott céloknak megfelelően.
- Minden modell figyelembe veszi az egyén érdekeit, szükségleteit.¹⁸³

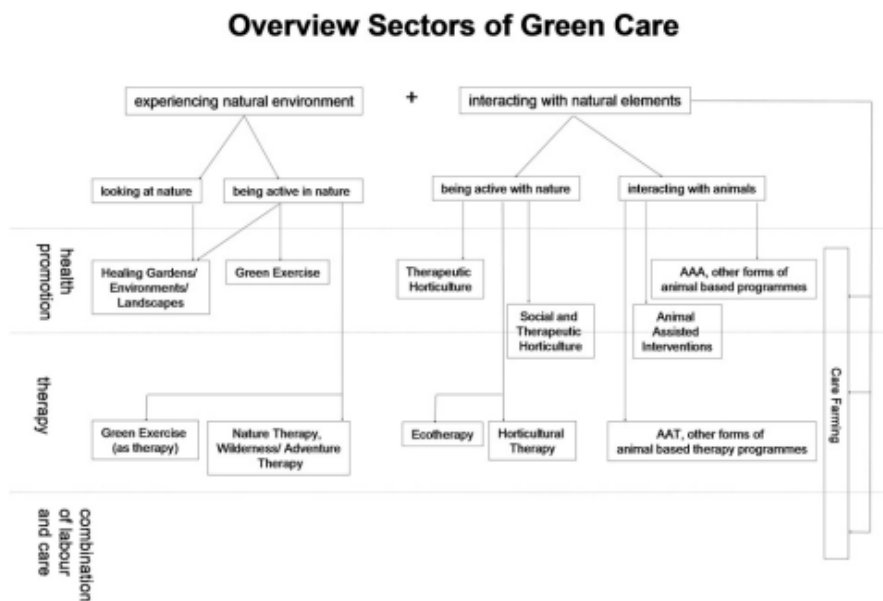

Forrás: HINE-PEACOCK-PRETTY 2008b, 246. o.

Az ábra jól érzékelteti a green care sokszínűségét, széleskörű jelentését. A green care-en belüli modellek csoportosíthatók, egyrészt a) a természeti

¹⁸³ HAUBENHOFER et al 2013, 33. o.

elemek (természet élő és élettelen elemei) megtapasztalása és b) az azokkal való kölcsönhatás alapján, másrészt aszerint, hogy azok a) egészségügyi, b) terápiás vagy c) társadalmi és munka integrációs célt szolgálnak.¹⁸⁴ (Megjegyzést érdemel, hogy az ábra nem mutatja, ugyanakkor Wiesinger és társai osztrák kutatók¹⁸⁵ ide sorolták a pedagógiai/oktatási célt is, hiszen egyes green care modellek a gyermekek, fiatalok ismeretszerzését, oktatását szolgálják, mint pl. az állatasszisztált pedagógia. Valamint az ábra nem mutatja be valamennyi green care-en belül elhelyezhető modellt, csupán a leggyakoribbakat.) A valóságban nem húzható minden esetben ilyen éles határ az egyes kategóriák között, gyakran egy farm esetében többféle modell is keveredik, egyesül.¹⁸⁶ Célom az alábbi ábra szemléltetésével az, hogy a green care komplexitását átláthatóbbá, érthetőbbé tegyem.

Forrás: Haubenhofner et al. 2010, 107. o.

Figyelemmel kell azonban arra lenni, hogy nem minden, a természet elemeivel való kapcsolat lesz automatikusan green care tevékenység. A döntő

¹⁸⁴ HAUBENHOFNER et al. 2010, 107. o.

¹⁸⁵ WIESINGER et al. 2013, 6. o.

¹⁸⁶ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 30. o.

kritérium az, hogy legalább *a bevont személy jelenlegi állapotának megőrzését, optimális esetben annak javítását kell elérni. Nem csupán gondozásról van szó, hanem a konkrét célkitűzés a személy fizikai és vagy szellemi egészségére, szociális körülményei javítására és vagy oktatási fejlődésére vonatkozik, amit a természeti elemek segítségével és támogatásával igyekeznek elérni.* Így például a falusi turizmus keretében eltöltött nyaralás, bár zöld környezetben történik, mégsem jelent green care tevékenységet, hiszen nem terápiás, integrációs, vagy pedagógiai célzattal történik. Ugyanakkor az is igaz, hogy a green care modellek által nyújtott tevékenységek nem mindenki számára jelentenek megfelelő megoldást, például egy pollenallergiától szenvedő személy számára a kertterápia nem alkalmas terápiás módszer. Célja nem az, hogy helyettesítse más létező terápiás, orvosi, egészségügyi, oktatási modelleket, hanem hogy kiegészítse a meglévő elérhető lehetőségeket, új alternatívát biztosítson azok mellett, illetve a létező hiányosságokra igyekszik reagálni, azokat kívánja pótolni.¹⁸⁷ Mindennek következtében célszerű pontosan lefedni, mi tartozik a fogalom körébe, hogy az ne váljon túlzottan 'szivacs jellegű' fogalommá. Meg kell határozni, hol húzódik a fogalom határa, mi az a tevékenység, ami még ide tartozik, és mi az, ami már nem.

Mindenképpen megkönnyítené a kommunikációt, ha ugyanazok a kifejezések azonos jelentéssel több országban is használatosak lennének. Ahogyan az már a COST Action 866 munkacsoport résztvevői számára is egyértelművé vált, az egységes fogalom-meghatározás nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi szinten is elengedhetetlen egy olyan terület, mint a green care további fejlődéséhez és professzionalizálásához, amely mind a tudományban, mind a gyakorlatban létezik, és fejlődésben van. Amennyiben ez nem sikerül, úgy az lenne célravezető, ha azok az európai országok, ahol azonos kifejezést használnak, vagy hasonló jelentéssel értelmeznék egy green care modellt, kialakítanának egy koherens fogalmat és definíciót, ami elősegítené a megegyező modellek hálózatosodását.

¹⁸⁷ HAUBENHOFER et al 2013, 34-35. o.

2. A green care-en belüli modellek

Amint láthattuk, a green care fogalma többféle modellt is magában foglal, így gondozási, terápiás, pedagógia és integratív célzatú modelleket. Annak érdekében, hogy az egyes modelleket meg tudjuk különböztetni a green care-en belül, és egyben azonosítani tudjuk őket, szükségesnek bizonyul azokat is definiálni. Mivel a szociális farm speciális, komplex modellt képez a green care-en belül, ami egyben a disszertáció központi témját adja, így azt külön fejezeten belül ismertetem, hangsúlyozva annak kiemelkedő szerepét.

2.1. Farmpedagógia (Bauernhofpädagogik/ pedagogical farm):

A gyermekek és fiatalok tanulása már régóta nem korlátozódik az oktatási intézmények keretei közé, az iskolai környezetre. A hagyományos oktatási formák mellett az informális tanulási folyamatok is megjelentek a tanulással, a tudással és a készségekkel való foglalkozások során, sőt néhol azok középpontjába kerültek. A tanórán kívüli területeken történő kompetenciaszerzésről szóló tanulmányok azt mutatják, hogy a tanulók az új ismeretek vagy készségek önálló, gyakorlati jellegű, testközelből való elsajátítása révén mélyebbnek és a mindennapi életre alkalmasabbnak értékelik a tudás megszerzését, mint a hagyományos tanulási környezetben. Az informális tanulás révén a gyerekek és fiatalok úgy érezhetik, hogy a tanulásuk nem csak saját maguk számára hasznos, hanem a társadalom számára is.¹⁸⁸ A következőkben a green care körébe tartozó, informális tanulási lehetőségeket mutatom be.

A farmpedagógia esetében a mezőgazdasági farmot, annak minden elemével, mint tanulási környezetet alkalmazzák. Olyan pedagógia modell, amely a hagyományos mezőgazdasági tevékenységeket oktatási koncepciókkal kapcsolja össze. Alapfeltevése azon alapul, hogy a gyermekek és fiatalok már nem ismerik az élelmiszerek eredetét, és nincs kapcsolatuk a mezőgazdaság

¹⁸⁸ GRIESBACHER-HÖLLINGER 2019, 49. o.

világával. Ennek következtében célja – nevéből adódóan – a tanulás, ami kifejezetten a gyermekek és fiatalok, azon belül is az óvodások és iskolások tanulását szorgalmazza, akik betekintést nyerhetnek a mezőgazdaságba, annak működésébe, illetve jövőbeni, környezettudatos fogyasztóként való viselkedésük érdekében megismerhetik és megérthetik az ökológiai és gazdasági összefüggéseket, a különböző gazdálkodási formákat, az élelmiszerek eredetét és termelési módszereit, valamint az új mezőgazdasági fejleményeket is. A természet, a farmon termesztett növények és ott tartott állatok, az egyes mezőgazdasági tevékenységek mellett a gazdálkodó bemutatja az ételmszer útját a földtől a polcig elv szerint. A gyerekek, fiatalok a farmon való élő tanulás keretében változatos tevékenységet végezhetnek: játszva tanulhatnak, aktívan bekapcsolódhatnak a farmtevékenységekbe, melyek által fejleszthetik kreativitásukat is, gondozhatják az állatokat, lovagolhatnak, kézművesedhetnek, sajtot készíthetnek, stb. A tevékenységek lehetőségét természetesen a gazdaság fő tevékenységi köre befolyásolja, ami meghatározza a konkrétan felfedezhető tevékenységeket a farmon. Mindezek érdekében a gyerekek, fiatalok egy vagy több alkalommal, rendszeresen ellátogatnak egy gazdaságba a farmpedagógia keretében, a tanrendbe beépítve.¹⁸⁹

A farmpedagógia számos előnyt hordoz, ami kiterjed a testre, pszichére, a társas viselkedésre gyakorolt hatásokra és a pedagógia jellegű hatásokra. A testre gyakorolt hatásokhoz tartozik az egészséges táplálkozásra való ösztönzés¹⁹⁰ és a fizikai aktivitás és mozgás¹⁹¹ tudatosítása. A psziché

¹⁸⁹ HAUBENHOFER et al 2013, 36. o.; WIESINGER et al. 2013. 24. o.; GRIESBACHER-HÖLLINGER 2019, 49-50. o.

¹⁹⁰ Az egészséges táplálkozásra való ösztönzés kapcsán a gyerekek, fiatalok megtanulják, honnan származnak a különféle élelmiszerek, és hogyan állítják elő őket. Ismeretet szereznek a szezonális és regionális termékekről, valamint a termékek összetevőit is megismerhetik. Olyan gazdaság is van, ahol a tanulás főzési és előkészítési tevékenységeket is magába foglal.

¹⁹¹ Sok gyereknek és fiatalnak, főként a városiaknak, elképzelésük sincs arról, hogy milyen egy farmon élni és dolgozni. Ezért gyakran nem tudják értékelni a fizikai munka jelentőségét. Emellett sok gyermek mozgáshiányban szenved. A farmon lehetőségük van arra, hogy fizikailag aktívak legyenek, ami fejleszti motoros képességeiket, valamint reális képet kapnak gazdaságban zajló munkafolyamatokról.

tekintetében kialakul és/vagy nő a gyermekek felelősségtudata¹⁹², fejlődik az önbizalmuk¹⁹³, nő a mezőgazdaság iránti értéktudatuk, és fejlődik az önreflexiójuk. A társas viselkedésre gyakorolt hatások magában foglalják az együttműködés és csapatban dolgozás (egymás között, valamint a felnőttekkel) elsajátítását, pozitív hatást gyakorol a fogyasztói szokásokra¹⁹⁴, valamint hozzájárulhat ahhoz is, hogy kivegyék részüket a háztartás teendőiben. A pedagógia jellegű hatások pedig a tanulást, az ismeretek és készségek elsajátítását, bővítését¹⁹⁵ jelentik, ideértve azt is, hogy akár az iskolába járást is ösztönzi.¹⁹⁶ A gyermekek számára jelentett előnyök mellett a gazdaságnak, gazdálkodónak is előnyt jelent a farmpedagógia, mivel az kiegészítő jövedelemszerzést biztosít.

A farmpedagógia osztrák változata a „*Schule am Bauernhof*” = az iskola a farmon modell. Ezt a kezdeényezést az osztrákok a következőképpen határozzák meg: „*Mi olyan iskola vagyunk, amely nem olyan iskola, mint amilyennek ti gondoljátok. Az iskola épülete a szabad természet, az osztályterem a mező, a rét, az erdő és az istálló. Tanítóink a növények, az állatok és az emberek, akik a farmon élnek.*” Az iskolai osztályok és óvodai csoportok kirándulás keretében farmnapokon vesznek részt, illetve akár egy farm hetet is eltölthetnek a farmon, melyeket a rendes tanrend keretébe építenek be az óvónők, tanárok. A farmot vezető gazdálkodó olyan szakember, aki pedagógia képzettséggel rendelkezik – a képzettség a Mezőgazdasági Képzési Intézetben (Ländliches Fortbildungsinstitut) szerezhető meg. 1998 óta működik a 'Schule am Bauernhof projekt'¹⁹⁷ Ausztria szerte, amely ma több tízezer gyerek, fiatal számára érhető el.¹⁹⁸ A farmpedagógia a Szövetségi

¹⁹² A felelősségtudat a növények és állatok gondozása által fejlődik, melyek etetés, itatás nélkül nem maradnak életben. A tevékenységeket időjárástól függetlenül is el kell végezni.

¹⁹³ A fejlődő felelősségtudat révén felismerik, hogy maguk is képesek egy-egy feladattal birkózni.

¹⁹⁴ Az egyes termékek eredetének megismerése ösztönzőleg hathat a gyermekekre, fiatalokra, hogy előnyben részesítsék a regionális termékeket, ami szüleik fogyasztói magatartására is hathat.

¹⁹⁵ A tanulás széleskörű ismeretek elsajátítását foglalja magába: így az állattartás, növénytermesztés fázisainak, gépek használatának megtanulását, a fenntartható és környezettudatos gondolkodás elsajátítását, stb.

¹⁹⁶ HAUBENHOFER et al 2013, 36-40. o.

¹⁹⁷ A 'Schule am Bauernhof' projektről információt lásd az alábbi weboldalon: <https://www.schuleambauernhof.at/> (letöltve: 2021.09.10.)

¹⁹⁸ WIESINGER et al. 2013. 24. o.; GRIESBACHER-HÖLLINGER 2019, 49-50. o.

Mezőgazdasági, Regionális és Idegenforgalmi Minisztérium hatáskörébe tartozik.¹⁹⁹

2.2. Állatasszisztált beavatkozások (animal-assisted interventions):

Kruger és Serpell az állatasszisztált beavatkozások általános fogalmat használja, amely „*minden olyan beavatkozást magában foglal, amely állatokat von be terápia vagy javító folyamat vagy környezet részeként*”²⁰⁰, azaz az állatoknak az emberek rehabilitációjában vagy szociális gondozásában való felhasználásának különböző módjait összefoglaló fogalom. A farmon speciális szolgáltatásként vagy egy szélesebb körű szolgáltatás részeként is nyújthatják. Fizikai problémával és mentális problémával küzdők számára egyaránt alkalmas megoldást, lehetőséget biztosítanak. Fizikai problémával és mentális problémával küzdők számára is alkalmas megoldást, lehetőséget nyújthatnak. Az állatasszisztált beavatkozás irányulhat az állatokkal való célzott terápiára, amit állatasszisztált terápiának nevezünk (*animal-assisted therapy*). Személyre szabott program, terápiás szükséglettel rendelkező kliensek igényeinek megfelelően, melynek szerves részét képezi egy állat (többféle állat alkalmas terápiás célra, pl. kutya, ló, alpaka). Szakember (például gyógytornász, foglalkozás-terapeuta, rekreációs terapeuta, más, speciális szaktudással rendelkező szakember) irányítása, felügyelete alatt zajlik.

Az állatasszisztált beavatkozásokhoz tartoznak továbbá az állatasszisztált tevékenységek (*animal-assisted activities*) is, amelyek nem minősülnek valódi terápiának, de kifejthetnek valamilyen terápiás hatást, és melyek kevésbé ellenőrzött keretek között zajlanak.²⁰¹

¹⁹⁹ Lásd a Szövetségi Mezőgazdasági, Regionális és Idegenforgalmi Minisztérium honlapján olvasható információt: https://info.bmlrt.gv.at/im-fokus/bildung/wissensangebote/Land/schule_am_bauernhof.html (letöltve: 2021.09.10.)

²⁰⁰ KRUGER-SERPELL 2006, 25. o.

²⁰¹ KRUGER-SERPELL 2006, 22-25. o.

2.3. Kertterápia (Gartentherapie/horticultural therapy, therapeutic horticulture):

A kertterápia első olvasatra egy egyszerű kifejezésnek tűnik. A fogalom mélyebb vizsgálatát követően azonban gyorsan világossá válik, hogy a fogalom meghatározása és körülírása, és még inkább a hasonló fogalmaktól való megkülönböztetése gondolkodást igényel. Még a szakértők között is előfordul eltérő nézet, ami elsősorban a terület interdiszciplináris jellegének köszönhető. A kert és a terápia szavak összekapcsolásával a kertészet és a gyógyítás összefüggésbe kerül egymással, melyek révén különböző tudományágak találkoznak. Egységes fogalmat a kertterápia tekintetében sem találunk, többen többféleképpen értelmezik azt.²⁰² Ugyanakkor az kijelenthető, hogy azok a tevékenységek tekinthetők kertterápiának, melyek előre meghatározott célja a terápia növények alkalmazása által, szakemberek segítségével. A továbbiakban azokat a jellemzőket, elemeket, tényezőket – vagyis a tevékenységeket, hatásokat, a célcsoport körét, a szakembereket és célokat – ismertetem, amelyek meghatározzák a kertterápia lényegét.

A kertterápia gyökerei a korábbi ún. kórházi farmokhoz (hospital farm) nyúlnak vissza, ahol felismerve a növények terápiás hatását, gyógyító cézzal alkalmazták a növényeket a kórházban ápolotknál.²⁰³ Alapvetően mindenféle személyi kör igényeihez igazítható tevékenységet jelent: alkalmazható geriátria (idősellátás sajátos esete), foglalkozásterápia, gyógypedagógia, fogyatékkal élő vagy mentális betegségben szenvedők terápiája, rehabilitáció, kapcsolati és kötődési problémák kezelése, mozgásszervi zavarok kezelése, kiegészítő vagy stressz kezelése esetén is. Sikeresen alkalmazták már bűnözők reszocializációja, valamint visszaesés megelőzése terén is. Ebből következően a kertterápia széleskörű célcsoport számára nyújt megfelelő terápiás lehetőséget.

²⁰² Az egyes fogalom-meghatározások között a Thrive brit jótékonyági szervezet által meghatározott fogalmat emelem ki, miszerint: „A kertterápia (Horticultural Therapy) a növények képzett szakember által történő, gyógymódként való használata, amely klinikailag meghatározható célok elérését szolgálja”.

²⁰³ SEMPIK-ALDRIDGE 2006, 152. o.

Önálló szakember, intézmény, egyesület, egészségügyi intézmény, vagy kórház is nyújthat kertterápiás szolgáltatást a résztvevőknek. A feltétel az, hogy a kertterápiát nyújtó szakembernek egyszerre kell rendelkeznie kertészeti képesítéssel és orvosi-terápiás (illetve a résztvevők szükségleteinek megfelelő) képzettséggel. Ezek mellett továbbá, kifejezett kertterápiás ismeretekre is szükség van.

Kertterápia végzésének helye tekintetében azt nem csupán egy speciálisan arra kialakított kertben lehet nyújtani, arra sok más lehetőség is van. Egy hagyományos kertben, üvegházban, erkélyen, egy farmon, kisparcellás kertben, vagy városi farmon, de akár egy betegszobában vagy odakint a szabadban is megvalósulhat.²⁰⁴

A kertterápia elsődleges célja az emberek szociális, mentális és fizikai jóllétének és életminőségének fenntartása és előmozdítása, ideértve az oktatási és szociális integrációs szempontokat is. Az egyénenként elérendő célok sokszínűek lehetnek, a komplex céloktól a nagyon egyszerű célokig húzódoán. Azok mindig a résztvevő személyén, vagyis a kertterápia okán alapulnak. Nagy mozgásteret, sok területen való alkalmazást tesz lehetővé, mindig szem előtt tartva az egyéni érdeket. Alapvetően a folyamatra, bizonyos tevékenységek végzésére összpontosít, ami más eszközökkel (orvosi, terápiás, oktatási, stb.) kombinálva is jól alkalmazható. Vagyis például a betakarítás, a sikeres vetés vagy a növények virágzása a folyamat eszközeinek minősülnek, de nem a kertterápia célját jelentik.

A kertterápiát el kell határolni más terápiás formáktól. El kell választani a terápiás kertésztől (*therapeutic horticulture*) és az ún. szociál-terápiás kertésztől (*sozialtherapeutisches Gärtnern/social and therapeutic horticulture*), mivel e terápiák során nem jelölnek ki konkrét célokat, és nem történik szakember által végzett terápia sem. A tevékenységek nem előre lefektetett standardok szerint történnek.²⁰⁵ Továbbá a kertterápiát el kell határolni az ún. növényi alapú ápolástól (*Pflanzengestützte Gesundheits- und*

²⁰⁴ SEMPIK-ALDRIDGE 2006, 152. o.

²⁰⁵ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 40. o.; SEMPIK-ALDRIDGE 2006, 149. o.

Krankenpflege), ami bár nagyon hasonlít a kertterápiához, mégsem keverendő vele össze. A növényi alapú ápolás esetében a hangsúly az ápolásra helyeződik, szakszerű terápia, illetve kertterápiás szakemberek nélkül.²⁰⁶

2.4. Városi farmok (city farm)

A városi farmok valójában kisparcellás és közösségi kertek, melyek a város szélén vagy akár közvetlenül a városközpontban helyezkednek el. Alapvetően nem számítanak új modellnek ezek a kertek, csak nevükben mások, ugyanis korábban²⁰⁷ ezek jellemzően füves parcellák voltak, ahol elsősorban gyümölcsöt és zöldséget termesztettek a városi emberek – családok vagy egyedüli személyek – otthoni fogyasztásra. Az élelmiszertermelésen túl más funkciókat is betöltenek a városi kertek.²⁰⁸ A városi farmok célja az, hogy ösztönözze a helyi városi emberek, közösségek bevonását a kertészkedésbe, a mezőgazdaságba és az élelmiszertermelésbe. Elsajátíthatják a városiak a növénytermesztés módját, megismerkedhetnek a mezőgazdasági tevékenységekkel, feladatokkal, valamint lehetőséget biztosít a különböző házi és haszonállatok gondozásában való közreműködésben is. Továbbá lehetőséget biztosít a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű személyek számára is, pl. a helyi kisebbségnek beilleszkedni a közösségbe.²⁰⁹

2.5. Gyógyító kertek, környezetek (Heilende Gärten und Landschaften/ healing gardens and healing environments)

A gyógyító kertek bizonyos helyszínt – kertet vagy bármilyen más, egészségügyi környezetben - meghatározott folyamattal kombinálnak. Ez a folyamat magában foglalja az egészség – fizikai, mentális és/vagy szociális

²⁰⁶ HAUBENHOFER et al. 2013, 21. o.

²⁰⁷ Jellemzően a háborút követő időszakban jöttek létre, amikor rossz volt az élelmiszerellátás. A városi önkormányzatok hozták létre, és a városi lakosság számára adták ki bérbe. Később, az élelmiszerellátás hiánymentes időszakában felhagytak az emberek a kertek művelésével, melyek elhagyatottá váltak, vagy helyükön lakásokat építettek. HAUBENHOFER et al. 2013, 46. o.

²⁰⁸ HAUBENHOFER et al. 2013, 46. o.

²⁰⁹ SEMPIK-ALDRIDGE 2006, 153. o

szinten – visszanyerésének vagy javításának minden szakaszát. A gyógyító kerteket kifejezetten arra tervezték, hogy támogassák a betegség vagy sérülés okozta felépülési folyamatokat azáltal, hogy csökkentik a fizikai tüneteket, a stresszt és növelik az általános jóllétet. Ezek a kertek esztétikailag és érzékileg is vonzó helyeknek bizonyulnak, növényekkel és fákkal, akár tóval, valamint ülő- és pihenőhelyekkel. Elsősorban az egészségügyi intézmények betegei, ellátottai esetében alkalmazzák (például pszichiátriák, gyermekintézmények, hospice-ok esetében). A gyógyító környezetek bizonyos elemeiben hasonlítanak a gyógyító kertekhez, így például elsősorban az egészséget elősegítő és rekreációs funkciót töltenek be. A gyógyító kertekkel ellentétben azonban a gyógyító környezetek alapvetően nem földrajzi és tájképi jellegűek, szerkezetileg nem kapcsolódnak egészségügyi létesítményekhez.²¹⁰

2.6. Zöld tevékenység/természetben végzett testedzés (green exercise)

Pretty és társai megfogalmazásában a zöld tevékenység *„a fizikai tevékenységek végzésének szinergikus előnyeit jelenti, a természettel való közvetlen kapcsolat során”*.²¹¹ Önmagában, a gyógyító kertekhez és a gyógyító környezetekhez hasonlóan, többnyire egészségfejlesztő funkcióval bír ez a modell, de valódi terápiaként vagy beavatkozási programként is alkalmazható bizonyos terápiás célok követése által. Jellemző zöld tevékenység a zöld területen vagy a szabadban végzett gyaloglás, biciklizés, kertészkedés.

2.7. Ökoterápia (ecotherapy)

Úgy határozható meg az ökoterápia, mint *„a kiszolgáltatott emberek természetbeni munkájának támogatása, melynek célja egy helyi élőhely vagy zöldterület megőrzése vagy létrehozása, mint egyfajta terápia”*. Elsődleges cél a résztvevők egészségének és társadalmi beilleszkedésének javítása, másodlagos cél pedig a környezet védelme. Gyűjtőfogalomként értelmezhető,

²¹⁰ HAUBENHOFER et al. 2010, 108. o.

²¹¹ PRETTY et al. 2003, 6. o.

amely magába foglal minden olyan természet alapú módszert, amelynek célja az emberi életmód és az ökoszisztéma jóllétének helyreállítása, az emberek, közösségek és az ökoszisztéma fizikai, pszichológiai és társadalmi jellegű fejlesztése. A gyakorlatban a multifunkcionális zöld területekkel való aktív interakciókon alapul.²¹²

2.8. Vadon-, erdei vagy kalandterápia/vadonélmények (Wildnistherapie, Wald- und Forsttherapi/ wilderness therapy, adventure therapy)

Olyan terápiás mód, amely a kaland élményeket és tevékenységeket ötvözi a hagyományos terápiás módokkal. Ez a fajta terápia bár Európában viszonylag új fogalomnak bizonyul, ellenben a világ más részein, pl. az Egyesült Államokban már régóta alkalmazott terápiás módszer. A cél jellemzően az, hogy segítsék a résztvevőket (jellemzően viselkedési zavarokkal küzdő serdülők) az érzelmi, alkalmazkodási, függőségi vagy pszichológiai problémáik kezelésében. Túrázást és egyéb fizikai tevékenységet, egyéni és csoportos terápiás foglalkozásokat, oktatási tevékenységet nyújtanak a fiataloknak a modell keretében, ugyanakkor lehetőségük van az egyedüllétre is. Mindezáltal kizökkentik a fiatalokat a mindennapi környezetükből, szokásaikból, és biztonságos szabadtéri környezetbe helyezik őket. Berman és Davis-Berman szerint „hagyományos terápiás technikák alkalmazása, különösen a csoportterápia esetében, a szabadban, szabadtéri kalandjátékok és egyéb tevékenységek felhasználásával a személyes fejlődés fokozása érdekében”.²¹³ Crisp és O'Donnell a kalandterápiát pedig „általános csoportterápiás modellként jellemzi, ahol a résztvevők megtapasztalják a természetet, és amely módosított csoportos pszichoterápiát alkalmaz vadonbeli környezetben”.²¹⁴ Egyre több szakirodalom ismerteti, hogy a vadonban szerzett élmények miként segíthetnek az embereknek érzelmi és viselkedési problémáik kezelésében. Az

²¹² SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 42-44. o.

²¹³ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 44. o.

²¹⁴ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 44. o.

ilyen terápiák pozitív eredménye, hogy elősegítik az önismeretet, a kommunikációt, az együttműködést és a csoport jóllétéhez.²¹⁵

3. A szociális farm fogalma

A green care modellek körében speciális helyet foglal el a *care farm*, *social farm* (gondoskodó, szociális farm; a továbbiakban az angol kifejezést használom²¹⁶) modellje, amely az innovatív mezőgazdasági megoldások megfelelő alternatívájának tekintendő, a zöld környezethez „visszatérve”, annak előnyeit ki- és felhasználva karolja fel a hátrányos helyzetű személyeket – ezért is érdemel önálló fejezetet a green care modellek körében. Ténylegesen, valódi mezőgazdasági tevékenységek végzése segíti elő a mentális és fizikai egészséget,²¹⁷ a társadalmi - és munka-integrációt, a pedagógiai fejlődést.²¹⁸ A green care összefoglaló modelljéhez hasonlóan ugyancsak a multifunkcionális mezőgazdaság egyik megvalósulási esete, méghozzá annak ígéretes példjaként aposztrofált esete, amely a mezőgazdasági és egészségügyi szektor összekapcsolására irányul. Úgy is értelmezhetjük, minthogy e két szektor újrakapcsolásáról van szó, amelyek korábban, a modernizáció során elváltak egymástól.²¹⁹ Holland kutatók megfogalmazása szerint: „*a care farm hiánypótló innováció a mezőgazdaság és az egészségügyi ellátás kereszteződésénél*”.²²⁰ Továbbá a közösségi alapú szolgáltatások innovatív esetének is tekintendő – hiszen a hátrányos helyzetű személyek farmon alkotott közösségének nyújt szolgáltatást a farm.²²¹ Széleskörű célcsoporti kör számára jelenthet megfelelő környezetet a

²¹⁵ NEWES-BANDOROFF 2004, 4-7. o.; SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 44-45. o.

²¹⁶ E fejezetben az angol kifejezés használatával célozom az, hogy jelezzem, általánosságban, a nemzetközi szakirodalom alapján beszélek a szociális farmról. A hazai fogalmat is feltüntettem e fejezetben, ugyanakkor azt részletesebben tárgyalom a hazai jellemzők körében.

²¹⁷ CSÁK-HORNYÁK 2016, 54. o.

²¹⁸ HASSINK 2003, 332. o.

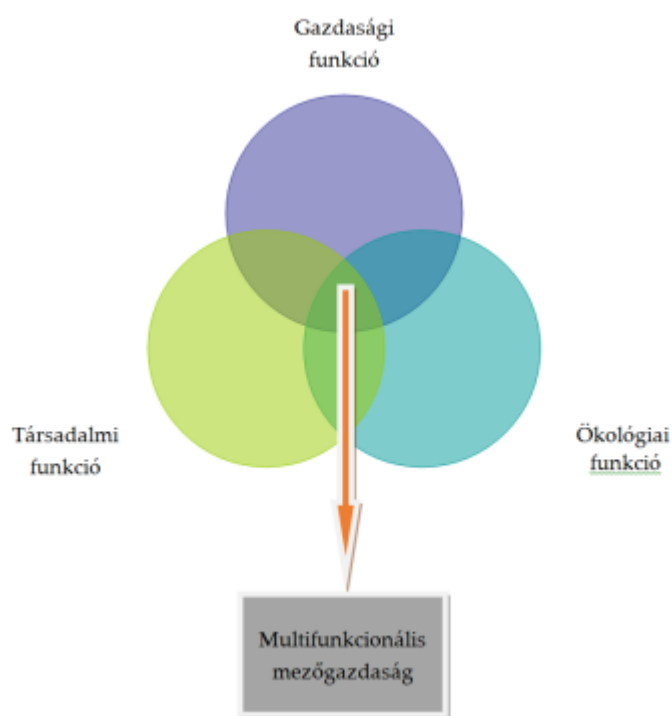
²¹⁹ HASSINK-GRIN-HULSINK, 2018, 186. o.; LLORENTE et al. 2018, 3. o.

HAUBENHOFER et al 2013, 34-35. o.; HASSINK-GRIN-HULSINK, 2018, 186. o.

²²⁰ HASSINK-GRIN-HULSINK 2018, 188. o.

²²¹ DI IACOVO-O'CONNOR 2009, 21-22. o.; HASSINK 2009, 21. o.

fogyatékosággal rendelkező személyektől, a pszichiátriai betegeken keresztül a tanulási nehézséggel küzdő gyermekekig.²²² Ugyanakkor, sajátos módon a farm az egészséges emberek számára is hasznos lehetőségeket kínál, akiknek a farm ismeretszerzést, képzést nyújt mezőgazdasági munkák végzése által, valamint segítségükre van a vidéki élet (újra)felfedezésében. A social farm több vonatkozásban is túllép a hagyományos gazdaságokon. Kiszélesíti, elmélyíti, és új alapokra helyezi tevékenységeit, kapcsolatrendszerét. A mezőgazdasági tevékenységeken kívül számos más funkcióra, nevezetesen társadalmi, szociális és ökológiai funkcióra is kiterjed szerepe – mint az a multifunkcionális mezőgazdaságra általában jellemző. Két fő pillérre épül tehát a farm: a mezőgazdasági tevékenység végzésére és a támogató szolgálatra.²²³ Összességében, értelmezésében olyan innovatív, multifunkcionális mezőgazdasági²²⁴ tevékenységi formát jelent, amely valódi társadalmi és gazdasági jelentőséggel bír.

Forrás: CSÁK 2015a, 178. o.

²²² HASSINK 2009, 22. o.

²²³ CSÁK 2015b, 1-10. o.; CSÁK-KENDERES 2016a, 142. o.; CSÁK-KENDERES 2016b, 1. o.

²²⁴ Csák Csilla is multifunkcionális modellként értelmezi a szociális farm modelljét, lásd: CSÁK 2018b, 174-176. o.

Innovációként értelmezendő, hiszen egy újragondolt, kibővített szolgáltatást jelent, a TINLAB projekt kutatói által elfogadott fogalomnak megfelelően – lásd a társadalmi vállalkozás fogalmának elemzésénél –, illetve a TINLAB projekt keretében készült társadalmi innováció jó gyakorlatok I. gyűjteménye tartalmazza is a szociális farm modelljét, mint társadalmi innováció. Társadalmi súlyát az adja, hogy társadalmunk nagy hányadát érintő problémát, a hátrányos helyzetben élők mentális körülményeit és foglalkoztatási lehetőségeit javítja. Célja e személyek társadalmi integrációja, valamint a munka világába való be- és vagy visszacsatolása.²²⁵ Gazdasági fontossága pedig abban rejlik, hogy a célcsoporti kör tagjai mezőgazdasági tevékenységeket végeznek a farmon, amely tevékenységek által egyben foglalkoztatásuk is megvalósul. A farm tehát az a színtér, ahol a hátrányos helyzetű személyek (és az egészséges emberek is) aktívan bevonhatók.²²⁶ Annak nyomán, hogy a disszertáció elsősorban agrárjogi szempontból vizsgálja a szociális farmok működését, így azok szociális és egészségügyi pillérére nem helyezek hangsúlyt, a disszertációnak tehát nem célja a szociális farmok szociális és egészségügyi hatásainak részletes elemzése. A hangsúly a gazdasági pilléren van, méghozzá a mezőgazdasági tevékenységek végzésének feltételein és a foglalkoztatási lehetőségek milyenségében.

A működés alapköve a farm, amely megfelelő helyszínt biztosít.²²⁷ A működés során pedig a gazdálkodó, az egészségügyi és szociális szakemberek, valamint a résztvevők közötti partnerség, együttműködés valósul meg a farmon. Valamennyi care farm-on, bár különböző mértékben, mezőgazdasági tevékenységek valamelyikének végzése történik – növénytermesztés, állatgondozás, erdőgazdálkodás, mezőgazdasági gépek kezelése, stb. –, illetve a gondozás valamely formáját biztosítja a farm, legyen egészségügyi vagy szociális ellátás, vagy pedagógiai/oktatási szolgáltatás. Az egyes care farm-ok eltérnek egymástól, mivel különbség figyelhető meg a gazdálkodás és a gondozás mértékét illetően, a környezet, a célcsoport és a gazdaság típusa

²²⁵ BORGHI et al. 2020, 208. o.

²²⁶ OROSZ 2018a, 221. o.

²²⁷ DR. RÁCZ–HAYES–KAJNER 2015, 22. o.

szerint is. Vannak olyan farmok, amelyek lehetővé teszik a terápiás kapcsolatot a gazdaság használlataival, más farmok kifejezetten állatasszisztált terápiát nyújtanak. Sok farmon bekapcsolódhatnak a résztvevők a növénytermesztésbe, kertészkedésbe, míg más farmok e helyett vagy mellett kertterápiát nyújtanak. A care farm-ok kertterápiája és a kertterápia közötti különbség abban érhető el, hogy míg egy care farm-on a megtermelt élelmiszert értékesítik is, vagyis a tevékenység gazdasági célzatú is, illetve kiegészítő tevékenységnek minősül, addig a kertterápiánál csupán szociális, terápiás jelleggel történik növénytermesztés, növénygondozás.²²⁸ A green care modelleknek megfelelően számos előnyt hordoz magában, nemcsak a care farm-ot igénybe vevők számára, hanem a farmot működtető gazda, illetve a tágabb közösség számára is.

Megjegyzendő, hogy Wiesinger és társai osztrák kutatók különbséget tettek a care farm és a social farm fogalma között. A *care farm* értelmezésükben mezőgazdasággal, kertészettel foglalkozó gazdaságokban, növények és állatok alkalmazásával nyújtott egészségügyi szolgáltatásokat jelenti. A *social farm-ot* társadalmi integrációt megvalósító multifunkcionális szolgáltatásként definiálják, amit mezőgazdasági környezetben nyújtanak. A két fogalom kapcsán úgy értékelik, hogy mind a care farm, mind a social farm két területre épül, egyrészt a mezőgazdaságra, másrészt az egészségügyi szolgáltatásokra, azonban a két kifejezés esetén két különböző nézőpont érvényesül. Az előbbi esetében az egészségügyi szolgáltatás dominál, addig az utóbbi esetben a mezőgazdaság szerepe. Ellenben a két megnevezés körébe tartozó kezdeményezések lényege szempontjából alig van különbség, így véleményem szerint nem tehető érdemi különbség a két megnevezés között, csupán elnevezésbeli eltérés van közöttük az európai országok eltérő fogalomhasználatára.²²⁹

²²⁸ SEMPIK-HINE-WILCOX 2010, 37. o.

²²⁹ WIESINGER et al. 2013, 6. o.

Az 1. fejezetben kifejtettek szerint hazánkban a social farm szociális farm elnevezés alatt jelent meg, amely a fent megnevezett elvek, jellemzők alapján működik.

4. Rendszertani értelmezés, besorolás

A dolgozat ezen fejezetének célja, hogy az előzőekben vizsgált green care modelleket, illetve a disszertáció vizsgálati középpontjában álló szociális farm modelljét rendszertanilag elhelyezze. A green care-en belüli kezdeményezések rendszerezésére több kutató, kutatócsoport is vállalkozott. A következőkben ezekből mutatok be néhányat a teljesség igénye nélkül.

Jan Hassink holland kutató a „*farming for health*” (egészségpromóciós farmszolgáltatás, a továbbiakban az angol megnevezést használom), mint ernyőfogalom körében helyezi el a mezőgazdasági tevékenységeket és egészségügyi, szociális szolgáltatásokat kombináló kezdeményezéseket, amelyek a zöld környezet nyújtotta pozitív előnyöket felhasználva lehetővé teszik a nehézségekkel küzdő, hátrányos helyzetű személyeknek, hogy újra kapcsolódjanak a mezőgazdasági tevékenységekhez, hozzájárulnak egészségügyi és oktatási problémáik javításához, jóllétükhöz, valamint társadalmi integrációjukhoz. Ez a fogalom magában foglalja a különféle green care modelleket.²³⁰ Yvette Buist holland kutató a *farming for health* ernyőfogalom helyett a green care gyűjtőfogalmat használja, amely, a megnevezésbeli eltérést leszámítva, ugyanazt a modellt takarja.²³¹ Mind a *farming for health*, mind a green care fogalmon belül három nagyobb modellt különít el egymástól a két kutató:

- a) care farm (gondoskodó farm)²³²,

²³⁰ HASSINK-VAN DIJK 2006, 347-352. o.

²³¹ BUIST 2016, 2-3. o.

²³² Láthatjuk, hogy a gondoskodó farm fogalma többféle értelemben is megjelenik: egyrészt mint a green care kezdeményezések egyik elnevezési lehetőségeként, másrészt mint az *farming for health/green care-en* belül elhelyezhető egyik típus. Ez a két értelmezés nem tekinthető tévesnek, vagy összeütközőnek, hanem egységes értelmezés, fogalom-meghatározás hiányában megnyilvánuló eltérő, egyénileg meghatározott rendszertani, definíciós különbségnek.

- b) horticultural therapy (terápiás kertszolgáltatás) és
- c) animal-assisted therapy (állatasszisztált terápia).

A három modell közül a gondoskodó farmszolgáltatás jól megkülönböztethető a másik két modelltől. Ugyanis a terápiás kertszolgáltatás²³³ és az állatasszisztált terápia²³⁴ esetében a terápián van a hangsúly, e modellek célja a résztvevők mentális jóllétének elősegítése a növények ápolása, valamint az állatok gondozása által. Az ilyen jellegű terápia kezdeményezői egészségügyi, szociális intézmények, valamint helyi közösségek is lehetnek. Ezzel szemben bár a care farm-nál is szerepet játszik a terápia, de az annál összetettebb szolgáltatást nyújt a résztvevőknek. A farmon mind a növényápolás, növénytermesztés, mind az állatgondozás, állattartás pozitívumait alkalmazzák, ahol a szolgáltatást igénybe vevők társadalmi és munkaerőpiaci integrációja, illetve foglalkoztatás biztosítása is fontos funkcióval bír.²³⁵

Hassink és Buist értelmezésénél láthatjuk, hogy a care farming fogalma többféle értelemben is megjelenik a fogalom-meghatározás és rendszerezés tekintetében: egyrészt mint a green care kezdeményezések egyik elnevezési lehetőségeként, másrészt mint a farming for health/ green care-en belül elhelyezhető egyik típus. Ez a két értelmezés nem tekinthető tévesnek, vagy összeütközőnek, hanem egységes értelmezés, fogalom-meghatározás hiányában megnyilvánuló eltérő, egyénileg meghatározott rendszertani, definíciós különbségnek. Véleményem szerint a green care-en belül elhelyezendő egyik modellnek tekintendő a care farm és a social farm.

Más jellegű kategorizálást végeztek a „SoFar Projekt” keretében 2006-2009 között. Az ebben vizsgált európai országok jellemzői alapján, az alábbi módon csoportosították az Európában működő, green care – Yvette Buisthez hasonlóan ezt a gyűjtőfogalmat alkalmazták – körébe tartozó kezdeményezéseket. Két fő tényezőt vettek alapul, melyek szerint négyféle green care modellt különítettek el.

Véleményem szerint a green care-en belül elhelyezendő egyik modell

²³³ Az Egyesült Királyságban, Németországban és Ausztriában jellemző.

²³⁴ Finnországban, Németországban, Ausztriában és Svájcban elterjedt.

²³⁵ HASSINK-VAN DIJK 2006, 347-352. o.; BUIST 2016, 2-3. o.

- a) Egyik tényezőként a zöld környezethez való kapcsolatot határozták meg, azon belül is a növények és állatok alkalmazását, melyek a vizsgálati eredmények szerint elsősorban:
- vagy terápiás célt
 - vagy mezőgazdasági (élelmiszer-termelési) célt szolgálnak.
- b) A másik tényezőt a kezdeményezők specializációja alkotja, miszerint:
- vagy egészségügyi, szociális háttérrel,
 - vagy mezőgazdasági háttérrel rendelkezik a kezdeményező.

E két fő szempont szerint a kutatás résztvevői azokat a modelleket sorolták a care farm-ok körébe, ahol a mezőgazdasági tevékenység dominál, és/vagy a kezdeményező rendelkezik mezőgazdasági tapasztalattal. Ide tartoznak:

- a) a zöld szociális szervezetek (*green social units*), melyek az Olaszországban működő B-típusú szövetkezetekhez hasonlítanak,
- b) a befogadó farmok (*inclusive farms*), melyek Belgiumban jellemzőek, és
- c) a Hollandiában működő gondoskodó farmok

A green care-en belül helyezték el továbbá a terápiás zöld szervezeteket (*therapeutic green units*), melyek azonban nem tekinthetők gondoskodó farmoknak, ugyanis azok olyan kerteket, állatterápiás helyeket foglalnak magukba, melyek kizárólag terápiás célt szolgálnak.²³⁶

A zöld környezethez való kapcsolat	A kezdeményező specializációja	
Növények és állatok alkalmazása	Egészségügyi háttér	Mezőgazdasági háttér
Mezőgazdasági tevékenység az elsődleges	2. zöld szociális szervezetek (green social units)	4. befogadó farmok (inclusive farms)

²³⁶ DI IACOCO-O'CONNOR 2009, 21-23. o.

Terápia az elsődleges	1. zöld terápiás szervezetek (therapeutic green units)	3. care farm-ok
------------------------------	--	-----------------

Forrás: Di Iacovo-O'Connor 2009, 22. o.

Wiesinger és társai kutatásuk során Haubenhofér és társai kutatását²³⁷ vették alapul, akik szintén a green care gyűjtőfogalmat tekintették kiindulási fogalomnak. Ezen belül helyezték el az egyes green care modelleket.²³⁸ A green care-en belüli tevékenységek:

- a) egyrészt a természeti elemek (növények, állatok, maga a zöld környezet) megtapasztalása és az azokkal való kölcsönhatás alapján,
- b) másrészt aszerint csoportosították, hogy azok pedagógiai-oktatási, egészségügyi gondozási, társadalmi és munka integrációs vagy terápiás célt szolgálnak.

Ezek alapján az alábbi modelleket azonosították:

- heilende Gärten (gyógyító kertek),
- green exercise (zöld tevékenységek),
- Wildnistherapie, Waldtherapie (vadon- és erdei terápia),
- Gartentherapie (kertterápia),
- Naturspielräume, Outdoor-, Wald-, Erlebnispädagogik, city farm (természetbeni játszótérek, szabadtéri-, erdei- és élménypedagógia, városi farmszolgáltatás),
- tiergestützte Pädagogik (állatasszisztált pedagógia),
- tiergestützte Therapie (állatasszisztált terápia).²³⁹

²³⁷ HAUBENHOFER et al. 2013, 59. o.

²³⁸ Ez a fajta rendszerezés látszólag az EGSZB véleményében – lásd a továbbiakban kifejtve – foglaltakkal mond ellent, ugyanis Haubenhofér és Wiesinger a green care fogalmából indult ki, és azon belül értelmezi a szociális mezőgazdaságot, szemben az EGSZB által meghatározottakkal. Természetesen ez a fajta megközelítés sem tekinthető ellentmondónak, csupán egy másfajta szemléletet tükröz.

²³⁹ WIESINGER et al. 2013, 6. o.

Green care					
Természeti elemek megtapasztalása			Természeti elemekkel való kölcsönhatás		
	Természetben lét	Természetbeni aktív lét	Növények aktív gondozása	Állatok aktív gondozása	
Pedagógia, oktatás			kertterápia természetbeni játszóterek, szabadtéri-, erdei- és élménypedagógia, városi farmszolgáltatás	állatasszisztált pedagógia	Szociális mezőgazdaság
Egészségügyi gondozás	gyógyító kertek		kertterápia természetbeni játszóterek, szabadtéri-, erdei- és élménypedagógia, városi farmszolgáltatás		
Társadalmi és munka integráció			kertterápia természetbeni játszóterek, szabadtéri-, erdei- és élménypeda-		

			gógia, városi farmszolgálta- tás		
Terápia		zöld tevékenység vadonon belüli és erdei terápia	kertterápia	állatasszisz- tált terápia	

Forrás: Haubenhofner 2013., 59. o.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (a továbbiakban: EGSZB) 2012-ben megfogalmazott véleménye²⁴⁰ a „legtalálób” összefoglaló kifejezést meghatározó kutatás, illetve mondhatni a legrelevánsabb megállapításokat tevő kutatás. Az EGSZB véleményében a multifunkcionális mezőgazdaságot és a helyi szintű szociális szolgáltatásokat, illetve az egészségügyi ellátást összekapcsoló innovatív megközelítéseket együttesen „*Social Agriculture*” (= szociális mezőgazdaság; német nyelvterületen soziale Landwirtschaft) néven²⁴¹ illette²⁴². Véleményében megállapította, hogy a szociális mezőgazdaság egyrészt a multifunkcionális mezőgazdasághoz kapcsolódik, és beillik a vidékfejlesztés koncepciójába is, másrészt pedig a szociális, egészségügyi szolgáltatások révén a társadalom számára bír jótékony hatással, és a mezőgazdasági erőforrások felhasználása által javítja a vidéki térség helyzetét is.²⁴³ Mindezek alapján az EGSZB a következőképpen fogalmazta meg a szociális mezőgazdaság fogalmát: „*olyan tevékenységek összessége, amelyek – növényi és állati – mezőgazdasági forrásokat használnak fel vidéki vagy városkörnyéki övezetekben olyan szociális szolgáltatások létrehozására, mint a rehabilitáció, a terápia, a védett*

²⁴⁰ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: *Szociális mezőgazdaság: „green care”, szociális és egészségügyi politikák* (saját kezdeményezésű vélemény), NAT/539CES1236-2012_00_00_TRA_CA (EN), Brüsszel, 2012, december 12. (a továbbiakba: EGSZB Vélemény 2012.)

²⁴¹ Az ERASMUS+ program keretében megalkotott „Szociális farm képzés a felsőoktatásban” (Social Farming in Higher Education - SoFarEDU) könyv szerzői az EGSZV Véleményben meghatározott fogalmat tekinti elfogadottnak. Lásd AUGSTEN et al. 2020, 8. o.

²⁴² EGSZB Vélemény 2012, 1.1.

²⁴³ EGSZB Vélemény 2012, 2.1.

*munkahelyek, az egész életen át tartó tanulás és a társadalmi integrációhoz hozzájáruló más tevékenységek. Ennek megfelelően a cél többek között az, hogy egy mezőgazdasági üzem keretén belül megteremtsék azokat a feltételeket, amelyeknek köszönhetően a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek részt tudnak venni a farm mindennapi tevékenységeiben, hogy így biztosítsák e személyek fejlődését és előrelépését, valamint hogy javítsanak jóllétükön.*²⁴⁴

Az EGSZB a szociális mezőgazdaság gyűjtőfogalmán belül négy területét különböztet meg:

- a) rehabilitációs és terápiás tevékenységek,
- b) munkaerőpiaci és társadalmi integráció,
- c) pedagógiai tevékenységek,
- d) személyes ápolás.²⁴⁵

E négy terület tekintetében három fő megkülönböztetési pontot azonosított:

- a) intézményi megközelítés, ahol az állami/egészségügyi intézmények játszanak főszerepet (pl. Németországban, Franciaországban találkozhatunk ilyen típusú modellekkel);
- b) terápiás farmokon alapuló magánjellegű megközelítések (pl. Hollandiában, Belgiumban jellemző);
- c) szociális szövetkezeten és magánfarmokon alapuló vegyes megközelítés (főként Olaszországban jellemző).

A kezdeményezések irányultsága szerint is három csoportot különített el:

- a) szociális és ellátási/ápolási ágazathoz kapcsolódó (pl. Olaszországban),
- b) egészségügyi rendszerhez kapcsolódó (Hollandiában), és
- c) szociális/egészségügyi ágazat és az egészségügyi ágazat között működő kezdeményezések (pl. Nagy-Britanniában).

A kezdeményezések formáját tekintve magánkézben lévő mezőgazdasági üzemeket, vállalkozásokat, szociális szövetkezeteket, és civil szervezeteket (egyesületeket, alapítványokat) azonosított. Bár a felsorolt jellemzők alapján

²⁴⁴ EGSZB Vélemény 2012, 3.3.

²⁴⁵ EGSZB Vélemény 2012, 3.4.

megállapítható, hogy a szociális mezőgazdaságba tartozó kezdeményezések rendkívül sokszínűek, az eltérések ellenére azonban EGSZB is megállapítja, azokban közös egyrészt, hogy mezőgazdasági tevékenységet végeznek, amik másrészt sajátos szükségletű személyeket céloznak.²⁴⁶ Az EGSZB a szociális mezőgazdaság fogalmának meghatározása, és rendszertani ismertetésén túl előremutatóan megfogalmazta, hogy a hatékony és Európán belül egységes keretek közötti fejlődéshez szükség van a szociális mezőgazdaság közösségi szintű elismerésére és szabályozási keret létrehozására, emellett hasznosnak vél egy EU-s szintű adatbázis létrehozását, illetve a szociális mezőgazdaság kutatási programokat.²⁴⁷ Ezek a törekvések rendkívül célszerűek és fontosak lennének a szociális mezőgazdasági modellek léte szempontjából, ellenben sajnálatos módon az EGSZB egyik törekvése terén sem történt még előrelépés, azok még váratnak magukra.

A fent elemzett rendszertani besorolások között azt tekintem helyesnek, követendőnek, amely a green care gyűjtőfogalmon belül helyezi el az egyes mezőgazdasági és egészségügyi, szociális, integrációs illetve pedagógia szolgáltatásokat ötvöző modelleket, melyek célja az egyén mentális, fizikai állapotának, jóllétének megőrzése, és lehetőség szerint javítása. Az egyes green care kezdeményezések, modellek elhatárolásánál döntő tényezőként, zsinórmértékként az szolgál, hogy növények vagy állatok gondozása, illetve a természetben lét játszik fő szerepet, és ezeket alkalmazó modelleken belül a pedagógiai, egészségügyi, integrációs vagy terápiás cél jelleg a meghatározó, figyelemmel arra, hogy egy modell nem kizártan több célkitűzést is megvalósíthat. A green care modelleken belül pedig kifejezetten a social farm modellje jelöli értelmezésében azt az összetett szolgáltatásnyújtást, amely terápiás, integrációs szolgáltatás mellett foglalkoztatási lehetőséget is biztosít az arra rászoruló hátrányos helyzetű személyek körének. Ez a multifunkcionális jelleg különbözteti meg ugyanis a social farm-ot más, zöld környezetet igénybe vevő green care szolgáltatásoktól.²⁴⁸ Tehát a green care

²⁴⁶ EGSZB Vélemény 2012, 2.2. -2.5.

²⁴⁷ EGSZB Vélemény 2012, 5.1.-5.3.

²⁴⁸ ENDERS-SLEGGERS 2008, 42. o.

szolgáltatások nagy halmazán belül különböztetem meg a kizárólag terápiás, integrációs vagy pedagógia célt szolgáló kezdeményezéseket a komplex (mindezt ötvöző) szolgáltatást nyújtó kezdeményezésektől.

Saját forrás

5. A sikeres működés feltételei

A fogalom-meghatározást és rendszertani elemzést követően ismertetem azokat a feltételeket, amelyek a szociális farmok sikeres működéséhez járulnak hozzá. Ennek meghatározásában Yvette Buist kutatását vettem alapul.

5.1. Állami elismerés, legitimitás

Ahhoz, hogy a care/social farm-ok jogilag szabályozott legitim módon működhessenek, szükség van az adott ország általi állami elismerésre. A törvényi keretek közötti, államilag elismert működés pedig nélkülözhetetlen a további sikeres és hatékony fennmaradáshoz. Az állam az általa kialakított feltételrendszernek és jogszabályoknak megfelelően működő szervezeteket ismeri el care/social farm-nak, majd veszi nyilvántartásba e care/social farm címet viselő szervezeteket a hatóság. Az állami elismerés általában a mezőgazdasági, egészségügyi és szociálpolitika körébe tartozik, vagy az adott kormány külön támogató politikát is kialakíthat ennek érdekében. Yvette Buist két csoportba sorolta az állami elismerést a vizsgált európai országok jellemzői alapján: a) az ország kormánya önmagától érdeklődést mutat a care/social farm-ok iránt, és támogatásként ismeri azokat, vagy b) az ország kormányának figyelmét a care/social farm-okat támogató szervezetek, vagy maguknak a farmoknak a lobbizási tevékenysége kelti fel. Belgiumban és Hollandiában a kormány felismerte a farmok jelentőségét. Belgiumban az Agrárminisztérium a gondoskodó farmszolgáltatást megfelelő lehetőségnek tekintette a mezőgazdaság imázsának javítása érdekében, és 2005-ben pénzügyi támogatást is biztosított a farmoknak. Hollandiában a kormány már a '90-es évek végén érdeklődni kezdett a farmok működése iránt. Az Agrárminisztérium és az Egészségügyi, Jóléti és Sportért felelős Minisztérium megalapította a Nemzeti Mezőgazdasági és Gondozási Támogató Központot (*National Support Center Agriculture and Care*), amely felkarolta a farmok működését, illetve a kormány pénzügyi támogatást is biztosított a farmoknak az egészségügyi és szociális ellátások körében. A második csoportba sorolható az Egyesült Királyság, ahol a care farm-okat az azokat támogató központok kapcsolták össze a kormányzattal, a Környezetvédelmi, Élelmezési és Vidékügyi Minisztériummal és más kormányzati szervekkel.²⁴⁹ Illetve hazánkban is a második eset érvényesül,

²⁴⁹ BUIST 2016, 57., 62. o.

ahol a Szociális Farm Szövetség fáradozik azon, hogy elnyerje az állam elismerését a farmok működéséhez, és jogszabályi keretek között működhessenek azok.

5.2. Támogató központok/szervezetek

Valamennyi országban farmokat támogató központok/szervezetek jöttek és jönnek létre, melyek nem csak nemzeti, hanem regionális és helyi szinten is működhetnek. Hollandiában és az Egyesült Királyságban a nemzeti mellett regionális szervezetek is működnek, sőt az Egyesült Királyságban helyi szintűek is. Norvégiában azonban nemzeti támogató szervezet nem, csak regionális és helyi szintű szervezetek működnek. Ezek a támogató központok, szervezetek nagy szerepet játszanak a farmok közötti együttműködésben, az azok közötti kommunikációban és az információ-, tapasztalat-megosztásban. Mindezeknek köszönhetően pedig a farmok fejlődésére és számuk növekedésére is pozitív hatással vannak. A nemzeti támogató központok további fontos rendeltetése, hogy elősegítik a kormányzattal és helyi önkormányzatokkal való kapcsolatot. Segítik a mezőgazdasági és egészségügyi, szociális szektor közötti kapcsolatot is, ami például Norvégiában rendkívül fontos, ugyanis a szektorok közötti kapcsolatot kizárólag a nemzeti támogató központ tartja fenn. Valamint hozzájárulnak a farmok állami elismeréséhez is a farmok érdekeinek képviselője, a farmműködés fejlesztése által.²⁵⁰

5.3. Pénzügyi finanszírozás

A farmok működtetése során nagy kihívást jelent a megfelelő pénzügyi forrás megszerzése. A források különbözőek lehetnek az egyes országokban. Belgiumban és az Egyesült Királyságban a támogatási központokhoz, Norvégiában a norvég munkaügyi és jólleti szervezetekhez kötődik a

²⁵⁰ BUIST 2016, 57-58., 62-63. o.

finanszírozás forrása, Hollandiában pedig az egészségügyi és szociális ellátás rendszeréből ered a támogatás.²⁵¹ Nem kizárt az adományok gyűjtése sem, illetve a különböző állami és uniós pályázatokból is forráshoz juthatnak a farmok. Továbbá a farmoknak fontos bevétele származik az általuk megtermelt és előállított élelmiszerek és termékek értékesítéséből, valamint a farmra szemléletformálás érdekében érdekezett csoportok fogadásából.

5.4. A mezőgazdasági és egészségügyi, szociális szektor kapcsolódása

A pénzügyi kihívások mellett talán a két szektor összekapcsolása, együttműködése jelent további kihívást, amely eltérő mértékű az egyes országokban. Hollandiában relatíve erős kapcsolat áll fenn a két szektor között, melyet a két szektor képviselői teremtenek meg, de a regionális támogató szervek tovább erősítik azt. Ezzel szemben viszont Belgiumban a támogató szervezetek igyekeznek kapcsolatot teremteni a két szektor között, mivel az egészségügyi, szociális szektor nem kapcsolódik igazán aktív módon a gondoskodó farmszolgáltatás nyújtásához.²⁵² Mindenesetre a két szektor összekapcsolása fontos a farmok hatékony működése során, ugyanis a farmon végzett mezőgazdasági tevékenységek mellett egészségügyi, szociális ellátást is biztosít a farm a célcsoportnak.

²⁵¹ BUIST 2016, 64-65. o.

²⁵² BUIST 2016, 58-59., 64-65. o.

III. Nemzetközi kitekintés

A rendszertani értelmezést követően négy külföldi ország szociális farm modelljének jellemzőit mutatom be, nevezetesen az Egyesült Királyság, Hollandia, Ausztria és Olaszország modelljeit. Azért e négy országra esett választásom, mivel ezekben már nagyobb hagyománya van a modellnek, jól működnek a szociális farmok, melyek jó például szolgálhatnak a hazai szociális farmok számára. Illetve valamilyen kuriózum is azonosítható ezeknek az országoknak a modelljeiben. Így az angol modellnél a charityk és a city farmok, a holland modellnél a tipizált farm típusok és a jól működő támogatási modell, az osztrák modellben a green care-re épülő oktatás és a támogató szervek köre, az olasz modellben pedig a szociális farmokat szabályozó külön jogszabály léte emelkedik ki.

1. Az angol 'care farm' modellje

Az Egyesült Királyságban a *care farm* elnevezés csak 2005 óta létezik, ekkor vették át ugyanis a hollandoktól ezt a kifejezést olyan farmok megnevezéseként, melyek szociális, oktatási, terápiás, illetve rehabilitációs lehetőségeket kínáltak az emberek sokaságának.²⁵³ A gyökerek azonban sokkal régebbre nyúlnak vissza²⁵⁴ – lásd a történeti fejlődésről szóló fejezetben. A care farm-ok modellje elsősorban a mezőgazdasági szektorból fejlődött ki, amely kapcsolatot létesített az egészségügyi és szociális szektorral, kisebb részben pedig az egészségügyi, oktatási és vallási szervezetek által támasztott igényekre adott válaszként alakultak ki.²⁵⁵ A gyakorlatban úgy tűnik, hogy a farmok esetében a mezőgazdasági szektor összekapcsolódik az egészségügyi és jóléti szektorral, azonban a politikai

²⁵³ WILCOX 2007, 3. o.

²⁵⁴ WILCOX 2007, 3-11. o.

²⁵⁵ BRAGG et al. 2014, 3. o.

életben még mindig külön területet képeznek a hatékony működés érdekében.²⁵⁶

1.1. A farmok száma

Egyre növekvő érdeklődés mutatkozik a hagyományos farmgazdaságok esetében az egészségügyi, szociális vagy oktatási ellátás biztosítása iránt, valamint a care farm-ok létrehozása iránt is. 2007-ben 76, 2012-ben 118, 2014-es adatok alapján megközelítőleg 230 (és Írországból további 205 farm), 2016/17-es felmérés szerint pedig 250 gondoskodó farm működött az Egyesült Királyságon belül. A farmok legnagyobb része Angliában található, további farmok Skóciában, Walesben és Írországból lelhetők fel. 2017-ben 23 olyan farm létezett, amely megfelelt a Gondoskodó Farmszolgáltatás Kódexében (Code of Practice) lefektetett elveknek, és további 50 farm dolgozott ezen. Nő azoknak a farmoknak a száma is, melyek alkalmanként vagy ad hoc alapon nyújtanak care farm szolgáltatást.²⁵⁷

1.2. A szolgáltatást igénybe vevők

A farm tevékenysége széleskörű célcsoportot ölel fel. A résztvevők legnagyobb részét (93%) a tanulási nehézségekkel küzdők alkotják, továbbá autisták (86%), mentális problémáktól szenvedők (75%), illetve valamilyen testi fogyatékossgal rendelkezők (53%), iskolából kizárt fiatalok vagy viselkedési problémás fiatalok (50%) képezik a célcsoportot – 2017. évi adatok szerint. Rajtuk kívül megjelennek még az időskorúak, demensek, illetve a drog és alkohol problémával küzdők is. Mondhatni a társadalom – azon belül is a problémával, hátrányos helyzettel küzdők – egészét lefedi a résztvevői kör. Azonban a gyakorlatban egy-egy farm nem csak egy személyi körre koncentrál, hanem több csoportból is fogad résztvevőket. Ez több előnnyel is jár. Egyrészt, finanszírozási szempontból így több forrásból juthat

²⁵⁶ BUIST 2016, 46. o.

²⁵⁷ Care Farming UK 2017, 11. o.; BRAGG et al. 2014, 3. o.

támogatáshoz a farm, másrészt, szociális szempontból a különféle problémákkal küzdő emberek egymás segítésére, fejlődésére szolgálnak. A résztvevők főként a helyi hatóság szociális szolgáltatásain keresztül veszik igénybe a gondoskodó farmszolgáltatást, mások a családtagokon, gondozókon, vagy egy mentális egészségi közösségen keresztül kerülnek a farmmal kapcsolatba, de olyan megoldás is létezik, miszerint a résztvevő a számára biztosított személyi pénzügyi keretet használva él a farm adta lehetőségekkel. A tanulási nehézséggel küzdő gyermekek pedig az óvodán vagy iskolán keresztül érkeznek a farmra, külön foglalkozás keretében. A farmszolgáltatás tartama a résztvevők szükségleteitől és a farm kapacitásától függ.²⁵⁸

1.3. Képviselői szervek

Nemzeti és regionális szintű szervezetek is működnek az Egyesült Királyságon belül, melyek támogatást biztosítanak a care farm szolgáltatást nyújtóknak, és amelyek elősegítik és megkönnyítik a farmok fejlődését. A „*Care Farming UK*” jótékonyági szervezet bizonyul a legmeghatározóbb, legnagyobb támogató szervezetnek, mely felkarolta a farmok ügyét, és ellátja a gondoskodó farmok nemzeti szintű támogatását. Fontos tanácsokat, információkat szolgáltat a farmokat működtetőknek, valamint képzéseket biztosít számukra.²⁵⁹ Négy fő célkitűzése van: 1. a care farm-ok minőségi szolgáltatásának biztosítása és támogatása; 2. a farmok közötti kapcsolati háló kialakítása; 3. a farmok iránti tudatosság növelése és 4. a farmok hatékonyságának érdekében a jó gyakorlat alapjainak támogatása, fejlesztése. 2005-ben alapították elődjét, a „National Care Farming Initiative”-et annak hatására, hogy felismerték, a Hollandiában működő gondoskodó farmokhoz hasonló farmoknak az Egyesült Királyságban még nem volt külön elnevezése és támogató szervezete sem. Az egészségügyi, jóléti, oktatási, gazdálkodási és vidéki szektorból eredő szervezetek képviselői hozták létre, és eleinte egy mezőgazdasági egyetemre épült a szervezet működése. Később, 2011-ben

²⁵⁸ Care Farming UK 2017, 11-13. o.; BRAGG et al. 2014, 6-7. o.

²⁵⁹ BUIST 2016, 42. o.

függetlenné vált, és a Care Farming UK elnevezést kapta, majd 2018 áprilisa óta „*Social Farms & Gardens*” (Szociális farmok és kertek) elnevezést viseli a szervezet a „Federation of City Farms and Community Gardens”-zel (Városi Farmok és Közösségi Kertek Szövetségével) való összefonódás nyomán.²⁶⁰ A Social Farms & Gardens szervezete a Care Farming Scotland-dal és a Social Farming Across Borders-zel áll szoros kapcsolatban, mely szervezetek a Skóciában és Észak-Írországban működő farmokat támogatják. További kisebb szervezetek, a Care Farming West Midlands és az East Anglian Care Farming is támogatja a farmok működését.

Kormányzati szinten a Környezeti, Élelmiszer- és Vidékügyi Minisztériummal (DEFRA) számít kulcsfontosságú támogatónak. A kormány környezeti tanácsadó szerve, a Natural England szintén protezsálja a care farm-ok ügyét, melynek egyik célja, hogy több embert vonzzon a vidéki környezetbe, hogy azok megtapasztalhassák a vidéki életet, hozzásegítve őket ezáltal közérzetük, jóllétük javulásához.²⁶¹

1.4. Pénzügyi támogatás

Kezdetben a care farm-ok működését a megyék (counties) finanszírozták. Jelenleg több forrás is rendelkezésre áll a farmok számára: jótékony trust adományok – a trustról lásd lentebb –, a résztvevők maguk által fizetett díja, résztvevők helyi hatóságok vagy szociális szolgáltatások által fizetett díja, résztvevők egészségügyi trust által fizetett díja. Valamint számottevő a farmok által maguk generált bevétel is, amely az oktatási intézmények által fizetett díjakból, illetve saját értékesítési tevékenységükből ered. Ugyanakkor a speciális szükséglettel rendelkező személyek speciális egészségügyi keretre jogosultak, amelyből szintén bevételi forrása ered a farmoknak.²⁶²

²⁶⁰ Lásd a Care Farming UK honlapján található információk alapján – Our history: <https://www.farmgarden.org.uk/about-us> (letöltve: 2021.10.04.)

²⁶¹ BUIST 2016, 42-46. o.

²⁶² BUIST 2016, 42-43. o.; BRAGG 2013, 4. o.

1.5. A farmok jogi formája

A care farm jellemzőinek górcső alá vételét követően a farm működésének elengedhetetlen elemét, annak jogi alapját is szükséges megvizsgálnunk. Az angol care farm-ok jogi formáját tekintve az Egyesült Királyság gazdasági, vállalati rendszeréből kell kiindulnunk. Az angol nemzetgazdaság vállalati rendszere három nagy részre osztható fel: 1. az önkéntes (gazdasági) szervezetek („voluntary sector”); 2. magánszektor vállalatai és 3. az állami vállalatok. Ezek közül részletesen az első kategóriával foglalkozom, mivel jellemzőiket tekintve a farmok ebbe a vállalati rendszerbe sorolhatók.

Az önkéntes szervezetek esetében, az angol közgazdászok fogalomhasználata értelmében nem non-profit, hanem „nem gazdasági haszonszerzés céljára alakult” szervezetekről beszélünk. Közéjük valamilyen jótékonyági célokat követő magán és közérdekű szervezetek tartoznak, melyek a kontinentális jogban ismert egyesületeknek feleltethetők meg – annak ellenére, hogy előfordulnak közöttük olyan szervezetek is, melyek nem rendelkeznek jogi személyiséggel, azaz jogi személyiség nélküli egyesületek. Ezek az egyesületek a tagok elhatározása alapján létrehozott önkéntes személyegyesülési formák, amelyek a tagok által ingyenesen vagy ellenérték fejében végzett tevékenységen alapulnak, és melyet a tagok külső ellenőrzés nélkül irányítják.²⁶³

Az önkéntes szervezetek szektorát szabályozó speciális jogszabály nem létezik. Esetükben az önkéntes szervezeteket meghatározó alapelvek állnak rendelkezésre, amelyek meghatározzák azok jellemzőit. Az elnevezésből adódóan ezek az egyesülési formák önkéntes módon szerveződnek, a tagok elhatározásából; függetlenek minden politikai nézettől, vallási hovatartozástól; valamint a kormányzattól és az önkormányzatoktól is autonóm módon működnek. A szervezet alapszabályát az illetékes hatóságnál be kell jegyezni. Elsősorban nem kereskedelmi tevékenység végzésére alakulnak – amennyiben

²⁶³ SÜVEGES 1989-99, 3-5., 10. o.

kereskedelmi tevékenységet folytatnak, azt a szervezet önfenntartása és bevételi forrás érdekében tehetik, a nyereséget nem osztják fel a tagok között, hanem azt a célcsoporti kör tagjai számára tartják fenn. A szervezetek munkájában a tagok mellett önkéntes személyek is részt vehetnek. Ezek az elvek azok, amelyek megkülönböztetik az önkéntes szervezeteket a másik két vállalati szektor szervezeti formáitól.²⁶⁴

Az alapelveken túl a szervezeti alap megértése során abból indulhatunk ki, hogy az önkéntes gazdasági szervezetek intézményi alapját az ún. 'trust' képi, és erre, a harmadik személyek érdekében működő viszonyrendszerre épül az önkéntes célból alapított jótékonsági szervezetek rendszere. A trust egy háromszereplős bizalmi viszonyt takar, amelyben a bizalmi személy (trustee) mint tulajdonos gyakorolja az alapító (trustor/settler) által rábízott ingó vagy ingatlan vagyon feletti jogokat a kedvezményezett (beneficiary) javára – a trust működéséről részletesebben lásd a következőkben. Két nagy szervezeti forma sorolható az önkéntes szervezetek szektorának intézményi körébe: a) az önkéntes egyesületek és b) a jótékonsági szervezetek, a charity-k. Ezek pedig az alábbi egyesülési vagy gazdasági társasági formában²⁶⁵ jegyezhetők be: 1. korlátolt felelősségű társaság (company limited by guarantee), 2. ipari és segélyezési egylet (industrial and provident society), 3. felebaráti társaság (friendly society), 4. alapítvány, 5. más kereskedelmi társasági forma, amit a Companies Act szabályoz²⁶⁶ (zárkörűen vagy nyilvánosan működő részvénytársaság, közérdekű társaság (community interest company – CIC), illetve 6. működhetnek jogi személyiség nélküli egyesületként is (unincorporated body).²⁶⁷

Az önkéntes szervezetek között legjellemzőbb a charity, így a továbbiakban ezzel a szervezeti formával foglalkozok részletesebben. A charity speciális helyet foglal el az angol vállalati rendszerben, ugyanis sajátos

²⁶⁴ SÜVEGES 1989-99, 10-11. o.

²⁶⁵ A különböző jogi formák az egyes személyegyesülési formák közötti gazdasági és szociális különbségeket mutatják meg.

²⁶⁶ Companies Act 2006 I. rész 3-6. § (a továbbiakban: Company Act)

²⁶⁷ SÜVEGES 1989-99, 5-8. o.

tevékenységi célja²⁶⁸ van, és működése sajátos ellenőrzési eljárás keretében zajlik. Az ún. charity tevékenységet az államtól vagy önkormányzattól vállalja át a szervezet, melyet a közjó érdekében a társadalom egy meghatározott csoportja, általában véve valamilyen hátrányos helyzetű személyek számára nyújt. Jótékonyt, a szegények irányába tanúsított segítőkészséget, jólelkűséget jelent.²⁶⁹ A charity esetében a bizalmi személy az a személy, ki felel a szervezet általános ellenőrzéséért és az irányítás, igazgatás ellátásáért.²⁷⁰ A szervezet érdekében jár el alapvetően saját belátása, diszkréciója alapján. A charity által használt ingatlan (föld) eladása, bérletbe, haszonbérletbe adása esetén a törvény határozott követelményeket állít annak biztosítására a bizalmi személy számára, hogy mindez a charity érdekében történjen, és a lehető legjobb árra törekedjen, valamint mindez jóváhagyás keretében történhet csak meg.²⁷¹

Az Egyesült Királyságban külön törvény, a 2011. évi jótékonytságról szóló törvény (Charities Act 2011) szabályozza a charity-eket. A charity fogalmát a törvény a következőképpen határozza meg: „*olyan szervezet, a) melyet kizárólag jótékonytsági célból hoznak létre, és b) melyek a Legfelsőbb Bíróság ellenőrzése alatt működnek*”.²⁷² A törvény értelmében be kell jegyezni minden charity-t,²⁷³ ennek megfelelően bejegyzett jótékonytsági szervezeteknek (registered charity) minősülnek. Ez az elnevezés az angolszász országokban jellemző (főként az Egyesült Királyságban és Írországban). A bejegyzési eljárást a jótékonytsági szervezetek felügyelő szerve, a Karitatív

²⁶⁸ Charities Act 2011, I. rész 3. § felsorolja a charity lehetséges céljait. (a továbbiakban: Charities Act)

²⁶⁹ A charity fogalmát lásd: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/charity> (letöltve: 2021.10.04.)

²⁷⁰ Charities Act 1. rész 177. §

²⁷¹ Charities Act 7. rész 117. §; Sales, leases, transfer or mortgages: what trustee need to know about disposing of charity land, 2012, <https://www.gov.uk/government/publications/sales-leases-transfers-or-mortgages-what-trustees-need-to-know-about-disposing-of-charity-land-cc28/sales-leases-transfers-or-mortgages-what-trustees-need-to-know-about-disposing-of-charity-land> (letöltve: 2021.10.20.)

²⁷² Charities Act 1. rész 1. §

²⁷³ A Charities Act 4. rész 30. § (2) bekezdése felsorolja azokat az eseteket, amikor nem szükséges a bejegyzési eljárás lefolytatása. Pl. adómentességet élvező charity esetében, vagy amelynek bruttó jövedelme nem haladja meg az 5000 fontot.

Bizottság (Charity Commission²⁷⁴) folytatja le és engedélyezi a működés megkezdését,²⁷⁵ amelyhez a szükséges dokumentumokat és információkat²⁷⁶ jóváhagyás és bejegyzés céljából a bizalmi személy terjeszti fel. A Bizottság határozza meg, mely szervezetek minősülnek charity-nek és melyek nem, majd a bejegyzésre alkalmas szervezeteket nyilvántartásba veszi, és vezeti azt. A szervezet alapító okirata az alapszabály, amelynek tartalmaznia kell, milyen közérdekű tevékenységet végez a szervezet. Ennek a tevékenységnek²⁷⁷ meg kell felelnie a charity fogalmának, valamint azt széleskörű célcsoporti kör számára²⁷⁸ kell biztosítani. A bejegyzést követően a charity-k működése kettős ellenőrzés alatt áll: államigazgatási hatáskörben a Karitatív Bizottság jár el, míg a jogviták eldöntése vagy a bíróságra vagy a Bizottságra²⁷⁹ tartozik. A Bizottság feladatkörében eljárva többek között ellenőrzi a szervezet működését, időről-időre vizsgálatot rendelhet el általános jelleggel vagy bizonyos célok mentén. A működésről beszámolót kérhet, illetve az irányítással kapcsolatos valamennyi dokumentumba betekinthet. Ha nyilvánvaló kötelezettségzegést vagy irányításbeli hiányosságot, hibát azonosít, felszólítja a szervezetet azok feloldására, valamint elmozdíthatja a bizalmi személyt a charity éléről a törvény által meghatározott esetekben.²⁸⁰ Továbbá a Bizottság hagyja jóvá a szervezet könyvelését. A törvény által meghatározott esetekben szükséges a Bizottság hozzájárulása a charity

²⁷⁴ Charities Act 1. melléklet (1) bekezdése értelmében a Bizottság áll egy, a miniszter által kinevezett elnökből és legalább 4, legfeljebb 8 miniszter által kinevezett tagból.

²⁷⁵ Charities Act 4. rész 35. § (1) bekezdés

²⁷⁶ Charities Act 3. rész 35. § (2) bekezdése szerinti szükséges dokumentumok és információk: a charity vagyonkezeléséről szóló dokumentum, a miniszter által előírtak és a Karitatív Bizottság által előírtak.

²⁷⁷ Oktatási tevékenység esetében meg kell határozni annak célját, eszközeit és a célcsoporti kört. Bármilyen vallási eszmék terjesztése engedélyezett, de azok terjesztőinek megfelelő szintű tudással kell rendelkezniük

²⁷⁸ Idősek és betegek akkor alkothatják a célcsoporti kört, ha hátrányos helyzetű személyeknek bizonyulnak. Politikai célra nem alapíthatók, mint ahogy a voluntary sector más szervezeti formája sem. Valamint nem minősül jótékonyági célnak az sem, ha a tevékenység nemzetközi megegyezések elősegítését vagy nemzetek közötti kapcsolat elmélyítését szolgálja. Ugyanakkor az Egyesült Királyságban élő más népfajok angol lakossággal való együttélésének szorgalmazása karitatív tevékenységnek tekintendő.

²⁷⁹ A bíróság azokban a vitás esetekben jár el, amikor a vita a szervezet ügyintézői és az adományozó személyek között merül fel, vagy a szervezetek között, vagy adomány felhasználása esetén. A Bizottság pedig a főügyész vagy a közérdek érvényesítése céljából tevékenykedő személy kezdeményezésére végez ellenőrzést a Legfelsőbb Bírósággal együtt.

²⁸⁰ Charities Act 15., 46-47., 79-80. §

ingatlanjaival kapcsolatos adásvételhez, bérbe, haszonbérbe adáshoz, ezen túlmenően a Bizottság tanácsadási szerepkörrel is rendelkezik.²⁸¹

A Charities Act a definíciót követően nem határozza meg, hogy ezek a jótékonyági szervezetek vagy csak mint charity működhetnek, vagy konkrét más jogi formában is.²⁸² Ennek alapján különböző egyesületi vagy társasági/vállalkozási formában²⁸³ tevékenykedhetnek – mint az a voluntary sector egészére is jellemző. Számos farm, ha nem csupán charity-ként működik, akkor, mint korlátolt felelősségű jótékonyági szervezetként (charitable company limited by guarantee); de gyakori az is, hogy egy hagyományos gazdálkodó farm nyújt egyben care farm szolgáltatást is, továbbá szociális vállalkozásként (social enterprise) vagy zártkörűen működő részvénytársaságként (private limited company) is funkcionálhatnak. További szervezeti formának minősül az ún. közérdekű társasági forma (community interest company – CIC). Egyéb társasági formák is szóba jöhetnek: min pl. terápiás közösség, nonprofit szervezet, közkereseti társaság.²⁸⁴

A nem gazdasági haszonszerzési/jótékonyági célok megvalósítása tehát korlátolt felelősségű társaság, méghozzá meghatározott összeg erejéig felelős társaság keretében is történhet – ennek előnye miatt gyakori szervezeti forma a charity-k esetében. Ennek értelmében a tagok az alapszabályban meghatározott összeg erejéig felelnek a társaság tartozásaiért, és a társaság felszámolása esetén csak ezen összeg megfizetésére kötelesek.²⁸⁵ A megalakulás feltételeként a társaságokat nyilvántartó hivatal is bejegyzi a cégjegyzékbe (a Karitatív Bizottság mellett) társaságként. Bejegyzett jogi formaként rendelkezhet tulajdonnal, harmadik féllel gazdasági kapcsolatot létesíthet, illetve felelősségre vonható tartozásaiért. A társaság az ún. guarantor, azaz garanciavállaló tulajdonában áll. A társaság ügyvezetését

²⁸¹ SÜVEGES 1989-99, 33-35. o.

²⁸² A törvény mindössze annyiról rendelkezik, hogy azok a charity-k, amelyek egyben társasági formák is, azok jótékonyági társaságnak (charitable company) minősülnek. Lásd Charities Act 10. rész 193. §

²⁸³ Az Egyesült Királyságban létező társasági formákról a Companies Act rendelkezik, melyet szintén alkalmazni kell a Charities Act mellett, ha az ebben szabályozott valamelyik társasági formában való működik egy charity.

²⁸⁴ Care Farming UK 2017, 9. o.

²⁸⁵ Companies Act I. rész, 3. §

ellátó személy a bizalmi személynek (trustee) feleltethető meg, aki a guarantor által ráruházott tulajdonosi jogkört gyakorolja. Előfordulhat olyan eset is, hogy guarantor és az ügyvezető szerepét egy személy tölti be. Ezek a korlátolt felelősségű jótékonyági társaságok magánvállalkozásként működnek. Egyebekben, a Companies Act értelmében a korlátolt felelősségű társasági forma helyett közérdekű társasági formában is bejegyezhetők a charity-k. 2017. évi statisztikai adatokat tekintve a farmok jogi formája a következőképpen alakult: legnagyobb arányban charity, közhasznú társaság vagy korlátolt felelősségű jótékonyági szervezet keretében működtek a farmok, valamint a hagyományos farmgazdaságok és a társadalmi vállalkozások keretében működő care farmok is nagyobb számban fordultak elő.²⁸⁶

1.6. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése

Az alapszabályban meghatározott területen működik a farm. A farmok kb. fele (49%) a gondoskodó farmszolgáltatást nyújtó tulajdonában van, mások (29%) bérlik az adott területet vagy egy már létező mezőgazdasági vállalkozás részét képezik (21%), illetve a farmok kb. 14%-a használatba kapja a területet.²⁸⁷

A földtulajdonlás kérdése tekintetében rendkívül megengedő a szabályozás, ahol nem létezik külön, a mezőgazdasági földszerzést²⁸⁸ szabályozó jogszabály.²⁸⁹ Az ingatlanpiac (beleértve a mezőgazdasági földpiacot is) a szabad piac elvén működik, az állam nem ellenőrzi, és nem avatkozik be a földek adásvételébe, így a jogi személyek általi szerzésbe sem.²⁹⁰ Korlátozásként annyi szolgál, hogy meghatározott értékű földszerzés

²⁸⁶ Care Farming UK 2017 9-10. o.

²⁸⁷ Care Farming UK 2017, 10. o.

²⁸⁸ Kizárólag a kötelező földszerzésről létezik törvény: Acquisition of Land Act 1981, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/67/contents> (letöltve: 2021.11.24.)

²⁸⁹ Az általános, 1947. évi mezőgazdasági törvény rendelkezik a mezőgazdaság körébe tartozó szabályozási tárgyokról, azonban annak nem része a földszerzés, földhasználat kérdése. Lásd Agriculture Act 1947, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/10-11/48/contents> (letöltve: 2021.11.24.)

²⁹⁰ CEDR Country Report: United Kingdom 2019, 11. o.

fölött adót²⁹¹ kell fizetnie a földet szerző személynek.²⁹² Ennek a rendkívül enyhének számító földszerzési szabályozásnak tudható be, hogy megjelent a „land grabbing” (földrablás) jelensége, amely még nem került a jogi szabályozás látókörébe, ugyanakkor a későbbiekben jelentős problémát okozhat az angol földpiacnak.²⁹³

Mezőgazdasági haszonbérlet esetében már létezik szabályozás, méghozzá az 1986. évi mezőgazdasági üzemtörvény²⁹⁴ (az 1995. szeptember 1-je előtt létrejött bérletre vonatkozik), illetve az 1995. évi mezőgazdasági haszonbérletről szóló törvény²⁹⁵ (az 1995. szeptember 1-je után létrejött bérletre vonatkozik), azonban e jogszabályok sem tartalmazzak szigorú rendelkezéseket. Sem a jogi személyek, sem külföldi (természetes, jogi) személyek haszonbérletét nem köti korlátozásokhoz. Egyik törvény sem határozza meg a haszonbérlet maximális időtartamát.²⁹⁶ Általánosságban véve a 30 évnél hosszabb időre szóló haszonbérleti szerződések ritkák, jellemzően 10 évnél rövidebb időre szólnak.²⁹⁷ Kifejezetten a jótékonyági szervezetek, mint jellemző care farm jogi formák földhasználati jogosultsága, és az általuk használt földdel való rendelkezés komplex területet alkot, különböző jogszabályok, rendelkezések szabályozzák. Függetlenül a jótékonyági szervezet típusától, a terület jellegétől és a földdel kapcsolatos rendelkezés milyenségétől. A működési szabályzatban meghatározott területen működik a farm, amit haszonbérlet jogcímén bérel. Ez a terület a mezőgazdasági

²⁹¹ Angliában és Észak-Írországon: 150.000 font fölött ún. 'Stamp Duty Land Tax' (SDLT) földszerzési adót. Skóciában 145.000 font fölött föld és épületszerzési adót, Walesben 180.000 font fölött földszerzési adót.

²⁹² CEDR Country Report: United Kingdom 2019, 11. o.

²⁹³ CEDR Country Report: United Kingdom 2019, 12. o.

²⁹⁴ Agricultural Holdings Act 1986. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/5/contents> (letöltve: 2021.11.24.)

Mezőgazdasági üzem alatt a törvény értelmében a haszonbérleti szerződésben szereplő földterületek (akár mezőgazdasági földterületek, akár nem) összességét kell érteni.

²⁹⁵ Agricultural Tenancies Act 1995. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/8/contents> (letöltve: 2021.11.24.)

²⁹⁶ Az 1995. évi mezőgazdasági haszonbérletről szóló törvény 5. cikke is csak arról rendelkezik, hogy két évnél hosszabb időtartamra szóló haszonbérleti szerződés bérleti jogviszonyként folytatódik tovább addig, amíg az egyik fél a bérleti jogviszony megszüntetésére irányuló szándékáról nem tájékoztatja írásban a másik felet.

²⁹⁷ EDMUNDS et al. 2020.

törvény²⁹⁸ értelmében nem mezőgazdasági földterület,²⁹⁹ hanem közösségi terület, ún. „*charity land*”, amely magába foglalja Anglia és Wales területén lévő, a jótékonyági szervezet birtokában lévő földterületet és a hozzátartozó felszerelést és egyéb vagyonelemet.³⁰⁰ A *charity land* a törvény értelmében mezőgazdasági üzemnek³⁰¹ minősül.

2. A holland 'care farm' modellje

Hollandia a care farm-ok egyik úttörője, ahol virágzik a farm által nyújtott szolgáltatás és annak jelentősége. Hollandiában a *care farm* (gondoskodó farm, továbbiakban az angol elnevezést használom) elnevezés terjedt el. A care farm a leggyorsabban fejlődő multifunkcionális modellnek tekinthető Hollandiában.³⁰² Nagyrészt a magángazdaságokból alakult ki, ahol a multifunkcionalitás révén további jövedelemforrásként szolgált a gazdaság működésében a care farm szolgáltatás nyújtása.³⁰³ Olyannyira virágzó és fontos szektorról van szó, hogy a hollandok fontosnak tartják a megfelelő információ elérését, és a kutatók teljes válszélességgel a kezdeményezés mellé álltak, és a legtöbb és talán legelőremutatóbb kutatások, tanulmányok itt készültek. A farmok működését, jellemzőit, szabályozását összefoglaló kézikönyv³⁰⁴ áll rendelkezésre a farmot kezdeményezők és működtetők számára, valamint PhD disszertáció is készült a témában Jan Hassink kutató tollából³⁰⁵ 2017-ben.

Mi adja a holland care farm-ok sikerét? Számos tényező sorakoztatható fel a virágzó működés mellett, melyet a jelentős számú farm léte támaszt alá. Fontos tényezőként értékelendő, hogy a holland kormány elismeri ezeknek a

²⁹⁸ Agriculture Act 1947.

²⁹⁹ Részletesen lásd: Agriculture Act 109. § (1) bekezdés

³⁰⁰ Charity Commission 2012, 3. o.

³⁰¹ Agriculture Act 109. § (2) bekezdés

³⁰² DI IACOVO-O'CONNOR 2009, 120. o.

³⁰³ HASSINK-GRIN-HULSINK 2018, 186. o.

³⁰⁴ Lásd a Holland Kézikönyvet.

³⁰⁵ HASSINK 2017.

farmoknak a működését, támogatja és finanszírozást biztosít a farmoknak az egészségügyi és szociális ellátások révén, illetve támogatta a Nemzeti Mezőgazdasági és Gondozási Támogató Központ (National Support Center Agriculture and Care) felállítását is. A személyi keret bevezetése pozitív hatást gyakorolt a farmok fejlődésére, amely független működést tesz lehetővé számukra, és ami biztosítja a farmszolgáltatást igénybe vevőknek, hogy közvetlen szerződést köthessenek a farmokkal. A szolgáltatást igénybe vevők számára vonzó, hogy a farmon személyes igényeikre és integrációjukra fókuszálnak³⁰⁶ – minderről részletesebben lásd a továbbiakban.

2.1. A farmok száma

A farmok fejlődése jelentős történeti ívet írt le, ugyanis az első farmok megjelenése 1949-re datálható. 1949-95 között mindösszesen 40 farm létezett Hollandiában. 1995-től azonban jelentős növekedés kezdődött. A növekvő számadat pozitív fejlődési tendenciaként értékelendő, ugyanis egyre több ember szorult átmeneti vagy tartós segítségre, gondozásra, akik megfelelő helyet találtak a farmon maguknak a nappali ellátásra, a munkavégzésre és esetlegesen az életvitelszerű ott lakáshoz. 1998-ban már 75 farm működött, 2004-ben több mint 400, 2006-ban 700 feletti számadatok állnak rendelkezésre, 2009-ben pedig 1100 körüli farm létezett.³⁰⁷ Jelenlegi adatok szerint 854 farm található Hollandiában.³⁰⁸

2.2. A szolgáltatást igénybe vevők

A szolgáltatást igénybe vevő résztvevőket 'segédgazdaként' (*assistant-farmer*)³⁰⁹ is nevezik Hollandiában, akik részt vesznek a farm tevékenységében. A célcsoporti kör széles személyi kört foglal magába:

³⁰⁶ WILCOX 2007, 18. o.

³⁰⁷ ELINGS-HASSINK 2006, 166. o.; Holland Kézikönyv, 10. o.; HASSINK 2017, 36. o.

³⁰⁸ A Nemzeti Mezőgazdasági és Gondozási Támogató Központ honlapján található adatok alapján. Lásd: <https://www.zorgboeren.nl/zorgboerderijen> (letöltve: 2021.02.20.)

³⁰⁹ Holland Kézikönyv 16. o.

- mentális betegségben szenvedőket,
- pszichiátriai betegeket,
- szenvedélybetegeket,
- értelmi fogyatékos személyek
- demens időseket,
- problémás és tanulási nehézséggel küzdő fiatalokat,
- autistákat,
- valamint tartós munkanélkülieket és kiégésben szenvedőket is.³¹⁰

A kezdetekhez képest azonban változott a célcsoporti kör összetétele. Eleinte főként értelmi fogyatékos személyek (74%), illetve mentális betegségben szenvedők (32%) képezték a célcsoporti kört. Később, a 2000-es évek második felétől pedig megnőtt a fiatal és idős személyek száma, mondhatni megduplázódott részvételük a farmon.³¹¹ Több, kifejezetten problémás gyerekeket és fiatalokat felkaroló farm működése jelent meg, ezek az ún. „*youth care farm-ok*”. Továbbá működnek még kizárólag egyféle célcsoportra fókuszáló farmok is. Sok farm esetében azonban a személyi kör pluralitása jellemző, miszerint nem csak egyféle személyi körre fókuszál a farm, hanem egyszerre többféle célcsoportnak nyújt szolgáltatást. Ez számos előnnyel jár. Egyrészt a farm több pénzügyi forrásból szerezhet a működéshez szükséges keretet. Másrészt a különféle problémával küzdő ember együttléte, munkálkodása pozitív interakcióhoz vezet, jó hatást gyakorolnak egymásra. Mindez látványos eredményt, fejlődést produkál.³¹²

2.3. Képviseleti szervek

Hollandiában fejlett szektorként működik a care farmszolgáltatás, aminek nélkülözhetetlen részét képezi a nemzeti és regionális támogató szervezetek köre.

³¹⁰ HASSINK et al. 2007, 28. o.; Holland Kézikönyv 21-22. o.

³¹¹ Holland Kézikönyv 22. o.; HASSINK 2017, 38. o.

³¹² ELINGS-HASSINK 2006, 166-167. o.; Holland Kézikönyv 22-23. o.; HASSINK 2017, 87. o.

1997 előtt nem mutatkozott nemzeti szintű érdeklődés a care farm-ok iránt. Ebben az időben szervezeti akadályokkal és legitimitási problémákkal küzdöttek a farmok.³¹³ 1997-től kezdődően azonban az Omslag³¹⁴ szervezet kezdeményezésére rendszeresen nemzeti szintű tanácskozásokat tartottak, és publikációk is megjelentek a care farmokról. Ekkor figyelt fel rá igazán a kormányzat. Ezek hatására, 1999-ben az Agrárminisztérium és az Egészségügyi, Jóléti és Sportért felelős Minisztérium megalapította a Nemzeti Mezőgazdasági és Gondozási Támogató Központot (*National Support Center Agriculture and Care*), ami mérföldkőnek számított a farmok legitimitása kapcsán, illetve megkönnyítette a farmok létrehozását. A szervezet célja az alábbiakra terjedt ki:

- a care farm-ok népszerűsítése és támogatása,
- minőségbiztosítási rendszer és akkreditáció kifejlesztése,
- a mezőgazdaság és gondozás kapcsolatának beágyazása a társadalomba és a politikai életbe,
- információ-, tapasztalat- és tudás csere.

A szervezet létrehozott egy nemzeti adatbázist a farmok nyilvántartására, illetve minőségbiztosítási rendszert és egy kézikönyvet – lásd Holland Kézikönyv – a care farm-ot indítók számára. A minőségbiztosítási rendszer értelmében a támogató központ azokat a farmokat regisztrálja, melyek megfelelnek az általa meghatározott feltételeknek. A farmot ezt követően egy független személy ellenőrzi, hogy valóban megfelel-e a minőségbiztosítási feltételeknek. Pozitív vizsgálat esetén kaphatja meg a farm a care farm megjelölést. Az első care farm megjelölés odaítélésére 2004-ben került. A szervezet jó viszonyt ápolt a politikusokkal és a legfontosabb köztisztviselőkkel. Mindennek köszönhetően a care farmok politikai napirenden maradtak és a szervezetnek sikerül meghosszabbítani az addigi pénzügyi támogatást.³¹⁵

³¹³ HASSINK 2017, 39. o.

³¹⁴ Az Omslag 1994-ben alakult szervezet, a fenntartható fejlődés műhelyeként határozza meg magát. Lásd: <http://www.omslag.nl/index.html> (letöltve: 2021.02.10.)

³¹⁵ HASSINK 2017, 39. o.

2010-ben létrejött a care farmok együttműködése, a Care Farm Gazdálkodók Nemzeti Föderációja (Federation of Care Farmers = *Federatie Landbouw & Zorg*), amely a Nemzeti Mezőgazdasági és Gondozási Támogató Központból alakult ki³¹⁶.³¹⁷ Minden holland régióban működik egy care farm-okat képviselő együttműködés, mely szervezeteket tagszervezetként a föderáció egyesít, képvisel és támogat. Jelenleg összesen 854 care farm-ot képvisel.³¹⁸

A nemzeti szintű támogatással egy időben, 1999-től regionális szinten a tartományok is támogatni kezdték a care farm-okat. A regionális támogatás az alábbiakat foglalja magába:

1. kezdeményezők számára pénzügyi támogatás a care farm szolgáltatás nyújtás biztosítása érdekében;
2. olyan központok támogatása, melyek a care farm-ok iránti érdeklődést ösztönzik;
3. későbbi lépésként egy önfenntartó szektor kiépítése, melynek keretében támogatni tudják egy regionális hálózat kiépítését és regionális care farm szervezetek létrehozását.³¹⁹

A care farm-ok regionális szervezeteinek két ellentétes típusa alakult ki, nevezetesen a vállalati és a szövetkezeti típusú szervezetek, melyek a farmot működtetőket a gondozási költségvetéséhez való hozzáférésben segítették. Mindkét típus akkreditált szervezetté alakult, amely révén közvetlenül köthettek szerződést az egészségbiztosítási társaságokkal. Azonban a két szervezeti típus között jelentős fejlődésbeli különbség figyelhető meg. A vállalati típusú szervezetek vállalkozói jellegű magatartást tanúsítottak, megbízható, a farmok számára vonzó szervezeti identitással, jelentős forrásgyűjtési lehetőséggel és az egészségügyi szektorban való legitimáció korai megjelenésével. Ezzel szemben azonban a szövetkezeti típusú

³¹⁶ A Care Farm Gazdálkodók Nemzeti Föderációjának oldalát lásd: <https://www.zorgboeren.nl/> (letöltve: 2021.02.20.)

³¹⁷ HASSINK 2017, 40. o.; Lásd még: https://www.greenforcare.eu/wp-content/uploads/2021/01/green4c_case-studies-Federatie-Landbouw-Zorg-.pdf (letöltve: 2021.02.20.)

³¹⁸ Lásd uo.

³¹⁹ HASSINK 2017, 41. o.

szervezetekből hiányzott a vállalkozói szellem, ami a legitimitás hiányához vezetett, és a piacorientált szervezetekhez való lassú fejlődést eredményezett. A regionális szervezetek sikeres fejlődésében döntő fontosságú volt tehát a vállalkozói magatartás, a mezőgazdasági és egészségügyi szektor összehangolása, illetve a legitimitás kiépítése. Valamint nagyban hozzájárult a fejlődéshez a gondozási szektorban tapasztalattal rendelkező munkavállalók alkalmazása.³²⁰

Mind a nemzeti, mind a regionális szintű támogatás elengedhetetlen szerepet játszott a care farm szektor átalakulásához, és megfelelő szervezeti és pénzügyi keretek közötti működés kialakításához, illetve ma is fontos szerepet játszik.

2.4. Pénzügyi támogatás és szervezeti keret

A megfelelő pénzügyi támogatás és a farmok szervezeti kerete szorosan összefügg egymással, a működés elengedhetetlen feltételeinek minősülnek Hollandiában az egészségügyi-szociális szektor támogatási formáinak változása határozta meg és határozza meg jelenleg is a farmtípusok alakulását és működésük keretét. A képviselői szervek alakulásához hasonlóan ebben a tekintetben is elválík a nemzeti és regionális szint.

Az 1990-es éveket megelőzően nem létezett konkrét nemzeti szintű finanszírozási forrás a farmok részére, hanem kreatív úton oldották meg azt, az ún. munkaerő integrációs alapból, szociális segélyből, vagy egészségügyi innovációs alapból.³²¹

1995-től megjelent a hosszú távú gondozást, ellátást igénylő betegek, fogyatékos személyek, öregek számára kialakított egészségbiztosítás, melyet a rendkívüli egészségügyi kiadásokról szóló törvény (*Algemene Wet Bijzondere Ziektekostena* – AWBZ, a továbbiakban: AWBZ)³²² szabályoz. Az AWBZ biztosította támogatás olyan kivételes jellegű egészségügyi kiadások

³²⁰ HASSINK-GRIN-HULSINK 2018, 190-191. o.

³²¹ HASSINK 2017, 40. o.

³²² Az AWBZ törvényt hollandul lásd: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002614/2014-07-16> (letöltve: 2021.02.22.)

fedezésére szolgál, amelyek nem képezik a hagyományos egészségbiztosítás részét. A forrás igénybevételének feltétele, hogy az adott egészségügyi intézmény rendelkezzen AWBZ akkreditációval. Az akkreditáció megszerzéséhez:

- a) a farm egy akkreditált gondozási intézmény keretében, vagy
- b) egy akkreditált intézmény alvállalkozásaként működik, vagy
- c) saját AWBZ akkreditációval rendelkezik a farm.

1995-2000-ig a farmszolgáltatás finanszírozásának meghatározó formája volt az AWBZ.³²³

Az AWBZ mellett időközben bevezették a személyi keretet (*Persoonsgebonden budget – PGB*, a továbbiakban: PGB) a gondozási ellátás többértévé tétele, és a várólista rövidítése érdekében, amely 2003-tól szélesebb körű célcsoport számára vált elérhetővé. A PGB-t az ellátásra szoruló személyek kapják, melyet maguk vagy képviselőjük által saját szükségleteikre fordíthatnak, így a care farm szolgáltatásainak igénybevételére is. A PGB-t igénybe vevők akár közvetlenül is köthetnek ezáltal szerződést a care farm-mal, gondozási intézmény közreműködése nélkül. A PGB továbbá lehetővé tette az egészségügyi intézményektől való független működést a care farm-ok számára, hiszen a farmok a működéshez szükséges forrást a kliensek személyi keretéből tudják fedezni – megkönnyítve ezáltal a működés feltételeit, nincs szükség az AWBZ eszközére. Meglehetősen népszerű pénzügyi forrássá vált, valamint egyszerűbbé tette az AWBZ akkreditáció megszerzését is.³²⁴

A fent ismertetettek alapján a nemzeti szintű finanszírozási lehetőségek tehát az alábbi módon alakulnak:

- a) AWBZ akkreditációval rendelkező egészségügyi intézmény keretében működik a farm,
- b) AWBZ akkreditációval rendelkező egészségügyi intézmény alvállalkozásaként működik a farm,

³²³ ELINGS-HASSINK 2006, 168-169. o.; Holland Kézikönyv 59-62. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 573., 593-594. o.; HASSINK 2017, 40., 87. o.

³²⁴ ELINGS-HASSINK 2006, 168-169. o.; Holland Kézikönyv 62. o.; HASSINK 2017, 40-41., 87. o.

- c) saját AWBZ akkreditációval rendelkezik a farm,
- d) a care farm szolgáltatást igénybe vevők személyi keretéből fedezi a farm a kiadásokat.

E négy finanszírozási forma azonban jelentős változáson ment keresztül 1998-2009 között, az alábbiak szerint:

- az a) fokozatosan csökken: 1998 32% - 2004 20% - 2009 4%
- a b) hol nő, hol csökken: 1998 19% - 2004 34% - 2009 17%
- a c) jelentősen lecsökkent: 1998 16% - 2004 5% - 2009 2%
- a d) fokozatosan nő: 1998 16% - 2004 24% - 2009 41%.³²⁵

Regionális szinten a farmok között kialakult együttműködés jelentett fontos előrelépést a működésben jelentkező problémák kapcsán. A regionális szintű szerveződés 2000-től kezdődően indult el a care farmok körében.

Kezdetben tanulmányi klubok (*care farm study club*) alakultak, melyek elsődleges célja a farmok közötti információcsere volt.

Majd 5 régióban a care farm-ok alapítványba tömörültek, melyek AWBZ akkreditációt kértek. Az alapítványi forma elfogadott szervezeti formának minősül az egészségügyi szektorban, és mivel a care farmok szoros kapcsolatban állnak, így esett a választás erre a szervezeti formára. Kétféle alapítványi forma alakult ki:

- a) A care farm gazdák által alapított és működtetett alapítványok: Ebben az esetben már működő care farm-ok hoznak létre közösen egy alapítványt, de a farmszolgáltatást igénybe vevők továbbra is a farmokkal állnak kapcsolatban. Az alapítvány fő szervének tevékenysége csupán az AWBZ finanszírozás igazgatására korlátozódik.
- b) Vidéki vállalkozók által, erős és professzionális szervezeti keret érdekében alapított alapítványok: Ezek az alapítványok regionális szinten megfelelnek a kereslet-kínálat elvárásainak. Az alapítvány fő szervének már nagyobb feladat jut, a farmszolgáltatást igénybe vevők ugyanis azzal állnak kapcsolatban. Miután az alapítvány AWBZ

³²⁵ HASSINK 2017, 36-38. o.

akkreditációt szerez, az alapítók felszólítják a care farm gazdálkodókat, hogy legyenek az alapítvány alvállalkozói.

Az együttműködés újabb szintje az volt, amikor a gondozási intézmények kezdeményezték a régióban tevékenykedő gazdálkodók csoportjával való együttműködést. Ezek a gazdálkodók a gondozási intézmény ösztönzése és támogatása nélkül azonban nem kezdtek volna gondozási szolgáltatást nyújtani.³²⁶

Az együttműködés valamennyi megvalósulása (farmok közötti, farmok és egészségügyi szervezetek közötti) elősegítette, hogy a care farm-ok megfelelő finanszírozási forráshoz jussanak, illetve elősegítette a mezőgazdasági és az egészségügyi szektor közötti rés áthidalását. Statisztikai adatokat vizsgálva a farmok szervezeti kerete 2000-2009 között jelentős változáson ment keresztül. Míg 2000-ben a farmok 30%-a működött gondozási intézmény részeként, a további 70% pedig önálló szervezatként. Ezzel szemben 2009-ben más szervezeti formák kerültek előtérbe. A farmok már csak 5%-a működött gondozási intézmény részeként, önálló farmként pedig kb. a farmok 22%-a. A farmok 10%-a kezdett kisléptékű care farm szolgáltatást nyújtani gondozási intézmény felkérésére, 34% valamelyik típusú care farm alapítvány részeként működött, a maradék kb. 30% pedig vagy egyesületi tagként vagy study club tagjaként működött. Mindez azt mutatja tehát, hogy idővel nőtt a farmok szervezetségi szintje. Azokban a régiókban, ahol a gazdálkodói egyesületek erős pozícióval bírtak, ott a study club-ok és az egyesületek váltak jellemzővé. Míg az alapítványok a széleskörű tevékenységi körrel működő és tapasztalattal rendelkező mezőgazdasági szervezetekben gazdag régiókban terjedtek el.³²⁷

2.5. Care farm típusok

A gondozási szektorban bekövetkezett változások – mint a PGB bevezetése, vagy a care farm-ok regionális szervezeteinek létrehozás –

³²⁶ HASSINK 2017, 41-42. o.

³²⁷ HASSINK 2017, 42-43. o.

termékeny talajt teremtettek a care farm szektor gyors növekedéséhez. Hollandiában diverz care farm szektor alakult ki többféle farm típussal a gyenge multifunkcionalitástól az erős multifunkcionalitásig, széleskörű célcsoportos körrel, különböző célkitűzéssel és kompetenciákkal rendelkező farmkezdeményezésekkel. A fejlődés hatására a 2003 után alapított farmok már sokkal előnyösebb helyzetben vannak, hiszen egy már kitaposott ösvényen működhetnek, nemzeti és regionális szintű támogató szervezetekkel.³²⁸

A care farm-ok három szempont szerint kategorizálhatóak: 1. a mezőgazdasági tevékenységek és a gondozási szolgáltatás kapcsolata; 2. a care farmot kezdeményező személy; illetve 3. a gondozási intézménnyel való együttműködés alapján, mely csoportokon belül további három kategória határozható el.³²⁹

A. A mezőgazdasági tevékenységek és a gondozási szolgáltatás kapcsolata alapján:

1. Az 1. kategóriánál a mezőgazdasági tevékenységek az elsődlegesek a farmon, a gondozási szolgáltatás csekély jelentőségű, kevesebb, mint 25%-ban járul hozzá a farm teljes bevételéhez.
2. A 2. kategóriánál, egyenlően oszlik el a két tevékenység, mind a mezőgazdasági tevékenységek, mind a gondozás legalább 25%-ban járul hozzá a farm bevételéhez.
3. A 3. kategóriánál pedig az első kategóriával ellentétben a gondozási szolgáltatás dominál, a mezőgazdasági tevékenységek mindössze kb. 25%-ban járul hozzá a farm teljes bevételéhez.³³⁰

Hollandiában a legtöbb farm esetében a mezőgazdasági tevékenységek végzése az elsődleges, révén, hogy leggyakoribb farm típus a gazdálkodók/családi gazdaságok által kezdeményezett farmok, és a gondozási, szociális szolgáltatásnyújtás másodlagos szereppel bír.³³¹

³²⁸ HASSINK-GRIN-HULSINK 2018, 190. o.

³²⁹ HASSINK 2017, 94-96. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 579-580. o.

³³⁰ HASSINK 2017, 94. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 579. o.

³³¹ DI IACOVO-O'CONNOR 2009, 33. o.

B. A care farm-ot kezdeményező személy alapján:

1. Az 1. kategória esetén már működő gazdaságban termelő gazdálkodó személy/családi gazdaság kezdeményezi a care farmszolgáltatást. Mezőgazdasági termelő kiegészíti tevékenységét gondozási szolgáltatással.³³² A gazdálkodó motivációja a gondoskodó szolgáltatások nyújtása kapcsán sokszínű, ami magában foglalja egyrészt a sokkal inkább személyre szabott care farm szolgáltatásnyújtást, másrészt további jövedelemforrásként is szolgál, illetve lehetővé teszi az otthoni munkavégzést.³³³

Ez kategória a 20. század végén jelent meg és terjedt el. A legtöbb esetben a gondozásban jártas női gazdálkodó/a család női tagja a kezdeményező. Ezeknek a care farmok-nak a többsége idővel professzionális farmmá vált.³³⁴ Hollandiában ez a típusú farm a leggyakoribb.

2. A 2. kategóriánál a gondozással foglalkozó szektor munkavállalója vagy volt munkavállalója a kezdeményező. Ez a személy elégedetlen a gondozási intézmények keretében létező munkafeltételekkel. Célja olyan gondozási szolgáltatások nyújtása, melyek megfelelnek a célcsoport igényeinek, illetve saját maga által kitűzött, farm kontextuson belül megvalósítandó céljainak is. A kezdeményező elsősorban a gondozási szolgáltatásokhoz ért, és ehhez kapcsolja a mezőgazdasági tevékenységek végzését.³³⁵

Ez a kategória jelent meg elsőként Hollandiában az 1970-es, '80-as években. Az egészségügyi szektorban háttérrel rendelkező kezdeményezők elkötelezetten, idealista úttörőkként indították el a gondoskodó farmszolgáltatást, a társadalmi változásokra válaszul. Bár számos nehézséggel küzdöttek kezdetben ezek a farmok

³³² HASSINK 2017, 95. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 580. o

³³³ HASSINK 2017, 99. o.;

³³⁴ HASSINK-GRIN-HULSINK 2018, 189. o.

³³⁵ HASSINK 2017, 95., 102. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 580. o

(pénzügyi finanszírozás, legitimitás hiánya), mégis professzionálisan működő farmokká váltak.³³⁶

3. A 3. kategória tekintetében pedig a mezőgazdasági és a gondozási szektoron is kívül eső, nem szakmabeli személy a kezdeményező, akinek egyik területen sincs semmilyen tapasztalata. Ezt a kívülálló személyt a care farm mint modell és annak előnyei inspirálják, hogy ő maga is felkarolja a célcsoport tagjait, és care farm szolgáltatást nyújtson számukra. 2003 óta léteznek ilyen farmok Hollandiában.³³⁷

C. A gondozási intézménnyel való együttműködés alapján:

1. Az első kategóriát azok a gondoskodó farmok képezik, melyek a gondozási szolgáltatást teljesen függetlenül nyújtják, akkreditált egészségügyi intézménnyel nem együttműködve. A működést a célcsoporti kör tagjainak személyi keretéből vagy az AWBZ akkreditációból fedezik.³³⁸
2. A második kategóriába tartoznak azok a farmok, melyek AWBZ akkreditációval rendelkező egészségügyi intézménynek alárendelten, annak, mint alvállalkozása működnek, melynek nyomán elérhetővé válnak a farm számára a gondozási szektor pénzügyi forrásai. Ellenben a szolgáltatásnyújtást nem a gondozási intézmény végzi, hanem maga a farm.³³⁹
3. Harmadik esetben a care farm-ok AWBZ akkreditált gondozási intézménnyel együttműködnek, amelyre kiszervezi a feladatok (szolgáltatásnyújtás) elvégzését, de a farm nem szervezi ki a gondozási szolgáltatásokat az egészségügyi intézményre.³⁴⁰

Hollandiában e három szempont szerint elméletileg huszonegféle farm típus lenne megkülönböztethető. Potenciálisan tíz működő care farm típust azonosítottak a kutatások során, a farmot kezdeményező személye alapján. Tehát a kezdeményező személy három kategóriáján belül további típusok

³³⁶ HASSINK-GRIN-HULSINK 2018, 189. o.

³³⁷ HASSINK 2017, 95. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 580. o.

³³⁸ HASSINK 2017, 95. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 580. o.

³³⁹ HASSINK 2017, 95. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 580. o.

³⁴⁰ HASSINK 2017, 96. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 580. o.

különíthetők el egymástól a másik két elhatárolási szempont alapján. Ezek közül öt már működő gazdaságokból kialakult care farm típus; négy típus a gondozással foglalkozó szektor munkavállalóinak vagy volt munkavállalóinak kezdeményezéshez fűződik; illetve egy farm típus a mezőgazdasági és a gondozási szektoron kívül eső, nem szakmabeli személy kezdeményezése. A farm típusok tekintetében a régiók között eltérés figyelhető meg, ami a kulturális különbségeknek, a kezdeményező céljainak, a támogató szervezeteknek és az AWBZ akkreditációval rendelkező gondozási intézmények gazdálkodókkal való együttműködési hajlandóságának tudható be. A változó pénzügyi források és a támogató szervezetek fejlődése/változása is fontos tényezőként játszik szerepet a típusok diverzifikációjában. Továbbá az erős és gyenge multifunkcionalitás jegyei és visszaköszönnek az egyes farm típusoknál, meghatározva azok jellemzőit.³⁴¹

Röviden ismertetem az így meghatározható egyes care farm típusok jellemzőjét.

A. Már működő gazdaságokból kialakult care farmok-on belül működik:

1. „Segítő kéz szövetség”:

A gazdálkodó és a gondoskodó intézmény közösen, szorosan együttműködve hozzák létre és működtetik a care farmot. A gazdálkodó azonban nem fektet meghatározó időt és pénzt a gondoskodó szolgáltatás nyújtásába, hanem abban az együttműködés révén a gondoskodó intézmény segíti a gazdálkodót, illetve a pénzügyi forrás is a gondoskodó intézmény AWBZ forrásából származik. A kezdeményező személye révén a farmon a mezőgazdasági termelés a domináns, a gondoskodó szolgáltatás pedig másodlagos. A farm kisszámú, 1-3 fő személyt fogad. Kb. 150 ilyen farm működik Hollandiában, ami kb. a care farm-ok 15%-át teszi ki.³⁴²

2. „Viszonylag független care farm alacsony gondozási céllal”:

³⁴¹ HASSINK 2017, 109-110. o.; HASSINK-HULSINK-GRIN 2012, 580-583. o.

³⁴² HASSINK 2017, 99-100. o.

A farm megnevezéséből eredően a gazdálkodó a gondoskodó intézménytől viszonylag függetlenül működteti a farmot. Eszerint a gazdálkodó többféle pénzügyi forrást is igénybe vesz a farm működtetése céljából: AWBZ akkreditációval rendelkező gondoskodó intézménnyel való együttműködésből; a célcsoport személyi keretéből; vagy az AWBZ akkreditált care farm-ok alapítványi keretéből. Szintén a mezőgazdasági termelés a domináns, a gondoskodó szolgáltatás pedig másodlagos, ami a teljes bevétel kevesebb, mint 25%-át adja. Maximum 6 személyt fogad a farm. Kb. a care farm-ok 15%-a tartozik ebbe a típusba. Maximum 6 személyt fogad ez a típusú farm.³⁴³

3. „Viszonylag független integrált care farm”:

A gazdálkodó a gondoskodó intézménytől szintén viszonylag függetlenül, többféle pénzügyi forrásból működteti a farmot. A farm mind a mezőgazdasági termelésre, mind a gondoskodó szolgáltatásra fókuszál, amelyek legalább 25-25%-ban járulnak hozzá a bevételekhez. A gazdálkodó befektet a farm működésébe, hogy az minél hatékonyabban működjön, és minél többen vehessék igénybe a farmszolgáltatást. Ezeknek köszönhetően a farm magasabb számban, 7-15 főt is tud fogadni. Kb. a care farm-ok 20%-a tartozik ebbe a típusba.³⁴⁴

4. „Viszonylag független gondozásra fókuszáló farm”:

Szintén egy viszonylag független farmtípusról van szó, amelynél a gondoskodó szolgáltatásnyújtás az elsődleges. Az a bevételek több mint 75%-át teszi ki. Általában 7 főt fogad a farm. Kb. a care farm-ok 15%-a tartozik ebbe a típusba.³⁴⁵

5. „Gondozásra fókuszáló szövetség”:

Ennél a típusnál a gazdálkodó egy gondozási intézménnyel szoros együttműködésben biztosítja a farmszolgáltatást. A

³⁴³ HASSINK 2017, 100. o.

³⁴⁴ HASSINK 2017, 101. o.

³⁴⁵ HASSINK 2017, 101-102.. o.

gondoskodó szolgáltatásnyújtás dominál, amely a bevételek több mint 75%-át teszi ki. Ez a típus ritkán fordul elő, kb. a farmok 5%-a sorolható ide.³⁴⁶

B. Gondozási intézmény munkavállalója vagy volt munkavállalója által kezdeményezett farm alapján:

1. „Viszonylag független farm gondozással”:

A gondozási háttérrel rendelkező munkavállaló meglévő farm nélkül kezdeményezi a care farm működését. Így a mezőgazdasági háttér biztosítása érdekében együttműködik egy gazdálkodóval (az szerződéses vagy pénzügyi megállapodás nélkül valósul meg). A munkavállaló viszonylag függetlenül működteti a farmot a gondozási intézménytől. Ennél a típusnál a munkavállaló által a gondozási szolgáltatásokra, a gazdálkodó által pedig a mezőgazdasági tevékenységekre egyenlő mértékben fókuszál a farm szolgáltatása. Jellemzően 5-7 főt fogad a farm. A farmok kb. 5%-a tartozik ebbe a típusba.³⁴⁷

2. „Viszonylag független gondozásra fókuszáló farm”:

Az előző kategória 4. típusához (viszonylag független gondozásra fókuszáló farm) hasonlóan viszonylag független farmtípusról van szó, ahol a gondozási szolgáltatásnyújtás az elsődleges, amely a bevételek több mint 75%-át képezi. A munkavállaló egy általa megvásárolt farmon indítja el a gondoskodó farmszolgáltatást, ahol korábban megszűnt a mezőgazdasági termelés. Több mint 7 fő befogadására képes ez a farm. Ez a típus a leggyakoribb a munkavállaló általi kezdeményezések körében, a farmok kb. 10%-a tartozik ide.³⁴⁸

3. „Gondozásra fókuszáló farmszövetség”:

Nagyon ritka típus, mindösszesen a farmok 1%-a tartozik ide. Az előző kategória 5. típusához (gondozásra fókuszáló

³⁴⁶ HASSINK 2017, 102. o.

³⁴⁷ HASSINK 2017, 103. o.

³⁴⁸ HASSINK 2017, 103-104. o.

szövetség) hasonlóan a gondozási szolgáltatásnyújtás az elsődleges, melyet egy gondozási intézménnyel szoros együttműködésben nyújt a gondozási háttérrel rendelkező munkavállaló. 12-15 fő tud fogadni ez a típus.³⁴⁹

4. „Független élet- és munkaközösség”:

Függetlenül működő, akkreditált farm típus, ahol a gondozási szolgáltatásnyújtás az elsődleges. Abban speciális ez a típus, hogy a gondozási szolgáltatásnyújtáson és a munkavégzésen túl a részt vevők a farmon élnek, tehát élet- és munkaközösséget alkot a farm. Ez is egy ritkábban előforduló típus, a farmok kb. 3%-a tartozik ide.³⁵⁰

C. Kívülálló által kezdeményezett farm alapján:

1. „Viszonylag független gondozásra fókuszáló farm (amely eltér az előző típusoktól)”:

Gyakorinak mondható farm típus, a farmok 10%-a tartozik ide. Viszonylag függetlenül működő, gondozási szolgáltatásra fókuszáló típus. A kezdeményező a farm működése érdekében üzleti tervet készít, alapítványt alapít a finanszírozás megoldása érdekében, és helyszínt keres a működéshez. A kezdeményezők sorában általában helyi lakosok szerepelnek, akik nagy érdeklődést mutatnak a mezőgazdaság és a gondozás kombinálása iránt, illetve a célcsoporti kör tagjainak szülei, rokonai, akik egy jobb életet szeretnének biztosítani számukra.³⁵¹

2.6. A farmok jogi formája

Abban az esetben, ha a care farm függetlenül működik, a kezdeményező személy választása alapján:

³⁴⁹ HASSINK 2017, 104. o.

³⁵⁰ HASSINK 2017, 104-105. o.

³⁵¹ HASSINK 2017, 105-106. o.

- a) alapítvány,
- b) egyéni vállalkozás,
- c) polgári jogi társaság,
- d) közkereseti társaság, betéti társaság (mint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti forma) formában működhet.

Valamennyi szervezeti formát a holland kereskedelmi iparkamara (*Kamer van Koophandel - KVK*), ³⁵² tartja nyilván.³⁵³ Az alábbiakban ismertetem e szervezeti formák jellemzőit.

Egyéni vállalkozás (*Eenmanszaak*): Jogi személyiség nélküli szervezeti forma. A működéshez regisztrálni kell az egyéni vállalkozást a holland kereskedelmi kamaránál, melyet a holland cégjegyzék tart nyilván. Gondoskodó form működését egyetlen személy kezdeményezi, és azt önállóan működteti. A vállalkozás tulajdonosának azonban lehetősége van arra, hogy alkalmazottakat foglalkoztasson. A tulajdonost illetik a farmmal kapcsolatos jogok, és terhelik egyben a kötelezettségek, így ő jogosult a profitra, de őt terheli a vállalkozással kapcsolatos valamennyi felelősség. Egyéni vállalkozás esetén a tulajdonos köteles jövedelemadót fizetni a vállalkozásból származó bevétel után, illetve jellemzőn áfa fizetési kötelezettség alá esik az egyéni vállalkozás. Ugyanakkor az egyéni vállalkozót több kedvezmény is megilleti, mint például a vállalkozói kedvezmény, új vállalkozás kedvezménye. A kedvezményeknek köszönhetően ez a legkedveltebb szervezeti forma Hollandiában az induló vállalkozások (start up) számára.³⁵⁴

Polgári jogi társaságnak megfelelő szervezeti formát (*Maatschap*), mint jogi személyiség nélküli szervezeti formát, két vagy több személy alapít azzal a céllal, hogy közös név alatt együtt gyakorolják tevékenységüket. A működéshez regisztrálni kell a szervezetet a cégjegyzékbe. Bár nem kötelező, de együttműködésük érdekében a felek polgári jogi társasági megállapodást

³⁵² Holland Kereskedelmi Iparkamara = Kamer van Koophandel (Chamber of Commerce)

³⁵³ Holland Kézikönyv 56-57. o.; Legal Forms Netherland: <https://www.nexpat.nl/legal-forms-netherlands/> (letöltve: 2021.02.27.)

³⁵⁴ Holland Kézikönyv 56. o.; Netherlands Chamber of Commerce: Sole proprietorship (eenmanszaak), <https://www.kvk.nl/english/starting-a-business-in-the-netherlands/sole-proprietorship-eenmanszaak/> (letöltve: 2021.02.25.)

kötnek egymással, amelyben meghatározzák a résztvevő feleket, a felek vagyoni hozzájárulást, tevékenységüket, valamint a profit felosztásának módját. A felek megosztják egymás között a profitot, azonban csak saját nevükben vállalhatnak kötelezettséget. A feleknek jövedelemadót kell fizetniük a szervezet profitjának rá eső rész arányában. Ennél a szervezeti formánál is biztosít a holland jog kedvezményeket, például a vállalkozói kedvezményt, új vállalkozás kedvezményét.³⁵⁵

Jogi személyiség nélküli közkereseti társaságnak megfelelő szervezeti forma (*Vennootschap onder Firma – VOF*): Legalább két természetes és/vagy jogi személy hozza létre közös név alatt. A működéshez regisztrálni kell a társaságot a cégjegyzékbe. Valamennyi tagnak valamilyen formában (pénzbeli vagy nem pénzbeli hozzájárulás) vagyoni hozzájárulást kell teljesíteni a társaság felé, melynek mértéke nincs meghatározva. A tagok társasággal szembeni felelőssége kettős: egyéni és közös felelősség is terheli őket. Az egyéni felelősség értelmében minden tag saját vagyonával köteles helytállni, ha a társaság nem teljesíti kötelezettségeit, még akkor is, ha a kötelezettség valamely tag tevékenységéből ered. Adózási szempontból a társaság mentesül az adófizetés alól, de tagjai nem. Jogi személy tagja köteles társasági adót fizetni, természetes tagjai pedig jövedelemadót.³⁵⁶

Jogi személyiség nélküli betéti társaságnak megfelelő szervezeti forma (*Commanditaire Vennootschap – CV*): A VOF speciális formája, melyhez hasonlóan két vagy több természetes és/vagy jogi személy társulásából jön létre. A működéshez regisztrálni kell a társaságot a cégjegyzékbe. Tagság szempontjából kétféle tagról beszélhetünk: beltág („aktív tag”) és kültág („csendes tag”). A társaság beltágjának minősülnek a jogi személyek, amelyek ellátják a társaság vállalkozói tevékenységét, és melyek felelősséggel tartoznak a társaság működéséért. A természetes személy tagok alkotják a

³⁵⁵ Holland Kézikönyv 56. o.; Netherlands Chamber of Commerce: Public partnership (maatschap), <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/public-partnership/> (letöltve: 2021.02.25.); Netherlands Expat Solutions: i. m.

³⁵⁶ Holland Kézikönyv 56. o.; Netherlands Chamber of Commerce: Commercial/general partnership (VOF), <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/commercial-partnership/> (letöltve: 2021.02.25.); Netherlands Expat Solutions: i. m.

társaság kültagjait (farm esetében a gondozási intézmény tagjai), akik nem vesznek részt aktívan a társaság működésében, csak befektetőknek számítanak, és akik kizárólag hozzájárulásuk mértékéig tartoznak felelősséggel. A társaság szintén a tagok társasági megállapodása nyomán jön létre, de a VOF-tól eltérően a megállapodásban rögzítik a tagok profitból való részesedésének mértékét. Bár nem rendelkezik jogi személyiséggel ez a szervezeti forma sem, de ha nyílt körűen működik (azaz a tagok hozzájárulása nélkül újabb tagok csatlakozhatnak a társasághoz), akkor a jogi személy tagok társasági adókötelezettség alá tartoznak. Zártkörű működés esetén a tagok jövedelemadót kötelesek fizetni. A vállalkozónak minősülő természetes személy beltág vállalkozói kedvezményben részesül, ellenben a nem természetes személy kültág nem minősül vállalkozónak, így kedvezmény sem illeti. A farmok esetében a gondozási intézmény minősül kültagnak.³⁵⁷

Az alapítvány (*Stichting*) tagok nélküli, vagy részvényekre osztott tőkével működő jogi személy, melyet meghatározott cél érdekében hoznak létre (pl. a farm esetében hátrányos helyzetű személyek segítése érdekében). A működéshez regisztrálni kell az alapítványt a cégjegyzékbe. Az alapítvány tőkéje elkülönül a tulajdonosok vagyonától. A holland alapítványok főszabály szerint végezhetnek gazdasági tevékenységet profitszerzés végett, de az nem osztható fel a tagok között. Társasági adóköteles szervezeti forma. Farmok esetében az alapítványi szervezeti formánál elválnak a gondozási és mezőgazdasági tevékenység végzése. Az alapítvány irányítja a gondozási tevékenységet, a mezőgazdasági tevékenységet pedig valamely társasági forma látja el. Ennek előnye, hogy alapítvány adományokat gyűjthet, és a farm függetlenül működhet.³⁵⁸

³⁵⁷ Holland Kézikönyv 57. o.; Netherlands Chamber of Commerce: Limited partnership (CV), <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/limited-partnership/> (letöltve: 2021.02.25.); Netherlands Expat Solutions: i. m.

³⁵⁸ Holland Kézikönyv 57. o.; Netherlands Chamber of Commerce: Foundation, <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/foundation/> (letöltve: 2021.02.25.); Netherlands Expat Solutions: i. m.

2.7. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése

A holland földszerzésre vonatkozó jogi szabályozás megengedő. A polgári törvénykönyv ingatlanok adásvételére vonatkozó általános szabályok a 7. könyv 7.1 részében található.³⁵⁹ A külföldi, illetve a jogi személyek földszerzése nincs kizárva, ami nincs hatósági engedélyhez sem kötve.³⁶⁰ A mezőgazdasági haszonbérletről is a holland polgári törvénykönyv (7. könyv 7.5) rendelkezik, amely rendelkezések már előírnak bizonyos korlátozásokat. Így haszonbérleti szerződést csak korlátozott időtartamra lehet kötni, ami a farmon lévő mezőgazdasági épület esetén 12 év, a beépítetlen mezőgazdasági föld esetében pedig 6 év.³⁶¹ Továbbá hatóság (mezőgazdasági haszonbérleti hatóság) engedélyéhez kötött a haszonbérleti szerződés megkötése, meghatározva, mely feltételek teljesülése szükséges a szerződés jóváhagyásához.³⁶² Illetve a bérlőt elővásárlási jog illeti meg.³⁶³ E korlátozások mégsem jelentenek védelmet a külföldiekkel és jogi személyekkel szemben, mivel a bérlő személye kapcsán nincs ilyen jellegű korlátozás.

3. Az osztrák 'Soziale Landwirtschaft' modellje

Ausztriában a „soziale Landwirtschaft” (szociális mezőgazdaság, a továbbiakban az osztrák elnevezést használom) elnevezés terjedt el, majd 2010-ben a green care fogalmát is bevezették – a COST Action 866 kutatás eredményeként.

³⁵⁹ Holland polgári törvénykönyv 7. könyv = Burgerlijk Wetboek Boek 7, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005290/2021-07-01> (letöltve: 2021.11.25.)

³⁶⁰ HOLTHUIS-BURG 2020.; In brief: agricultural land acquisition and use in Netherlands <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=27e50c09-2043-4b90-87bd-bd17fc666836> (letöltve: 2021.11.27.)

³⁶¹ Holland polgári törvénykönyv 7:325 (1)

³⁶² Holland polgári törvénykönyv 7:318-319

³⁶³ Holland polgári törvénykönyv 7:378-384

3.1. Soziale Landwirtschaft kezdeményezések száma

1986 előtt nagyon kevés számú soziale Landwirtschaft modell működött Ausztriában, számuk ezt követően kezdett el nőni. Az ezredforduló elején már 200-300-ra becsülték a soziale Landwirtschaft területén működő gondozási intézményeket.³⁶⁴ 2012-ben kb. 500 kezdeményezés létezett,³⁶⁵ 2013-as felmérés szerint pedig összesen 621 modell működött Ausztriában. Az ezredfordulót követő növekedés jórészt a farmpedagógia programnak volt köszönhető. A kezdeményezések eloszlását tekintve a soziale Landwirtschaft modellek kb. 1/4-e Stájerországban található, ezt követi Felső-Ausztria tartomány, ahol a modellek kb. 20%-a, majd pedig Alsó-Ausztria, ahol pedig a modellek kb. 15%-a működik. A legkevesebb soziale Landwirtschaft modell Bécs tartományban található, mindösszesen 4 kezdeményezés lelhető fel itt.³⁶⁶

3.2. Képviseleti, támogató szervek

2014-ben hozták létre a green care hálózatát (*ARGE Green Care Österreich*), amely a szociális, mezőgazdasági, egészségügyi, gazdasági és oktatási ágazatokat, valamint a rendelkezésre álló erőforrásokat és kompetenciákat fogja össze, ideértve a fogyatékkal élők gondozását, az egészségfejlesztést és megőrzést, a szociális munkát. A hálózat feladatkörébe tartozik a green care érdekképviselete a szövetségi szintű testületeknél; a Green Care Stratégia célkitűzéseinek aktív támogatása; valamint a hálózat tagjai és az érintett döntéshozók és érdekcsoportok közötti információs, hálózatépítési és együttműködési struktúrák létrehozása és megerősítése.³⁶⁷

2015-ben jött létre a Green Care Österreich Egyesület (*Verein Green Care Österreich*), amely kialakított egy weboldalt, a green care-hez kapcsolódó valamennyi információval – tudnivalók a green care-ről, green

³⁶⁴ WIESINGER et al. 2013, 15., 59. o.

³⁶⁵ HAUBENHOFER-DEMATTIO-GEGER 2012, 54. o.

³⁶⁶ WIESINGER et al. 2013, 17-18., 32. o.

³⁶⁷ Lásd a Green Care Österreich oldalán az ARGE Green Care Österreich-ra vonatkozó információkat: <https://www.greencare-oe.at/ueber-uns+2500++1000085> (letöltve: 2021.09.26.)

care vállalkozások, tanúsítási eljárás ismertetése, stb.³⁶⁸ Az egyesület 2015-ben kidolgozta a Green Care Stratégiát (*Green Care Strategie*). A stratégia ismerteti a green care mező- és erdőgazdaságban betöltött aspektusait és előnyeit, valamint felvázolja a jövőbeli kitűzött célokat, hogy még többen részesülhessenek a green care nyújtotta előnyökből. Ennek érdekében fontos, hogy valamennyi döntéshozó felismerje a cselekvés szükségességét, és a különböző szinteken együttműködve biztosítsák a megfelelő keretfeltételeket. A stratégia tartalmazza annak felismerését, hogy a green care széleskörű érvényesülése érdekében világos szabályozást kell kialakítani a tanúsítás, minőség-ellenőrzés, stb. kapcsán. Ezenkívül azonosítani kell a meglévő finanszírozási modelleket, és ki kell alakítani a jövőbeli modelleket. Mivel több ágazatot is érint a green care modellek működése – szociális, egészségügyi, mezőgazdasági ágazat-, és kormányzati szinten több minisztérium hatáskörét –, és kormányzati szinten több minisztérium hatáskörét – mezőgazdasági, egészségügyi, szociális, oktatási és gazdasági ügyekért felelős minisztérium –, így szükség lenne az ágazatközi, minisztériumközi hatékonyabb megközelítésre. Emellett a tartományokat és az önkormányzatokat is aktívan be kell vonni.³⁶⁹ Az egyesület létrehozta továbbá, a green care stratégiában foglaltaknak megfelelően, a green care tanúsítványt (*Green Care-Zertifizierung*) is 2015-ben, ami a mező- és erdőgazdasági vállalkozások által nyújtott szociális, terápiás és oktatási szolgáltatások minőségének tanúsítására szolgál. Kétlépcsős a tanúsítási eljárás. Az, hogy az adott mező- vagy erdőgazdasági vállalkozás melyik tanúsítási szintet kapja, egyrészt magától a green care ajánlattól, másrészt annak végrehajtásán múlik. Az első szinten az ún. belső tanúsítást a green care koordinátor végzi, a második szinten az ún. külső tanúsítást pedig egy független tanúsító szervezet, a SystemCERT hajtja végre.³⁷⁰ 2020. december 31-ig összesen 58 mező- és

³⁶⁸ A Green Care Österreich weboldala elérhető: <https://www.greencare-oe.at/> (letöltve: 2021.09.20.)

³⁶⁹ Lásd a Green Care Österreich oldalán található Green Care Stratégiát (*Green Care Strategie*) <https://www.greencare-oe.at/ueber-uns+2500++1000085> (letöltve: 2021.09.26.)

³⁷⁰ A tanúsítási eljárásról lásd: Green Care – Zertifizierung, Ein Zeichen für Qualität: [file:///C:/Users/FI%C3%B3ra/Downloads/2021-09-14 B K Brosch%C3%BCre Green Care Zertifizierung V01.pdf](file:///C:/Users/FI%C3%B3ra/Downloads/2021-09-14%20B%20K%20Brosch%C3%BCre%20Green%20Care%20Zertifizierung%20V01.pdf); <https://www.greencare-oe.at/green-care-zertifizierung+2500+2444017> (letöltve: 2021.09.26.)

erdőgazdasági vállalkozás, gazdaság rendelkezett Green Care Tanúsítvánnyal.³⁷¹

3.3. A green care kezdeményezések szervezeti kerete, támogatási lehetőségek

Kezdetben nehézséget okozott a soziale Landwirtschaft intézményekkel kapcsolatos jogbizonytalanság, mivel a jogi helyzet zavaros és tisztázatlan volt, hiányzott a megfelelő pénzügyi támogatás, valamint hiányoztak a döntéshozóktól származó információk is. Sem a politika, sem az egészségügy nem mert lépéseket tenni a green care irányába.³⁷²

Jellemzően kisméretű soziale Landwirtschaft formák működnek, amelyek gyakran családi gazdaságra vagy szervezeti struktúraként működő háztartásra épülnek. Több modell informális keretek között működik. Más modellek egyesület formájában léteznek, megint mások pedig szorosan együttműködnek szociális, jótéti, gondozási intézményekkel, vagy kórházakkal.³⁷³ Az idősek és fogyatékkal élők gondozását az esetek felében a mezőgazdasági vállalkozás keretében, másik felében pedig önálló vállalkozóként végzik mezőgazdasági tevékenység mellett. A farmpedagógia és pszichiátriai gondozást pedig mező- és erdőgazdasági kiegészítő tevékenységként végzik.³⁷⁴

A soziale Landwirtschaft keretében működő farmok finanszírozásában főként a szociális ágazat – Osztrák Munkaügyi Hivatal³⁷⁵ és társfinanszírozója, az Európai Szociális Alap, valamint a Szövetségi Szociális Hivatal³⁷⁶ – játszik

³⁷¹ Az adat a Green Care 2020 Tevékenységi jelentésben (Green Care Tätigkeitsbericht 2020) olvasható: <https://www.greencare-oe.at/ueber-uns+2500++1000085> (letöltve: 2021.09.26.)

³⁷² WIESINGER et al. 2013, 16. o.

³⁷³ WIESINGER et al. 2013, 16. o.

³⁷⁴ WIESINGER et al. 2013, 64. o.

³⁷⁵ Az Osztrák Munkaügyi Hivatal (Arbeitsmarktservice – AMS) jelentősen hozzájárul a farmok működéséhez, amit jól példáz az 'Emmaus CityFarm' esete. Fedezi a személyi költségek 80%-át, a farmszolgáltatást igénybe vevők számának arányában támogatja a munkavállalókat személyi kulcs alapján, és minden évben új szerződés alapján meghatározott számú támogatott helyet finanszíroz.

³⁷⁶ A Szövetségi Szociális Hivatal (Bundessozialamt) általi támogatás finanszírozási feltételei túlságosan bonyolultnak bizonyultak, nagy adminisztratív terhet róva a farmra, így végül ez az együttműködés a három éves keretszerződés lejártát követően megszűnt. Az így kieső forrást az AMS-től származó támogatásból pótolja a farm.

szerepet, a napközbeni otthoni ellátást a tartomány finanszírozza ún. napidíj támogatási modell (*Taggeldförderungsmodell*) alapján. Kisebb részben továbbá bevétel származik a helyben termelt zöldségek értékesítéséből. A zöldségtermesztés egyébiránt a saját szükségletek fedezését is szolgálja.³⁷⁷

3.4. Tevékenységek

Ausztriában a soziale Landwirtschaft modellek tevékenysége három fő tevékenységi körre összpontosul: pedagógiai-oktatási tevékenységre, gondozásra és integrációra. A pedagógiai-oktatási tevékenységhez tartozik az iskola a farmon modell, emellett megjelenik még az életmód-, egészségügyi- és szociális tanácsadás, gyermekgondozás a gazdaságban, illetve női oktatási projektek is. A gondozás a fogyatékos személyek és idősek gondozását foglalja magába, megfelelő napirendet és életkedvet biztosítva számukra. Az integráció pedig a mentális betegségben szenvedők, szociális nehézséggel küzdők, tartós munkanélküliek, szenvedélybetegek társadalmi és munkaintegrációjára terjed ki. A statisztikai adatokat tekintve, e három fő tevékenységi kör közül a leggyakoribb a pedagógiai-oktatási tevékenység, ami kb. a soziale Landwirtschaft modellek 70%-nak tevékenységét teszi ki. A másik két tevékenységi kör jóval elmarad ettől az aránytól, az integrációs tevékenységek 20%-ra, a gondozási tevékenységek pedig 8%-ra tehetők soziale Landwirtschaft modellek tevékenységi körén belül.³⁷⁸ Ebből következően Ausztriában a pedagógiai-oktatási tevékenységek bizonyulnak a legszükségesebbnek a soziale Landwirtschaft- on belül.

3.5. Tevékenységek szabályozása

Ausztriában nem létezik szövetségi szintű földforgalmi törvény, a földforgalmi szabályozás a tartományok hatáskörébe tartozik. A tartományi földforgalmi törvények – a magyar szabályozással ellentétben – azonban nem

³⁷⁷ HAUBENHOFER-DEMATTIO-GEGER: 2012, 58-59. o.

³⁷⁸ WIESINGER et al. 2013, 19-20., 56. o.

határozzák meg a mező- és erdőgazdasági tevékenységek fogalmát. A kézműves, kereskedelmi és ipari tevékenységek szabályozásáról szóló törvény (*Gewerbeordnung – GewO*)³⁷⁹ az, amelyik definiálja a mező- és erdőgazdasági tevékenység³⁸⁰, valamint a mező- és erdőgazdasági melléktevékenység (*Nebengewerbe*)³⁸¹ fogalmát³⁸², amely törvény hatálya egyébiránt a 2. § (1) bekezdés értelmében nem terjed ki e tevékenységekre. Hazánk szabályozásához hasonlóan, ezek egyike közzé sem sorolható a soziale Landwirtschaft tevékenysége, tehát a GewO szerinti definíció értelmében nem minősül sem mező- és erdőgazdasági tevékenységnek, sem mező- és erdőgazdasági melléktevékenységnek.³⁸³ A vendéglátás, az élet- és szociális tanácsadás, a személyi gondozás, illetve piac tartása azonban olyan soziale Landwirtschaft-on belüli tevékenységek, melyek a GewO által szabályozott tevékenységeknek minősülnek. A vendéglátást (*Gastgewerbe*) a GewO 111. § (1) bekezdése szabályozza, amelynek rendelkezései – a soziale Landwirtschaft vonatkozásában – irányadóak a farmon való nyaralás közbeni étkeztetésre. E szakasz (2) bekezdése a szakképesítést nem igénylő vendéglátáson belüli szolgáltatásokról rendelkezik. Amennyiben az étel- ital felszolgáláson túl szobakiadást is kínál a vendéglátó egység, úgy arra csak korlátozott számban kerülhet sor, maximum 10 vendégágy kiadására. Az élet- és szociális tanácsadásról (*Lebens- und Sozialberatung*) a GewO 119. §-a rendelkezik, miszerint a tanácsadó tanáccsal látja el és gondoskodik az arra rászoruló személyekről (pl. személyiségi problémákkal küzdők, munkahelyi

³⁷⁹ Gewerbeordnung 1994 (GewO 1994), BGBl. Nr. 194/1994

³⁸⁰ Gewerbeordnung 2.§ (3) bekezdés

³⁸¹ Gewerbeordnung 2.§ (4) bekezdés

³⁸² Az osztrák jog két fogalmat ismer a melléktevékenység fogalma kapcsán: GweO szerinti Nebengewerbe (=melléktevékenység), és a társadalombiztosításból és adójogból eredő Nebentätigkeit (=kiegészítő tevékenység). A két fogalmat egymástól el kell határolni.

A *melléktevékenység* fogalmát a GewO határozza meg, a kiegészítő tevékenység fogalmi körét pedig a mezőgazdasági termelők társadalombiztosításáról szóló törvény (Bauern-Sozialversicherungsgesetz – BSVG) és a 2000. évi jövedelemadó irányelvek tartalmazzák (Einkommensteuerrichtlinien 2000 – EStR). Melléktevékenység mező- és erdőgazdálkodáshoz kapcsolódó, annak alárendelten végzett tevékenység, melyek körét a GewO 2. § (4) bekezdése sorolja fel.

A kiegészítő tevékenység fogalmát a mezőgazdasági termelők szociális biztonságának védelme alá vonták. A Mezőgazdasági Termelők Társadalombiztosítási Intézetének (SVB) meghatározása alapján minden olyan tevékenység ide tartozik, melyet a gazdálkodó vállalkozása keretében saját kockázatára végez, és amelyek szorosan kapcsolódnak a főtevékenységhez.

³⁸³ Lásd részletesebben BÖCK et al. 2016, 23-24. o.

problémákkal küzdők). A GewO 159-160. §-a vonatkozik a személyi gondozásra (*Personenbetreuung*), amely a gondozásra szoruló személyek 24 órás magánháztartásban való gondozásáról rendelkezik. A 286. § értelmében a piac (*Markt*) olyan értékesítési esemény, amelyet helyileg meghatározott helyen, meghatározott napon és időben tartanak a település önkormányzatának rendelete szerint, működési engedély birtokában. A termelői piac, jótékonyági piac azonban nem minősül a GewO szerinti piacnak, így azok tartásához nincs szükség engedélyre, illetve nincs kötve önkormányzati rendelethez.³⁸⁴

Ellenben számos soziale Landwirtschaft tevékenység (pl. kertpedagógia a farmon, erdei oktatás) végezhető mező- és erdőgazdasági kiegészítő tevékenységként (*Nebentätigkeit*), amely nem jelent egyet a melléktevékenység fogalmával – lásd fentebb. A soziale Landwirtschaft szempontjából releváns kiegészítő tevékenységek a szobakiadás³⁸⁵ „farmon való nyaralás” (*Urlaubs am Bauernhof*) formájában; továbbá annak számít az a tevékenység is, amelyet a gazdaság területén hajtanak végre, és amely földműves specifikus ismeretek átadásán alapul, mint pl. kertpedagógia a farmon, oktatás a farmon, erdei oktatás, állatasszisztált beavatkozás.³⁸⁶

3.6. Green care oktatás

Ausztria kiemelkedik a green care oktatása terén, több intézmény is lehetőséget biztosít az egyes green care tevékenységek elméleti elsajátításához.

A legkiemelkedőbb oktatási intézmény a Bécsben működő Mezőgazdasági- és Környezetpedagógiai Egyetem (*Hochschule für Agrar und Umweltpädagogik*)³⁸⁷. Az egyetem olyan képzési és továbbképzési központ

³⁸⁴ BÖCK et al. 2016, 30-31. o.; GRIESBACHER- HÖLLINGER 2019, 27-30. o.

³⁸⁵ A mezőgazdasági termelők társadalombiztosításáról szóló törvény, lásd: Bundesgesetz vom 11. Oktober 1978 über die Sozialversicherung der in der Land- und Forstwirtschaft selbständig Erwerbstitigen (Bauern-Sozialversicherungsgesetz – BSVG) BGBI. Nr. 559/1978 2. melléklet 5. pont

³⁸⁶ BÖCK et al. 2016, 24-26. o.

³⁸⁷ Az egyetem honlapját lásd: <https://www.haup.ac.at/> / (letöltve: 2021.09.06.)

Ausztriában, ahol számos mezőgazdasághoz és környezetvédelemhez kapcsolódó szakterületet sajátíthatnak el az emberek. Ezek közül elsősorban a kertterápia oktatása területén játszik meghatározó szerepet, kiemelendő a 'Kertterápia' (*Gartentherapie*) egyetemi kurzus³⁸⁸, ahol a hallgatók a kert és növények terápiás alkalmazását tanulhatják meg 4 szemeszteres képzés keretében. Az egyetem később a green care más modelljeinek oktatása felé is nyitott. 2012 óta kifejezetten elérhető képzés a 6 szemeszterből álló green care mesterképzés³⁸⁹.

A kertterápia tekintetében megemlíthető továbbá a Kertterápiás Szakemberek Egyesülete, a GrünPunk³⁹⁰, melynek célja a kertterápiában érintett személyekkel és intézményekkel való szoros együttműködés létrehozása a kertterápia terjesztése érdekében.

A Mezőgazdasági Képzési Intézet (*Ländliches Fortbildungsinstitut – LFI*)³⁹¹ szintén jelentős oktatási intézmény, amely képzési és továbbképzési lehetőségeket biztosít. A képzések között sajátítható el például a farmpedagógia.

Az állatterápia terén a Mezőgazdasági Technológia és Vidékfejlesztési Kuratórium (*Österreichischen Kuratorium für Landtechnik und Landentwicklung – ÖKL*)³⁹² tevékenysége számottevő, melynek érdeklődése az állatterápia és pedagógia iránt a 2000-es évek közepén indult el. Az állatasszisztált pedagógia/terápia terén indít tanfolyamokat, képzéseket. Európában úttörő jelentőségűnek számító iránymutatásokat dolgozott ki ezen a téren. 2008-ban az LFI-vel együttműködve indult el az Állatasszisztált Beavatkozás a Farmon (*Tiergestützte Intervention am Bauernhof*) nevezetű tanfolyam, ahol a résztvevők megtanulhatják, hogyan lehet a haszonállatokat

³⁸⁸ A képzésről lásd: <https://www.haup.ac.at/fortbildung/universitaetslehrgang-gartentherapie-garten-und-pflanzen-als-therapeutische-mittel/> (letöltve: 2021.09.06.)

³⁸⁹ A green care mesterképzésről részletesen lásd a Mezőgazdasági- és Környezetpedagógiai Egyetem honlapján szereplő információkat: <https://www.haup.ac.at/fortbildung/msc-lehrgang-green-care-paedagogische-beraterische-und-therapeutische-interventionen-mit-tieren-und-pflanzen/> (letöltve: 2021.09.04.)

³⁹⁰ A GrünPunktról lásd: http://www.garten-therapie.net/index.php?option=com_content&view=article&id=89&Itemid=27 (letöltve: 2021.09.06.)

³⁹¹ Az LFI-ről lásd: <https://oe.lfi.at/> (letöltve: 2021.09.06.)

³⁹² Az ÖKL-ről lásd: <https://www.bluehendesoesterreich.at/partner/oekl-oesterreichisches-kuratorium-fuer-landtechnik-und-landentwicklung> (letöltve: 2021.09.06.)

kifejezetten oktatási, terápiás vagy szociális célokra használni különböző célcsoportok számára.³⁹³ Az ÖKL mellett más állatasszisztált terápiára épülő intézmény is működik, mint az Állatterápia Egyesület (Verein Tiere als Therapie –TAT), amely képzési és továbbképzési lehetőségeket kínál, illetve a bécsi gazdasági kamara továbbképző intézete, a WIFI, ahol állatasszisztált munka és terápia szakértő képzés³⁹⁴ létezik. De ide sorolandó a Terápiás Lovaglásért Osztrák Kuratórium (*Österreichische Kuratorium für therapeutisches Reiten – ÖKTR*) is, amely a hippoterápia, terápiás lovaglás és fogyatékkal élők lovaglása terén biztosít képzési lehetőséget.

Említést érdemel továbbá a Mezőgazdasági- és Környezetpedagógiai Egyetem által szerkesztett „*Green Care*” nevezetű folyóirat³⁹⁵, melyet 2011-ben indítottak el a természet közeli interakciók, kezdeményezések negyedévente megjelenő szaklapjaként. A green care körébe tartozó valamennyi terület, gyakorlati példa, új kutatási eredmények szemléltetésére ad lehetőséget, valamint hozzájárul a szereplők egymás közötti hálózatának létrehozásához, illetve az egymás közti információcseréhez.³⁹⁶

A green care képzések és továbbképzések népszerűségét mutatja az a statisztikai adat, miszerint 2020-ban összesen 338 fő vett részt 20 különböző képzésen, webináriumon.³⁹⁷

3.7. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése

Ausztriában a földforgalmi szabályozás, korlátozás sajátosan alakul. Mind EU-n belüli és kívüli (azaz külföldi) természetes és jogi személy is szerezhethet földet. Azonban megjegyzendő, hogy a birtokpolitikai célkitűzések között megjelenik az az általános cél, miszerint korlátozni kell a külföldiek

³⁹³ Lásd a Green Care weboldalán olvasható információkat: <https://www.greencare-oe.at/lfi-zertifikatslehrgang-tiergestuetzte-intervention-am-bauernhof+2500+2440398> (letöltve: 2021.09.06.)

³⁹⁴ A képzésről lásd bővebben a WIFI Wien honlapján: <https://www.wifiwien.at/kurs/61261x-fachkraft-fuer-tiergestuetzte-arbeit-und-therapiebegleitung-diplom-lehrgang> (letöltve: 2021.09.06.)

³⁹⁵ A folyóiratról lásd: <https://www.greencare.at/fachzeitschrift> (letöltve: 2021.09.06.)

³⁹⁶ WIESINGER et al. i. m. 9-10. o.; BÖCK et al. 2016, 65-66. o.; HAUBENHOFER et al. 2013, 71. o.

³⁹⁷ A számadatot lásd a Green Care 2020 Tevékenységi jelentésben (Green Care Tätigkeitsbericht 2020) <https://www.greencare-oe.at/ueber-uns+2500++1000085> (letöltve: 2021.09.26.)

földszerzését, mivel szembe kell nézni minden konkrét, a külföldiek szerzéséből adódó veszéllyel a vidéki települések elidegenítésének, a tőkében gazdag külföldi kereslet miatt túlzottan megemelkedő földárak, valamint a földtartalékok kimerülésének megakadályozása érdekében.³⁹⁸ Az osztrák szabályozás tartományi szinten³⁹⁹ rendelkezik a jogi személyek földszerzéséről, különbséget téve a tagállami honosságú és az EU-n kívüli jogi személyek földszerzésének lehetőségéről. Míg az EU-n belüli jogi személyek jellemzően az osztrák állampolgárokkal esnek azonos megítélés alá, vagy konkrét rendelkezést tartalmaz rájuk nézve a tartományi jogszabály, addig az EU-n kívüli jogi személyek földszerzésére mindig külön szabályok vonatkoznak. A földszerzés általánosságban, így a jogi személyeké is – a magyar szabályozásban a természetes személyek földszerzésénél ismert közigazgatási eljáráshoz hasonlóan – az ingatlanügyi hatóság engedélyéhez kötött. Minden tartományi földforgalmi jogszabály meghatározza, mely feltételekhez köti az engedély megadását (általános feltétel, hogy a mezőgazdaságban dolgozó réteg megőrzését, a földterület további mező- vagy erdőgazdasági hasznosításának fenntartását, gazdaságilag hatékony mező- és erdőgazdasági földtulajdon fenntartását szolgálja), de kivételeket is enged (pl. közeli hozzátartozó általi szerzés, meghatározott földterület nagyság) a kötelező engedély alól – a hazai rendelkezésekhez hasonlóan. Más földszerzési korlát nem érvényesül Ausztriában – mindösszesen az elővásárlási jog egy sajátos esete fordul elő Felső-Ausztria tartományban nem önállóan gazdálkodó személy földszerzése esetén, illetve Stájerország, Tirol és Voralberg tartományban a nem földműves általi földszerzés esetén. Az osztrák szabályozás bár nem sérti az uniós rendelkezéseket, meglátásom szerint az mégsem feleltethető meg teljes mértékben a megfelelő, átlátható, korlátok

³⁹⁸ HOLZER 2012, 674-675. o.

³⁹⁹ Ausztriában nem létezik szövetségi szintű földforgalmi törvény, a földforgalmi szabályozás a tartományok hatáskörébe tartozik, amit a szövetségi alkotmánybíróság (Österreichische Verfassungsgerichtshof) VfSlg 2658/1954 számú határozatában állapított meg. Lásd LIENBACHER 2018.

Bécs tartományt leszámítva valamennyi tartomány megalkotta saját földforgalmi törvényét. A külföldiek földforgalmának szabályozása 1969-ben került a tartományok hatáskörébe, lásd SEMPER 2010, 608. o.

között érvényesülő földszerzésnek. A mezőgazdasági haszonbérlet szabályozása ellenben szövetségi szintű jogszabály, a földbérletről szóló törvény⁴⁰⁰ által valósul meg. Kifejezetten jogi személyek haszonbérletéről e törvény sem rendelkezik, de korlátozásként határozza meg, hogy a haszonbérlet meghatározott időtartamra, 15 – mezőgazdasági üzem esetén, ahol elsősorban kertészettel, gyümölcs- vagy szőlőtermesztéssel foglalkoznak –, 10 – másféle mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó mezőgazdasági üzem esetében vagy elsősorban kertészetre, gyümölcs- vagy szőlőtermesztésre használt földterület esetén –, vagy 5 – minden más esetben – évre köthető.⁴⁰¹

4. Az olasz 'social farm' modellje

A social farm-ok a mezőgazdasági tevékenységek végzésére épülnek, az az elsődleges, amit közegészségügyi és szociális ellátások egészítenek ki, azonban e területek közötti kölcsönhatás mértéke és milyensége eltérő. Jellemzően társadalmi és munkaintegrációs tevékenységet látnak el. Az olasz modell fejlődése, terjedése elsődlegesen helyi és regionális szinten alapul, abban fontos szerepet játszanak a modellhez kapcsolódó regionális, helyi politikák, a modellre specializálódott kutatási központok, a hosszú távú kapcsolódó projektek.⁴⁰² Bár egyre nő az érdeklődés a social farm-ok iránt, és több nemzeti kutatás is folyik, még mindig hiányos a szisztematikus adatgyűjtés az országban, még mindig nem áll rendelkezésre az egész országra kiterjedő kutatásból származó adat. Egyébiránt sokáig semmilyen kutatás sem vette górcső alá a social farm szolgáltatásokat, annak ellenére, hogy azok már régóta léteztek az országban. Csak a 2000-es évek második felétől jelentek külön kutatások az olasz modell vizsgálatára. Pl. 2007-2013. között a „Rete

⁴⁰⁰ Bundesgesetz vom 26. November 1969, mit dem Bestimmungen über landwirtschaftliche Pachtverträge getroffen werden (Landpachtgesetz) BGBl. Nr. 451/1969, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010330> (letöltve: 2021.11.25.)

⁴⁰¹ A földbérletről szóló törvény 5. §

⁴⁰² Lásd GENOVA–MACCARONI–VIGANO 2020, 4-5. o.

Rural National” kutatás, 2016-ban az Agrárgazdasági Tanács kutatása; a „Rete Rural National” 2017-ben⁴⁰³ is végzett kutatást; 2018-ban a Fondazione Campagna Amica nevezetű alapítvány által kezdeményezett projekt, amit az olasz mezőgazdasági vállalkozók legfőbb szervezete, a Coldiretti támogatott.⁴⁰⁴

4.1. A farmok létrejötte

Olaszországban hosszú hagyománya van annak, hogy a mezőgazdaság szerepet játszik a speciális igényű emberek egészségügyi fejlesztésében, integrálásában és társadalmi, foglalkoztatási beilleszkedésében.⁴⁰⁵ A mezőgazdasági vállalkozások és szövetkezetek közszolgáltatásokkal és harmadik szektorral való együttműködésére irányuló, social farm szolgáltatási gyakorlatok, kezdeményezések az 1970-es években jelentek meg.⁴⁰⁶ E kezdeti kezdeményezések intézményi szabályozottság nélkül, alulról szerveződve jöttek létre.⁴⁰⁷ 1978-ban jelentős reformon esett át a nemzeti egészségügyi rendszer, melynek keretében decentralizálták azt. Azóta a helyi egészségügyi hatóságok munkájára épül az egészségügyi ellátórendszer, ami szociális szolgáltatásokat is ellát az egészségügyi szolgáltatások mellett – erre a lépésre vezethető vissza, hogy a farmok működésében, fejlődésében a helyi és regionális szervezetek játszanak releváns szerepet. A reform révén megváltoztatták a mentális egészségügyi ellátást is. Megszűntek a pszichiátriák, pszichiátriai kezelésre csak kivételes esetben, korlátozott időtartamra utalhattak be valakit. Helyette a helyi egészségügyi hatóságokon belül működő mentális egészségügyi osztályok biztosítják a mentális egészségügyi ellátást. A változások következtében helyi közösségek vállaltak aktív szerepet a hátrányos helyzetű emberek gondozásában. Számos terápiás

⁴⁰³ Lásd: <https://www.reterurale.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/18108> (letöltve: 2021.04.19.)

⁴⁰⁴ MORUZZO et al. 2020, 4-5. o.

⁴⁰⁵ DI IACOVO-SENNI-DE KNEGHT 2006, 289. o.

⁴⁰⁶ GIERÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2017, 1-4. o.

⁴⁰⁷ GIERÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2018, 91-92. o.

és rehabilitációs program indult el szerte Olaszországban a mentális betegek kezelésére⁴⁰⁸, amihez fel/kihasználta a mezőgazdasági környezet előnyeit. A mentális betegek gondozásán túl fogyatékkal élőknel, drogfüggőknel is alkalmazták a mezőgazdasági tevékenységek jótékony szerepét, valamint fogvatartottakat⁴⁰⁹ is bevontak különféle farmtevékenységekbe. Ezek a kezdeményezések a szociális szövetkezeti mozgalomhoz kötődnek,⁴¹⁰ amely szervezeti formát a 318/1991. számú sui generis törvény⁴¹¹ ültetett jogi környezetbe, intézményesítve ezáltal e szövetkezeti típust.⁴¹² A törvény a szociális szövetkezet fogalmában meghatározza, *„célja az, hogy a társadalom fő érdekének alapján elősegítse az állampolgárok szociális státuszának javítását és beilleszkedésüket a társadalomba”*.⁴¹³ Az olasz jogalkotó a fogalomban kettős célkitűzést határoz meg, amellyel két típust hozott létre a szociális szövetkezeteken belül: az „A” és „B” típust. Az A típusba tartozó szociális szövetkezetek szociális, egészségügyi és oktatási szolgáltatások nyújtásával valósítják meg az állampolgárok szociális helyzetének javítását. A B típusba tartozó szociális szövetkezetek pedig az állampolgárok mezőgazdasági, ipar, kereskedelmi és szolgáltatói tevékenység végzésével kívánja megvalósítani a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatását. A B típus esetén feltétel, hogy a foglalkoztatottak legalább 30%-ának hátrányos helyzetű személynek⁴¹⁴ kell lennie.⁴¹⁵ A fejlődés, a szociális szövetkezeti szabályozás számos társadalmi és munkaintegrációs projekt létrejöttéhez vezetett. A szociális mezőgazdasági modellek azonban sokáig

⁴⁰⁸ Ezeket a kezdeményezéseket a helyi közösség kezdetben gyakran szkeptikusan, kételkedve fogadott, mivel a vidéki életben ismeretlen volt a hátrányos helyzet fogalma. A valamilyen problémával küzdő emberek is dolgoztak a mezőgazdaságban, megtalálva mindenkinek a megfelelő feladatot, de külön speciális hangsúlyt nem fektettek rájuk nézve. Később egyre elfogadottabbá váltak ezek a farmok.

⁴⁰⁹ Például 2002-ben az igazságügyi minisztérium által támogatott projekt keretében tíz olasz büntetés végrehajtási intézet fogva tartottait vonták be mezőgazdasági tevékenységek végzésébe.

⁴¹⁰ Az első szociális szövetkezetek az első szociális farmszolgáltatási kezdeményezésekkel egy időben, az 1970-es években jelentek meg Olaszországban. Lásd: FEKETE 2012, 5-7. o.

⁴¹¹ Legge 8 novembre 1991, n. 381 Disciplina delle cooperative sociali (a továbbiakban: 318/1991. számú tv.)

⁴¹² DI IACOVO-SENNI-DE KNEGHT 2006, 289-291. o.; GIARÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2018, 91-92. o.

⁴¹³ 318/1991. számú tv. 1. cikk

⁴¹⁴ A 318/1991. számú törvény 4. cikk 1) bekezdése értelmében *hátrányos helyzetűnek minősül: a testi, mentális és érzékszervi fogyatékkal élők, korábbi pszichiátriai betegek, drogfüggők, alkoholfüggők, nehéz családi helyzetben élő munkaképes kiskorúak, börtönviseltek.*

⁴¹⁵ BAK-RÉTI 2013, 32-33. o.; RÉTI 2016, 67-69. o.; RÉTI 2017, 483-485. o.

strukturálatlanul, alulról építkezve fejlődtek, melynek révén sokszínű modellek alakultak ki.⁴¹⁶ Később valamennyi modell a „*social farm*” (szociális farm, a továbbiakban az angol fogalmat alkalmazom) megnevezés alatt vált ismertté és elfogadottá Olaszországban.⁴¹⁷

4.2. A farmok száma

Olaszország egész területén működnek farmok, de Piemonte, Puglia, Toscana és Veneti, valamint Emilia Romagna és Marche régióban koncentrálódik a legtöbb farm.⁴¹⁸ Hiányzik az olyan kutatás, felmérés, illetve hivatalos nemzeti oldal, amely összegyűjtené, nyilvántartaná a farmok pontos számát. 2017-ben a Rete Rural National projekt keretén több mint 1000 farmot azonosítottak, ellenben ez nem tekinthető a teljes farmszámnak, nagy valószínűséggel ettől a számtól még több farm működik.⁴¹⁹

4.3. A szolgáltatást igénybe vevők

Széleskörű alanyi körnek biztosít ellátást, szolgáltatást a farm. Érdekesség, hogy nemcsak egyének, hanem akár maximum 3 fős kis csoportok is igénybe vehetik a farmszolgáltatást. Az célcsoportba elsősorban az értelmileg fogyatékos emberek, társas kapcsolati problémával küzdők és testi fogyatékosokkal rendelkezők tartoznak, további jelentős kört alkotnak a menedékkérők, a rossz körülmények között élő kiskorúak, a drogfüggők és bevándorlók. Valamint megjelennek az alanyi körben a tartós munkanélküliek, idős emberek, illetve a börtönviselték is.⁴²⁰

⁴¹⁶ DI IACOVO-O’CONNOR 2009, 44-45. o.

⁴¹⁷ GIARÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2017, 1. o.

⁴¹⁸ MORUZZO et al 2020, 6-7. o.

⁴¹⁹ GENOVA-MACCARONI-VIGANO 2020, 2-3. o.

⁴²⁰ MORUZZO et al. 2020, 11-12. o.

4.4. Social farm szolgáltatást támogató politikák

Nemzeti szintű támogató politika kapcsán elsőként az „Agricola 2002” program említendő meg, amit az Igazságügyi Minisztérium támogatott. Célja az volt, hogy tíz büntetés végrehajtási intézményt bevonjon farmtevékenységek végzésébe, és a korábbi fogvatartottaknak foglalkoztatási integrációt biztosítson, illetve kiterjessze a farmtevékenységeket az intézményen belül.⁴²¹ Majd a 141/2015. számú törvény rendelkezése nyomán a Mezőgazdasági, Élelmiszerügyi és Erdészeti Minisztérium keretében felállították a „Szociális Mezőgazdaság Megfigyelőközpontját” (*Osservatorio sull'agricoltura sociale*). Feladatkörét a törvény részletesen meghatározza, ami a közintézmények szociális mezőgazdaság területén végzett tevékenységeire vonatkozó iránymutatások lefektetésére, a szociális mezőgazdasági tevékenységek nyomon követésére, a jó gyakorlatok terjesztésének elősegítésére, a vonatkozó kutatások összefogására, a szociális mezőgazdaság kohéziós és vidékfejlesztési politikába való integrálásra, illetve a régiók és a helyi hatóságok kezdeményezéseinek támogatására irányul.⁴²²

Regionális szinten a vidékfejlesztési programok tartalmazzák a szociális farmokra vonatkozó rendelkezéseket.

4.5. Támogató szervezetek, oktatási központok

A támogató politikák mellett Olaszországban több olyan szervezet és oktatási központ is létezik, melyek releváns szerepet töltenek be a social farm-ok támogatásában. A jelentősebb szervezetek közé tartoznak az „ARSIA” (Mezőgazdasági Regionális Fejlesztési és Innovációs Ügynökség), ami kutatási tevékenységet végez a modell kapcsán, és technikai jellegű tanácsokat ad; a „CIA” (Olasz Gazdák Szövetsége), ami a gazdálkodók közötti hálózatosodást célozza; az olasz mezőgazdasági vállalkozók támogató szerve,

⁴²¹ DI IACOVO-SENNI-DE KNEGHT 2006, 290., 302. o.

⁴²² 141/2015. számú tv. 7. cikk

a „Coldiretti”. Oktatási központok kapcsán pedig a Pisai Egyetem és a Viterboi Egyetem említendő meg, melyek kutatásokat végeznek.⁴²³

4.6. Jogi szabályozás és legitimáció

A social farm-ok szabályozása, ezáltal jogi elismerésük regionális szinten kezdődött. Az olasz régiók (összesen 20) alapvető jelentőséggel bírnak a social farm szolgáltatás terjedésében és fejlesztésében, azáltal, hogy gyorsabban felismerték a modell jelentőségét, mint a nemzeti politika.⁴²⁴

A farmok legitimációjához hozzájárult, hogy a 2000-es évektől kutatások vették górcső alá a farmok vizsgálatát, és kezdték el feltérképezni a social farm modelleket. A kutatásoknak köszönhetően egyre ismertebbé váltak a farmok és azok jelentősége. A farmok keresték az egymás közti kapcsolatot, aminek révén hálózatok alakultak ki: 2005-ben a Szociális Farm Hálózat, 2011-ben a Szociális Farmszolgáltatási Fórum, melyek szintén segítették a farmok fejlődését és elismerésüket.⁴²⁵

Mérföldkőnek számított a szociális farmszolgáltatási modellek fejlődésében, amikor a mezőgazdasági és vidéki erőforrások társadalmi, fizikai, mentális és gazdasági jóllét fokozásában játszott fontos szerepének felismerése hatására az olasz parlament elfogadta a *social farm-ról szóló 141/2015. számú törvényt*⁴²⁶. A törvény ezáltal megalapozta a social farm szolgáltatás nemzeti legitimációját, nemzeti szintű jogszabályi kereteit és állami elfogadottságát.⁴²⁷ A törvény keretet ad az egészségügyi szolgáltatók, a gazdálkodók, a szociális szövetkezetek és az önkéntes egyesületek közötti együttműködés támogatására, melynek célja olyan szolgáltatások nyújtására vonatkozó közös tervezés előmozdítása, mint a rehabilitáció, az oktatás, a

⁴²³ DI IACOVO-SENNI-DE KNEGHT 2006, 203- 303. o.

⁴²⁴ A régiók fejlődéséről bővebben lásd: GENOVA-MACCARONI-VIGANÒ 2020, 4. o.

⁴²⁵ DELL'OLIO-HASSINK-VAANDRAGER 2017, 68. o.

⁴²⁶ LEGGE 18 agosto 2015 n.141 (in Gazz. Uff., 8 settembre 2015, n. 208). – Disposizioni in materia di agricoltura sociale = Law No. 141 of 2015 (18 August, 2015) on the Provision of Social Farming (a továbbiakban: 141/2015. számú tv.)

⁴²⁷ GIARÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2017, 1. o.; GIARÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2018, 92. o.; DELL'OLIO-HASSINK-VAANDRAGER: 68. o.

képzés, a foglalkoztatás, a terápia és a társadalmi befogadás.⁴²⁸ A törvény egyedülállónak tekinthető a szociális farm modellek szabályozása tekintetében, ugyanis hasonló, kifejezetten a szociális farmokat szabályozó jogszabály egyetlen európai országban sem létezik.

A 1. cikk értelmében e törvény támogatja⁴²⁹ a social farm-okat, mint a multifunkcionális módon működő mezőgazdasági vállalkozásokat, amelyek célja a társadalmi, szociális-egészségügyi, oktatási és társadalmi-munkahelyi integrációs intézkedések és szolgáltatások fejlesztése.

A regionális szabályozásról a 3. cikk rendelkezik, amely kimondja, hogy a régiók és két autonóm megye felelősek a regionális szabályozásért. Hatáskörön belül fogadják el saját rendelkezéseiket a social farm szereplők elismerése érdekében. Valamennyi régió, Valle d' Aosta régiót kivéve, illetve a 2 autonóm megye, Bolzano és Trento (Trentino-AltoAdige régióban) megalkotta saját vonatkozó szabályanyagát.⁴³⁰ A régiók szabályozása heterogén a regionális szabályozás lehetőségéből következően. Számos régióban (pl. Liguria, Lombardy, Bolzano, Puglia, Tuscany) kifejezetten social farm-ról szóló jogszabályt alkottak, más régiók (pl. Campania, Lazio, Marche, Trento) a multifunkcionális mezőgazdaság szabályozása körében helyezték el a farmok szabályozását, a régiók harmadik csoportja (pl. Lazio, Liguria, Piedmont) a vidékfejlesztés és agroturizmus szabályozásába építette be, a régiók negyedik csoportja (Sicilia) pedig a mezőgazdasági stabilitást garantáló jogszabályba illesztette a szabályozást.⁴³¹ A régiók jogszabályait azonban nem egységesen a 141/2015. számú törvény megalkotását követően fogadták el, hanem azok nagy részét (11 régió) már a törvény előtt megalkották – ami a régiók szabályozottság iránti korai elköteleződését és annak fontosságát mutatja –, a többi regionális jogszabályt (ideértve a 2 autonóm megyei szabályozást is) a törvényt követően foglalták írásba. Az egyes jogszabályokban ellenben közös, hogy elsősorban a mezőgazdasághoz

⁴²⁸ BORGHI et al. 2020, 208. o.

⁴²⁹ Az olasz Alkotmány 117. cikk 2) m) pontjának (társadalombiztosítás) és a regionális hatásköröknek megfelelően.

⁴³⁰ A régiónkénti jogszabályokat lásd GENOVA-MACCARONI-VIGANO 2020, 5. o.

⁴³¹ GENOVA-MACCARONI-VIGANO 2020, 7. o.

kapcsolódó tevékenységnek tekintik a social farm szolgáltatást, ami előmozdítja a farmok diverzifikációját és multifunkcionalitását, és csak kevésbé a szociális szolgáltatások részét képező szociális tevékenységnek.⁴³²

Bár a nemzeti jogszabály és a regionális szinten megalkotott jogszabályok előremutatók, példaértékűek, ugyanakkor a szabályozás még nem teljes körű. A törvény megalkotását követően eltelt több mint 5 év, és még jelenleg is hiányzik a törvény végrehajtását szabályozó jogszabály, amit többek között a Nemzeti Szociális Mezőgazdasági Fórum (Forum Nazionale Agricoltura Sociale) is sérelmez⁴³³. Emellett hiányoznak a nemzeti és regionális szintű társadalmpolitikai dokumentumok is.⁴³⁴ A farmok közötti együttműködések regionálisan eltérőek, valamint a támogatottság és érdeklődés mértéke is változó. Hiányzik továbbá a social farm szereplők nyilvántartása is, így nincs olyan hivatalos forrás, amely képes lenne megadni az olaszországi szociális mezőgazdaságok számát és jellemzőit.⁴³⁵ Ezen hiányosságok és eltérések révén a szociális farmszolgáltatás rendkívül változatos, heterogén.

A törvény 2. cikke definiálja a social farm fogalmát, amely egyértelműen elhatárolja a social farm-ot más green care formáktól: *„Social farm alatt az Olasz Polgári Törvénykönyv 2135. cikkében meghatározott gazdálkodók által egyénileg vagy csoportosan végzett, illetve a 381/1991. számú törvényben szabályozott szociális szövetkezetek által végzett tevékenységek értendők.”*

A törvény a fogalmon belül négy alpontba sorolva határozza meg, mi tartozik a tevékenységek körébe, négy social farm típust meghatározva ezáltal:

- a) a 381/1991. számú törvényben meghatározottak szerint hátrányos helyzetű és fogyatékkal élő személyek társadalmi és foglalkoztatási inklúziója, illetve az olyan munkaképes kiskorúak inklúziója, akik rehabilitációs program és szociális támogatás alatt állnak;*

⁴³² GENOVA-MACCARONI-VIGANO 2020, 6. o.

⁴³³ Lásd: <https://www.forumagricolturasociale.it/uncategorized/la-storia-infinita-della-legge-141-2015/> (letöltve: 2021.04.21.)

⁴³⁴ GENOVA-MACCARONI-VIGANO 2020, 3-4. o.

⁴³⁵ 2020-ban azonban történt egy nem reprezentatív felmérés, amely régióként sorolja fel az ott működő szociális mezőgazdasági farmokat. Lásd: https://rica.crea.gov.it/APP/agricoltura_sociale/# (letöltve: 2021.09.26.)

- b) *helyi közösségek érdekeit szolgáló szociális szolgáltatások nyújtása mezőgazdasági erőforrások felhasználása által, a társadalmi inklúzió, foglalkoztatás biztosítása, rekreációs tevékenységek és hasznos mindennapi szolgáltatások érdekében;*
- c) *terápiás szolgáltatások nyújtása hagyományos gyógyászati terápiákat alkalmazva, valamint haszonállatok gondozása és növénytermesztés által, a társadalmi, érzelmi és kognitív egészséget javítása érdekében;*
- d) *képzési és oktatási tevékenység nyújtása a környezetvédelem, biodiverzitás, stb. megőrzése érdekében, illetve tudásátadás, ismeretterjesztés biztosítása az iskola-előkészítőbe járó gyermekek és a hátrányos helyzetű személyek számára”.*⁴³⁶

A meghatározott típusok alapján jól látható, hogy Olaszországban a social farm széleskörű gyakorlatot és tevékenységet ölel fel.

4.7. A farmok tevékenységi köre

A 141/2015. számú törvény értelmében a social farm tevékenységek végzését az egyes farmtípusoknál, az ágazati szabályoknak megfelelően, a szociális és egészségügyi szolgáltatást nyújtókkal, valamint a területileg illetékes állami szervekkel együttműködve kell biztosítani.⁴³⁷

A farmok tevékenységi köre a mezőgazdasági tevékenységek mellett egyéb kapcsolódó tevékenységekre, illetve szociális szolgáltatások nyújtására terjed ki. Mezőgazdasági tevékenységeken belül termeléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. A termelés változatos, amelyen belül környezetbarát termelési módszereket alkalmaznak. Elsősorban a kertművelés és gyümölcsstermesztés dominál, de olajbogyó és szőlőtermesztés is jellemző. Állattenyésztés tekintetében főként szárnyasokat tartanak a farmon, de szamár, ló és más fajok tenyésztése is jellemző. A mezőgazdasági tevékenységeket egy vagy több kapcsolódó tevékenységgel kombinálják a farmon. Ilyen

⁴³⁶ 141/2015. számú tv. 2. cikk 1) bekezdés a-d) pont

⁴³⁷ 141/2015. számú tv. 2. cikk 6) bekezdés

tevékenység a megtermelt termékek közvetlen értékesítése, a termékfeldolgozás, az oktatási és ismeretterjesztési tevékenység, illetve az agroturizmus. A szociális szolgáltatások köre pedig magában foglalja a képzést, a foglalkoztatást, a nappali ellátást, a szabadidős tevékenységeket, a nyári táborokat, terápia és rehabilitáció nyújtását, valamint megjelenik az éjszakai ellátás nyújtása és a szülőket támogató szolgáltatások is.⁴³⁸ A kutatások szerint az egyes tevékenységek közül a termékfeldolgozás minősül a leghatékonyabb tevékenységi körnek.⁴³⁹

4.8. A farmok jogi formája

A 141/2015. számú törvény rendelkezése alapján a farmtevékenységeket meghatározott alanyi kör nyújthatja, nevezetesen mezőgazdasági vállalkozás és szociális szövetkezet. A b), c), d) pontban – fogalom-meghatározásnál – meghatározott social farm típusok – helyi közösségek érdekeit szolgáló szociális szolgáltatások, terápiás szolgáltatások, képzési és oktatási tevékenység nyújtása – esetén a farmszolgáltatást, farmtevékenységet az olasz Polgári Törvénykönyv szerinti mezőgazdasági vállalkozások nyújtják, így ebből következően szociális szövetkezet csak az a) pontban megjelölt farm típusnál – társadalmi és foglalkoztatási inklúzió – jelenhet meg szolgáltatást nyújtó alanyként. Azok a szociális szövetkezetek, melyek bevételének legalább 30%-a mezőgazdasági tevékenység végzéséből ered, social farm szereplőknek tekintendők.⁴⁴⁰ Ugyanakkor lehetőséget teremt arra a törvény, hogy valamennyi farm típusnál szociális szövetkezettel, szociális vállalkozással, egyesületekkel együttműködve nyújtsák a farmszolgáltatásokat, végezzék a farmtevékenységeket.⁴⁴¹

⁴³⁸ MORUZZO et al 2020, 8-11. o.

⁴³⁹ MORUZZO et al 2020, 12-13. o.

⁴⁴⁰ 141/2015. számú törvény 2. cikk 3-4) bekezdés

⁴⁴¹ 141/2015. számú törvény 2. cikk 5) bekezdés

4.9. Földtulajdonlás, földhasználat kérdése

Olaszországban a föld tulajdonjogát jogi személyek is megszerezhetik. Kifejezetten léteznek jogi személy mezőgazdasági vállalkozások⁴⁴² a polgári törvénykönyv értelmében, melyek elnevezésének tartalmaznia kell az „agricolo” (mezőgazdasági) kifejezést, és kizárólag mezőgazdasági tevékenységet végezhetnek. Akár mezőgazdasági vállalkozás is elnyerheti a „hivatásos gazda” státuszt, ha vezető tisztségviselői között legalább egy hivatásos gazdálkodó van. Ennek elnyeréséhez munkaidejének legalább 50%-át mezőgazdasági tevékenységnek kell kitennie, és jövedelmének legalább 50%-a a mezőgazdaságból kell, hogy származzon.⁴⁴³ Főszabály szerint korlátozás nélkül, hatósági jóváhagyás nélkül szerezhethet bárki földet, kivételes eset csak katonai jelentőségű földterület esetén lép fel.⁴⁴⁴ Ekkor külföldi földszerzéséhez a helyi hatóság engedélye szükséges, de EU-n belüli jogi személyek kivételt képeznek ez alól.⁴⁴⁵ Kedvezmények is megilletik a mezőgazdasági vállalkozásokat, mint adókedvezmény, az általános csőd-eljárási szabályok alóli mentesülés.⁴⁴⁶ Korlátozásként az elővásárlási jog számít, ami a földet legalább 2 éve bérlő, közvetlenül gazdálkodó személyt,⁴⁴⁷ illetve a közvetlenül gazdálkodó telekszomszédot illeti meg⁴⁴⁸ (e jog gyakorlására 30 nap áll rendelkezésre). Továbbá 2004 óta azok a mezőgazdasági vállalkozások is jogosultak az elővásárlási jogra, melyek

⁴⁴² A mezőgazdasági vállalkozó fogalmát az olasz polgári törvénykönyv 2135. cikke határozza meg: Codice Civile Regio Decreto 16 marzo 1942, n. 262, Art. 2135, <https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/codiceCivile> (letöltve: 2021-11-25.)

⁴⁴³ ALBISINNI-SAJA 2020.

⁴⁴⁴ 2010. évi 66. törvényrendelet a katonai törvénykönyvről 335. cikk. Decreto Legislativo 15 marzo 2010, n. 66 Codice dell'ordinamento militare. <https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/ordinamentoMilitare> (letöltve: 2021.11.25.)

⁴⁴⁵ ALBISINNI-SAJA 2020.

⁴⁴⁶ ALBISINNI-SAJA 2020.

⁴⁴⁷ A bérlő elővásárlási jogát (prelazione agraria) az 1965. évi 590. számú törvény 8. cikke biztosítja. Legge 590/65 <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1965-05-26:590> (letöltve: 2021.11.26.)

⁴⁴⁸ A telekszomszéd elővásárlási jogát az 1971. évi 817. számú törvény 7. cikk biztosítja. LEGGE 14 agosto 1971, n. 817., <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1971-08-14:817~art7-com2> (letöltve: 2021.11.26.)

tagjainak fele közvetlenül gazdálkodó személy.⁴⁴⁹ Ha az eladó elmulasztja az elővásárlási jog gyakorlására jogosult személy értesítését, akkor bírósági úton kérheti a tulajdonjog számára való átruházását a szerződés aláírásától számított egy éven belül^{450, 451}. Az olasz szabályozás tekintetében az elővásárlásra vonatkozó rendelkezések egyértelműen a belföldiek szerzését támogatja, védve ezáltal a mezőgazdasági földeket a külföldi befektetőktől, azonban a jogi személyek földszerzése biztosított, így az általuk való szerzés veszélyei előfordulhatnak. Az olasz haszonbérletre vonatkozó rendelkezések⁴⁵² értelmében sincs a jogi személyek, külföldiek bérletét korlátozó rendelkezés.

Az alábbi táblázat a nemzetközi kitekintés keretében vizsgált országokban működő szociális farmokat hasonlítja össze jogi szabályozottság tekintetében a magyar helyzetre is rávilágítva.

A farmok jogi szabályozottsága			
Ország	Jogszabályban szabályozott-e?	Külön jogszabályban?	Mely jogszabályban?
Egyesült Királyság	igen jellemező szervezeti forma: charity	nem	2011. évi jótékonyaságról szóló törvény (Charities Act 2011)
Hollandia	gondozási intézménytől	nem	polgári jog szerinti szervezeti formák

⁴⁴⁹ A vállalkozások elővásárlási jogát a 2004. évi 99. számú törvényerejű rendelet 1. fejezet 2. cikk 3. pontja teremtette meg. D.lgs. 29 marzo 2004, n. 99, http://siagri.regione.fvg.it/portale/export/sites/default/allegati/Dlgs99_29032004.pdf (letöltve: 2021.11.26.)

⁴⁵⁰ 1965. évi 590. számú törvény 8 cikk.

⁴⁵¹ ALBISINNI-SAJJA 2020.; RAFFELLI-LUCCHETTI 2021.

⁴⁵² A polgári törvénykönyv a bérletre vonatkozó rendelkezések között külön rendelkezik a termőföld haszonbérbe adásáról (1628-1646. cikk), és a közvetlen termelőnek való bérbeadásról (1647-1654. cikk). Valamint a mezőgazdasági bérletről szóló 203/1982. évi törvény rendelkezik. Legge 3 maggio 1982, n. 203 Norme sui contratti agrari, <http://www.comune.jesi.an.it/MV/leggi/l203-82.htm> (letöltve: 2021.11.26.)

	függetlenül működő farm az alábbi jogi formában működhet: alapítvány, egyéni vállalkozás, polgári jogi társaság, közkereseti vagy betéti társaság		
Ausztria	bizonyos farmon végzett tevékenység szabályozott (személyi gondozás, mező- és erdőgazdasági kiegészítő tevékenység - Nebentätigkeiten)	nem	kézműves, kereskedelmi és ipari tevékenységek szabályozásáról szóló törvény (Gewerbeordnung – GewO)
Olaszország	igen (mezőgazdasági vállalkozás, szociális szövetkezet)	külön törvény	social farm-ról szóló 141/2015. számú törvény
Magyarország	nem	–	–

Saját forrás

A vizsgált országok földtulajdonszerzési és földhasználati szabályozását az alábbi táblázat hasonlítja össze a magyar szabályozást is figyelembe véve, kiemelve a jogi személyeket megillető jogokat.

Földtulajdonszerzés, földhasználati jog			
Ország	Mely jogszabályban szabályozott?	Jogi személy szerezheth-e, használhat-e földet?	Egyéb korlátok?
Egyesült Királyság	földtulajdonszerzés: - földhasználat: 1986. évi mezőgazdasági üzemtörvény (Agricultural Holdings Act 1986), 1995. évi mezőgazdasági haszonbérletről szóló törvény (Agricultural Tenancies Act 1995)	igen	földtulajdonszerzés: adófizetés meghatározott érték felett
Hollandia	földtulajdonszerzés, földhasználat (haszonbérlet): polgári törvénykönyv 7. könyv 7.1 és 7.5. rész	igen	haszonbérlet: korlátozott időre szólhat, mezőgazdasági haszonbérleti hatóság engedélye szükséges, bérlet elővásárlási jog illeti meg
Ausztria	földtulajdonszerzés: tartományi szintű földtörvények földhasználat	igen De! birtokpolitikai cél, hogy	földtulajdonszerzés: ingatlanügyi hatóság engedélye szükséges, elővásárlási jog

	(haszonbérlet): földbérletről szóló törvény (Landpachtgesetz)	korlátozni kell a külföldiek földszerzését	sajátos esete Felső- Ausztria, Stájerország, Tirol és Voralberg tartományban haszonbérlet: korlátozott időre szólhat
Olaszország	földtulajdonszerzés: polgári törvénykönyv földhasználat (haszonbérlet): polgári törvénykönyv 1628- 1646. és 1647-1654. cikk, mezőgazdasági bérletről szóló 203/1982. évi törvény (Legge 3 maggio 1982, n. 203 Norme sui contratti agrari)	igen	földtulajdonszerzés: a katonai jelentőségű földterület esetén hatósági jóváhagyás, a bérlőt, a közvetlenül gazdálkodó telekszomszédot és bizonyos mezőgazdasági vállalkozást elővásárlási jog ilelti meg
Magyarország	mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény	nem (néhány kivételt leszámítva)	korlátozott alanyi kör, hatósági jóváhagyás, földszerzési és birtokmaximum, elővásárlási és előhaszonbérleti jog, művelési

			kötelezettség korlátozott időre szóló haszonbérlet
--	--	--	--

Saját forrás

5. Az európai országok green care modelljeinek jellemzők szerinti csoportosítása

Az egyes országok modelljeinek jellemzői, az azok közötti hasonlóságok csoportosíthatók, melyet kutatások keretében is elvégeztek. A III. rész utolsó fejezetében e csoportosításokat ismertetem.

A SoFar Projekt keretében vizsgált európai országok modelljeit 1) azok célja; 2) a kezdeményezők típusa; 3) a célcsoporti kör és 4) a farmszolgáltatás alapján kategorizálták.⁴⁵³

1. A farmok célja tekintetében: a) gondozás-orientált farmok, b) foglalkoztatás-orientált farmok, illetve c) ismeretátadásra fókuszáló, pedagógiai célzatú farmok különíthetők el.

a) A gondozás-orientált farmok (illetve kezdeményezőik) gondozási szolgáltatást nyújtanak a résztvevőknek. A farm pénzügyi finanszírozása ebből eredően főként az egészségügyi, szociális szektorból ered. A szolgáltatást igénybe vevők nem minősülnek alkalmazottnak, nem foglalkoztatják őket a farmon, ezért fizetést sem kapnak. Ez a típusú gondozási farm jellemző Hollandiában és Olaszországban az A típusú szociális szövetkezetek keretében.

b) A foglalkoztatás-orientált farmok célja a munkaerőpiacról kiszorult emberek munkaerőpiaci integrációja és foglalkoztatása zöld környezetben, mezőgazdasági tevékenységek végzése által. A farm pénzügyi finanszírozása a szociális ügyi, munkaügyi vagy esélyegyenlőségi politika forrásaiból ered. Azonban ez a támogatás gyakran csak részleges, melyet a farmon végzett mezőgazdasági

⁴⁵³ A csoportosítást segítette HASSINK 2009, 35-40. o.

tevékenységből eredő bevétel egészít ki. A szolgáltatást igénybe vevők megjelenhetnek, mint önkéntesek, gyakornokok, vagy mint munkavállalók is. Ez a típus Olaszországban a B típusú szociális szövetkezetek keretében jellemző – illetve megítélésem szerint a Magyarországon működő szociális farmok is ide sorolandók.

- c) Az ismeretátadásra fókuszáló farmokon gyermekeket és fiatalokat fogadnak azzal a céllal, hogy egyrészt megismerhessék a vidéki életet, a zöld környezetet, a farm működését, mivel a gyerekek többsége egyáltalán nem vagy csak alig ismeri a vidéki életet, beleértve a növényeket, állatokat és az egyes mezőgazdasági tevékenységeket. Ennek érdekében az oktatási intézmények látogatást szerveznek a farmokra, általában a tantervbe beépített módon. Olyan farmok is léteznek, ahol kifejezetten tanulási problémával rendelkező vagy társadalmi integrációs problémától szenvedő gyereket fogadnak – bár ezen farmok előfordulása viszonylag ritkábbnak mondható. Ausztriában és Hollandiában is működnek pedagógiai, ismeretátadást szolgáló farmok, illetve az Egyesült Királyságban – valamint hazánkban is léteznek olyan farmok, ahol összetett módon a foglalkoztatási cél mellett az ismeretátadás is megjelenik.
2. A farm működtetésének kezdeményezése eredhet a) harmadik szektorból, b) egyéni vállalkozótól, vagy c) közigazgatási jellegű intézménytől.
- a) A harmadik szektorból eredő kezdeményezéseket a társadalmi magán szervezetek támogatják, melyek jellemzően nonprofit, közhasznú szervezetek. Ezeket a kezdeményezéseket az állami szervek és a politika közvetlenül vagy közvetve támogatják. Olaszországban domináns ez a típus, ahol szociális szövetkezetek működtetnek főként farmokat.
- b) A magánkezdeményezések a mezőgazdasági szektorban működő egyéni vállalkozások által realizálódnak. Ezek a farmok

együttműködnek az egészségügyi és oktatási intézményekkel, ami a terápiás, integrációs szolgáltatásnyújtás érdekében szükséges, mivel jellemzően nem rendelkezik ezen ismeretekkel a farmot működtető, vezető egyéni vállalkozó. A pénzügyi támogatás is ebből a szektorból ered. Hollandiában, az Egyesült Királyságban találkozhatunk ezzel a típussal.

- c) Az intézményi kezdeményezéseket közvetlenül az állami szervek támogatják és hajtják végre, melyek a szociális, egészségügyi vagy oktatás intézmények keretében valósulnak meg. Írországból jellemző ez a típus.
3. A kezdeményező szervezetek jellemzői alapján további elhatárolás tehető, így megkülönböztethetünk: a) családi kezdeményezéseket, b) közösségi alapú kezdeményezéseket és c) szakmai alapú kezdeményezéseket.
- a) A családi alapú farmok családi gazdaságok kezdeményezése nyomán, saját elhatározásukból jön létre. Gazdaságukban végzett mezőgazdasági tevékenységet kibővítik szociális és egészségügyi szolgáltatások nyújtásával, multifunkcionálissá téve gazdaságukat. Hollandiában tipikusak a családi alapú farmok.
 - b) A közösségi alapú farmokat – nevéből eredően – az emberek egy csoportja kezdeményezi, gyakran egyházi vagy más szociális vagy közösségi eszmék által vezérelve (pl. Karitás, Vöröskereszt által). Olaszországban tipikusan közösségi alapú farmok működnek.
 - c) Az intézményi kezdeményezések általában szakmailag megalapozott kezdeményezések, melyeket gondozási intézmények szakemberei kezdeményeznek. Az ilyen típusú farmoknál nagy hangsúlyt fektetnek a szolgáltatást nyújtók képzésére, hiszen az speciális szaktudást igényel.

A gyakorlatban a közösségi alapú és intézményi kezdeményezések között sok az átfedés, mivel a közösségi alapú farmok idővel szakmailag megalapozottan működő farmokká válnak.

4. A célcsoporti kört különböző háttérrel rendelkező, valamilyen hátrányos helyzetben lévő személyek alkotják, széles értelemben véve. Egyes országoknál, mint például Németországban léteznek csak bizonyos személyi körre fókuszáló farmok, azonban általánosságban véve sokrétű személyi kört felölelő farmok működnek, mint ahogy az Hollandiában, vagy Magyarországon is jellemző.
5. A farm fő tevékenysége alapján kétféle farm kategória határozható el egymástól, a) a gondozási alapú és b) a mezőgazdasági tevékenységeken alapuló farmok – melyet a kezdeményezők köre, és a farm elsődleges célja, jellege határoz meg.
 - a) A gondozási alapú farmoknál a szociális, gondozási szolgáltatás dominál, ez az elsődleges tevékenység. A farm pénzügyi finanszírozása is főként az egészségügyi, szociális szektorból érkezik. Olaszország példa erre.
 - b) A mezőgazdasági tevékenységekre fókuszáló farmok esetében, a gondozási alapú farmokkal ellentétben, a mezőgazdasági tevékenységek végzése az elsődleges, a gondozás csak másodlagos szerepet játszik a farmon. Hollandia tipikus példa az ilyen típusú farmokra.

Buist az egyes európai országok gondoskodó farmjainak vizsgálatát, összevetését követően három nagyobb típusba sorolta a farmokat azok jellemzői alapján:

1. A gazdálkodó/családi gazdaság gondozási szolgáltatást is nyújt gazdaságában az arra rászoruló személyeknek. A gazdálkodó kombinálja a mezőgazdasági termelést az egészségügyi, szociális szolgáltatásokkal. A mezőgazdasági termelés az elsődleges a farmon, míg a gondozási szolgáltatás másodlagos. A szükséges pénzügyi forrást az egészségügyi és szociális szektorból ered. Ez a típus főként Hollandiában és Norvégiában jellemző.

2. A társadalmi és munkaerőpiaci integrációra fókuszáló farmok. Problémás gyerekek, diákok, munkanélküliek, függőségben szenvedők, börtönviselt személyek alkotják e típus célcsoporti körét. A farmszolgáltatásokat vagy rehabilitációs, szociális szervezet nyújtva, vagy az önkéntes szektor valamely szervezete. Az előző esetben a szociális szektorból eredő támogatások finanszírozzák a farmszolgáltatást, az utóbbi esetben többféle forrásból igyekeznek támogatáshoz jutni. Olaszországban jellemző például ez a típus.
3. Gondozásra, rehabilitációra fókuszáló, intézményi, közösségi alapú farmok. Jellemzően a harmadik szektorba tartozók kezdeményezik ezeket a farmokat, így például vallási közösségek vagy társadalmi szervezetek. A szolgáltatásnyújtás speciális személyi kört ölelt célzó, melyben szakemberek segítenek. A pénzügyi finanszírozás az Egészségügyi Minisztérium, egészségbiztosítók, magán-egészségügyi szervezetek támogatásából ered. Ausztriában működnek ilyen típusú farmok.⁴⁵⁴

A csoportosítás jól szemlélteti, hogy az egyes országok – az ebben a részben vizsgált országokra fókuszálva – green care modelljei hogyan csoportosíthatók jellemzőik szerint. Empirikus és elméleti kutatásaim során azonban világosság vált számomra, hogy bár elsősorban a kezdeményezők személyét alapul véve valóban elhatárolhatók egymástól az egyes farm típusok, azonban a farmok célja, a farmtevékenységek, farmszolgáltatások és célcsoporti kör alapján már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Egy-egy farmon belül jellemzően keverednek a gondozás-orientált, foglalkoztatás-orientált, illetve ismeretátadásra irányuló célok, azok komplex módon jelennek meg, valamint a célcsoporti kör szélesebb körét ölelik fel a farmok heterogén szolgáltatásai. Természetesen léteznek csak valamely célra, farmszolgáltatásra, vagy célcsoporti körre összpontosító farmok.

⁴⁵⁴ BUIST 2016, 5. o.

IV. A szociális farm jellemzői hazánkban

Magyarországon a szociális farm modellje a 2000-es évek elején jelent meg. 2003-ban az ún. „autista majorságok” programmal indult el első megjelenési formája. Majd több, magukat még nem feltétlenül szociális farmnak tekintő kezdeményezések – de jellemzőiket tekintve annak tekintendők – is megjelentek az autista és/vagy fogyatékossgal élő személyekre fókuszálva⁴⁵⁵, valamint szerhasználók kezelését, foglalkoztatásának javítását szolgáló farmok, illetve megjelentek az első kezdeményezések arra vonatkozóan, hogy a gyerekekkel is megismertessék a mezőgazdaság világát, a mezőgazdasági termelést.⁴⁵⁶ Jelenleg 10 Szociális Farm Tanúsító Védjeggyel rendelkező szociális farm működik hazánkban, azonban a szó legszorosabb értelmében vett szociális farm mindösszesen 5-6 létezik. Ellenben több olyan kezdeményezés is létezik, amelyik a szociális farmmá fejlődés fázisában van. Számadatokat tekintve bár kevés hazai szociális farm létezik még, úgy vélem, a megfelelő működést biztosító jogszabályi környezet mellett ez a szám növekedni fog. Ez a fejezet a szociális farm modelljének hazai jellemzőit ismerteti, hogy képet adjon a hazai állapotokról.

1. A szociális farm hazai fogalma

A modell újszerűsége révén elsőként megfelelő elnevezést kellett találni a szakértőknek – a hazai fogalom ismertetésére már sor került a rendszertani alapok részben, ellenben, mivel a hazai jellemzők körében mérvadónak tekintem a fogalom meghatározásának ismertetését, ezért ismétlem itt azt meg, ugyanakkor részletesebben kifejtve. Bár más európai országokban már

⁴⁵⁵ CSÁK-HORNYÁK 2016, 54. o.

⁴⁵⁶ JAKUBINYI-KAJNER 2015, 19. o.

nagyobb hagyománya van a green care-nek, mégsem alakult még ki ez idáig nemzetközileg elfogadott meghatározás. Az eltérő fogalomhasználat abból ered, hogy bár abban megegyeznek a green care körébe tartozó tevékenységek, hogy mezőgazdasági tevékenységeket végeznek a farmon, és ezek sajátos szükségletekkel, igényekkel rendelkező személyeket céloznak, de eltér a kezdeményezések megközelítése, más ágazatokhoz kapcsolódnak, és finanszírozásuk is különböző. Hazánkban a fogalomalkotás során több lehetséges elnevezés is felmerült: nevezetesen „szociális farm”, „társadalmi farm”, „közösségi farm” és az „impakt farm” elnevezés. A szakértők igyekeztek olyan fogalmat választani, ami megfelelően tükrözi a farm hazai jellemzőit, jelentőségét. Nem könnyítette meg a helyzetet azonban az a tény, hogy más országok green care modelljei esetében nincs egységes fogalomhasználat, többféle kifejezés is ismert – lásd a green care fogalmának meghatározását tárgyaló fejezetben. A hazai szakértői csoport végül a „szociális farm” megnevezést vélte a legmegfelelőbbnek, így a modell jellemzőit megvalósító kezdeményezéseket egységesen szociális farmként nevezik hazánkban.⁴⁵⁷ Mivel a szociális farm működése tekintetében a folyamatnak, azaz a farm által nyújtott szolgáltatásnak van meghatározó szerepe, így érdemes és célszerűbb lehet inkább szociális farmszolgáltatásként említeni, hogy a laikus emberek is helyszín (farm) helyett magára a folyamatra, szolgáltatásra koncentráljanak, amit a szociális farm nyújt.⁴⁵⁸

A szociális farm kifejezés tekintetében megjegyzést érdemel, hogy bár az jól kifejezi a farm lényegét, annak hallatán sokan tévesen a szociális szövetkezetre asszociálnak. E két fogalom ellenben nem szinonimája egymásnak. Elhatárolásuk a tudomány feladata, melynek taglalása e disszertáció keretei között is helyet kap, kiemelve annak nélkülözhetetlen szerepét a jobb megértés és tisztánlátás végett – a szociális szövetkezettől való elhatárolásról szóló következő fejezetben olvasható ennek meghatározása.

⁴⁵⁷ JAKUBINYI 2015a, 28. o.

⁴⁵⁸ DR. RÁCZ-HAYES-KAJNER 2015, 22. o.

A fogalom kiválasztását követően szükségesnek bizonyult a szociális farm modelljének pontos definiálása is, mit takar a fogalom, mit értünk szociális farm alatt hazánkban. Ez azért is fontos, mivel Európa szerte elterjedt, elfogadott definíciója nem létezik, hanem különféle megfogalmazásokat alkottak, országonként eltérő módon meghatározva. Hazánkban a fogalom-meghatározásnál alapvető szempontot képezett az, hogy a modellt a tevékenység szabályozásának iránya és célja határozza meg. Ezért a szakértők a szociális farm fogalmának definiálásakor arra törekedtek, hogy a farm céljának megfelelő, széleskörű tevékenységi kört magában foglaló definíciót alkossanak meg.⁴⁵⁹ Ennek megfelelően a definíciónak célszerű volt meghatározni azt, hogy a tagok elsősorban mezőgazdasági termelő, feldolgozó, szolgáltató tevékenységet végeznek a farmon – melyek a gazdasági jelentőség mellett gyógyító és fejlesztő hatással bírnak a résztvevők számára –, másodsorban kiegészítő tevékenységként ismeretátadást és a mezőgazdasághoz kapcsolódó szemléletformálást biztosít a farm, illetve falusi turizmus lehetőséget is kínál a társadalom szélesebb köre számára – akár az egészséges, vagy valamilyen hátrányos helyzettel küzdő gyermeket nevelő családok számára. Továbbá fontos volt megjelölni az alanyi kört is, akik igénybe veszik a szociális farmszolgáltatást, és akik számára segítséget nyújt a farm. Valamint nem jelenthetett mellékes szempontot az sem a fogalomalkotásnál, hogy a szociális farmok a szociális szolidaritás elvére épülve, kooperatív gazdálkodási formában működnek. Mindezt figyelembe véve, a meglévő hazai tapasztalatok alapján a szakértők az alábbi fogalmat alkották meg: *„A szociális és szolidáris elveknek megfelelően, a társadalmi és környezeti szemléletformálás érdekében működő kooperatív gazdálkodási forma, amely mezőgazdasági termelő, feldolgozó, szolgáltató tevékenységet végez hátrányos helyzetű személyek bevonásával; illetőleg mezőgazdasághoz kapcsolódó szemléletformáló kiegészítő tevékenységet végez a társadalom szélesebb köre számára.”*⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ CSÁK 2015a, 177. o.

⁴⁶⁰ A „Szociális farmok létrehozása Magyarországon NCTA-2014-8221-C” c. projekt keretében felállított munkacsoport fogalmazta meg a fogalmat. Lásd JAKUBINYI 2015a, 28. o.

Úgy vélem, a fogalom bizonyos elemei kiemelést és magyarázatot érdemelnek, hogy mit is kell érteni azok alatt a farm vonatkozásában. A „szociális” kifejezés a társadalomban elfoglalt helyzettel kapcsolatos olyan jelenség, tényező, probléma, körülmény, tény, amely egy személy vagy közösség társadalomban elfoglalt helyzetére, más társadalmi rétegekhez fűződő viszonyaira⁴⁶¹ vonatkozik.⁴⁶² A „szolidaritás” – szociológiai értelemben véve – a közös, kölcsönös felelősség- és segítségvállalást jelenti a közérdek érdekében.⁴⁶³ Ezek a fogalmak a gazdaságra vonatkoztatva a következő értelemmel bírnak. „Szociális gazdaság” az állami és piaci szektor közötti, dinamikusan változó szektor, amely olyan igényeket elégít ki, olyan problémák megoldását öleli fel, amelyeket sem az állami, sem a piaci szektor nem vállal fel, vagy nem tud megfelelően ellátni – a szociális gazdaság fogalmáról lásd a társadalmi vállalkozásokról szóló fejezetben. „Szolidáris gazdaság” esetében pedig a társadalmi felelősségérzet és –vállalás, illetve a közösségi érdek kerül előtérbe. A két fogalom együttes megvalósulása tekintetében az állapítható meg, hogy a szociális és szolidáris gazdaság a társadalmi és ökológiai érdekeket helyezi előtérbe az egyéni gazdasági céllal szemben, amely elsősorban a társadalmi célok megvalósulását szolgálja, vagyis a profitszerzés másodlagos szerepet tölt be a működés során.⁴⁶⁴ Ha kifejezetten a szociális farm kapcsán vizsgáljuk e két kifejezést, akkor az

⁴⁶¹ A szociális farmok célcsoporti körének nagy hányadát alkotják a valamilyen fogyatékossgal rendelkező személyek, valamint a megváltozott munkaképességű emberek. A fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyekről, illetve egyáltalán a fogyatékos (a fogyatékossgal, a fogyatékossgatudománnyal részletesen foglalkozik KÁLMÁN-KÖNCZEI 2002.; KÖNCZEI-HERNÁDI 2017.) és megváltozott munkaképes helyzetről azt a megállapítást tehetjük, hogy ezek az emberek másak, helyzetük más állapotot, körülményt eredményez. Máságuk révén pedig sok szempontból segítségre szorulnak, mint pl. a foglalkoztatás esetén. Úgy vélem, azoknak az Alaptörvényben biztosított emberi jogoknak az érvényesülése, érvényesítése, melyek azt biztosítják a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek számára, hogy a társadalom és a munka világának is tagjai, részesei lehessenek, különösen is fontos esetükben – ha nem fontosabb a társadalom többi tagjához képest. Ezek a jogok értelmezésben az egyenlő bánásmód elve (megkülönböztetés tilalma), a szociális biztonsághoz való jog és a munkához való jog. E jogok továbbá azért is bizonyulnak fontosnak, mivel a munkajog és szociális jog által biztosított munkaerő-piaci védelmi rendelkezések gyökerei is ezekre az alkotmányos rendelkezésekre vezethetők vissza, ezek az alkotmányos rendelkezések jelölik ki a védelem alkotmányos keretét. (ZACCARIA 2015, 40-48. o.)

⁴⁶² A szociális kifejezés fogalmát lásd: <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Szoci%C3%A1lis> (letöltve: 2021.05.10.)

⁴⁶³ A szolidaritás fogalmát lásd: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Szolidarit%C3%A1s_\(szociol%C3%B3gia\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szolidarit%C3%A1s_(szociol%C3%B3gia)) (letöltve: 2021.05.10.)

⁴⁶⁴ G. FEKETE 2011, 38-39. o.

magában foglal minden olyan tevékenységet, cselekményt, beavatkozást, amelyek célja a hátrányos helyzetű személyek terápiája, integrációja,⁴⁶⁵ rehabilitációja, készségfejlesztése, illetve az egészséges és hátrányos helyzetű személyek ismereteinek bővítése, szemléletének alakítása a természet nyújtotta pozitívumok által. A mezőgazdasági tevékenységeken kívül számos más funkciókra is kiterjed. A szociális és szolidáris gazdaság mellett magyarázatra szorul a „kooperáció” – más néven integráció – fogalma is, amely együttműködést, partnerséget jelent egy közös cél elérése érdekében, valamint érdekérvényesítés céljából való közös fellépést. Az együttműködés alapját pedig a csoportban való lét és kapcsolatrendszer képezi. A kooperáció a társadalom és a gazdaság területén is érvényesül. A gazdaság területén belül két formában nyilvánulhat meg: a) személyegyesítő vagy b) tőkeegyesítő szervezeti és működési formában – az előbbinek a gazdasági társaságok, az utóbbi tipikus példája a szövetkezet. A társadalmi és gazdasági területek gyakran összefonódnak, és a kitűzött társadalmi és gazdasági célok megvalósítását szolgáló elemek egy összetett kapcsolatrendszert alkotnak a

⁴⁶⁵ A fogyatékossgal élő emberek és megváltozott munkaképességű személyek integrációjának fontos részét képezi a farmon való foglalkoztatás, munkalehetőség biztosítása, lehetővé téve ezáltal a munkaintegrációt. Már a Nemzeti Hitvallás is nagy jelentőséget tulajdonít a munkához való alapjognak, amelynek 14. bekezdése kimondja, hogy „a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye”. Az M) cikk is hangsúlyozza a munka horderejét, amit az „értékteremtő” jelzővel illet, amin a magyar gazdaság alapszik. A XII. cikk rendelkezik konkrétan a munkához való jogról. E jog elsődleges jelentése értelmében az embereknek joguk van az állam termelő és szolgáltató tevékenységeiben részt venni, és joguk van az ebből származó haszonból részesülni. (RÁCZ 2018, 501-508.) A XII. cikk 1) bekezdése összetett módon biztosít jogosítványt, és ír elő egyben ’kötelezettséget’ is az állampolgárok számára. Eszerint mindenkinek joga van a munka és foglalkozás szabad megválasztásához (illetve a vállalkozáshoz), ugyanakkor mindenki köteles is képességei és lehetőségei szerint munkát végezni. A kötelesség ebben a kontextusban alapvetően morális jellegűnek tekintendő Kiss György értelmezésében (KISS Gy. 2019, 287. o.), ugyanakkor megítélésem szerint mégis arra sarkallja az állampolgárokat, hogy dolgozzanak. Relatív állami kötelezettség, államcél, miszerint az államnak törekednie kell a munkavégzés feltételeinek – megfelelő foglalkoztatáspolitikai, munkahelyteremtés – megteremtésére. (JUHÁSZ 2012, 35–37. o.; BALOGH 2011a, 313–315. o.) Az állami kötelezettség szerves részét képezi a hátrányos megkülönböztetés-mentesség érvényre juttatása, miszerint a munkához való jogot megkülönböztetés nélkül biztosítani kell mindenki számára. (RÁCZ 2018, 504. o.)

Az Alkotmánybíróság 39/2011. (V. 31.) AB határozatában azt vizsgálta, hogy fogyatékossg miatt cselekvőképtelen nagykorú személyek esetén a munkához való alapjog érvényesüléséhez szükséges garanciák hogyan érvényesülnek. Az Alaptörvény értelmében, ha egy fogyatékos vagy fogyatékossg miatt cselekvőképtelen személy képes és szeretne munkát vállalni, akkor ahhoz joga van – sőt köteles is dolgozni az Alaptörvény rendelkezése szerint –, így biztosítani kell annak lehetőségét. Az Alkotmánybíróság az említett AB határozatban [1.1.] megállapította, hogy „... a belátási képesség tartós és teljes mértékű hiánya az önálló munkaviszony-létesítés természetesen akadályos lehet, ugyanakkor a cselekvőképtelen személyek teljes kizárása a munkaviszony típusú foglalkoztatásból adott esetben alkotmányossági aggályokat vethet fel”.

Részletesebben lásd a hátrányos helyzetű személyek munkához való jogáról OROSZ 2020.

kooperáció típusai között. Csák Csilla nézete szerint az együttműködés ilyen komplex rendszere megalapozza az integráció alapját és működésének esszenciáját, valamint pozitívan értelmezi és oldja meg az esélyegyenlőségen alapuló elveket, és hoz létre előnyös tevékenységeket és programokat a piaci szereplők és az érintettek számára is. A szociális farm modellje is egy speciális jellegű mezőgazdasági integrációs modellnek tekinthető, amelyben mind a társadalmi, mind a gazdasági kooperáció különböző formái megjelennek, így: a társadalmi felelősségvállalás, a fenntartható mezőgazdaság,⁴⁶⁶ a környezettudatosság,⁴⁶⁷ a személyiségfejlesztés (kétség-

⁴⁶⁶ A szociális farmok jellemzői körében is találkozunk a fenntarthatóság kérdéskörével (a fenntarthatóság kérdését vizsgálja tanulmányaiban Bándi Gyula, lásd BÁNDI 2013a, 11-30. o.; BÁNDI 2013b, 67-92. o.; BÁNDI 2016, 7-25. o.; illetve a fenntarthatóság alkotmányos kérdéseivel foglalkozik HEGYES-VARGA 2020.). Mind a természeti erőforrások védelme, mind a környezethez való jog elválaszthatatlan kapcsolatban áll a fenntarthatósággal, a fenntartható fejlődéssel. (A fenntartható fejlődés elemzéséről részletesen lásd BÁNDI 2013a; BÁNDI 2013b; BÁNDI 2016.) Bándi Gyula szavaival élve „A fenntartható fejlődés központjában a környezetvédelem áll”. (BÁNDI 2013c, 1120. o.) A fenntarthatóság követelménye már az Alaptörvény Nemzeti Hitvallásának 7. bekezdéséből is levezethető, miszerint Magyarország elkötelezett a Kárpát-medence természeti és épített környezetének megóvása iránt; illetve az anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használata mellett. E rendelkezések a fenntarthatóság gazdasági, társadalmi és környezeti (a környezeti fenntarthatóságról lásd CSÁK-NAGY 2020, 38-46. o.) dimenzióját testesíti meg. (T. KOVÁCS-TÉGLÁSI 2019, 167., 171. o.; BARANYAI-CSEERNUS 2018, 80-82. o.) Az Alaptörvény több cikke is releváns továbbá – N), P) és Q) cikk, XVII. cikk, 38. cikk –, melyek közül a szociális farmokhoz kapcsolódóan a P) cikk emelendő ki, amely a természeti erőforrások fenntartásáról (a természeti erőforrások feladat triáza között) rendelkezik.

⁴⁶⁷ A környezettudatosság körében értendő a természeti erőforrások védelme és a GMO-mentes mezőgazdaság szerepe. A szociális farmokon a farmszolgáltatás nyújtása és igénybevétele során a természet erőforrásait (környezeti elemeket: föld, víz, levegő, épített környezet) veszik igénybe, melyek védelme az alkotmányos értékek közé tartozik (a természeti erőforrások jogáról részletesen lásd SZILÁGYI 2018a.). A szociális farm modellje a természet és a természeti erőforrások nyújtotta pozitívumokat használja fel a célcsoporti kör integrálása, foglalkoztatása során. A környezet és a természeti erőforrások védelmének az Alaptörvény nagy jelentőséget tulajdonít. Már a Nemzeti Hitvallásban megjelenik, továbbá a P) cikk (1) bekezdése nyomán alkotmányosan védett értéknek számít, valamint feltűnik a 38. cikkben is. A Nemzeti Hitvallás 7. bekezdése értelmében „[...] a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk, [...] a természeti erőforrások gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit”. A természeti erőforrások kategóriáját bővebben a P) cikk (1) bekezdése határozza meg mint a nemzet közös örökségét, ami kifejezi Magyarország elkötelezettségét természeti értékeink megóvása iránt, annak érdekében, hogy azokat megőrizve adhassuk tovább a jövő generációk számára. (28/2017. (X. 25.) AB határozat [35]) Az alkotmányozó feladattriász keretében határozza meg a természeti erőforrásokkal kapcsolatos feladatokat, úgymint védelem, fenntartás és megőrzés. (A természeti erőforrások védelme kapcsán meghatározott hármaskötelettségről lásd A JÖVŐ NEMZEDÉKEK SZÓSZÓLÓJÁNAK MUNKATÁRSAI SZERKESZTÉSÉBEN 2021, 533. o.; T. KOVÁCS-TÉGLÁSI 2019, 174. o.) Mindez az alkotmányos kötelezettség egyben egy abszolút jellegű tartalmi zsinórmértéket ad, amely nem csak a magyar állam kötelezettsége, hanem mindenkié, vagyis minden emberé, sőt minden jogalanyé (így jogi személyeké és jogi személyiséggel nem rendelkező jogalanyoké is). (16/2015. (VI. 5.) AB határozat [92]; 13/2018. (IX. 4.) AB határozat [13])

A GMO-mentesség a szociális farmok gazdálkodásában is fontos szerepet kap. Erről az Alaptörvény XX. cikke rendelkezik, amely az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosítását, a genetikailag módosított élőlényektől mentes (GMO-mentes) mezőgazdaságot írja elő. A GMO-mentes mezőgazdaságnak az egészség megőrzése mellett célja a természet védelme is,

és képességfejlesztés), az ismeretátadás és a gazdasági előnyök (termelés, feldolgozás, értékesítés, felhasználás, jövedelem/bevétel) révén.⁴⁶⁸

A fogalom vizsgálata közvetve érinti a modell szervezeti formáját is, miszerint milyen jogi formában működhet szociális farm hazánkban – előrevetítve ezáltal a szociális farm szervezeti keretét. Hangsúlyozandó, hogy a modell nem képez új, önálló szervezeti formát, hanem az mezőgazdasági tevékenységi formának minősül.⁴⁶⁹ Elméleti szempontból tekintve a farm bármely szervezeti formában működhet, amely képes megvalósítani a farmszolgáltatás lényegét. Minderről részletesen a rendszertani alapokról szóló fejezet szól.

2. A szociális farm modelljének elhatárolása a szociális szövetkezettől

A szociális farm elnevezés tárgyalásánál kiemelésre került, hogy az nem összekeverendő a szociális szövetkezet fogalmával. Bár felfedezhetők hasonlóságok a két fogalom között, azok mégis elkülönítendők egymástól, így elhatárolásuk megkerülhetetlen.

Közös jellemzőként a következő ismérvek nevezhetők meg. Egyrészt, megegyezik az alanyi kör, mind a szociális farm (elsősorban), mind a szociális szövetkezet hátrányos helyzetű személyeket céloz meg, célja ezeknek a személyeknek a felkarolása; másodsorban jelentős foglalkoztatást ösztönző szerepük van e személyi kör szociális helyzetének javítása érdekében; harmadrészt az előző két jellemző alapján működésük szociális céllal történik; végül mindkettő a szociális gazdaság/társadalmi vállalkozások keretében

még hozzá a génmódosítások elkerülésével a biológiai sokszínűség megőrzése. (FODOR 2015, 112. o.) Bár az Alaptörvény nem tisztázza a GMO-mentességről szóló rendelkezés mibenlétét, inkább orientáló jellegű előírásnak tekinthető (SZILÁGYI 2021, 228-229. o.), egyetértek Tankra Endre meglátásával, aki szerint a kérdés törvényi szintű szabályozása szükséges, de nem elégséges garancia, ezért fontos azt az Alaptörvényben is rögzíteni. (TANKA 2005, 37-49. o.) Ebből eredően az Alkotmánybíróság feladata az, hogy értelmezze a rendelkezést és elismerje a megfelelő minőségű élelmiszerhez való jogot, ugyanakkor ez idáig még nem értelmezte a XX. cikk (2) bekezdése vonatkozó rendelkezését.

⁴⁶⁸ CSÁK 2015a, 171. o.; CSÁK 2015b, 1-2. o.

⁴⁶⁹ CSÁK-KENDERES 2016a, 148-149. o.; CSÁK 2018b, 180. o.

helyezhető el⁴⁷⁰. A szociális farm és a szociális szövetkezet működése, szervezeti kerete és jellege azonban eltérnek egymástól.

A gazdasági kooperáció személyegyedítő formájának jellemző megnyilvánulási formája a szövetkezet⁴⁷¹, mely azonos szövetkezeti alapelveken és értékeken alapul, amelyek mentén különféle szövetkezeti típusok alakultak ki azok eltérő céljai és tevékenységi köre révén. A szociális szövetkezet is egy szövetkezeti típus, még hozzá speciális típus, melyet a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény (a továbbiakban: Szöv. tv.) vezetett be a munkaerő-piacon tett sikertelen kitörési kísérletekre⁴⁷² válaszként. Ez a szövetkezeti típus a (tartós) munkanélküliek és a szociálisan hátrányos helyzetű emberek számának csökkentését, illetve ezen célcsoporti kör társadalmi és munkaerőpiaci integrációját hivatott biztosítani.⁴⁷³ Tehát fontos szerepet vállal a foglalkoztatáspolitikai terén. A kizárólag profitszerzésre törekvő gazdasági társaságokkal szemben a szociális szövetkezet bevételszerző célja mellett nagy hangsúlyt fektet a tagok társadalmi, szociális helyzetének előmozdítására, a humanitárius munkakörülmények biztosítására, a közösségi értékrend teljesülésére, az integrációra és a kiszámítható jövedelemre. Ezen rendeltetések és célkitűzések megjelennek a Szöv. tv.-ben meghatározott fogalomban,⁴⁷⁴ miszerint a szociális szövetkezet célja, hogy munkalehetőséget biztosítson a hátrányos helyzetben lévő tagjainak, valamint más módon javítsa szociális helyzetüket. Alapvetően olyan gazdálkodó szervezetnek tekinthető ez a szövetkezeti típus, amely ötvözi a gazdasági társaságok és a társadalmi szervezetek előnyeit, mivel kiszolgáltatott helyzetben lévő emberek számára biztosít munkalehetőséget, és olyan igényeket elégít ki, melyet a piacgazdaság nem

⁴⁷⁰ A szövetkezet szociális gazdaságban betöltött szerepéről lásd RÉTI 2009, 465-483. o.

⁴⁷¹ A szövetkezeti szabályozásról részletesen lásd CSÁK-OLAJOS-MÉLYPATAKI 2019, 41-65. o.

⁴⁷² A rendszerváltást követően több intézkedést fogantatosítottak a munkanélküliek arányának csökkentésére: munkaerő-átcsoportosítás, átképzési programok, munkaerő arányosabb térbeli elosztása. Azonban ezek a lépések nem hozták meg a kívánt eredményeket. Erre a társadalmi-gazdasági helyzetre jelentett megoldást a szociális szövetkezet létrehozása.

⁴⁷³ Ádám Eszter tanulmányában mutatja be, hogyan valósul meg egy konkrét szociális szövetkezetek által a támogatásra szoruló személyek és csoportok segítése és társadalmi integrációja foglalkoztatás keretében. Lásd ÁDÁM 2013, 579-583. o.

⁴⁷⁴ A szociális szövetkezet célját a Szöv. tv. 14.§ (1) bekezdése határozza meg.

tud felvállalni vagy nem vállal fel. Tevékenysége irányulhat például a háztartásban ellátandó munkák helyettesítésére; személyi, szociális, oktatási és kulturális szolgáltatások végzésére; kisipari szolgáltatásokra; termelési, feldolgozó, értékesítési, beszerzési tevékenységekre.⁴⁷⁵ Döntően azonban a szolgáltatási és ipari szektorban működnek szociális szövetkezetek, és csak kisebb részben a mezőgazdaságban és a kereskedelemben.⁴⁷⁶

A szociális szövetkezet további speciális jellemzőiként említendő az önkormányzati tagság, és munkavégzési viszony⁴⁷⁷ tekintetében a tagi munkavégzés. A szövetkezeti törvény kivételesen írja elő ennél a szövetkezeti típusnál, hogy a természetes személy tagokon kívül legalább egy önkormányzatnak, vagy nemzetiségi önkormányzatnak, vagy ezek társulásának, illetve karitatív tevékenységet végző közhasznú szervezetnek is kötelezően szerepelnie kell a tagok között.⁴⁷⁸ Ez a rendelkezés azt a célt szolgálja, hogy foglalkoztató szerepét minél hatékonyabban betölthesse a szövetkezet. A tagi munkavégzés⁴⁷⁹ a személyes közreműködés sajátos formája a szociális szövetkezetek vonatkozásában, ami 2013. március 1-jétől létezik, és amely a közös termelésben való, tagsági jogviszonyon alapuló közvetlen közreműködést jelent. Ebben az esetben a tag és a szövetkezet közötti munkavégzés egy sajátos, sui generis jogviszonyt hoz létre, amely kizárja minden más munkaviszony létesítését. Ezek a rendelkezések mintegy a közfoglalkoztatás alternatívájává teszik a szociális szövetkezetet, hiszen a felsorolt jogi személy tagok a közfoglalkoztatásban alapvető szerepet vállaló intézmények, a tagi munkavégzés pedig kifejezetten a regisztrált álláskeresőknek és a közfoglalkoztatottaknak van fenntartva.

A szociális szövetkezet tehát egy jogilag szabályozott, önálló szervezeti forma, amely hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatására koncentrál.

⁴⁷⁵ DR. PÁNTI 2011, 10. o.

⁴⁷⁶ NÉMETH 2012, 142. o.

⁴⁷⁷ A szociális szövetkezeten belüli munkavégzési viszokról részletese ír CSÁK-OLAJOS-MÉLYPATAKI 2019, 77-95. o.

⁴⁷⁸ Szöv. tv. 15. § (1) bekezdés

⁴⁷⁹ Szöv. tv. 18. §

Ezzel szemben a szociális farm modellje nem jelenik meg önálló szervezeti formaként, a jogi szabályozás számára ismeretlen fogalomról van szó. Ez egy összetett, multifunkcionális mezőgazdasági tevékenységi forma, amelyben az elsődleges társadalmi funkcióval párhuzamosan jelen van a gazdasági, illetve ökológiai szerep is. Míg a szociális szövetkezet célja a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatása, addig a szociális farm esetében a foglalkoztatás sokkal inkább eszközként jelenik meg a különféle mezőgazdasági tevékenységek végzése során, ami a célcsoportti kör integrációjához, rehabilitációjához járul hozzá. Tehát a szociális farm működése nem kizárólag a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatására irányul, hanem annál komplexebb, e személyek felkarolása, jóllétének elősegítése, az önálló életre való felkészítése is fontos célkitűzése. Az alanyi kör tekintetében nyomatékosítandó, hogy a szociális farm alanyi köre szélesebb, ugyanis szemléletformáló szereppel is bír, melynek célcsoportja a társadalom szélesebb körét érinti, így nevelési és oktatási intézményben nevelt, oktatott gyermekeket, vállalatokat, cégeket, egyéb társadalmi csoportokat, stb. Valamint véleményem szerint a hátrányos helyzetű személyek kapcsán is szélesebb kört szólít meg a szociális farm működése (pl. egykori börtönviselt, függőségben szenvedő személy). A farm nem önálló jogi forma, hanem bármely szervezeti formában működtethető, amely megfelel a szociális farm cím viselése feltételeinek – erről részletesebben az V. rész 6. fejezet szól. Vagyis nem a szervezeti formán van a hangsúly a szociális farm tekintetében, hanem azon, hogy ezt az elnevezést azok a szervezetek viselhetik, amelyek megfelelnek a szociális farmszolgáltatás lényegének, jellemzőinek. Mindazonáltal úgy látom, hogy a szociális farm keretében történő munkavégzésre egy megfelelő konstrukció található a jelenlegi magyar jogrendszerben, melyet a farmon belüli munkavégzést tárgyaló fejezetben fejtek ki részletesen.

Összességében tehát hasonló alanyi körre fókuszál, és foglalkoztatást ösztönző szereppel bír a szociális farm és a szociális szövetkezet, azonban míg a szociális szövetkezet szervezeti forma, a szociális farm tevékenységi forma.

A szociális szövetkezet a szociális farm egyik lehetséges, de nem kizárólagos szervezeti formája, amely azonban jelenleg nem bizonyul teljes mértékben alkalmasnak a földforgalmi rezsim korlátozott alanyi köre miatt – erről részletesen szól az V. rész 2. fejezete. Az alábbi táblázat jól szemlélteti a hasonlóságokat és különbségeket.

	Szabályozottság	Alanyi kör	Cél	Gazdasági-társadalmi funkció	Foglalkoztatás kérdése	Tagi munkavégzés
Szociális szövetkezet	2006. évi X. törvény	hátrányos helyzetű személyek	szociális gazdasági forma, szociális célú működés, hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatása	ötvözi a gazdasági társaságok és a társadalmi szervezetek előnyeit	cél	a személyes közreműködés sajátos formája
Szociális farm	–	gyermekek	hátrányos helyzetű személyek felkarolása, jóllétének elősegítése	a társadalmi funkció kerül előtérbe a gazdasági szereppel ellentétben	eszköz	–

A szociális farmműködéséhez szintén hasonló célú, új típusú szövetkezeti forma a közérdekű nyugdíjas szövetkezet⁴⁸⁰ és a kisgyermekkel otthon lévők szövetkezete⁴⁸¹. Előbbi a tagok gazdasági és szociális helyzetét kívánja előmozdítani, és foglalkoztatási lehetőséget kínál számukra. Utóbbi a tagok vagyoni, szociális, kulturális helyzetét szándékozik előmozdítani, lehetőséget kínál számukra a rugalmas munkavégzésre, illetve tudás- és ismeretanyag átadást, és tapasztalatcserét is biztosít. Ugyanakkor teljes mértékben eltér e két szövetkezet alanyi köre a szociális farmétól. Míg a

⁴⁸⁰ Szöv. tv. 25-34. §

⁴⁸¹ Szöv. tv. 35-53. §

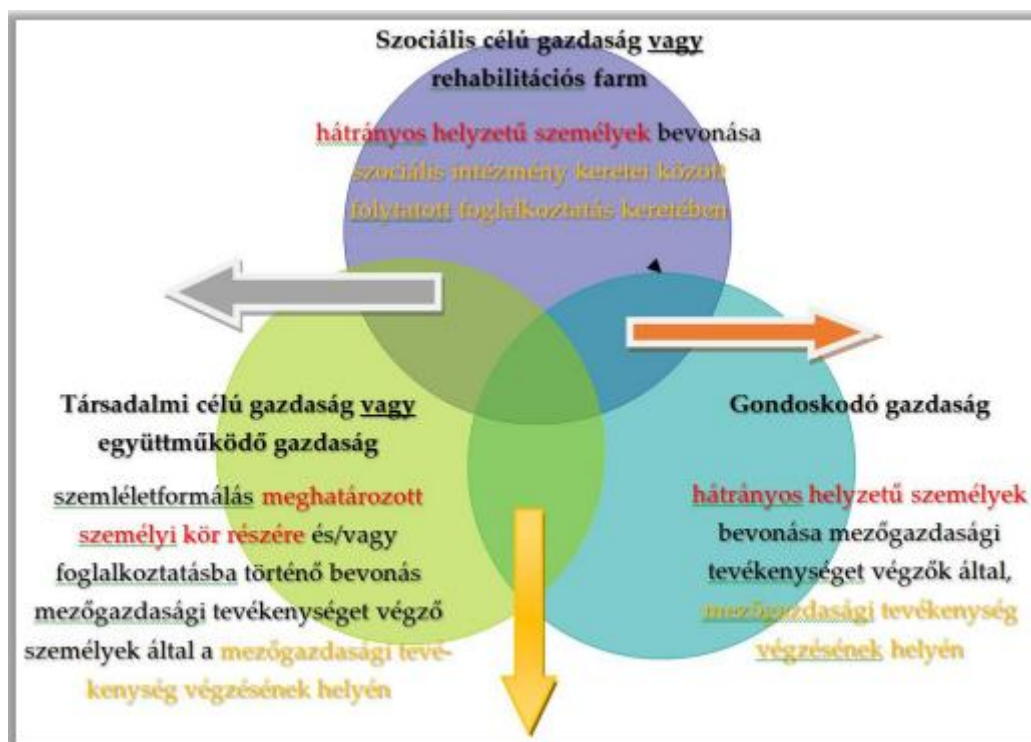
közérdekű nyugdíjas szövetkezet az aktív időskorúakat, a kisgyermekkel otthon lévők szövetkezete pedig (a nem nagyszülőként) gyermekgondozási díjban vagy gyermekgondozást segítő ellátásban részesülőket karolja fel. Így az ezektől való elhatárolásra, mint a szociális szövetkezet esetén, nincs szükség. Sem a közérdekű nyugdíjas szövetkezet, sem a kisgyermekkel otthon lévők szövetkezete nem tekinthető alkalmas szociális farmot működtető szervezetnek (mint ahogy az a szociális szövetkezet esetében van). Ugyanakkor, mindkét szövetkezet szabályozásánál azonosítható olyan rendelkezés, amely a szociális farm működése kapcsán átvehető. Eszerint ezeknek a szövetkezeti típusoknak csak természetes személy tagja lehet, akik 90%-ának öregségi nyugdíjban vagy átmeneti bányászjáradékban részesülő személynek, illetve nem nagyszülőként gyermekgondozási díjban vagy gyermekgondozást segítő ellátásban részesülőnek kell lennie.⁴⁸² A szociális farmon is természetes személyeket fogadnak, továbbá előírható lenne az is, hogy a farmokon fogadott személyek hány százalékának kellene valamilyen hátrányos helyzetű személynek lennie, és a farmon fogadottak hány százaléka lehet a szemléletformálás érdekében érkező. A szociális farmok működése során szintén releváns rendelkezés az, hogy e szövetkezeti típusok tagjai harmadik személynél is végezhetnek tevékenységet (külső szolgáltatás) a Ptk. megbízásra vonatkozó rendelkezései alapján.⁴⁸³ Ez a szabály a szociális farmok azon eseténél lenne alkalmazható, mikor a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet külső gazdálkodó személyhez (aki rendelkezik földtulajdonnal vagy földhasználati jogosultsággal) viszi a célcsoportot mezőgazdasági tevékenység végzésére. Erre szintén a megbízási szerződés szabályai alapján kerülhetne sor e két szövetkezeti típus külső szolgáltatásra vonatkozó rendelkezéseinek analógiája nyomán.

⁴⁸² Szöv. tv. 26. §, 37-38. §

⁴⁸³ Szöv. tv. 29-30. §; 46-47. §

3. A szociális farm típusai

A hazai ismeretek alapján a szociális farmok három altípusát különböztetjük meg: Rehabilitációs Farm, Gondoskodó Farm, Társadalmi Farm. E három típus a célcsoporti kör és a szolgáltatásnyújtás jellege alapján különíthető el egymástól.

Forrás: CSÁK 2015a, 173. o.

3.1. Rehabilitációs Farm

A Rehabilitációs Farm, nevéből adódóan, elsősorban a rehabilitáció helyszínéül szolgál, ahol a szociális farmszolgáltatás terápiás jellege az irányadó. Ez a farm típus azokat a speciális támogatásra szoruló hátrányos helyzetű személyeket fogadja, akik farmon való aktív bevonása, a környezet gyógyító ereje mellett, elősegíti a fejlődésüket, rehabilitációjukat. A célcsoport közzé elsősorban a fogyatékossgal élők, pszichiátriai betegek,

egészségkárosodottak tartoznak, akik számára különösen is fontos a rehabilitáció, társadalmi integráció.

Működési szempontból két esete van a Rehabilitációs Farmnak. Az egyik csoportba tartoznak azok az érintetteket gondozó, segítő intézmények, szervezetek, amelyek maguk szervezik meg a szociális farmszolgáltatást. Ennél a lehetőségnél problémát jelent azonban, hogy bár ezek az intézmények, szervezetek jól értenek a célcsoport rehabilitációjához, ellenben a mezőgazdasági tevékenységek végzéséhez nem. Így szükséges egy gazda felkeresése, aki a mezőgazdasági tevékenységek folytatásában nyújt segítséget. A másik esetben a rehabilitációs farmer által működtetett fogadó gazdaság biztosítja a helyszínt a farmszolgáltatáshoz, ahol a gazda ismeretekkel rendelkezik a bevonandó célcsoport rehabilitációjához. A gazda munkáját a speciális egészségügyi, szociális szolgáltatást nyújtó segítő egészíti ki, aki a gazdaságba elkíséri a célcsoportot⁴⁸⁴

3.2. Gondoskodó Farm

A Gondoskodó Farm típusnál már intenzíven megjelenik az érintettek munkára való ösztönzése, akik ténylegesen dolgoznak a farmon. Az így szerzett tapasztalat hozzájárul ahhoz, hogy képesek legyenek önmagukról gondoskodni, önállóan élni. A napi feladatok ellátása révén egy rendszer alakul ki életükben, amely jelentős mentális fejlődést eredményez számukra. Ez a farm típus főként a megváltozott munkaképességűeket és tartós munkanélkülieket (börtönviseltek, hajléktalanok) öleli fel, illetve azokat, akik a rehabilitációs farm kategóriából erre a szintre kerülnek át. A Gondoskodó Farm célcsoporti köréből elviekben kikerülhetnek olyan emberek, akik képessé válnak a farmszolgáltatás révén a nyílt munkaerő-piacra való kilépésre. Általánosságban véve azonban ezek az emberek, még ha nem csak egy-egy munkafolyamatot, hanem akár egy egész munkamenetet tudnak is

⁴⁸⁴ JAKUBINYI 2015a, 30. o.

majd önállóan elvégezni, más kompetenciák hiánya miatt mégsem tudnak kilépni a munkaerő-piacra.

Gondoskodó Farmot, a bevont célcsoporttól függően, működtethetnek gazdák és szociális szolgáltatók is. A gondoskodó farmer az a mezőgazdasági vállalkozó vagy mezőgazdasági tevékenységet végző személy, aki fogadja és bevonja a hátrányos helyzetűeket a mezőgazdasági tevékenység végzésébe. Az egyes személyek vonatkozásában a gazda és a célcsoport támogatói közösen alakítják ki a fejlesztési és munkavégzési tervet, melyeknek megfelelően történik az érintettek foglalkoztatása.⁴⁸⁵

3.3. Társadalmi Farm

A Társadalmi Farmon szemléletformálás és ismeretátadás történik. Itt a célcsoport tagjai megismerkedhetnek a mezőgazdasági munkálatokkal, munkafolyamatokkal, elsajátíthatják azokat. Valamint ez a farm típus elősegíti a hátrányos helyzetű személyek elfogadását, a velük való együttléteket, együttműködést, az életben való könnyebb boldogulást. Olyan elméleti és gyakorlati ismeretekkel gazdagodnak, melyeket később hasznosítani tudnak. A célcsoport között nem valamilyen mentális vagy fizikai hátránnyal küzdők szerepelnek, hanem egészséges emberek. Közcélú munkára ítélték, gyermekvédelmi intézményekből kijövő, idősek és legfőképpen oktatási-nevelési intézményekben tanuló gyerekek és diákok. Társadalmi Farmot gazdák és szociális intézményi⁴⁸⁶ gazdálkodók is működtethetnek.⁴⁸⁷

A való életben működő szociális farm modellek esetében azonban ez a három farm típus nem feltétlenül különül el ilyen élesen egymástól. Kezdetben, ha egy szociális farmkezdeményezés egy-egy célcsoportra fókuszáló valamely farm típusként is indult el, a későbbiekben portfóliója

⁴⁸⁵ JAKUBINYI 2015a, 30-31. o.

⁴⁸⁶ A Szt. 4. §

h) szociális intézmény: az e törvényben meghatározott nappali, illetve bentlakásos ellátást vagy támogatott lakhatást nyújtó szervezet.

⁴⁸⁷ JAKUBINYI 2015a, 31. o.

kibővíülhet, akár mindhárom típus jellemzőjével. A legtöbb szociális farm tehát komplex farm típusként működik.

Az egyes farm típusok jellemzőit az alábbi táblázatban foglalom össze.

	Célcsoport	Tevékenység végzésének helye	Tevékenység célja
Rehabilitációs Farm	fogyatékos személyek, tartós betegséggel élők	szociális szolgáltatást nyújtó intézmény	terápia
Gondoskodó Farm	megváltozott munkaképességűek, tartós munkanélküliek, elítéltek	mezőgazdasági vállalkozás	foglalkoztatás
Társadalmi Farm	óvodások, tanulók	szociális szolgáltatást nyújtó intézmény, mezőgazdasági vállalkozás	szemléletformálás, ismeretátadás

Saját forrás

A disszertáció az egyes farm típusok közül az első kettőre koncentrálna, ugyanis mind a farmok működése, mind a kutatás – ideértve a de lege ferenda javaslatok megfogalmazását – kapcsán ez a két típus bír igazán jelentőséggel. Természetesen ez nem feltételezi azt, hogy a Társadalmi farm súlya elhanyagolható, háttérbe szorítható lenne, hiszen az elfogadás, esélyegyenlőség érdekében, illetve a mezőgazdasághoz kapcsolódó tudás, ismeretek elsajátításában a szemléletformálásnak és ismeretterjesztésnek is fontos szerepe van. Mindazonáltal a Társadalmi Farm kizárólag társadalomformáló szerepet hordoz magában, aminek vizsgálata nem képezi a disszertáció részét; ezzel szemben a Rehabilitációs és Gondoskodó Farm lényeges társadalmi, gazdasági és jogi szerepet is betölt, aminek elemzése a kutatás lényegét adja.

4. Szociális farmszolgáltatás

A szociális farm modell jelentőségét, alapját annak két pillére, a mezőgazdasági tevékenység végzése és a támogató szolgálat adja, melyek a szociális farmszolgáltatás keretében öltönek testet. A szociális farmszolgáltatás tehát nem más, mint a farm által a célcsoporti kör számára nyújtott és biztosított rehabilitációs, integrációs és foglalkoztatást megvalósító tevékenységek összessége, és ezek végzése feltételeinek biztosítása.⁴⁸⁸ Ezen tevékenységek összessége multifunkcionális mezőgazdasági tevékenységi formát eredményez. Multifunkcionális mezőgazdaság alatt azt az összetett, komplex tevékenységekből álló rendszert értjük, amikor a farm a hagyományos agrártevékenységeken (gazdasági funkció) túl fontos társadalmi és ökológiai funkciót is ellát – részletesen lásd a multifunkcionális mezőgazdaságot bemutató fejezetben –.⁴⁸⁹ A multifunkcionális farmok tehát több vonatkozásban is túllépnek a hagyományos gazdaságokon. Kiszélesítik, elmélyítik, és új alapokra helyezik tevékenységeiket, kapcsolatrendszerüket.⁴⁹⁰ A szociális farm társadalmi szükségessége és jelentősége abban áll, hogy a társadalom nagy hányadát érintő problémát, a hátrányos helyzetben lévők jóllétét, mentális körülményeit,⁴⁹¹ foglalkoztatási lehetőségeit igyekszik javítani azáltal, hogy bevonja, integrálja ezeket az embereket. Célja a társadalmi integráció, a munka világába való vissza- és bekerülés, valamint a mezőgazdaság társadalmi jelentőségének ösztönzése. Továbbá a társadalom többi tagja számára a szemléletformálás, ismeretterjesztés helye. Gazdasági

⁴⁸⁸ CSÁK-KENDERES 2016a, 144. o.

⁴⁸⁹ OROSZ 2018a, 221.o.

⁴⁹⁰ FEHÉR et al. 1010, 290-291. o.

⁴⁹¹ A szociális farm céljai között szerepel a célcsoport jóllétének, mentális és fizikai állapotának javítása és/vagy megőrzése, fejlesztése. Az Alaptörvény is hangsúlyozza az egészséghez való jogot, a XX. cikk keretében, melynek (1) bekezdése biztosítja mindenki jogát a testi és lelki egészséghez. Olyan alapjog, amely „az egyén testi és lelki integritását védi, s mint ilyen az ember egészségének megőrzésére szolgál”. (3132/2013. (VII. 2.) AB határozat [61]. Ugyanezt a rendelkezést megerősítette a 3075/2017. (IV. 18.) AB határozat [25] is.)

A testi és lelki egészség egyik legfontosabb feltétele az egészséges környezet, hiszen nem beszélhetnénk egyikről a másik nélkül. Az egészséges környezethez való jog szintén mindenkit megillető sajátos alapjog, az egyik legfontosabb alkotmányos jogosultságnak tekinthető. (A környezethez való jog alapjogi jellegét elemzi VARGA 2014, 184-187. o.) Az Alaptörvény a XXI. cikk (1) bekezdésében biztosítja e jogot.

jelentősége abban rejlik, hogy mezőgazdasági tevékenységeket végeznek a farmokon, a farmok pedig erősítik a vidéki közösségek életképességét, és ösztönzik a vidék és a város kapcsolatát. A megtermelt javak elsősorban a résztvevők ellátását szolgálja, csak másodlagos a piaci értékesítés. Az ökológiai funkció pedig azt jelenti, hogy a mezőgazdasági tevékenységek végzésénél az ökológiai gazdálkodást részesítik előnyben a farmon, illetve igyekeznek megóvni és fenntartani a környezetet, hagyományokat őrizni, valamint a vidéki tájat gondozni.⁴⁹² A szociális farmok multifunkcionális jellege kapcsán azonban szemléletváltás fedezhető fel az egyes funkciókat illetően. Ugyanis míg más multifunkcionális gazdasági formák esetében a gazdasági funkció a domináns, addig a szociális farmok esetében a társadalmi, szociális funkció kerül előtérbe – mint az egyébiránt a green care-re is jellemző.

A mezőgazdasági tevékenység tehát központi helyet foglal el mind a szociális farmok működése szempontjából, mind a farmszolgáltatások esetében. A mezőgazdasági tevékenység fogalmát a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: földforgalmi tv., vagy Fftv.) 5.§ 18. pontja határozza meg, miszerint az *„növénytermesztés, kertészet, állattartás, a méhanya nevelés, halászat, haltenyésztés, szaporítóanyag-termesztés, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, kiegészítő tevékenységgel vegyes gazdálkodás”*. A mezőgazdasági tevékenység fogalmához szorosan kapcsolódik a kiegészítő tevékenység fogalma, melyet az Fftv. 5.§ 14. pontja határoz meg: *„falusi és agroturizmus, kézművesipari tevékenység, fűrészáru-feldolgozás, takarmány-előállítás, mezőgazdasági termékből élelmiszer előállítása, dohányfeldolgozás, bioüzemanyag-előállítás a mező-, erdőgazdasági tevékenység során keletkezett melléktermékek, növényi és állati eredetű hulladék hasznosítása, nem élelmiszercélú feldolgozása, valamint az ezekből a termékekből keletkezett termékek közvetlen termelői értékesítése, mezőgazdasági szolgáltatás, valamint a mezőgazdasági üzemhez tartozó termelési tényezők hasznosítása,*

⁴⁹² CSÁK-KENDERES 2016, 149. o.

értékesítése”. A fogalmak kapcsán jól érzékelhető, hogy azok nem tartalmazzák nevesítettem a szociális farmszolgáltatást, illetve nem is fedik le teljes mértékben a szociális farmon végezhető tevékenységi köröket, a szociális farmszolgáltatás teljes körét, így főként a szociális jellegű tevékenységeket. Úgy vélem, Fodor László megállapítása a szociális farmszolgáltatás, farmtevékenységek vonatkozásában is megállja helyét, miszerint az uniós jog interpretálása, az annak való megfelelés ellenére a nemzeti – jelen esetben a hazai – földforgalom túlzott mértékű korlátozó szabályozása a multifunkcionális mezőgazdaság célkitűzéseinek realizálását megnehezíti.⁴⁹³ Ezért lenne szükséges és célszerű hazánkban is a földforgalmi törvény által meghatározott mezőgazdasági tevékenység definícióját kibővíteni, és annak keretében teret engedni a szociális farmszolgáltatás valamennyi tevékenységének.

5. A szociális farm alanyi köre

A szociális farmszolgáltatás alanyi köre két csoportba sorolható: a) egyrészt a szolgáltatást nyújtókra, b) másrészt a szolgáltatást igénybe vevőkre.

5.1. A szociális farmszolgáltatást nyújtók köre

A szolgáltatást nyújtók körén belül is két csoport határozható el a farm működtetésének technikai kivitelezése szempontjából.

A szociális farmszolgáltatás egyik lehetséges formája az, ha a segítő szervezet, azaz a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó szervezet kívülről szervezi meg a szociális farmszolgáltatást. Vagyis a segítő szervezet olyan gazdálkodót keres, akihez rendszeresen viszik a farmszolgáltatást igénybe vevőket rehabilitáció és aktív tevékenység végzése céljából. A mezőgazdasági tevékenységet végző gazda különböző szervezeti formában működő

⁴⁹³ FODOR 2012, 137. o.

vállalkozás lehet, amely mezőgazdasági tevékenységből eredő árbevételt realizál. Ennek a működési módnak az előnye az, hogy a segítő szervezetnek mindösszesen a farmszolgáltatás nyújtását kell megszerveznie, illetve a rehabilitációt biztosító egyéb tevékenységeket, azonban nem kell külön mezőgazdasági környezetet kialakítania, nem kell a mezőgazdasági tevékenységekhez értenie, hanem a célcsoport tagjai már egy meglévő gazdaságban vehetik igénybe a farmszolgáltatást és végezhetnek munkát, ahol a gazdálkodó megfelelő szaktudással, kompetenciákkal rendelkezik a mezőgazdasági tevékenységeket illetően. Mindezért cserébe viszont a gazdálkodó számára a segítő szervezet szolgáltatási díjat fizet. A farmszolgáltatást igénybe vevők az általuk megtermelt javakat saját ellátásuk érdekében igénybe vehetik. Összességében ez a megoldás mind a hátrányos helyzetűeknek, mind a gazdálkodónak előnyös, és a segítő szervezet helyzetét is megkönnyíti. Ellenben költséges megoldásról van szó, mivel a gazdálkodónak díjat kell fizetni a helyszín és szaktudás biztosítása miatt. Ezt a működtetési formát nevezhetjük úgy, hogy a „célcsoport megy a földműveshez” megoldás.⁴⁹⁴

A működtetés másik formája az úgynevezett „célcsoport a segítő szervezet saját gazdaságában tevékenykedik” megoldás. Ebben az esetben a segítő szervezet belülről szervezve maga hoz létre egy mezőgazdasági farmot, ahol biztosítja a farmszolgáltatást a hátrányos helyzetűeknek. Ez a megvalósulási forma azért célszerű, mert a segítő szervezet maga irányíthatja a farm működését, könnyebben beavatkozhat a folyamatokba, és nem kell külső személy segítségét igénybe venni. A célcsoport tagjai által megtermelt, előállított termékeket nem csak saját felhasználásra fordíthatja a segítő, hanem értékesítheti is azokat, a bevételeket pedig a farm és a résztvevők érdekeire tudja fordítani. Ennél a működtetési formánál viszont mindenképpen szükséges mezőgazdasági szakembert és speciális szaktudással rendelkező személyeket alkalmazni a fenntartható működés érdekében.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ JAKUBINYI 2015b, 87. o.

⁴⁹⁵ JAKUBINYI 2015b, 87-88. o.

5.2. A szociális farmszolgáltatást igénybe vevők

A szociális farmszolgáltatás a hátrányos helyzetű személyek széles körét öleli fel. Olyan gondoskodásra szoruló, hátrányos helyzetű személyek számára nyújt lehetőséget, akik segítség nélkül nem képesek helyzetükön javítani. Főként valamilyen fogyatékossgal,⁴⁹⁶ tartós betegséggel élő személyek és

⁴⁹⁶ A fogyatékossgal a fogyatékos embereknek együtt kell élniük, azon változtatni nem tudnak, azonban az Alaptörvényben biztosított alapvető jogok őket is megilletik, így az egyenlő bánásmódhoz való jog és a szociális biztonsághoz való jog. Az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdése példalozó jelleggel sorolja fel azokat az eseteket, amely alapján való megkülönböztetés diszkriminációt valósít meg. A felsorolás kapcsán a 3206/2014. (VII. 21.) AB határozat [27] akként rendelkezik, hogy „[...] a diszkrimináció-tilalom alkotmányos klauzulája elsődlegesen a társadalom személyben rejlő és tetszés szerint nem változtatható tulajdonság mentén elkülönülő csoportjainak védelmét szolgálja. ... a rendelkezésben említett tulajdonságok – faj, szín, nem, fogyatékossg, társadalmi származás stb. – az egyén megváltoztathatatlan tulajdonságai, amelyeket nem tud befolyásolni.” A felsorolt személyből fakadó tulajdonságok között tehát a fogyatékossg, kifejezetten nevesített esetként, védett tulajdonságnak minősül az egyenlő bánásmód biztosítása körében. Továbbá a fogyatékossgal élő személyek köre külön is kiemelt, különleges gondoskodásra szoruló, védelmet igénylő csoportnak minősül, akik esélyegyenlősége és társadalmi felzárkózása érdekében Magyarországnak az (5) bekezdés szerint külön intézkedéseket is kell foganatosítania. Ilyen intézkedésnek minősült, amikor az Emberi Erőforrások Minisztériumán belül létrehozták a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságot. Valamint az állam annak érdekében, hogy hatékony jogvédelmet biztosítson a hátrányos megkülönböztetést elszenvedők számára, külön intézményt, az Egyenlő Bánásmód Hatóságot hozta létre. A diszkrimináció esetében azonban meg kell jegyezni, hogy az nemcsak hátrányos lehet, melyet az Alaptörvény tilt, hanem pozitív is. Kivételesen ugyanis el lehet térni az általános tilalomtól, de csak amennyiben az az egyenlőség tartalmi megvalósulását szolgáló pozitív megkülönböztetést valósít meg. (BALOGH 2011a, 137-140. o.) Ezt erősítette meg az Alkotmánybíróság a 9/1990. (IV.25.) AB határozat [IV.], ami kimondta „[...] a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget célzó megkülönböztetés is tilos. A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körütekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni. [...] De ha valamely – az Alkotmányba nem ütköző – társadalmi cél vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.” A diszkrimináció tilalma valamennyi szociális farmszolgáltatást igénybe vevő személy esetében érvényesül, de közülük is kiemelkedően fontos a fogyatékos emberek esetében, akik sokszor kerülnek negatív megítélés alá fogyatékossguk révén, főként munkavállalás esetén.

Fontosnak tartom megjegyezni a diszkrimináció tilalma mellett a szociális biztonsághoz való jogot is. Takács Albert a biztonság két oldalát nevezi meg: a veszélyeztetettséget és a védettséget, melyeket egyensúlyban kell tartani. Azaz nagyobb mértékű veszély esetén nagyobb fokú védelemre van szükség, amennyiben viszont csökken a veszély, enyhébb fokú védelem is elegendő. Az emberre leselkedő veszély olykor nem csupán az egyént érinti, hanem bizonyos esetben kisebb vagy nagyobb közösséget is. Abban az esetben, ha az ember nem tudja magát megvédeni a veszéllyel szemben, úgy ún. másodlagos védelem illeti meg az állam, illetve a közösség és más emberek által. (TAKÁCS, 2019, 337. o.) Így van ez a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek esetében is. Az Alaptörvény XIX. cikke szabályozza a szociális biztonsághoz való jogot. Szociális biztonság alatt azt az élethelyzetet értjük, amikor az emberek létfenntartása, megélhetése megfelelően biztosított. Olyan életminőség, amely a jóllétet feltételez. Takács Albert értelmezése szerint „... az emberi élet olyan minősége, amely a jóllétel összefüggésben értelmezhető”. (TAKÁCS 2011, 79. o.) Akkor kell érvényesíteni, amikor a munkavégzés és abból származó jövedelem, valamint maga a munkavégzési képesség, valamely előre nem látható körülmény, kockázat miatt átmenetileg vagy tartósan korlátozódik, szünetel, vagy véglegesen megszűnik. Ennek megfelelően, Hajdú József úgy ítéli meg,

megváltozott munkaképességű személyek alkotják a célcsoporti kört, de szenvedélybetegek, hajléktalanok, tartósan munkanélküliek, börtönviseltek, fogvatartottak, egykori fogvatartottak, bűnelkövetői rehabilitációs programok résztvevői, romák, menekültek, egyéb kirekesztettek, illetve hátrányos helyzetűnek számító társadalmi csoportok is megjelennek az alanyi körben. Ezek a személyek alkotják tehát a szociális farm célcsoporti körét. A célcsoporti kört illetően egy másodlagos személyi kör is megjelenik a farmon, méghozzá a Társadalmi farm típus kapcsán, akik valamely nevelési-oktatási intézmény tanulói. Számukra a farm szemléletformálási szerepet tölt be, illetve gyakorlati ismereteket sajátíthatnak el a farmon.

A hátrányos helyzet olyan sokrétű fogalom, amely értelmezhető egyének, csoportok vagy területi egységek, illetve gyermekek és felnőttek vonatkozásában is – pl. valamilyen fogyatékkal élők, alacsony iskolai végzettségűek, oktatási esélyegyenlőség szempontjából hátrányos helyzetű gyermekek, elzárt és periférikus földrajzi területek, elvándorlással sújtott térség, büntetés-végrehajtásból szabadultak, stb. esetében –, akik és amelyek az országos átlaghoz viszonyítva rosszabb gazdasági és szociális helyzetben vannak. Általánosságban véve a hátrányos helyzetnek nincs egységes fogalma, definíciója, hanem úgy foglалható össze, hogy az átlaghoz viszonyítva olyan rosszabb gazdasági és szociális helyzetben lévő egyének, területek összessége, akik, vagy amelyek helyzetének javítása, támogatása az államtól aktív szerepvállalást igényel.⁴⁹⁷ Ha a fogalmat konkrétan az egyének, méghozzá a gyermekek és felnőttek (munkavállaló) vonatkozásában szemléljük, azok pontos jelentését törvényi szintű definíció határozza meg. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek fogalmát a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban:

hogy a szociális biztonsághoz való jog szubszidiárius a munkához való joghoz képest, (HAJDÚ 2015, 34. o.) vagyis a szociális biztonsághoz való jog akkor nyer jelentőséget, ha a munkához való jog megszűnik. Az Alaptörvény XIX. cikke által taxatív felsorolt esetek között határozza meg a rokkantság, fogyatékoság és önhibán kívül bekövetkezett munkanélküliség esetét, melynek bekövetkeztekor az egyének törvényben meghatározott támogatásra jogosultak.

⁴⁹⁷ A hátrányos helyzet fogalmáról lásd: https://hu.dbpedia.org/page/H%C3%A1tr%C3%A1nyos_helyzet (letöltve: 2021.08.10.)

gyermekvédelmi törvény, vagy Gyvt.) 67/A.§-a⁴⁹⁸ határozza meg. A hátrányos és súlyosan hátrányos munkavállaló fogalmát pedig a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény (a továbbiakban: foglalkoztatási törvény, vagy Flt.) 57/B.§ (4) bekezdése⁴⁹⁹ definiálja.

A disszertáció a célcsoporti kör valamennyi tagjára vonatkozóan részletes fogalom-meghatározást nem végez, azok közül hazánkban a Rehabilitációs és Gondoskodó farm elsődleges alanyi körére, a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyekre koncentrál.

A fogyatékos és megváltozott munkaképességű személy fogalmát gyakran szinonimaként kezelik, elméletben és gyakorlatban is egyaránt, azonban a két fogalmat el kell egymástól határolni. A hazai terminológia kifejezetten megkülönbözteti a fogyatékos személy és a megváltozott munkaképességű személy fogalmát. A két fogalom halmaz-részhalmaz viszonyban áll egymással, amelyben a megváltozott munkaképességű személyek a fogyatékos személyek halmazának részét képezik.⁵⁰⁰ A fogyatékos személyt valamilyen érzékelési, mozgási vagy értelmi és/vagy szociális képesség bekövetkezett károsodása akadályozza a társadalomban és a foglalkoztatásban való részvételében. A megváltozott munkaképességű személy pedig a munkaerő-piacon szerzett valamilyen maradandó testi vagy

⁴⁹⁸ A Gyvt. 67/A.§ (1) bekezdése értelmében hátrányos helyzetűnek minősül az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek:

- a) akinek szülője vagy gyámja alacsony iskolai végzettségű, vagy
- b) aki szülőjének vagy gyámjának foglalkoztatottsága alacsony mértékű, vagy
- c) aki elégtelen lakókörnyezetben vagy lakáskörülmények között él.

A (2) bekezdés rendelkezik a halmozottan hátrányos helyzetű gyermek fogalmáról, miszerint

- a) az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek minősül annak, aki esetében a hátrányos helyzetű gyermek vonatkozásában meghatározott három feltétel körül legalább kettő teljesül, vagy
- b) nevelésbe vett gyerek, vagy
- c) utógondozott tanuló vagy hallgató.

⁴⁹⁹ Az Flt. 57/B.§ (4) bekezdés 1. pontja értelmében hátrányos helyzetű munkavállalónak minősül az,

- a) aki 6 hónapja nem áll foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban, vagy
- b) aki nem rendelkezik középfokú végzettséggel vagy szakképesítéssel, vagy
- c) aki 50. életévét betöltötte, vagy
- d) aki egyedül él eltartottal, vagy
- e) aki olyan munkát végez, amelynél 25%-kal nagyobb nemi egyensúlyhiány jellemző, vagy
- f) aki egy tagállam nemzetiségéhez tartozik, és foglalkoztatása érdekében képzésre van szüksége.

A 2. pont szerint pedig az tekintendő súlyosan hátrányos helyzetű munkavállalónak, aki legalább 2 éve munkanélküli.

⁵⁰⁰ JAKAB N. 2017, 205-209. o.

szellemi fogyatékoság vagy egészségkárosodás folytán korlátozott a munkavégzésben.⁵⁰¹

Ezzel szemben az EU más országai a fogyatékos személy („*person with disability*”, „*disabled people*”) fogalmat használják mindkét kifejezésre, melyet Jakab Nóra és Kajtár Edit az Empower Projectben végzett kutatómunkájuk eredményeként állapítottak meg – ugyanakkor megjegyzendő, hogy egységesen, azonos módon elfogadott és alkalmazott fogalom-meghatározás, fogalmi rendszer nem létezik⁵⁰². A tagállamokhoz hasonlóan a nemzetközi jogban is a fogyatékoság („*persons with disability*”) kifejezéssel találkozunk. Annak definícióját a fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Egyezmény⁵⁰³ 1. cikke határozza meg, miszerint „*Fogyatékosággal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását*”. Ez a definíció egységes fogalom alatt, exemplifikatív felsorolással magában foglal mindenféle szempontból bekövetkezett károsodást. Az EU tagállamainak fogalomhasználatát tekintve Jakab Nóra, Kajtár Edit és Zeller Judit az Empower Projectben végzett kutatómunkájuk eredményeként megállapították, hogy a környező kelet- és nyugat-európai országok jogszabályai a fogyatékosággal élő ember kifejezést alkalmazzák.⁵⁰⁴

Ezzel szemben a magyar jogi szabályozás és terminológia sajátossága az, hogy a fogyatékoság-fogalmon belül elkülöníti a) a fogyatékos személy és b) a megváltozott munkaképességű személy fogalmát, amely fogalmakkal kapcsolatos rendelkezéseket külön törvény szabályoz. A fogyatékos személy fogalmát a Fogy. tv. 4. § a) pontja határozza meg, melynek értelmében „*Fogyatékos személy az a személy, aki tartósan vagy véglegesen érzékszervi, értelmi, fizikai, kommunikációs károsodással él, amely az egyenlő társadalmi*

⁵⁰¹ PRUGBERGER-JAKAB 2016, 172–173. o.; CSILLAG-TOARNICZKY-PRIMECZ 2018, 33. o.

⁵⁰² A tagállami fogalom-meghatározásról Jakab Nóra és Jaktár Edit kutatása mellett lásd KOMÁROMI 2003, 37-38. o.

⁵⁰³ Convention on the Rights of Persons with Disabilities

⁵⁰⁴ JAKAB-KAJTÁR-ZELLER 2013, 175-191. o.

részvételt korlátozza vagy gátolja.” Az ENSZ Egyezmény megfogalmazásához hasonló gyűjtőfogalomként definiálja a Fogy. tv. A fogalom magában foglal mindenféle károsodással együtt élő embert, amely korlátozza egyenlő társadalmi részvételüket. A megváltozott munkaképességű személy fogalmát az Flt. 58. § (5) bekezdés m) pontja határozza meg: „a rehabilitációs hatóság vagy jogelődjei által végzett hatályos minősítés alapján a) akinek az egészségi állapota a rehabilitációs hatóság komplex minősítése alapján 60 százalékos vagy kisebb mértékű, b) aki legalább 40 százalékos egészségkárosodással rendelkezik, az erről szóló szakvélemény, szakhatósági állásfoglalás, hatósági bizonyítvány alapján, c) akinek a munkaképességcsökkenése 50–100 százalékos mértékű; vagy aki a komplex minősítés alól jogszabály rendelkezése alapján mentesül, rokkantsági ellátás folyósításának időtartama alatt”.

A két fogalmat összevetve arra a megállapításra jutunk, hogy a megváltozott munkaképességű személy a munkaerőpiacon szerzett valamilyen maradandó egészségkárosodása folytán korlátozott a munkavégzésben, aki biztosítási jogviszonyhoz kötődő kategóriát képez, míg a fogyatékos személyt valamilyen bekövetkezett károsodás akadályozza nemcsak a munkaerő-piaci, hanem egyáltalán a társadalomban való részvételben, aki biztosítási jogviszonnal sem rendelkezik.⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ JAKAB-PRUGBERGER 2016, 172-173. o.; JAKAB N. 2014, 33-35. o.; JAKAB-MÉLYPATAKI-SZEKERES 2017, 205-209. o.

V. A szociális farmok működésének lehetséges hazai szabályozási irányai

A szociális farm modellje hazánkban, a korábban vizsgált európai országok gyakorlatának megfelelően, alulról építkezve jelent meg és kezdett el működni, megfelelő jogszabályi környezet, állami elismerés hiányában. Az első hazai szociális farmok megjelenése óta eltelt több mint 15 évet tekintve bár már nem illethetők az 'új jelenség' jelzővel, mégsem beszélhetünk a külföldi példákhoz hasonlóan prosperáló, kialakult működési és jogi háttérrel alapuló modellről. Működési struktúráját tekintve még kiforratlan, mint jogi kategória még mindig ismeretlen.

Sokszínű tevékenységi, szolgáltatásnyújtási portfóliója révén bár széleskörű célcsoport számára kínál lehetőséget, szolgáltatást, ez egyben nagy nehézséget is okoz. A különféle engedélyek megszerzése, többféle jogszabály rendelkezéseinek alkalmazása, illetve sokszor a szociális farmokra nem kiterjedő jogszabályi rendelkezések ellenére való 'ügyes, okos megoldások' megtalálása szükséges. Tehát nem biztosított a modell komplexitásához szükséges jogi keret. Annak érdekében, hogy továbbra is hatékonyan tudjanak működni a farmok, ne kelljen 'lavírozniuk' a hiányos, joghézagokkal és jogi anomáliákkal átitatott jogi szabályozásban, illetve egyáltalán a jogi szabályozásban nevesített formaként létezniük, a jogi szabályozásnak válaszolnia kell erre a már létező modellre. Vagyis egy meglévő modellhez, tevékenységi formához kell megfelelő szabályozást rendelni. Ennek fontosságát a szociális farmot működtető szervezetek is felismerték. A szociális farmszolgáltatás társadalmi, gazdasági ismertségét és elismertségét megalapozó kutatások, tanulmányok készültek. A hazai szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek létrehozták az országos szintű Magyar Szociális Farm Szövetséget.⁵⁰⁶ 2015-ben a szociális farm modellt feldolgozó

⁵⁰⁶ A Magyar Szociális Farm Szövetségről lásd: <https://szocialisfarm.hu/halozat/szovetseg> (letöltve: 2021.10.10.)

tanulmány⁵⁰⁷, illetve szakmapolitikai javaslat⁵⁰⁸ készült, aminek eredményeként az Emberi Erőforrások Minisztérium (a továbbiakban: EMMI) Fogycsökkenésgyógyi Tárcaközi Bizottsága létrehozta a Szociális Farm Munkacsoportot. 2016-ban a Tárcaközi Bizottság elfogadta a szociális farm tanulmányban kidolgozott fogalmat. Fontos előrelépésként értékelhető, hogy 2017-ben bejegyzésre került a Magyar Szociális Farm Szövetség által létrehozott és működtetett tanúsító védjegy, a Szociális Farm Tanúsító Védjegy⁵⁰⁹, melyet az arra alkalmas, szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek kaphatnak meg. A Magyar Szociális Farm Szövetség 2019-ben nyújtott be újabb szakmapolitikai javaslatot⁵¹⁰ további, még konkrét jogi szabályozásra javaslatot téve. 2021-ben pedig a kistermelői rendelet⁵¹¹ módosítása tekintetében indult meg tárcaközi egyeztetési folyamat, amely rendeletben helyet kapna a szociális farmokon foglalkoztatottak által előállított élelmiszerek értékesítésének lehetősége, és feltételeinek biztosítása. Érdemi előrelépés azonban még továbbra sem történt a szociális farmok szabályozása kapcsán, az még várat magára.

A továbbiakban a szabályozási keretrendszer lehetséges irányainak meghatározására tesztek kísérletet, de lege ferenda javaslatok által, amely közjogi és magánjogi szempontból, mind a kormányzat, mind a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek és szociális farmtevékenységet végző személyek számára megfelelő megoldást körvonalaz.

A jogi szabályozás tekintetében az alábbi részterületekre érdemes koncentrálni:

- a szociális farm fogalmának meghatározása;
- a tevékenységi kör és szolgáltatás meghatározása;
- a szociális farmszolgáltatás nyújtására alkalmas szervezeti keret;

⁵⁰⁷ A Szociális farmok létrehozása Magyarországon. Kézikönyv és fejlesztési javaslatok című dokumentumot lásd: KAJNER-JAKUBINYI 2015.

⁵⁰⁸ A „Szociális farmok létrehozása Magyarországon. Szakmapolitikai javaslat”, Szimbiózis Alapítvány, 2015. (a továbbiakban: 1. szakmapolitikai javaslat) lásd: <https://szocialisfarm.hu/files/SZ.F--Szakmapolitikai-Javaslat.pdf> (letöltve: 2021.10.10.)

⁵⁰⁹ Lásd: <https://szocialisfarm.hu/vedjegy/bemutakozas> (letöltve: 2021.10.10.)

⁵¹⁰ CSÁK et al. 2019.

⁵¹¹ 52/2010. (IV. 30.) FVM rendelet a kistermelői élelmiszer-termelés, -előállítás és -értékesítés feltételeiről (a továbbiakban: kistermelői rendelet)

- a tevékenységek végzését biztosító földterület tulajdonosi, használati kérdései;
- a foglalkoztatás kérdése;
- az állami elismerés;
- védjegy használata.

1. Definíció, szociális farmszolgáltatás köre

A fogalom-meghatározás valójában már megtörtént 2015-ben a Magyar Szociális Farm Szövetség által, amely fogalmat az EMMI Fogyatékoságügyi Tárcaközi Bizottsága el is fogadott 2016-ban. A fogalom bár összetett, de jól tükrözi a szociális farmszolgáltatás lényegét, annak multifunkcionális jellegét. A fogalom szoros összefüggésben van a szociális farm tevékenységek, szolgáltatások körével, hiszen a fogalom magába foglalja a szolgáltatásokat és tevékenységeket is, így a modell jogi szabályozása érdekében az első szükséges lépés az lenne, hogy a farmszolgáltatást meghatározó fogalom megjelenjen a jogi szabályozásban. Egyetértve a szakmapolitikai javaslat készítőivel, a szociális farmszolgáltatást, mint tevékenységet a földforgalmi törvény mezőgazdasági tevékenység, de leginkább a kiegészítő tevékenységek fogalma között kellene elhelyezni⁵¹² – hasonlóan az osztrák szabályozáshoz, a szociális farmszolgáltatás nem jelenik meg sem a mező- és erdőgazdaság tevékenységek, sem a kiegészítő tevékenységek között. Ugyanakkor, a földforgalmi törvény módosítására tett javaslat tekintetében általános nehezítő körülményként merül fel az, hogy e törvény sarkalatos törvény, azaz annak módosításához az országgyűlés tagjainak 2/3-os többségére van szükség. Emellett⁵¹³, illetve e helyett a megoldás mellett – amennyiben nincs

⁵¹² Ezt a megoldást valotta már 2015-ben az 1. szakmapolitikai javaslatban Csák Csilla is, lásd CSÁK 2015a, 179. o.

⁵¹³ Értve ezalatt azt, hogy célszerűnek tartom egyrészt a földforgalmi törvényen belül a kiegészítő tevékenységek között feltüntetni a szociális farmszolgáltatást (mint újfajta mezőgazdasági tevékenységet), másrészt a szociális farm és farmszolgáltatás fogalom-meghatározását külön törvényben, a szociális farm törvényben deklarálnám.

hajlandóság a tevékenység földforgalmi törvénybe való beemelésére – az olasz minta alapján a legcélszerűbb, legmegfelelőbb megoldásnak egy külön, szociális farm törvény megalkotását tartom. Ebben a törvényben kerülne meghatározásra a szociális farm és farmszolgáltatás fogalma – lásd a IV. rész 1. és 4. fejezetében foglaltakat –; a szociális farmszolgáltatást igénybe vevő és nyújtó alanyi kör – lásd a IV. rész 5. fejezetében foglaltakat –; a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatásának és együtt gazdálkodásának feltételei – lásd a IV. rész 4. és 5.2, fejezetében, V. rész 3. fejezetében foglaltakat –; az állami elismerés feltételei – lásd az V. rész 6. fejezetében foglaltakat –; illetve a Szociális Farm Tanúsító Védjegy alkalmazására vonatkozó rendelkezések – lásd az V. rész 7. fejezetében foglaltakat. E speciális törvény az Alaptörvény P) cikk (2) bekezdésében foglaltak szerinti integrált mezőgazdasági termelészervezéshez kapcsolódó törvény lenne, amely mint olyan, sarkalatos törvénynek minősül. Elfogadásához és módosításához az országgyűlési képviselők 2/3-os többsége szükséges. A további részletszabályok külön végrehajtási rendeletben kerülnének meghatározásra, amely egyben szükségessé teszi további hatályos ágazati jogszabályok (mint például az adózási szabályok, kistermelői rendelet) módosítását, kiegészítését.

A definícióhoz kapcsolódóan hangsúlyosnak találok kiemelni, egyben lehatárolni, hogy egy szervezet tevékenységi köre szempontjából azt kell szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetnek tekinteni, melynek fő tevékenysége (75%-os mértékben) szociális farmszolgáltatás nyújtására irányul, és ebből ered bevételeinek 75%-a. Tehát egyéb tevékenységet egy szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet csekély mértékben, maximum 25%-ban végezhet. Ezt a fajta működést a termelői csoportok (a továbbiakban: TCS)⁵¹⁴ és termelői értékesítő szervezetek⁵¹⁵ (a továbbiakban: TÉSZ) analógiájára alapozom, melyek esetében meghatározott mértékű

⁵¹⁴ A termelői csoportok elismeréséről szóló 42/2015. (VII. 22.) FM rendelet értelmében elismert, azonos termék vagy termékcsoporthoz szerint szerveződő termelők együttműködése.

⁵¹⁵ A zöldség-gyümölcs termelői szervezetekről szóló 50/2017. (X. 10.) FM rendelet értelmében elismert, zöldség-gyümölcs termékek piaca közös szervezése érdekében létrejött társulás.

tevékenységhez és árbevételhez (50%)⁵¹⁶ kötött a működés – a szociális farmok esetében magasabb arányt tartok ésszerűnek meghatározni, hogy markánsan lehatárolható legyen működése. Hollandiában találkozunk így működő farmokkal, ahol az egyes szociális farm típusok tevékenységi szempontból és abból eredő árbevételi nagyság szerint különülnek el – lásd a III. rész 2.5. fejezetében. Ehhez kapcsolódó további feltétel, hogy minimum 5 fő hátrányos helyzetű személyt kell foglalkoztatnia a szervezetnek, és összárbevételének 10%-a csoportok fogadásából kell, hogy származzon.

2. A mezőgazdasági tevékenység végzésének feltétele: a földtulajdonlás, földhasználat kérdése

A szociális farmok működése során az egyik (legnagyobb) problémát az okozza, hogy a mezőgazdasági tevékenység végzésének alapvető feltétele a mezőgazdasági földterülettel⁵¹⁷ való rendelkezés, de minimum annak birtoklása, használata, azaz vagy a tulajdonosi pozíció vagy a haszonbérleti pozíció megszerzése. Ahhoz, hogy a farmokon zavartalanul tudjanak mezőgazdasági tevékenységet végezni, szükséges e pozíció valamelyikének

⁵¹⁶ TCS: 42/2015. (VII. 22.) FM rendelet 3. § (3) bekezdés. TÉSZ: elsőként TCS-ként kell működnie, így ez alapján az előzetes elismerés a termelői csoportokra vonatkozik az ott meghatározott feltételek alapján, majd ezt követi a TÉSZ-ként való elismerés, így a TÉSZ-ek esetében is realizálódik az 50%-os árbevételi mérték.

⁵¹⁷ A szociális farmok mezőgazdasági földterületet használnak az egyes mezőgazdasági tevékenységek végzésére (Olajos István egy tanulmány keretében foglalja össze a mezőgazdasági földre, mint természeti erőforrásra vonatkozó széleskörű kutatásokat, lásd OLAJOS 2018.). A mezőgazdasági föld, termőföld védelme (a termőföld védelméről részletesen lásd TÉGLÁSI 2012, 449-460. o.; HORVÁTH G. 2013, 359-366. o.; TÉGLÁSI 2015, 269-288.o.; CSÁK 2018a, 5-18. o.; OROSZ 2018b, 178-191. o.) kiemelt jelentőséget kap Alaptörvényünkben is, annak P) cikke rendelkezik róla. Az Alaptörvény a P) cikk (1) bekezdésében exemplifikatív módon sorolja fel a természeti erőforrásokat, ezek között külön kiemelve a termőföld védelmét, amely a természeti erőforrások között elfoglalt kiemelt helyére (BOBVOS et al. 2016, 32. o.) utal. Ezt már 1941-ben is megfogalmazta Ihrig Károly, aki a földet a nemzet legértékesebb kincseként aposztrofálta, megfogalmazása szerint „a föld nemzeti kincs”. (IHRIG 1941, 241. o.) Illetve Czine Ágnes alkotmánybíró is kiemelt alkotmányos érdekként, kiemelt védelem alatt álló természeti erőforrásként nevesíti a termőföldet. (Czine Ágnes alkotmánybíró 27/2017. (X. 25.) AB határozathoz fűzött különvéleménye [106].) Meglátásom szerint a termőföld ilyen horderejű alkotmányos védelme ténylegesen kifejezi annak jelentőségét, megóvásának kiemelt fontosságát. Szükségesnek is találok mindezt, hiszen egyrészt a föld védelme elengedhetetlen egy olyan ország esetében, ahol a gazdaságban fontos szerepet tölt be a mezőgazdaság, tekintve annak korlátozott mennyiségét, szűkösen rendelkezésre álló voltát; másrészt Magyarország esetében az összes nemzeti vagyonnak a mező- és erdőgazdasági földek meglehetősen nagy százalékát teszik ki (mintegy 26%).

biztosítása. Ez a probléma a „célcsoport a segítő szervezet saját gazdaságában tevékenykedik” megoldás esetében merül fel, amikor is a szociális farmszolgáltatást kínáló, hátrányos helyzetűekkel foglalkozó szervezet maga biztosítja a farmszolgáltatást, ideértve a mezőgazdasági tevékenységek végzéséhez szükséges földterületet is. Márpedig a legkézenfekvőbb megoldás az lenne, hogy ha a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet önállóan, saját tulajdonú vagy saját használatában lévő földterületen tudná fogadni a célcsoportot. Erre viszont – a jelenlegi földforgalmi rezsím⁵¹⁸ alapján – csak korlátozott alanyi kör jogosult.

A tulajdonosi pozíciót⁵¹⁹ tekintve, a földforgalmi törvény értelmében a föld tulajdonjogát⁵²⁰ főszabály szerint földművesnek⁵²¹ minősülő⁵²² belföldi természetes személy és tagállami állampolgár szerezheti meg a törvényben meghatározott módon⁵²³ és mértékben^{524, 525}. Jogi személy – ideértve a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet is –, legyen az magyar, más tagállambeli vagy harmadik országbeli illetőségű jogi személy, hazánkban nem tartozik ebbe a körbe⁵²⁶ – néhány kivételt⁵²⁷ leszámítva.⁵²⁸ Vagyis, a szociális farmszolgáltatást nyújtó társadalmi vállalkozások – erről lásd a következő fejezetben – sem jogosultak föld tulajdonszerzésére. Mindennek jogalkotói célja – ami szakmai igényeken és tudományos ismereteken,

⁵¹⁸ Prugberger Tamás csoportosítása szerint a magyar földforgalmi szabályozás az 'átfogóan szabályozó kötött rendszerek' közé tartozik, amely csoport jellemzője, hogy a földforgalom kapcsán több korlátozó rendelkezést nevesít. Lásd PRUGBERGER 2015, 52. o.; SZILÁGYI 2017a, 109. o.

⁵¹⁹ Az Fftv. személyi korlátjáról lásd ANKA 2021, 48-52. o.

⁵²⁰ CSÁK-HORNYÁK 2013, 8. o.

⁵²¹ OLAJOS 2013, 121-135. o.

⁵²² Földművesnek nem minősülő belföldi személyek és tagállami állampolgárok is szerezhethetnek, de kizárólag maximum 1 ha nagyságú terület tulajdonosai lehetnek.

⁵²³ Főszabály szerint az Fftv. 7.§ alapján a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyása szükséges az átruházásról szóló szerződés alapján való földtulajdon megszerzéséhez, kivéve az Fftv. eltérő rendelkezése esetén. Erről részletesebben lásd ANKA 2021, 103-108. o.

⁵²⁴ Az Fftv. 16. § alapján a földszerzési maximum 300 ha, birtokmaximum 1200 ha, kedvezményes birtokmaximum 1800 ha.

⁵²⁵ CSÁK-HORNYÁK 2013, 8. o.; HORNYÁK 2015, 91-93. o.

⁵²⁶ A határon átnyúló és jogi személyek általi földszerzéssel kapcsolatos szabályozásról ír SZILÁGYI 2015, 91-93. o.

⁵²⁷ A kivételek közé tartozik: a magyar állam, bevett egyház vagy annak belső egyházi jogi személye meghatározott esetben, jelzálog-hitelintézet, vagy a föld fekvése szerint illetékes települési önkormányzat meghatározott esetben.

⁵²⁸ A jogi személyek tulajdonszerzésének tilalmáról ír KURUCZ 2015, 151-153. o.

nézeteken alapul⁵²⁹ – a professzionális gazdálkodást folytató földművesek földszerzésének támogatása, ami elősegíti a mezőgazdaságban dolgozók elismert és méltányolható földigényének kielégítését, illetve kizárja a spekulatív földvásárlási törekvéseket,⁵³⁰ és annak következtében a gyakorlatban kialakuló ellenőrizhetetlen összetett tulajdoni láncolatot és túlzott mértékű birtokmaximumot (birtokkoncentráció)⁵³¹. Továbbá az is fontos szempontnak minősült a tilalmi-védelmi rendelkezéseknél, hogy a föld sajátos természeti és vagyoni jellemzői folytán véges jószágnak minősül, mivel, mint természeti tárgy korlátozott mértékben áll rendelkezésre, nem szaporítható, mással nem helyettesíthető.⁵³² Illetve ide sorolhatók azok a törekvések is, mint a vidéki népesség megtartása,⁵³³ a mezőgazdálkodás és az agrárszolgáltatások feltételeinek kedvezőbbé válása, a kis és közepes méretű gazdaságok támogatása, az élet- és versenyképes mezőgazdasági termelés folytatásának ösztönzése, a fenntartható földhasználat előnyben részesítése.⁵³⁴ E célok ellenére a kategorikus, ius strictum tilalmi rendelkezéseket az Európai Bizottság a tőke szabad mozgásának korlátozásaként értékeli,⁵³⁵ így az EU jogába ütközőnek^{536, 537}. A tőke szabad mozgásának elvét – mint általánosságban az alapvető szabadságokat – a szükségesség, az arányosság és

⁵²⁹ A földforgalmi törvény rendelkezéseinek értékeléséről ír PRUGBERGER-TÉGLÁSI 2018, 74-77. o.

⁵³⁰ Fftv. 10. § indoklása.

⁵³¹ OLAJOS-ANDRÉKA 2017, 422. o.

⁵³² 35/1994. (VI. 24.) AB határozat [III. 2.]

⁵³³ A vidéki népesség koncepciójának változó jelentőségéről lásd SZILÁGYI 2018b, 485-502. o.

⁵³⁴ Lásd az Fftv. bevezető célkitűzéseit.

⁵³⁵ Korom Ágoston megállapítása szerint az uniós jog rendelkezései negatív és pozitív integrációs szabályok csoportjába osztható attól függően, hogy azok hogyan alakítják a tagállamok földforgalmi szabályozásának mozgásterét. A tőke szabad mozgását korlátozó rendelkezéseket a negatív integrációs szabályok közé sorolja (a személyek szabad mozgásának korlátozása mellett). Lásd KOROM 2013, 14. o.

⁵³⁶ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 38. cikk (1) bekezdése értelmében az uniós jog, azon belül a belső piac kiterjed a mezőgazdaságra és a mezőgazdasági termékek kereskedelmére, amibe a termőföld kereskedelme is beletartozik.

⁵³⁷ A magyar földforgalmi rezsim uniós joggal fennálló feszültségpontjait részletesen kifejti Kurucz Mihály tanulmányában, lásd KURUCZ 2015, 147-169. o.

Megjegyzést érdemel, hogy a tagállami földtulajdon-szerzési szabályok kapcsán az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) vonatkozó joggyakorlata mellett az Európai Unió több más intézményének soft law-ként értelmezhető dokumentuma is megjelent. Az EUB joggyakorlatáról és a soft law dokumentumokról részletesen lásd CSÁK-KOCSIS-RAISZ 2015, 38-40. o.; SZILÁGYI 2018c, 69-90. o.

a diszkriminációmentesség elvével összhangban lehet korlátozni,⁵³⁸ melyek közül az Európai Bizottság kifejezetten az arányosság⁵³⁹ követelményének nem teljesülése miatt tekinti aggályosnak a jogi személyek földtulajdonszerzésének tilalmát. Értelmezésében léteznek kevésbé korlátozó rendelkezések is.⁵⁴⁰ Továbbá más korlátozó rendelkezések is nehezítik a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek földtulajdonszerzést.

A tulajdonszerzésre vonatkozó korlátok mellett a földhasználati jogosultság⁵⁴¹ megszerzése is korlátozott⁵⁴² a földforgalmi törvény értelmében. Azt főszabály szerint földműves és mezőgazdasági termelőszervezet szerezheti meg.⁵⁴³ Bár a mezőgazdasági termelőszervezet⁵⁴⁴ jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet lehet, vagyis a földhasználat alól nincsenek kizárva e szervezetek, azonban ehhez meghatározott feltételeknek kell megfelelniük.⁵⁴⁵ Tanya földhasználati jogosultsága esetén megengedőbb a törvény, ugyanis azt nem földműves és mezőgazdasági termelőszervezetnek nem minősülő jogi személy is megszerezheti,⁵⁴⁶ de ez esetben is érvényesülnek további feltételek. Illetve földhasználati jogot szerezhettek még egyéb szervezetek is, speciális feltételek fennállása esetén. További egy kivétel létezik 2021. január 1-je óta, ugyanis őstermelő használati jogosultság nélkül is használhatja a földterületet a családi gazdaságokról szóló törvény⁵⁴⁷ értelmében.

Mind a tulajdonszerzés, mind a földhasználat megszerzésénél nehezítő körülmény, hogy földműves nyilvántartásba vételének feltétele a megfelelő

⁵³⁸ A „Bizottsági értelmező közleménye a termőföld megvásárlása és az uniós jog kapcsolatáról” (2017/C 350/05) (a továbbiakban: Bizottság 2017/C 350/05 közleménye) 2.b) pont.

⁵³⁹ A földszerzési korlátozás arányosnak tekinthető, ha az valamely legitim közérdek védelmét, többek között a túlzott földspekuláció megakadályozását, a mezőgazdasági közösségek megtartását vagy az életképes mezőgazdaság fenntartását és fejlesztését szolgálja. Lásd: Bizottság 2017/C 350/05 közleménye bevezető.

⁵⁴⁰ OLAJOS-ANDRÉKA 2017, 423. o.

⁵⁴¹ A földhasználat szabályairól lásd CSÁK-HORNYÁK 2014a, 8-12. o.; CSÁK-HORNYÁK 2014b, 3-10. o.

⁵⁴² Fftv. 40-59. §

⁵⁴³ Fftv. 40. § (1) bekezdés

⁵⁴⁴ A mezőgazdasági termelőszervezet fogalmát a Fftv. 5. § 19. pontja határozza meg.

⁵⁴⁵ A feltételek részben a mezőgazdasági termelőszervezet fogalmánál olvashatók (Fftv.5. § 19. pont), továbbá a Fftv. 41-43. §-ban.

⁵⁴⁶ Fftv. 40. § (5) bekezdés

⁵⁴⁷ A családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény (a továbbiakban: családi gazdaságokról szóló törvény)

szakképzettség igazolása, vagy gyakorlattal rendelkezés és meghatározott árbevétel elérése, mezőgazdasági termelőszervezet földhasználata esetében pedig szintén meghatározott árbevételhez kötött a nyilvántartásba vétel.⁵⁴⁸ Ugyanakkor a földforgalmi törvény ezen rendelkezéseit is az átláthatóság és ellenőrizhetőség indokolja.⁵⁴⁹

A hazai szabályozást az EU más, általam vizsgált tagállamainak szabályozásával – Egyesült Királyság, Hollandia, Ausztria, Olaszország szabályozása – összehasonlítva, nem találkoztunk a magyarhoz hasonló korlátozó rendelkezésekkel – lásd részletesen kifejtve a nemzetközi részt taglaló III. részben. Az angol, holland és olasz szabályozás megengedőbb a magyarhoz képest. A jogi személyek de iure szerezhettek földtulajdont, illetve használati jogosultságot. Ezekben az országokban is van ugyanakkor korlátozó mechanizmus,⁵⁵⁰ bizonyos fékeket beépítettek a földtulajdonszerzéssel és földhasználattal kapcsolatos rendelkezésekbe, amelyek ha nem is közvetlenül, de közvetetten keretek közzé szorítják, feltételekhez kötik a jogi személyek földszerzését, földhasználatát – így például Hollandiában korlátozott időtartamra köthető haszonbérlet, illetve Olaszországban a katonai jelentőségű földterületek külföldi általi megszerzéséhez a helyi hatóság engedélye szükséges. Ellenben egyik sem tekinthető olyan megoldásnak, amely a jogi személyek földtulajdonszerzéséhez, földhasználatához kapcsolódó anomáliákat kezelné. Ausztriában sem kizárt a jogi személyek földszerzése, ugyanakkor itt a birtokpolitikai célkitűzések között szerepel a külföldiek földszerzésének korlátozása, illetve különbséget tesz az osztrák szabályozás a tagállami honosságú és az EU-n kívüli jogi személyek földszerzésének lehetőségéről.

⁵⁴⁸ A földművesekről, a mezőgazdasági termelőszervezetekről, valamint a mezőgazdasági üzemközpontokról vezetett nyilvántartás részletes szabályairól szóló 38/2014. (II. 24.) Korm. rendelet 5., 6. §

⁵⁴⁹ Fftv. 41.§ indoklása.

⁵⁵⁰ Az Európai Bizottság átfogó vizsgálat alá vonta a 2004-ben az EU-hoz újonnan csatlakozó országok, köztük Magyarország földforgalmi szabályozását, majd kötelezettségzegési eljárást is indított – bizonyos korlátozó rendelkezések indoklását elfogadta a Bizottság, de pl. a jogi személyek földszerzésének tilalmát továbbra is vitatja. A Bizottság vizsgálatát, eljárást azonban többen is vitatják arra való hivatkozással, hogy a Bizottság különbséget tesz a korábbi és 2004-ben csatlakozott tagállamok szabályozása között, ahol szintén hasonló indokok alapozzák meg a földszerzés korlátozását. Erről lásd SZILÁGYI 2015, 92-93. o.; KOROM-BOKOR 2017.

Mindezek folytán bár egyet értek a magyar jogalkotó azon célkitűzésével, hogy a meghatározott értékeket és érdekeket előnyben részesíti és kell is részesíteni, mégis, de lege ferenda javaslatként szükségesnek találok a jogi személyek földszerzésével kapcsolatos szigorú tilalom feloldását, enyhítését, és az EUB ítélkezési gyakorlatának megfelelő arányos korlátozás – amely nem cserélhető fel a tőke szabad mozgását kevésbé korlátozó intézkedésekre – alkalmazását, a meglévő rendelkezések reformja által.⁵⁵¹ Ahogyan az EUB is fogalmaz, olyan legitim agrárpolitikai célkitűzéseket kell megfogalmazni, melyek érdekében alkalmazott védelmi mechanizmusok arányosnak tekinthetők⁵⁵², vagyis nem lépik át a tőke szabad mozgása korlátozásának szükséges mértékét, és nem diszkriminatívak.⁵⁵³ A tilalmat, a jogi személyeken belül, kifejezetten olyan szervezetek, mint a szociális farmot működtető társadalmi vállalkozások földszerzése, illetve földhasználata kapcsán tekintem szükségesnek feloldani, melyek valóban mezőgazdasági célra használják a földet, melyek földszerzése nem a minél több földterület felhalmozására irányul, és melyek gazdálkodása főként az önfenntartást szolgálja, másodlagosan pedig a piaci értékesítést. Ennek érdekében tehát az olyan átlátható tulajdonosi struktúrájú szociális farmot működtető jogi személyeket – természetesen figyelembe véve a hazai szabályozás tekintetében a szociális farmszolgáltatás nyújtására legalkalmasabbnak bizonyuló szervezeti formákat, részletesen lásd a következő 3. fejezetben foglaltakat – tekintem alkalmasnak a földtulajdon megszerzésére vagy a földhasználati jog elnyerésére, amelyek esetében: a) teljesülnek a szociális farm cím elnyeréséhez szükséges feltételek – erről részletesen lásd a 6. fejezetet –, b) a földet kizárólagosan mezőgazdasági és/vagy kiegészítő tevékenység végzésére használhatják,⁵⁵⁴ c) legalább egy természetes személy (például a szociális farmszolgáltatás nyújtó szervezet vezetője) rendelkezik

⁵⁵¹ A határon átnyúló és jogi személyek általi földszerzéssel kapcsolatos szabályozással kapcsolatos javaslatról ír SZILÁGYI 2015, 94-95. o.; CSÁK-SZILÁGYI 2013, 220-222. o.

⁵⁵² A Bizottság 2017/C 350/05 közleménye 4. pontjában összefoglalta, mely eszközök tekinthetők arányosnak, elfogadhatónak az Európai Unió által is.

⁵⁵³ A Bizottság 2017/C 350/05 közleménye 5. pont

⁵⁵⁴ Ezt a nézetet vallja PRUGBERGER-TÉGLÁSI 2018, 75. o.

mezőgazdasági szakirányú végzettséggel. E jogi személyek földszerzését, földhasználatát is engedélyhez kell kötni, még hozzá alapos vizsgálatot lefolytatva külön szociális farm bizottság javaslata alapján az Agrárminiszter hagyja jóvá. A földszerzés és földhasználat tehát kivételt képezne a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyása alól és az elővásárlási jog alól is. A tulajdonosi struktúrában bekövetkező bárminemű változás szociális farm bizottság felé való haladéktalan bejelentését tartom indokoltnak. Valamint külön, a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek földszerzését, földhasználatát érintő adó kivetését tekintem célszerűnek. Úgy vélem, a földtulajdonszerzés és földhasználati jog esetében érvényesülő földszerzési és földhasználati maximumot a szociális farmon ellátott és foglalkoztatott hátrányos helyzetű személyek számához kell kötni, minimum 1 ha-t biztosítva és maximum 10 ha nagyságig. E szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek földszerzésére, földhasználatára vonatkozó rendelkezéseket a szociális farm törvény keretében tartom logikusnak eszközölni és biztosítani. További jogi személyek és a külföldi jogi személyek földszerzését, földhasználatát ugyanakkor továbbra sem tekintem indokoltnak engedélyezni.

A jogi személyeken belül a szociális farmot működtető társadalmi vállalkozások földhasználatának biztosításának a fent megnevezetteken túli megoldása a rekreációs célú földhasználat⁵⁵⁵ lehet. Ennek nyomán a település önkormányzata a tulajdonában lévő maximum 1 ha nagyságú földterületet használatba adja a földforgalmi törvényben meghatározott alanyi körnek rekreációs célú földhasználati szerződés keretében. E kedvezményes földhasználat esetében is több restriktív rendelkezés érvényesül a szociális farmokkal szemben. A földforgalmi törvény korlátozza az így használói pozícióba kerülő alanyi kört. Kizárólag belföldi természetes személy (tagállami állampolgár) és mezőgazdasági termelőszervezetnek nem minősülő civil szervezet szerezheti meg. A civil szervezetek, mint lehetséges szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek számára biztosított lehetőség kedvezőnek bizonyul a szociális farmok esetében, azonban ez esetben is ki kell bővíteni a

⁵⁵⁵ Fftv. 38. § (1)-(1a) bekezdés szabályozza

rekreációs célú földhasználat alanyi körét valamennyi szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet számára. Továbbá a használatba vehető földterület nagyságát is növelni kell, ez esetben is biztosítva a maximum 10 ha nagyságú földterület használatát. Harmadrészt pedig az így használt földterületet a törvény értelmében a használó saját, illetve az együttélő családtagjai szükségletei kielégítése mértékében használhatja. Ezt a fordulatot az együttélő és együttgazdálkodó közösség számára való kibővítéssel szükséges a szociális farmok számára alkalmassá tenni. Abban az esetben, ha a földforgalmi törvény rekreációs célú földhasználatra vonatkozó rendelkezései ilyen módon nem módosíthatóak, úgy a szociális farm törvényben kell biztosítani a rekreációs célú földhasználatot is.

3. A szociális farm szervezeti kerete

A szociális farmszolgáltatást nyújtók körénél ismertetett farmszolgáltatási módok felvetik annak kérdését, hogy azt milyen szervezeti jogi kereten belül valósíthatja meg a szolgáltatás nyújtója. Ennek meghatározása fontos területe a kutatásnak, mivel megfelelően lehatárolt szervezeti keretek hiányában beleütköznek az egyes szociális farm kezdeményezések a jogszabályi háttér jelentette falakba. Emiatt egyes modellek kudarcot vallanak. Ahhoz, hogy fent tudjanak maradni, képesek legyenek működni, és új farmok jöhessenek létre, elengedhetetlen a megfelelő szervezeti keret megállapítása.⁵⁵⁶

A szociális farm fogalmának elemzésekor már említésre került, hogy a szociális farm nem egy új szervezeti forma, hanem a meglévő szervezeti keretekre épülő (mezőgazdasági) tevékenységi forma. A tevékenység jellege határozza meg, mely szervezet működése tekinthető szociális farmnak, nem pedig a működés jogi formája. Ebből adódóan elméletileg bármilyen jogi formában működhet, nincs jogi szabályozás arra vonatkozóan, milyen jogi

⁵⁵⁶ CSÁK 2015c, 33-38. o.

személy formában nyújtható szociális farmszolgáltatás hazánkban. A továbbiakban sorra veszem, mely szervezeti formák bizonyulnak alkalmasak arra, hogy szociális farmtevékenységet nyújtsanak, a szervezeti sajátosságok mellett az adójogi kedvezményekre is tekintettel – abból a célból, hogy az egyes szervezeti formákra vonatkozó adózási kedvezmények értelmében mely szervezeti forma tekinthető kedvezőbbnek működés szempontjából.⁵⁵⁷

A hazai szociális farmok két típusánál említett gazdálkodók, gazdaságok és intézmények azok, melyek a szolgáltatás jellege szerint szervezeti formaként jelennek meg a társadalmi és gazdasági életben. A szociális farmszolgáltatást nyújtók a szociális, gazdasági tevékenységet végző szervezetek, személyek körébe sorolhatók, hiszen társadalmi és gazdasági célt egyaránt megvalósítanak. Speciális igényű társadalmi csoportok igényeinek kielégítésére irányul működésük azáltal, hogy felkarolják a hátrányos helyzetű személyeket, és biztosítják számukra a mentális és fizikális jóllétet, az integrációt, valamint munkavégzési lehetőséget. Ezáltal fontos szerepet játszanak egy összetársadalmi probléma – a hátrányos helyzetű személyek helyzetének javítása, foglalkoztatásuk elősegítése – közösségi szintű megoldásában.⁵⁵⁸ Azok a szervezeti formák hazánkban, melyek alkalmasak lehetnek a szociális farmszolgáltatás nyújtására, a szociális farmtevékenységek végzésére, a társadalmi vállalkozások fejezetben tárgyalt elveket, szempontokat figyelembe véve határozhatók meg.

A „célcsoport megy a földműveshez” és a „célcsoport a hátrányos helyzetűeket foglalkoztató szervezet saját gazdaságában tevékenykedik” megoldások esetében is a mezőgazdasági tevékenység végzésére jogosult személy – erről részletesebben lásd az előzőekben – az, aki a mezőgazdasági földet tulajdonosként vagy használati jogcímen használja. A természetes személy földműves, mint őstermelő vagy egyéni vállalkozó végez mezőgazdasági tevékenységet és fogadja a hátrányos helyzetű személyeket munkavégzésre; vagy az őstermelők családi gazdasága termelői közösségben

⁵⁵⁷ A szociális farm lehetséges szervezeti formáiról részleteseen lásd OROSZ 2019, 416-432. o.

⁵⁵⁸ BAK 2010, 31-33. o.

biztosít munkalehetőséget. Természetes személyek mellett jogi személy is megjelenhet szociális farmszolgáltatás nyújtóként, így működhet a farm valamilyen gazdasági társasági formában, mezőgazdasági termelőszervezetként, szövetkezetként, civil szervezetként (egyesületként, alapítványként). Továbbá akár egyházi jogi személy, vagy szociális ellátást biztosító szakosított intézmény (szociális intézmények) is megjelenhet szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetként. A továbbiakban valamennyi lehetséges jogalany ismertetésétől eltekint a disszertáció. Azokra koncentrálok, melyek jellemzően megjelennek a társadalmi vállalkozások körében – lásd az I. rész 3.2. fejezetében írtakat. E tekintetben fontosak a célszerűségi és alkalmassági szempontok figyelembe vétele. A célszerűség alatt értendő egyrészt, hogy az adott jogalany esetében a gazdasági tevékenység, cél mellett a társadalmi cél kerül előtérbe, a gazdasági tevékenység eredményeként elért bevétel a szociális farm céljainak megvalósítását és a fenntartható működést szolgálja; másrészt a jogalany esetében igénybe vehető adókedvezmények is fontos szempontot játszanak, melyek elősegítik és megkönnyítik a működést.

3.1. Természetes személy fenntartók lehetséges köre

A természetes személyek lehetséges körét tekintve mind östermelő, mind egyéni vállalkozó dönthet úgy önkéntes alapon, hogy gazdaságában hátrányos helyzetűeket fogad és foglalkoztat, vagy szociális farmot működtet, előtérbe helyezve ezáltal a társadalmi célt gazdasága működésében.

Az östermelő fogalma 2021-ig adójogi fogalomnak minősült, mivel fogalmát a személyi jövedelemadóról szóló törvény⁵⁵⁹ (a továbbiakban: Szja. tv.) határozta meg. 2021. január 1-jén azonban hatályba lépett a családi gazdaságokról szóló törvény, amely meghatározza az östermelő (az új törvény értelmében *mezőgazdasági östermelő*) fogalmát és szabályozza tevékenységét.⁵⁶⁰ A törvény 3.§ (2) bekezdése értelmében „*A mezőgazdasági*

⁵⁵⁹ A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény

⁵⁶⁰ A jogalkotó az Alaptörvény P) cikk (2) bekezdésében foglaltaknak tett eleget a családi gazdaságokról szóló törvénnyel, amellyel megalkotta a az integrált mezőgazdasági

őstermelő az a 16. életévét betöltött, a mezőgazdasági őstermelői nyilvántartásban szereplő természetes személy, aki saját gazdaságában őstermelői tevékenységet folytat.” A 2.§ g) pont szerint pedig őstermelői tevékenység: *„az őstermelői nyilvántartásba felvett mező-, erdőgazdasági tevékenység, valamint kiegészítő tevékenység, továbbá e tevékenységből származó termékfeldolgozás, ha az a saját gazdaságban előállított alapanyag felhasználásával történik és nem haladja meg a kistermelői élelmiszer-termelésről, előállításról és értékesítésről szóló rendeletben meghatározott mennyiséget*”. Az új törvénnyel módosult a vonatkozó szabályozás, melyet az alábbiakban ismertetek. Őstermelő tevékenységét a korábbi szabályozás szerint kizárólag őstermelői igazolvány birtokában végezhetette, amit egyéni vállalkozóként vagy családi gazdaság keretében is folytathatta. Valamint az őstermelő e státusza mellett egyéni vállalkozó is lehetett azzal a kitételrel, hogy ugyanazt a tevékenységet nem végezhetette őstermelőként és egyéni vállalkozóként is egyszerre. A hatályos szabályozás értelmében 2021. január 1-jétől megszűnt az őstermelői igazolvány, az őstermelői tevékenység végzéséhez az már nem feltétel.⁵⁶¹ Ehelyett a Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamara által vezetett közhiteles nyilvántartásba vétel szükséges az őstermelői tevékenység végzéséhez.⁵⁶² Őstermelő őstermelői tevékenységét vagy önállóan, vagy őstermelők családi gazdaságának⁵⁶³ tagjaként végezheti, azonban egyéni vállalkozóként nem^{564 565}.

termelészervezésre és a családi gazdaságokra, továbbá más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat. A törvény közös, adópolitikai, agrárigazgatási és gazdaság szerkezetátalakítási törekvéseket foglal össze, amely a jelenlegi mezőgazdasági őstermelők, illetve családi gazdálkodók működésének jogszabályi háttérét rendezi és egyszerűsíti. A törvény célja, hogy hozzájáruljon a gazdaság kifehérítéséhez, az adminisztrációs terhek csökkentéséhez, horizontális és vertikális együttműködésre ösztönözzön, erősítse a termelők piaci alkupozícióját, javítsa a versenyképességet. Lásd a törvény indoklásában.

⁵⁶¹ Azoknak az őstermelőknek, akiknek az igazolvány hatályosságának utolsó napja 2020. december 31-re esik, nem kell a hatályosság végéig új igazolványt kiváltani ahhoz, hogy a 2021. január 1-től őstermelői jogviszonya folyamatos legyen. A jogfolytonosság a törvény erejénél fogva megvalósul, mivel automatikusan őstermelőnek minősül, aki 2020. december 31. napján hatályos őstermelői igazolvánnyal rendelkezik.

⁵⁶² A családi gazdaságokról szóló törvény 3. § (1) bekezdése.

⁵⁶³ Az őstermelők családi gazdasága (ÖCSG) a családi gazdaságokról szóló törvény által létrehozott új fogalom és működési forma, amely a közös őstermelői igazolvánnyal rendelkezők és családi gazdaság sajátosságait tömörítő kategória. A 6.§ (1) bekezdés szerint *„Az őstermelők családi gazdasága olyan önálló jogalanyisággal és a tagok vagyontól elkülönült vagyonnal nem rendelkező, legalább két, egymással hozzátartozói láncolatban álló mezőgazdasági őstermelő tag által létrehozott termelési*

Főszabály alóli kivételt képez, ha az őstermelő kiegészítő tevékenységet végez, amiből származó éves bevétele nem haladhatja meg az őstermelői tevékenységből származó éves bevétel negyedét. Ellenkező esetben kiegészítő tevékenységet nem folytathat.⁵⁶⁶ Az őstermelő saját gazdaságában folytatja az őstermelői tevékenységet, amelynek részét képezi a használatában álló mező-, erdőgazdasági hasznosítású föld, a mezőgazdasági termelőeszközök, valamint a termelés eredménye felhasználásának joga. Nem szükséges, hogy a mező-, erdőgazdasági hasznosítású föld használatának jogával rendelkezzen, mert vannak olyan tevékenységek (például méhészet), amelyek esetében ez nem szükséges.⁵⁶⁷ Ez a lehetőség mindenképpen előnyt jelent a lehetséges szociális farmszolgáltatást nyújtók között, mivel a földforgalmi törvény rendelkezése értelmében a földhasználat jogát csak földműves (és mezőgazdasági termelőszervezet) szerezheti meg.

Egyéni vállalkozók esetében is nyilvántartásba vétel szükséges a tevékenység végzéséhez.⁵⁶⁸ Köteles személyesen közreműködni a tevékenység folytatásában, de jogosult arra, hogy közreműködőként alkalmazottat foglalkoztasson.⁵⁶⁹ Amennyiben az adott tevékenység engedélyhez vagy képesítéshez kötött, azt kizárólag engedély birtokában, illetve képesítés követelményeinek megfelelően folytathatja.⁵⁷⁰

Őstermelő és egyéni vállalkozó esetében előnyt jelent, hogy a szociális farm célcsoporti köre már egy meglévő, működő gazdaságban végezhet

közösség, amelynek keretein belül a mezőgazdasági őstermelők az őstermelői tevékenységüket saját gazdaságukban közösen, valamennyi tag személyes közreműködésén alapulva, összehangoltan végzik". A Ptk. polgári jogi társasági szerződésre vonatkozó rendelkezései irányadók.

⁵⁶⁴ Ha valaki bármilyen mező- és erdőgazdasági tevékenységet a családi gazdaságban egyéni vállalkozóként végezte, akkor az átmeneti rendelkezések alapján e törvény hatálybalépésétől kezdődően őstermelőnek minősül, és e tevékenységet nem végezheti egyéni vállalkozóként. Ha mégis egyéni vállalkozóként kívánt tovább működni, akkor törölték az őstermelői nyilvántartásból. Lásd a családi gazdaságokról szóló törvény családi gazdaságokról szóló törvény 3. §-ának indoklásában.

Azonban a családi gazdaságokról szóló törvény és az egyéni vállalkozóról és egyéni cégről szóló 2009. évi CXV. törvény (a továbbiakban: Evtv.) elválasztásra vonatkozó rendelkezéseit vesd össze az Szja tv. 50. § -val, amely továbbra is összevontan kezeli e két fogalmat.

⁵⁶⁵ A családi gazdaságokról szóló törvény 3. § (3) bekezdés; Továbbá az Evtv. 2. § (2) bekezdése is kimondja, hogy e törvény rendelkezéseit nem kell alkalmazni a mezőgazdasági őstermelőre.

⁵⁶⁶ A családi gazdaságokról szóló törvény 3. § (4) bekezdés

⁵⁶⁷ Lásd a családi gazdaságokról szóló törvény 3. §-ának indoklásában.

⁵⁶⁸ Evtv. 11-13/A. §

⁵⁶⁹ Evtv. 16. § (1) bekezdés

⁵⁷⁰ Evtv. 15. § (3) bekezdés, 16. § (2) bekezdés

mezőgazdasági tevékenységet, ahol a gazdálkodó megfelelő szaktudással, kompetenciákkal rendelkezik. Ugyanakkor csak akkor válhatnak a föld tulajdonosává, vagy használójává, ha egyben földművesnek is minősülnek. Az őstermelő földhasználata esetében azonban kivétel is érvényesül.

Az adózási szabályokat vizsgálva szintén pozitívumként értékelendők az őstermelőket és egyéni vállalkozókat megillető adókedvezmények. Adómentes az őstermelő bevétele, ha e tevékenységéből származó bevétele az adóévben nem haladja meg az éves minimálbér felét (ez 2021-ben a kötelező legkisebb munkabér esetén: 1.004.400 Ft, garantált bérminimum esetén: 1.314.000 Ft).⁵⁷¹ Bevételecsökkentő kedvezményben részesül az őstermelő, ha legalább 50 százalékkal megváltozott munkaképességű alkalmazott foglalkoztat, ekkor személyenként havonta az alkalmazottnak kifizetett bérrel, de legfeljebb a hónap első napján érvényes minimálbér összegével csökkenthető a bevétel összege.⁵⁷² Átalányadózást is választhat akkor (kizárólag az őstermelői tevékenysége egészére nézve),⁵⁷³ ha e tevékenységéből származó bevétele az adóévben az éves minimálbér tízszeresét (2021-ben a kötelező legkisebb munkabér esetén: 20.088.000 Ft, garantált bérminimum esetén: 26.280.000 Ft) nem haladja meg.⁵⁷⁴ Az Szja. tv. továbbá rendelkezik kifejezetten őstermelői adókedvezményről is. Őstermelői tevékenységéből származó jövedelme utáni adó összegéből legfeljebb 100 ezer forint adókedvezmény illeti meg (tételes költségelszámolást, vagy a 10 százalékos költséghányadot alkalmazó őstermelő esetén is).⁵⁷⁵ Egyéni vállalkozót kizárólag az átalányadózás (kizárólag tevékenysége egészére nézve) illeti meg, amennyiben előző adóévben és jelen adóévben bevétele nem haladja meg a 15 millió forintot.⁵⁷⁶ Egyéb Szja. tv. szerinti kedvezményben nem részesül. Az őstermelő és egyéni vállalkozó, amennyiben gazdasági tevékenységet végez, Áfa alanyként minősül az

⁵⁷¹ Szja tv. 23. §; NAV 2021a, 13. o.

⁵⁷² Szja tv. 21. § (1) bekezdés a) pont; NAV 2021a, 16. o.

⁵⁷³ Amennyiben az őstermelő átalányadózást alkalmaz, akkor erről nyilatkoznia kell az Szja-bevallásában. Ebben az esetben jövedelmét a bevételből a 90 százalékos költséghányad levonásával állapítja meg az Szja tv. 53. § (1) bekezdés e) pontja alapján.

⁵⁷⁴ Szja tv. 50. § (2) bekezdés; NAV 2021a, 13. o.

⁵⁷⁵ Szja tv. 39. §

⁵⁷⁶ Szja tv. 50. § (1) bekezdés

általános forgalmi adóról szóló törvény⁵⁷⁷ (a továbbiakban: Áfa tv.) értelmében.⁵⁷⁸ Az adóalany östermelőnek és egyéni vállalkozónak lehetősége van arra, hogy alanyi adómentességet válasszon, ha termékértékesítése, szolgáltatásnyújtása fejében megtérített vagy megtérítendő ellenértékének éves összege nem haladja meg a 12 millió forintot sem a tárgyévet megelőző évben ténylegesen, sem a tárgyévben várhatóan.⁵⁷⁹

A lehetséges természetes személyek közül bár mind az östermelő, mind az egyéni vállalkozó alkalmasnak bizonyul szociális farmszolgáltatást nyújtónak, az östermelő esetében több kedvezmény is érvényesül a mezőgazdasági földhasználatot és az adókedvezményeket illetően.

3.2. Jogi személy fenntartók lehetséges köre

A szociális farmszolgáltatás lényegét és a célszerűségi szempontokat tekintve, a jogi személyek körében több potenciálisan alkalmas szervezet is található. Működhetnek ugyanis olyan nonprofit módon, közhasznú céllal, a társadalom kiszolgáltató helyzetben lévő tagjait célzó jogalanyok, amelyek képesek megvalósítani a szociális farmszolgáltatás lényegét.

A mezőgazdasági tevékenységre épülő munkavégzés, foglalkoztatás egyik, illetve egyben a társadalmi vállalkozások tipikus szervezeti formája a szövetkezet.⁵⁸⁰ A szövetkezetek a szociális és társadalmi kérdések kezelésében fontos kiegyensúlyozó szerepet töltenek be. Ún. Janus-arcúság, vagyis kettős célkitűzés jellemzi őket. Ennek értelmében gazdasági természetük mellett⁵⁸¹ markánsan érvényesül szociális jelentőségük, nevezetesen a társadalmi szolidaritás, szociális kohézió és munkaerő-piaci integráció terén betöltött

⁵⁷⁷ Az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény

⁵⁷⁸ Áfa tv. 5. § (1) bekezdés és 6. §

⁵⁷⁹ Áfa tv. 188. § (1)-(2) bekezdés

⁵⁸⁰ A szövetkezet nagy múltú hagyománnyal rendelkező jogintézmény, történetiségét tekintve a XIX. századtól jelen van, és meghatározó szerepet tölt be a gazdasági életben. A Ptk. hatályba lépésével megváltozott a szövetkezet szabályozó joganyag, ugyanis a szövetkezetre vonatkozó általános szabályokat keret jelleggel a Ptk. 3:325–367. § tartalmazza, az egyes speciális szövetkezeti formákról pedig külön jogszabályok rendelkeznek. A szövetkezeti szabályozásról részletesen lásd BOBVOS 2016, PRUGBERGER-KÁROLYI 2013.

⁵⁸¹ A szövetkezetek duális gazdasági természetéről részletesebben lásd BOBVOS 2012, 84. o.

szerepük.⁵⁸² Ez a kettősség a hazai szövetkezeti szabályozás tekintetében nemcsak a működés során, hanem a szövetkezet fogalmában is megjelenik, miszerint az kifejezetten a tagok gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítésére irányuló tevékenységet végző jogi személy.⁵⁸³ A szociális és foglalkoztatáspolitikai célokra leginkább fókuszáló szövetkezeti típus a szociális szövetkezet⁵⁸⁴, mely talán a szociális gazdasági tevékenységet végző szervezetek legegységesebb megtestesítője. Integrálja a társadalomból kirekesztett embereket, munkalehetőséget biztosít számukra.⁵⁸⁵ Célja – melyet a törvényi fogalom tartalmaz – a hátrányos helyzetű tagok részére munkafeltételek⁵⁸⁶ teremtése, vagy szociális helyzetük más módon való segítése. Mindez megoldást nyújt(hat) a foglalkoztatáspolitikában, szociálpolitikában, agrárpolitikában, valamint a vidékfejlesztés terén felmerülő problémákra.⁵⁸⁷ A célcsoport speciális alanyi kört ölel fel, akik gyakran kiszorulnak a munkaerőpiacról, nehezen integrálódnak a társadalomba és a munka világába.

Az adózási szabályokat tekintve azonban mindösszesen annyi kedvezményben részesülnek a szociális szövetkezetek, hogy az Szja. tv. adómentes bevételként határozza meg a tagok személyes közreműködése (tagi munkavégzés) eredményeként előállított javak vagy készétel vásárlására felhasználható utalványt a havi minimálbér összegét meg nem haladó értékben, de ez a bevétel nem haladhatja meg a minimálbér 25 százalékát.⁵⁸⁸

Alapvetően a szövetkezet, azon belül a szociális szövetkezet tipikus társadalmi vállalkozásnak minősül, amely azonban nem részesül jelentős

⁵⁸² Részletesen lásd: BAK-RÉTI 2013, 23–25. o.

⁵⁸³ Ptk. 3:325. §

⁵⁸⁴ A Szöv. tv. 14-21. § rendelkezik a szociális szövetkezetéről.

⁵⁸⁵ Részletesebben lásd: OROSZ-HORNYÁK 2018, 232–238. o.

⁵⁸⁶ A hatályos szabályok értelmében a szociális szövetkezet elsődlegesen a szövetkezetben belül, saját munkaeszközökkel történő munkavégzés lehetőségét biztosítja a tagok számára. A foglalkoztatási szövetkezetként működő szociális szövetkezet a tagok számára a foglalkoztatási lehetőséget szervezéssel, munkalehetőségek felkutatásával, munkaerő-kölcsönzéssel, munkaerő-közvetítéssel valósítja meg, azaz külső munkavégzést biztosít. Lásd a Szöv. tv. szociális szövetkezettel kapcsolatos indoklásában.

⁵⁸⁷ NÉMETH 2012, 7. o. CSÁK 2015b, 168. o.

⁵⁸⁸ Szja tv. 1. számú melléklet 4.24. pont

adókedvezményben, illetve a földtulajdonosi és földhasználati jogosultak körébe sem tartozik bele.

A társadalmi felelősségvállalás egyik módja az, hogy az állami feladatként megjelenő szociális, egészségügyi, oktatási tevékenység ellátását gazdasági szereplő vállalja át részben. A civil szervezetek tipikusan ilyen szervezetek, akik valamilyen társadalmi cél érdekében működnek, melyek hazánkban is meghatározó szereppel rendelkeznek e téren. Civil szervezetek közül az egyesület⁵⁸⁹ és az alapítvány⁵⁹⁰ szervezeti forma alkalmas a szolgáltatást nyújtó pozíció betöltésére. Mindkét szervezeti forma esetében igaz az, hogy alapvetően bármilyen célra alapítható (aminek tartósnak, folyamatosnak kell lennie),⁵⁹¹ így szociális farm működtetésére is. Elsődlegesen gazdasági tevékenység végzése érdekében nem hozható létre és nem működtethető, azt csak célja megvalósítása érdekében, kiegészítő jelleggel folytathatja, nevezetesen a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatása, rehabilitálása érdekében. Tehát nyereség- és haszonszerzési céllal nem alapítható. Mindez bár nem felel meg a társadalmi vállalkozások azon jellemzőjének, miszerint gazdasági tevékenységet végeznek társadalmi cél érdekében, a társadalmi vállalkozások jogi szabályozása körében kifejtett nézetem szerint – lásd az I. rész 3.2. fejezetben foglaltakat – a civil szervezetek is a társadalmi vállalkozások közé sorolhatók, mivel a civil szervezetek és a többi társadalmi vállalkozási forma tevékenységének középpontjában egy társadalmi ügy megoldása áll, gazdálkodásuk eredményét a társadalmi célra fordítják, illetve annak érdekében visszaforgatják. Tehát ugyanaz lesz a működés lényege.

⁵⁸⁹ Az egyesületre vonatkozó szabályokat a Ptk. 3:63. §–3:87. §; valamint az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (a továbbiakban Civil tv.) tartalmazza.

⁵⁹⁰ Az alapítványra vonatkozó szabályokat a Ptk. 3:378. §–3:404. § és a Civil tv. tartalmazza.

⁵⁹¹ A korábbi szabályozástól eltérően az alapítvány már nemcsak közérdekű célra alapítható, hanem gyakorlatilag bármilyen célra, így akár magáncélból is. Azonban nem szolgálhatja az alapító, az alapítványhoz csatlakozó, tisztségviselő, az alapítványi szervek tagjai vagy ezen személyek hozzátartozói érdekeit.

Az adózási szabályokat vizsgálva jelentős kedvezményekben részesülnek a civil szervezeti formák. Az Áfa törvény értelmében adómentes tevékenységek közé tartoznak az egyesület, alapítvány⁵⁹² meghatározott tevékenységei: nevezetesen olyan szolgáltatásnyújtás és termékértékesítés, amelyet szociális ellátás keretében vagy gyermek és ifjúságvédelem keretében teljesít – mint ahogy történik a szociális farm esetében is.⁵⁹³ A társasági adóról és az osztalékadóról szóló törvény⁵⁹⁴ (a továbbiakban Tao. tv.) alapján az alapítvány és az egyesület bevallást helyettesítő nyilatkozatot tesz, amennyiben az adott adóévben vállalkozási tevékenységéből⁵⁹⁵ származó bevételt nem ér el, vagy ehhez kapcsolódóan költséget, ráfordítást nem számol el.⁵⁹⁶ Az adózáshoz kapcsolódóan meg kell említeni azt a civil szervezetek számára kedvező támogatási lehetőséget, miszerint magánszemélyek adóbevallásuk elkészítésékor rendelkezhetnek adójuk 1%-ról jogszabályban meghatározott kedvezményezettek, közöttük alapítvány és egyesület részére, amely működésüket támogatja.⁵⁹⁷ Továbbá azok a civil szervezetek, melyek közhasznú jogállással rendelkeznek, vagy nonprofit módon működnek, további adókedvezményekben részesülhetnek.⁵⁹⁸

Az alapítvány kapcsán jó hazai példaként emelhető ki a Szimbiózis Alapítvány,⁵⁹⁹ mely a szociális farm modell hazai úttörőjeként aposztrofálható.

⁵⁹² Az Áfa tv. 85. § közszolgáltatót említ a kedvezmények körében, aminek minősül az egyesület és alapítvány is a 85. § (1) bekezdés b) és d) pontja alapján.

⁵⁹³ Áfa tv. 85. §

⁵⁹⁴ A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény

⁵⁹⁵ A Tao. tv. 9. § (1a) bekezdés értelmében nem minősül vállalkozási tevékenységnek a Civil tv. szerinti közhasznú tevékenység.

⁵⁹⁶ Tao. tv. 5. § (8a) bekezdés

⁵⁹⁷ A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény 4. §

⁵⁹⁸ A nonprofit és közhasznú szervezetek további adókedvezményeiről lásd NAV 2021b.

⁵⁹⁹ A Szimbiózis Alapítvány 1999-ben jött létre, elsősorban az észak-magyarországi felnőtt fogyatékkal élők hiányos szociális-foglalkoztatási ellátásának megoldására. „Hitvallásuk” egy újszerű megközelítése a problémának, azaz a célcsoport teljes értékű, egyenrangú tagként való bevonása, amely a névválasztásban is visszatükröződik: szimbiózis. A szervezet célja, hogy olyan élettereket és szolgáltatásokat valósítson meg, ahol minden résztvevő képességeihez mérten értéketermelő tevékenységet végezhet, amely által a közösség hasznos tagjává válik. Az alapítvány egy komplex szolgáltatási modellt hozott létre, amely magában foglalja a szociális segítséget, a foglalkoztatást, a fenntarthatóságot és a szemléletformálást. Fő célcsoportja az autizmussal élők és értelmileg akadályozottak, de szolgáltatásokat nyújt más fogyatékkal élőknek is. Támogatja a sérült személyeket nevelő családokat szállítás, nappali ellátás, speciális táborok útján; valamint a felnőtt fogyatékkal élők önálló életviteli törekvéseit (foglalkoztatás, lakóotthon, képzés, terápia).

Az alapítvány, a nehezítő és gátló tényezők ellenére, igyekszik valamennyi lehetőséget kihasználva megszervezni a hátrányos helyzetűek mezőgazdasági tevékenységek által történő foglalkoztatását, ellátását. Országos szintű jelentőséggel bír tevékenysége. Törekvéseinek köszönhető, hogy bejegyzésre került a Szociális Farm Tanúsító Védjegy, és jelenleg 10 szervezet rendelkezik ezzel a tanúsítvánnyal. Ezeknek a szervezeteknek a többsége alapítványi és egyesületi formában működik – pl. szegedi Szivárvány Autizmus Közhasznú Egyesület, mezőberényi Mécses Egyesület, Mindszentpusztai Mit tehetnék érted? Alapítvány –, ami a társadalmi vállalkozások szervezeti formái harmadik esetét erősíti, miszerint a társadalmi vállalkozásokat gyakran civil szervezetek alapítják. Ez esetben is gátló tényező ugyanakkor, hogy civil szervezetek sem szerepelnek a földtulajdonosi és földhasználati jogosultak között.

Egyházi jogi személy az előzőekben tárgyalt jogi személyekkel szemben megfelelőbb fenntartói státuszt tölthet be, hiszen a földforgalmi törvény rendelkezése folytán megszerezheti a föld tulajdonjogát⁶⁰⁰, személyes gondoskodást nyújtó szociális ellátást nyújthat⁶⁰¹, így saját földterületén, saját szociális intézményrendszerével és megfelelő humánerőforrással fogadhatja a célcsoporti kört.

A nonprofit módon működő gazdasági társaságok és a közhasznú jogállású szervezetek szintén hatékonyan valósíthatják meg a szociális farmszolgáltatást.

A nonprofit gazdasági társaság olyan módon működő szervezeti forma, amely nyereségét a társaság javára fordítja, egy szociális farm esetében a szociális farm javára. A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a

Fontos szerepe van a szolgáltatások körében a szemléletformálásnak is: nyilvános fórumok, osztályfőnöki órák, interaktív integrációs órák tartása, turisztikai szolgáltatás működtetése.

Az alapítványról lásd <https://www.szimbiozis.net/pages/az-alapitvanyrol> (letöltve: 2021.03.15.)

⁶⁰⁰ Fftv. 11. § (2) bekezdés a) pont.

⁶⁰¹ A személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet 1. § (1) bekezdés alapján.

végelszámolásról szóló törvény⁶⁰² (a továbbiakban: Cég tv., vagy Ctv.) értelmében az a gazdasági társaság minősül nonprofitnak, amelynek létesítő okirata tartalmazza, hogy a tevékenységéből származó nyereség a tagok között nem osztható fel, az a gazdasági társaság vagyonát gyarapítja.⁶⁰³ Ez a rendelkezés azt takarja, hogy gazdasági tevékenységből elérhető nyereséget az adott gazdasági társaság, melyet kifejezetten jövedelemszerzési céllal alapítanak, hiszen profit nélkül nem tudnának működni, ez még akkor is így van, ha a tagok úgy gondolják, hogy az elért eredményt nem kívánják maguk elsajátítani; a nonprofit jelleg arra utal, hogy a nyereségből a tagok nem részesülhetnek,⁶⁰⁴ hanem az a gazdasági társaság vagyonát képezi, tevékenységének fejlesztésére fordítják – így pl. egy szociális farm esetében a szociális farm javára.⁶⁰⁵ Létrejöhet alapítással, vagy egy már működő gazdasági társaság legfőbb szervének elhatározása alapján. Bármilyen gazdasági társasági formában alapítható és működtethető. Azok a gazdasági társaságok működnek nonprofit módon, amelyek célja a közhasznúság elérése, és azáltal egy társadalmi cél, szükséglet kielégítése.

A közhasznú jogállás olyan minősítés, amely azt jelzi, hogy egy szervezet kifejezetten közhasznú tevékenységet végez a szervezet tagjain kívüliek részére, pl. a hátrányos helyzetű személyek támogatására, mint ahogy azt a szociális farm is hivatott szolgálni. A Civil tv. értelmében négy konjunktív működési feltétel esetén szeresheti meg ezt a jogállást egy szervezet: ha a) közhasznú tevékenységet végez,⁶⁰⁶ b) hozzájárul a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez, c) megfelelő erőforrással és d) megfelelő társadalmi támogatottsággal rendelkezik.⁶⁰⁷ A jogállást civil szervezet (egyesület, alapítvány) és törvény által megengedett szervezet – pl.

⁶⁰² A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény

⁶⁰³ Ctv. 9/F. §

⁶⁰⁴ BDT2016.3600 is kimondja, hogy a nonprofit társaság nyeresége a társasági vagyont növeli. Ez a létesítő okirat későbbi módosításával sem kerülhető el, miszerint az profitorientált továbbműködést határozza el.

⁶⁰⁵ Ctv. 9/F. § indoklása alapján.

⁶⁰⁶ A közhasznú tevékenység azt jelenti, hogy a „közhasznúsági melléklet célcsoportra vonatkozó adatai alapján a szervezet szolgáltatásai a szervezet testületi tagjain, munkavállalóin, önkéntesein kívül más személyek számára is hozzáférhetőek”.

⁶⁰⁷ Civil tv. 31. §–50. §

szociális szövetkezet – szerezheti meg, amely szervezetek közhasznú tevékenységet végeznek. Egy ilyen szervezet közhasznú szervezetként való nyilvántartásba vétellel szerzi meg a közhasznú jogállást. Továbbá a Ctv. rendelkezése alapján nonprofit gazdasági társaság is megszerezheti a közhasznú jogállást. Közhasznú szervezet esetében sem osztható fel a nyereség, hanem azt a létesítő okiratban meghatározott közhasznú tevékenységre kell fordítani.

A nonprofit gazdasági társaságok és a közhasznú jogállású szervezetek kapcsán több adókedvezményt határoznak meg az egyes adózással kapcsolatos jogszabályok. Az Áfa tv. értelmében adómentes tevékenységek közé tartoznak a közhasznú társaság, a nonprofit gazdasági társaság meghatározott tevékenységei: olyan szolgáltatásnyújtás és termékértékesítés, amelyet szociális ellátás keretében vagy gyermek és ifjúságvédelem keretében teljesíti a közszolgáltató – mint ahogy történik a szociális farm esetében is.⁶⁰⁸ A közhasznú jogállású szervezetek esetében a közhasznú egyesületből, alapítványból a létesítő okiratban rögzített, közhasznú cél szerint címzett magánszemélynek nem pénzben adott juttatás értéke, illetve pénzben történő juttatás esetén legfeljebb a minimálbér 50 százalékát meg nem haladó összegben havonta adott támogatás mentes az adó fizetése alól.⁶⁰⁹ Továbbá a Tao. tv. rendelkezése értelmében a közhasznú szervezeteknek nem kell társasági adót fizetniük, ha vállalkozási tevékenységének bevétele nem haladja meg a kedvezményezett bevételi mértékét,⁶¹⁰ vagyis az összes bevételének a 15 százalékát.⁶¹¹ Valamint adómentes a közhasznú alapítvány és egyesület ingatlan-hasznosítása is, ha ebből a tevékenységből (közhasznú tevékenység) származó bevétel a vállalkozási tevékenységből származó bevétel része, és

⁶⁰⁸ Áfa tv. 85. §

⁶⁰⁹ Szja. tv. 1. számú mellékletének 3.3. pontja

⁶¹⁰ A közhasznú nonprofit gazdasági társaság és a szociális szövetkezet kedvezményezett tevékenységből származó bevételnek az a része, amely a társadalmi közös szükséglet kielégítéséért felelős szervvel kötött szerződés alapján folytatott tevékenységből származik, 2. e tevékenységhez kapott támogatás, juttatás, 3. értékpapír elhelyezése után a hitelintézettől, az értékpapír kibocsátójától kapott kamatnak, illetve az állam által kibocsátott értékpapír hozamának olyan része, amelyet a közhasznú tevékenység bevétele az összes bevételben képvisel.

⁶¹¹ Tao. tv. 9. § (7) bekezdés

nem haladja meg az összes bevétel 15 százalékát.⁶¹² A nem közhasznú jogállású alapítványnak és egyesületnek sem kell továbbá társasági adót fizetnie, amennyiben vállalkozási tevékenységéből eredő bevétele a törvény által biztosított adómentes értékhatárt (maximum 10 M Ft, ami az adóévben elért összes bevétel maximum 10 százaléka) nem lépi túl.⁶¹³

Bár jelentős kedvezmény illeti meg a nonprofit gazdasági társaságokat, illetve a közhasznú jogállású szervezeteket, az eddigiekhez hasonlóan szintén problémát okoz a földtulajdonosi és földhasználati jogosultak korlátozott köre, amiben nem szerepelnek.

A szociális törvény alapján szociális intézménynek minősülő szervezet⁶¹⁴ szintén alkalmas lehet, hiszen megfelelő szakértelemmel rendelkezik a célcsoport kör ellátása, terápiája tekintetében. Az intézmény lehet bentlakásos egészségügyi vagy szociális intézmény, vagy nappali ellátást biztosító intézmény is. Azonban feltétel, hogy ez a szervezet is rendelkezzen földtulajdonosi vagy földhasználati jogosultsággal.

Az az állításom, miszerint elméletileg bármilyen szervezeti formában működhetnek a szociális farmok, természetes és jogi személy szociális farmszolgáltatást nyújtók által is, kutatásom során megdőlt, mivel jelenleg nem minden személy, szervezet kapcsán állnak fenn a szükséges feltételek. A földtulajdonlás és földhasználat csak korlátozott alanyi kör számára biztosított a földforgalmi rezsim által. Továbbá abban az esetben, ha a farmon a szolgáltatást igénybe vevő fogyatékossgal élők foglalkoztatása fejlesztő foglalkoztatás keretében valósul meg – ezzel a következő fejezet foglalkozik részletesen –, keretek közé „szorítja” a farmszolgáltatást nyújtók potenciális körét. E foglalkoztatási forma értelmében ugyanis a fejlesztő foglalkoztató kizárólag jogi személy lehet, leszűkítve ezáltal a lehetséges farmszolgáltatást nyújtókat. Megváltozott munkaképességűek rehabilitációs foglalkoztatása

⁶¹² Tao. tv. 9. § (3) bekezdés c) pont

⁶¹³ Tao. tv. 20. § (1) bekezdés a) pont

⁶¹⁴ Szt. 4. § h) pont

esetén már nem merül fel ilyen korlát, ugyanis az akkreditált munkáltató természetes és jogi személy is lehet, azonban ez esetben is nehezítő körülményt jelent a földtulajdonosi és földhasználati jogosultság megszerzése. Bár a szociális szövetkezet – mint Olaszország esetében –, a civil szervezetek – mint Hollandiában, Ausztriában –, nonprofit gazdasági társaságok és közhasznú szervezetek – mint az Egyesült Királyságban jellemző – is alkalmasnak minősülnek megítélésem szerint szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetnek jellegüket, jellemzőiket tekintve, a földtulajdonosi és földhasználói jogosultak korlátozott köre miatt pillanatnyilag nem tölthetik be ezt a szerepet. Ezek fényében jelenleg a földművesnek minősülő természetes személy, illetve a mezőgazdasági termelőszervezet akkreditált munkáltató bizonyul alkalmasnak a szociális farmszolgáltatás nyújtására. Ugyanakkor megítélésem szerint, ha a többi szervezeti forma számára is biztosítottá válna a földtulajdon, illetve földhasználat megszerzésének lehetősége, azok is alkalmas szervezeti formává válnának. Ugyanis határozottan igaznak tartom és hangsúlyozom azt a nézetem, miszerint a szervezet jellemzője, tevékenységének jellege határozza meg a szociális farm modelljét, vagyis a tevékenység dominál, nem pedig a szervezeti forma, így nem kell lehatárolni kizárólag egy-két szervezeti formára a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezeti keretet. Alapvetően a szociális farm modellje a termelői csoportok (TCS)⁶¹⁵ és termelői értékesítő szervezetek⁶¹⁶ (TÉSZ) működésére hasonlítanak,⁶¹⁷ melyek nem önálló jogi formák, így azok analógiája útján az egyes alkalmas szervezetek az alapkritériumoknak való megfelelés révén, elismerési folyamat keretében kell, hogy megszerezzék a szociális farm címet.

⁶¹⁵ A termelői csoportok elismeréséről szóló 42/2015. (VII. 22.) FM rendelet értelmében elismert, azonos termék vagy termékcsoporthoz tartozó termelők együttműködése.

⁶¹⁶ A zöldség-gyümölcs termelői szervezetekről szóló 50/2017. (X. 10.) FM rendelet értelmében elismert, zöldség-gyümölcs termékek piaca közös szervezése érdekében létrejött társulás.

⁶¹⁷ A TCS-k és TÉSZ-ek működéséről és jelentőségéről lásd

4. Foglalkoztatás a szociális farmon

A szociális farmon a célcsoporti kör tagjai, azon belül is a fogyatékkal élő és megváltozott munkaképességű személyek különféle mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységet végeznek, melyek valamilyen jellegű, jellemzően atipikus foglalkoztatási, munkavégzési jogviszonyt⁶¹⁸ feltételeznek – legalább is az előző alpontban említett szervezeti keret esetében. A farm keretében megvalósuló foglalkoztatás a hagyományosnak mondható munkavégzési lehetőségek melletti új típusú, mezőgazdasági tevékenységeken alapuló társadalmi innovációs foglalkoztatási⁶¹⁹ megoldásnak⁶²⁰ tekinthető,⁶²¹ amely közvetett szerepet tölt be a biogazdálkodás és a környezetvédelem területén is. Az újdonság abban rejlik, hogy a mezőgazdasági tevékenységek végzése által való foglalkoztatás szociális jelleggel⁶²² történik, erőteljes szociális célon alapul, nevezetesen a hátrányos helyzetű személyek integrációján, helyzetük javításán, felkarolásukon. A hazánkban is létező és működő szociális farmok kapcsán tehát egy olyan innovatív jellegű foglalkoztatással találkozhatunk, ami a hátrányos helyzetű célcsoporti kör felkarolására fókuszál, és ahol a mezőgazdasági tevékenységek végzése gyakorlatilag eszközül szolgál ezeknek az embereknek az integrációjában. Mindez azért bír nagy jelentőséggel, mivel főként a fogyatékkal élők a társadalom legveszélyeztetettebb csoportjai közé tartoznak, akik nagyon kevés eséllyel rendelkeznek a tényleges munkaerőpiacon,⁶²³ valamint a megváltozott munkaképességűek is lényegesen

⁶¹⁸ A mezőgazdaság keretében előforduló atipikus foglalkoztatási jogviszonyokról részletesen lásd PRUGBERGER 2021, 5-19. o.

⁶¹⁹ CSÁK 2018c, 12. o.

⁶²⁰ A szociális farm modell keretében megvalósuló foglalkoztatás mellett ide sorolható még a közfoglalkoztatás, a szociális szövetkezet és start szociális szövetkezet általi foglalkoztatás.

⁶²¹ Az EGSZB Véleménye is megerősíti ezt, amikor úgy rendelkezik az 1.1 pontban, hogy „A szociális mezőgazdaság innovatív megközelítés, amely két koncepciót kapcsol össze: egyrészt a többfunkciós mezőgazdaságot, másrészt a helyi szintű szociális szolgáltatásokat, illetve az egészségügyi ellátást. A mezőgazdasági termelés keretében hozzájárul a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek jóllétéhez és társadalmi integrációjához.”

⁶²² Fontos megjegyezni, hogy nem szociális foglalkoztatásról beszélünk, ugyanis az 2017. április 1-je óta nem létezik Magyarországon. Célját tekintve beszélünk szociális jellegű foglalkoztatási formáról a szociális farmok esetében.

⁶²³ KOMÁROMI 2003, 42. o.

rosszabb esélyekkel bírnak, és a szociális farm keretében biztosított munkavégzés egyfajta védett foglalkoztatásként értelmezhető.

Elméleti szempontból vizsgálva, a szociális farm keretében megvalósuló foglalkoztatás kapcsán, annak jellegét tekintve bonyolult és összetett esettel állunk szemben. Egyrészt amiatt, hogy a szociális farm, mint valamilyen önálló jogi személy fogalma nem jelenik meg a hazai jogi szabályozásban jelenleg. Figyelemmel az előzőekben tárgyalt hazai lehetséges szervezeti jogi keretekre, többféle szervezeti forma tekinthető alkalmasnak szociális farm működtetésére, amelyek beleillenek a társadalmi vállalkozások körébe. Így a célcsoporti kör tagjainak munkavégzése (akik a gyengébb félnek tekinthetők a jogviszonyban speciális tulajdonságaik miatt) a szociális farmot nyújtó szervezet formájától függ. Az egyes szervezeti formáknál pedig eltérő munkavégzési, foglalkoztatási jogviszonyok érvényesülnek, amely jogviszonyok továbbá különböző jogágakban lelhetők fel⁶²⁴ – ide tartozik a munkajogi szabályozás alá eső munkaszerződés, a szövetségi jog hatálya alá tartozó tagi munkavégzés, a polgári jog szabályai alá eső vállalkozási és megbízási szerződés⁶²⁵.⁶²⁶ E körben továbbá az is említést érdemel, hogyan is alakul a foglalkoztatás a szociális farmszolgáltatást nyújtók két típusánál, azaz, amikor a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet maga szervezi meg mind az ellátást, mind a mezőgazdasági tevékenység végzésének feltételeit, illetve mikor a szociális farmszolgáltatást nyújtó külső segítséget vesz igénybe a mezőgazdasági tevékenységek általi foglalkoztatáshoz. Másrészt amiatt bonyolultabb általánosságban a szociális farmon való foglalkoztatás, mert az több szempontból is sokszínű: az előfordulható foglalkoztatási jogviszonyok változatos jellege mellett a célcsoporti kör heterogenitása is nehezítő

⁶²⁴ Lásd erről CSÁK-KENDERES 2016a, 141-152. o.

⁶²⁵ A Ptk. és az Mt. reformját megelőzően több probléma is adódott abból, hogy vállalkozási vagy megbízási szerződéssel palástolták a valójában munkaszerződés alapján megvalósuló munkaviszonyt, megtakarítva ezáltal a munkabér költséget, illetve a munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó előírásokat. Ennek kapcsán lásd PRUGBERGER-RÁCZ 2003.

⁶²⁶ Megjegyzést érdemel, hogy a polgári jogi szerződés alapján munkát végző személyek száma egyre gyarapszik nemcsak hazánkban, de Európában belül, sőt szerte a világon. Ezek a személyek azonban a munkavégzés polgári jogi jellege miatt kiesnek a munkajogi védelem alól. Ezt a réteget nevezik a gazdaságilag függő önfoglalkoztatói rétegnek, amelyen belül egyébiránt jelentős csoportot képeznek a mezőgazdasági munkavégzők is. A gazdaságilag függő önfoglalkoztatói réteg vizsgálatával foglalkozik Szekeres Bernadett PhD disszertáció keretében, lásd SZEKERES 2018.

körülmény, ugyanis más szabályok vonatkoznak pl. egy megváltozott munkaképességű személy és egy fogyatékos személy esetében.

A foglalkoztatás elméleti megközelítését követően a hatályos szabályozásra fókuszálva elválnak a célcsoporti körön belül a megváltozott munkaképességű és a fogyatékossgal élők foglalkoztatása, ami eltérő szellemi és fizikai állapotukból, képességükből ered. A megváltozott munkaképességű személyekhez kapcsolódó foglalkoztatáspolitikai rendelkezések nem vonatkoznak azokra a fogyatékossgal élő személyekre,⁶²⁷ akik megfelelő képzettség és képesség hiányában nem tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon,⁶²⁸ ezért alkalmazandó más típusú foglalkoztatás⁶²⁹ esetükben. Az Mt. nem tartalmaz részletes rendelkezéseket a jogalkalmazó és a munkáltató számára e személyi kör foglalkoztatása kapcsán. Néhány rendelkezés erejéig találkozunk csak vonatkozó szabályokról, de azok nem teljes körűek.⁶³⁰ Úgy vélem, hogy a magyar jogszabályi környezetet tekintve a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása jelenleg az ún. rehabilitációs foglalkoztatás által valósul meg, a fogyatékossgal élők esetében pedig az ún. fejlesztő foglalkoztatás bizonyul a szociális farmok keretében megvalósuló foglalkoztatás legideálisabb jogviszonyának, amely egyesíti magában a farmok által képviselt célkitűzést, azaz a fejlesztést és foglalkoztatás lehetőségének biztosítását. Komáromi Róbert csoportosítását⁶³¹ tekintve ez a két foglalkoztatási típus a második, ún. átmeneti, köztes állapotba sorolható, miszerint többről van szó, mint kliensről, de kevesebbről, mint

⁶²⁷ A fogyatékossgal élő és megváltozott munkaképességű személyek munkajogi jogalanyiságáról részletesen lásd JAKAB N. 2011.

⁶²⁸ PRUGBERGER-JAKAB 2016, 175-176. o.

⁶²⁹ Ugyanakkor nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy a fogyatékossgal élők integrációja rendkívül összetett feladat. Esetükben a foglalkoztatás egy folyamat végpontját képezi, azaz foglalkoztatásukat rehabilitációs szolgáltatások előznek meg. Erről részletesebben lásd PRUGBERGER-JAKAB 2016, 176-179. o.; JAKAB N. 2014, 250-257., 262-268.; 283-284. o.

⁶³⁰ A vonatkozó Mt. szabályokról lásd JAKAB N. 2014, 205-207. o.

⁶³¹ Komáromi Róbert három csoportba sorolja a munkaadók és munkavállalók közötti kapcsolatok a fogyatékos személyek foglalkoztatása esetén: 1. az első csoportban a fogyatékos személyek nem jelennek meg tényleges munkavállalóként, rájuk mint kliensekre, vagy mint képzés alatt álló személyekre tekintenek; 2. a második csoport az átmeneti, köztes állapotot takarja, mivel itt többről van szó, mint kliensről, de kevesebbről, mint tényleges munkavállalóról; 3. a harmadik csoportban pedig a munkavállaló tényleges munkavállalónak minősül, akivel munkaszerződést kötnek a nem fogyatékos munkavállalókhöz hasonlóan. Lásd KOMÁROMI 2003, 456. o.

tényleges munkavállalóról.⁶³² A továbbiakban e foglalkoztatási jogviszonyokat vizsgálom – figyelemmel arra, hogy a disszertáció elsődlegesen agrárjogi jogterületet vizsgál, a szükséges terjedelemben vizsgálja a foglalkoztatás kérdését, rávilágítva a problematikus rendelkezésekre, joghézagokra.

4.1. Rehabilitációs foglalkoztatás

A megváltozott munkaképességűek tranzit⁶³³ vagy tartós⁶³⁴ foglalkoztatása a rehabilitációs foglalkoztatás.⁶³⁵ Alapvető törekvése az, hogy elősegítése a megváltozott munkaképességű emberek munkaerő-piaci integrációját, és ennek érdekében átmenetileg vagy tartósan foglalkoztassa őket. Atipikus foglalkoztatási forma, amelyre az Mt. szabályozási köre nem terjed ki, hanem külön jogszabályok alkalmazandók.⁶³⁶ Atipikus a foglalkoztatási jogviszony létesítése, hiszen csak akkreditált munkáltató pályázhat,⁶³⁷ illetve a munkaviszony tartalma is eltér az Mt. szerinti rendelkezésektől. Az akkreditált munkáltatónak foglalkozási rehabilitációs szakmai programot, illetve tranzit foglalkoztatáskor akcióttervet kell készítenie a hatékony működés érdekében, a megváltozott munkaképességű személy foglalkoztatása pedig személyes rehabilitációs terv alapján történik. A munkáltató segítséget is igénybe vehet, rehabilitációs tanácsadót, mentort, segítő személyt. A mentor a rehabilitációs tanácsadóval együttműködve, a

⁶³² KOMÁROMI 2003, 45. o.

⁶³³ Tranzit foglalkoztatás „a rehabilitálható megváltozott munkaképességű munkavállaló védett körülmények között, termelő, szolgáltató tevékenység végzése keretében történő felkészítése a nyílt munkaerő-piacon történő foglalkoztatásra, amennyiben életkora alapján a kérelem benyújtásáig vagy a felülvizsgálat időpontjában az öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséig hátralevő időtartam az 5 évet meghaladja”.

⁶³⁴ A tartós foglalkoztatás a „megváltozott munkaképességű munkavállaló munkakészségének, egészségi állapotának, testi és szellemi képességeinek termelő, szolgáltató tevékenység biztosítása mellett, védett körülmények között, munkaviszony keretében történő megőrzése, fejlesztése”.

⁶³⁵ 327/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató munkáltatók akkreditációjáról, valamint a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásához nyújtható költségvetési támogatásokról 1. § 8. pont

⁶³⁶ A teljesség igénye nélkül: a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény; az Ftt.; 327/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató munkáltatók akkreditációjáról, valamint a megváltozott, munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásához nyújtható költségvetési támogatásokról.

⁶³⁷ A rehabilitációs akkreditációról részletesen rendelkezik a 327/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet 1/A §-8. § -a.

munkavállaló érdekeinek és szükségleteinek figyelembevételével elősegíti a foglalkozási rehabilitáció hatékony megvalósulását.⁶³⁸ Annak érdekében, hogy a jogalkotó ösztönözze a munkáltatókat a mentor alkalmazására, a mentor is beleszámít a kötelező foglalkoztatási szintbe.⁶³⁹

2021. január 1-jétől több pontban is változott a rehabilitációs és rokkantsági ellátás melletti keresőtevékenység. E személyek idő- és jövedelemkorlát⁶⁴⁰ nélkül dolgozhatnak. E foglalkoztatási típushoz kedvezmények is kapcsolódnak, így az akkreditált munkáltatót továbbra is megilleti a megváltozott munkaképességű személyek után igénybe vehető szociális hozzájárulási adó és szakképzési hozzájárulási kedvezmény,⁶⁴¹ a társasági adóalap csökkentésének lehetősége, és az állami támogatás.⁶⁴²

Problémaként merül fel azonban a rehabilitációs foglalkoztatás kapcsán, hogy az akkreditáció és ebből eredően az állami támogatások is meghatározott foglalkoztatotti létszámhoz⁶⁴³ vannak kötve, ami egy szociális farm esetében nem biztos, hogy realizálódik. Ennek érdekében szükségesnek találom a számadat csökkentését, de legalább is a szociális farmok tekintetében kedvezőbb feltételek előírását.

4.2. Fejlesztő foglalkoztatás

A fejlesztő foglalkoztatás 2017. április 1-je óta létezik hazánkban,⁶⁴⁴ melyet a szociális törvény szabályoz. Ebben az esetben is atipikus foglalkoztatási jogviszonyról beszélünk. Célja *„a gondozási, fejlesztési, szolgáltatási, illetve rehabilitációs tervben foglaltak szerint az egyén egészségi*

⁶³⁸ RADICS 2021.

⁶³⁹ NAV 2021.

⁶⁴⁰ Korábban a keresőtevékenységből származó jövedelem három egymást követő hónapon keresztül nem haladta meg a minimálbér 150 százalékát.

⁶⁴¹ A kedvezmény mértéke továbbra is a kifizető által megállapított adóalap, de legfeljebb a minimálbér kétszerese. Vagyis legfeljebb ezen mértékig nem kell a törvényben meghatározott megváltozott munkaképességű személy után a szociális hozzájárulási adót és szakképzési hozzájárulást fizetni.

⁶⁴² [sz. n.] 2019, 31. o.

⁶⁴³ A 327/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet 2. § (1) bekezdés b) pontja alapján a Központi Statisztikai Hivatal létszám számításra vonatkozó előírásai szerint számított havi átlagos statisztikai állományi létszáma a 30 főt eléri vagy aránya az összes munkavállalóhoz képest a 25%-ot meghaladja.

⁶⁴⁴ Az addigi szociális foglalkoztatás helyett került bevezetésre 2017-ben.

állapotának, korának, fizikai és mentális állapotának megfelelő fejlesztési és foglalkoztatási szolgáltatás biztosítása útján, az egyén felkészítése az önálló munkavégzésre vagy a nyílt munkaerőpiacon történő elhelyezkedésre”.⁶⁴⁵ A célmeghatározásból egyértelműen kirajzolódik a jogalkotó akarata, hogy a fogyatékos személyek számára lehetőséget kell biztosítani a foglalkoztatásra a megmaradt, illetve meglévő képességekre építve, valamint az integráció eszközével lehetővé kell tenni számukra a munkaerőpiachoz való hozzáférést.⁶⁴⁶ A törvény kifejezetten kimondja, hogy e foglalkoztatási formákról az államnak kell gondoskodni az állam fenntartói feladatainak ellátása keretében⁶⁴⁷ – ez külön rendelkezés hiányában igaz a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának biztosítása esetében is –, amely kötelezettsége az Alaptörvényben biztosított munkához való jogból ered. A fejlesztő foglalkoztatás elviekben biztosítja a nyílt munkaerő-piacon való elhelyezkedést, azonban a gyakorlatban ennek kicsi az esélye (maximum az Mt. szerinti munkaviszony típusnál lehetséges). Ettől eltekintve értékteremtő szerepe jelentős a fogyatékosokkal élők esetében. Egy olyan köztes jellegű szociális szolgáltatás⁶⁴⁸, amely esetében munkavégzés történik, de nagy hangsúlyt fektetnek a fejlesztő foglalkoztatást igénybevevők terápiás szükségleteire⁶⁴⁹ – úgy is fogalmazhatunk, hogy egyfajta átmenetet képez a terápia és a tényleges foglalkoztatási jogviszony között. Tehát komplex módon nyújt foglalkoztatási és fejlesztési szolgáltatást az érintettek számára.

Alanya, azaz az igénybevevő (fejlesztő foglalkoztatásban részesülő) az lehet, aki a 16. életévét betöltötte, de az öregségi nyugdíjkorhatárt nem érte el, aki más kereső tevékenységet nem végez, és aki meghatározott szociális ellátásban vagy szolgáltatásban részesül (pl. nappali ellátás, rehabilitációs intézményi ellátás, támogatott lakhatás).⁶⁵⁰ A szociális szolgáltatók (fejlesztő foglalkoztatást nyújtó szervezet) köre is korlátozott, amely meghatározott jogi

⁶⁴⁵ Szt. 99/B. § (1) bekezdés

⁶⁴⁶ Fejlesztő foglalkoztatás kiadvány 2021, 2. o.

⁶⁴⁷ Szt. 88. § (1) bekezdés e) pont

⁶⁴⁸ Szt. 99/D (2) bekezdés

⁶⁴⁹ EMMI 2021, 5. o.

⁶⁵⁰ Szt. 99/B. § (2) bekezdés

személy lehet: a szociális szolgáltatást, ellátást nyújtó intézmény, szolgáltató, vagy más, harmadik szervezet, amely szolgáltatói nyilvántartásba fejlesztő foglalkoztatást nyújtóként van bejegyezve. A szociális szolgáltató ezen két meghatározott típusa megfeleltethető a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet két típusának, mikor a szervezet maga (kétszereplős jogviszonyban) vagy külső szereplő által (háromszereplős jogviszony) biztosítja a mezőgazdasági munkavégzést.

A fejlesztő foglalkoztatás kétféle jogviszony keretében valósulhat meg: a) az Mt. szerinti munkaviszonyban, illetve b) a Szt. szerinti fejlesztési jogviszonyban.⁶⁵¹ Az Mt. szerinti munkaviszony keretében történő fejlesztő foglalkoztatás esetében, amely a fejlesztő foglalkoztatás „alapesetének”⁶⁵² tekinthető, főszabály szerint az Mt. rendelkezései az irányadók, attól eltérni csak az Szt. rendelkezése esetén lehet. Mt. szerinti munkaszerződés keretében jön létre a jogviszony, amiben meg kell határozni az igénybevevő munkakörét, az alaphétét, valamint a munkavégzés helyét. A foglalkoztatáshoz foglalkozás-egészségügyi orvosi vizsgálatra van szükség, ennek során kiállított szakvélemény keretében foglalkoztatható az illető személy.⁶⁵³ Cél az önálló munkavégzést segítő képességek, készségek fenntartása, fejlesztése, új munkafolyamatok megismerése, új szakma elsajátítása, illetve felkészítés a nyílt munkaerő-piacra történő kilépésre.⁶⁵⁴ Mivel az Mt. szerinti munkaviszonyban megvalósuló fejlesztő foglalkoztatás a munkaerőpiacra való felkészítést szolgálja, így az határozott időre szól, de az az Mt. rendelkezésétől eltérően meghaladhatja az 5 évet.⁶⁵⁵ A hosszabbítást megelőzően azonban felül kell vizsgálni az érintett egyéni foglalkoztatási tervét. A napi munkaidő maximum 8 óra és heti 40 óra lehet, de akár havi munkaidőkeret és

⁶⁵¹ Szt. 99/C. § (1) bekezdés

⁶⁵² Az Alaptörvény XII. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy mindenkinek joga van a munka és foglalkoztatás szabad megválasztásához. A (2) bekezdés értelmében Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes személy, megkülönböztetés nélkül, dolgozhasson. Ezek az alaptörvényi rendelkezések támasztják alá és biztosítják azt, hogy elsősorban munkaviszony keretében kell a hátrányos helyzetű személyeket foglalkoztatni a szociális farmon a fejlesztő foglalkoztatás keretében.

⁶⁵³ EMMI 2021, 10. o

⁶⁵⁴ Szt. 99/C. § (2) bekezdés

⁶⁵⁵ Szt. 99/C. § (9) bekezdés b) pont

egyenlőtlen napi munkaidő-beosztás alapján is foglalkoztatható az ellátott, ami az egészségi, mentális állapotához rugalmasan igazodó foglalkoztatást biztosít.⁶⁵⁶ Ellenben a rendkívüli és többműszakos munkavégzés, az ügyelet, a készenlét kizárt.⁶⁵⁷ A fejlesztő foglalkoztató az érintett munkavégzéséért köteles bért fizetni, aminek legalább a minimálbért el kell érnie.⁶⁵⁸ A munkáltatót ugyanakkor kedvezmény illeti meg

Abban az esetben, ha az ellátott kompetenciái nem érik el az önálló munkavégzés szintjét, akkor az Szt. szerinti fejlesztési jogviszonyban történő foglalkoztatásra van szükség. Célja az egyén testi és szellemi képességeinek és a munkavégzéssel összefüggő készségeinek a helyreállítása, megőrzése, fejlesztése és felkészítése az önálló munkavégzésre.⁶⁵⁹ A meghatározott célból is szembeötlő a különbség az Mt. szerinti fejlesztő foglalkoztatáshoz képest, hiszen ebben az esetben sokkal súlyosabb fogyatékossgal élők foglalkoztathatók, akik esetében az önálló munkavégzésre való felkészítés a cél, és nem pedig a nyílt munkaerőpiacra. Itt nincs önálló munkakör. Az ellátott részt vehet például fejlesztési tevékenységben, vagy betanulhat egyes munkafázisokat, de a foglalkoztatás keretében csak olyan feladatot végezhet, amelyet egészségi állapota és értelmi képességei alapján tartósan és folyamatosan képes ellátni.⁶⁶⁰ Illetve folyamatos felügyelet mellett végezheti e tevékenységeket. Csak meghatározott szakvélemények⁶⁶¹ megléte esetén létesíthet fejlesztési jogviszonyt az ellátott, továbbá fejlesztési szerződéssel⁶⁶² jön létre a fejlesztési jogviszony, amit az ellátott és törvényes képviselője írásban köt meg a fejlesztő foglalkoztatást nyújtó szolgáltató, vagy intézmény vezetőjével. A fogyatékossg mértékét tekintve a foglalkoztatás napi időtartama maximum 6 óra, hetente maximum 30 óra lehet, de az egyéni szükségletekre tekintettel egyenlőtlen napi munkaidő-beosztással is

⁶⁵⁶ Szt. 99/C. § (9) bekezdés e) pont

⁶⁵⁷ Szt. 99/C. § (8) bekezdés

⁶⁵⁸ EMMI 2021, 11. o

⁶⁵⁹ Szt. 99/C. § (3) bekezdés

⁶⁶⁰ Szt. 99/C. § (6) bekezdés; EMMI 2021, 14. o

⁶⁶¹ Szt. 99/C. § (4) bekezdés a) pont

⁶⁶² A fejlesztési szerződés tartalmáról lásd EMMI 2021, 13. o

foglalkoztatható az érintett.⁶⁶³ A fogyatékoság súlyosabb volta és az önálló munkavégzés ellenére a fejlesztésben részt vevő ellátott is jogosult díjazásra, ún. fejlesztési foglalkoztatási díjra. A Szt. szerint a fejlesztési foglalkoztatási óradíj összege nem lehet kevesebb a mindenkori kötelező legkisebb órabér 30%-ánál. A munkáltatót ebben az esetben is több kedvezmény illeti meg.⁶⁶⁴

Bár a fejlesztő foglalkoztatás az önálló munkavégzési képességhez igazodóan differenciált foglalkoztatást biztosít, az ellátottnak és a munkáltatónak is előnyökkel járva, ugyanakkor felmerül az a kérdés, hogyan valósulhat az igénybe vevők foglalkoztatása nem jogi személy külső szereplőnél, például egy őstermelőnél. Ugyanis ekkor a Szt. rendelkezése folytán nem beszélhetünk fejlesztő foglalkoztatásról. Ennek a problémának a kiküszöbölése érdekében szükségesnek bizonyul a munkáltatói kör kiterjesztése a természetes személy foglalkoztatókra is.

A földtulajdonlás és földhasználat, a szervezeti keret, illetve a foglalkoztatás vizsgálatát követően, e kérdéskörök esetében felmerült problémák, akadályozó tényezők feltárását követően úgy vélem, a leglogikusabb megoldás a szociális farmok működése tekintetében jelenleg az lenne, hogy a szociális farmot működtető szociális intézmény töltené be a foglalkoztató szerepét, aki egyben rehabilitációs és terápiás szolgáltatásokat is nyújt a célcsoporti kör fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyeknek, a mezőgazdasági tevékenység végzéséhez szükséges földterületet pedig külső, mezőgazdasági földterülettel rendelkező földműves személy biztosítaná, akivel a szociális farmot működtető szervezet megbízási szerződést köt a földterület használatáért (külső munkavégzés) a közérdekű nyugdíjas szövetkezet és kisgyermekkel otthon lévők szövetkezet külső szolgáltatás végzésére vonatkozó rendelkezéseinek analógiája alapján. Mindemellett továbbra is fenntartom azt a nézetem, miszerint nem kell

⁶⁶³ Szt. 99/C. § (5) bekezdés b) pont

⁶⁶⁴ Lásd EMMI 2021, 14-15. o

lehatárolni kizárólag egy-két szervezeti formára a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezeti keretet, hanem a feltételek teljesülése esetén a szociális farm címet elnyerő bármely szervezeti forma alkalmasnak tekinendő.

5. Az együtt gazdálkodás feltételei

A mezőgazdasági tevékenység végzésének további problematikus pontját jelenti a szociális farmszolgáltatások/tevékenységek piacra jutásának, a piacképesség elismerésének jogi akadályai. Alapvető gondot okoz, hogy egy kis közösség, akik együtt élnek (a szociális farmszolgáltatásnál említettek szerint nemcsak nappali ellátást, de a farmon élés lehetőségét is biztosítja a szociális farm) és/vagy együtt végeznek kisléptékben mezőgazdasági tevékenységet, hogyan alkothatnak mezőgazdasági termelői közösséget, hogyan gazdálkodhatnak együtt, milyen jogosultsággal használhatják fel önellátási célra, illetve értékesíthetik a megtermelt, előállított élelmiszereket, termékeket. Azaz a szociális farmszolgáltatást igénybe vevők belső viszonyának és a piacra jutás feltételeinek rendezésére mely szabályok alapján kerül sor. Ezt a problémát szoros összefonódásban szükséges vizsgálni a földtulajdonlás és földhasználat, a szervezeti keret kérdésével, illetve a foglalkoztatási jogviszonnyal.

Megítélésem szerint kétféle megoldás lenne alkalmazható. Az egyik megoldás a szervezeti keret körében vizsgált civil szervezet, mint szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet, ahol a civil szervezeti tagság teremti meg a szolgáltatást igénybe vevők közötti viszonyt a Ptk.⁶⁶⁵ és a Civil tv. vonatkozó rendelkezései nyomán. Ez esetben azonban problémaként merül fel egyrészt, hogy civil szervezet számára nem biztosított a földtulajdon megszerzésének, de a földhasználati jog elnyerésének lehetősége sem. Másrészt a tagok általi mezőgazdasági tevékenység végzésének és a megtermelt, előállított termékek piacra juttatásának feltétele, hogy azt őstermelők végezhetik, amihez a

⁶⁶⁵ Ptk. 3:63-3:37; 8-404. §87. §

tagoknak östermelővé kellene válniuk. Ellenben a célcsoporti kör egészségi állapota és értelmi képessége miatt jellemzően ez nem kivitelezhető. E nehézség áthidalását szolgálja a tagok rehabilitációs (megváltozott munkaképességűek) és fejlesztő foglalkoztatás (fogyatékossgal élők) foglalkoztatási típus általi foglalkoztatása, és e munkavégzési jogviszonyok keretében való mezőgazdasági tevékenységek végzése az előző fejezetben tárgyaltak szerint. Azonban ez esetben is megoldásra vár, hogy a munkáltató rendelkezzen a föld tulajdonjogával, de legalább használati jogával. Összességében ez a megoldás sok kérdéses és megoldatlan problémát generál, így egyszerűbb és könnyebben kivitelezhetőnek tűnik a másik megoldás.

A belső viszony rendezésének másik megoldását polgári jogi társasági szerződéssel való rendezésben látom, a Ptk. 6:498-513. §§ alapján, létrehozva ezáltal az ún. *közösségi gazdálkodást végző polgári jogi társaságot*.⁶⁶⁶ E javaslat elemei markánsan visszaköszönnek a 2021. január 1-jétől hatályos, a családi gazdaságokról szóló törvényben szabályozott „östermelők családi gazdasága” megnevezésű termelési közösségben. Ebből kiindulva úgy gondolom, a szociális farm esetében is megfelelőnek bizonyul ez a megoldás, így az östermelők családi gazdasága⁶⁶⁷ analógiájára építve tartom megfelelőnek a belső jogviszonyt rendezni. Ebben az esetben azonban a közösen gazdálkodó szociális farmszolgáltatást igénybe vevő hátrányos helyzetű nem hozzátartozói láncolatban, hanem együtt gazdálkodó személyek kapcsolatban állnak egymással. Az általuk megkötött írásbeli szerződés szolgálja a belső viszony alapjául. E jogi forma megfelelőségét igazolja, hogy Hollandiában is bevett forma a polgári jogi társaság a szociális farmok esetében – lásd a holland modellt tárgyaló fejezetben.

Az együtt gazdálkodás belső szervezeti egységének meghatározása a piacra jutás feltételét alapozza meg, valamint lehetővé teszi a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek kistermelői rendeletbe ágyazását. Az előállított, értékesítésre szánt termékkategóriák és mennyiségek

⁶⁶⁶ A közösségi gazdálkodást végző polgári jogi társaság gondolatát 2019-ben fogalmaztuk meg, lásd CSÁK et al. 2019, 11-13. o.

⁶⁶⁷ A családi gazdaság jellemzőiről ír részletesen KURUCZ 2018, 160-194. o.

vonatkozásában ugyanis a szociális farm, mint közösségi gazdálkodást folytató közösség teljes mértékben megfelel a kistermelői rendelet 1. melléklet „Kis mennyiség meghatározása alaptermékek és ebből előállított termékek vonatkozásában” szerinti heti/évi maximális mennyiségnek, illetve értékekkel, mind a termékek, mind a szolgáltatások kapcsán. A rendeletbe a kistermelő magánszemély mellett a szociális farm esetében azonban be kell emelni és alkalmazni kell a „kistermelői vagy kisüzemi egység” kifejezést, hiszen a mezőgazdasági tevékenységeket végző hátrányos helyzetűek a közösségi gazdálkodást végző polgári jogi társasági szerződés keretében közösen gazdálkodnak kistermelői közösségként, egységként, nem pedig egyenként.⁶⁶⁸ Tehát a Ptk. 6:498-513. §§ alapján létrehozott közösségi gazdálkodást végző polgári jogi társaság a kistermelői rendeletben kerülne definiálásra.

6. Állami elismerés

A jogi szabályozás és a szociális farm modell működésének további garanciális feltétele tekintetében kiemelt szerepe van az állami elismerésnek – mint ahogy az a külföldi példák esetében elemzett országoknál is megvalósul –, azaz mely feltételek fennállása esetén beszélhetünk szociális farmról. Mint ahogy azt korábban leszögeztem, a szociális farm nem egy önálló szervezeti forma, hanem egy elismerési folyamat által legalizált működési forma. Ezt az elismerési feltételeknek megfelelő szervezetek kaphatnák meg. Az állami elismerés tekintetében – ismételten a TCS-kre, TÉSZ-ekre hivatkozva – a tevékenységhez, nevezetesen a szociális farmszolgáltatáshoz rendelünk szabályokat, melyekbe épített fékek és korlátok biztosítják, hogy ne visszaélésszerűen gyakorolják a szociális farmszolgáltatást. A feltételek a szociális farm fogalmából, céljából és rendeltetéséből vezethetők le. Így az adott szervezet mezőgazdasági termelő, feldolgozó (ez feleltethető meg a foglalkoztatásnak), szolgáltató tevékenységet, valamint szemléletformáló

⁶⁶⁸ A Szociális Farm Munkacsoport a Fogyatékosügyei Tárcaközi Bizottság részére megküldött javaslatában foglaltak alapján.

kiegészítő tevékenységet végez; működése hátrányos helyzetű személyeket céloz, illetve a társadalom szélesebb körét, beleértve nevelési és oktatási intézményben nevelt, oktatott gyermekeket, vállalatokat, cégeket, egyéb társadalmi csoportokat, stb. a szemléletformálás érdekében. A szervezettel szembeni további előírásnak tekintem, hogy az feleljen meg a szociális törvény hatálya alá tartozó szociális intézménynek, azaz nappali,⁶⁶⁹ bentlakásos ellátást vagy támogatott lakhatást⁶⁷⁰ nyújtó szervezet legyen, ezzel hatósági garanciát is biztosítva a működéshez. Ebből következően az ilyen szervezet szociális támogatásra is jogosulttá válik a szociális törvény alapján. A szervezet célja e személyi kör felkarolása, integrálása, jóllétének biztosítása, foglalkoztatása, illetőleg a mezőgazdasági tevékenységek végzésébe történő bevonása, a hátrányos helyzetű személyekkel szembeni inklúzió kialakítása. A célcsoporti kör tekintetében – mint a közérdekű nyugdíjas szövetkezet és a kisgyermekkel otthon lévők szövetkezete esetén – meghatározó, hány fogyatékos személyt és megváltozott munkaképességű személyt foglalkoztat (minimum 5 fő), illetve mennyi bevétele származik a szemléletformálás érdekében érkező gyermekek, vállalatok, társadalmi csoportok, stb. fogadásából (az összbevétel 10%-a). A mezőgazdasági földterület e tevékenységek, szolgáltatások érdekében használt, melynek nagysága függ a célcsoporti kör számától. Minél több személy számára nyújt szolgáltatást, annál nagyobb területre van szükség (maximum 10 ha).

Az állami elismerés garanciális szabályai között kell meghatározni, melyik szerv jogosult az elismerési eljárás lefolytatására. Nézeteim szerint ezt a szerepet a Belügyminisztérium (ezen belül jelenleg a gondoskodáspolitikáért felelős államtitkár) és az Agrárminisztérium (ezen belül a mezőgazdaságért és vidékfejlesztésért felelős államtitkár) illetékes tagjából álló szerv látná el. E szerv az állami elismerést azoknak a szervezeteknek adná meg, akik teljesítik a meghatározott feltételeket. Az elismert, arra alkalmas szervezeteket nyilvántartásba vennék, javaslatom szerint a földművesekről, a mezőgazdasági

⁶⁶⁹ Szt. 65/F. §

⁶⁷⁰ Szt. 75. §

termelőszervezetekről, valamint a mezőgazdasági üzemközpontokról vezetett nyilvántartás részletes szabályairól szóló 8/2014. (II. 24.) Korm. rendelet keretében,⁶⁷¹ „szociális farm kistermelői egység” néven. A nyilvántartásba vett szociális farmok ezt követően nyernék el a Szociális Farm Tanúsító Védjegy alkalmazásának lehetőségét – erről lásd a következő fejezetet –, illetve a Magyar Szociális Farm Szövetség tagjává válnának, annak támogatását élvezve. Mindezáltal továbbá lehetővé válna számukra, hogy különféle, a szociális farmoknak járó kedvezményekben részesüljenek (pl. pénzügyi, földhasználati kedvezmény).

7. Szociális Farm Tanúsító Védjegye

A szociális farmszolgáltatás és az azt igénybe vevők által készített termékek azonosítását megfelelően szolgálja a szociális farmok számára megalkotott védjegy és tanúsítási eljárás, hasonlóan az osztrák modellhez. Hazánkban is megalkották a szociális farmok tanúsító védjegyét, amely nagy jelentőséggel bír a működés és szociális farmok azonosításában. A védjegy „[...]alapvető célja, hogy garanciát nyújtson a szociális farmszolgáltatás, így a hátrányos helyzetűek bevonásán keresztül [...] a rehabilitációs farmszolgáltatás, és/vagy a gondoskodó farmszolgáltatás, valamint a nevelési-oktatási intézmények tanulóinak bevonásával a társadalmi farmszolgáltatás minőségének, szakmai elvárásoknak megfelelő színvonalára”.⁶⁷² A védjegy további jelentőségét adja, hogy a védjegy szabályzatban lefektetett minőségi, szakmai követelményeknek megfelelő szociális farmszolgáltatást nyújtó szolgáltatók pozitív megkülönböztetését szolgálja; a fogyasztó számára tájékoztató szereppel bír, elősegítve a tudatos és szolidáris fogyasztói magatartást és a rövid ellátási lánc támogatását; valamint a szolgáltatók

⁶⁷¹ Ezt a nézetet vallja a Szociális Farm Munkacsoport is a Fogyatékoságügyi Tárcaközi Bizottság részére megküldött javaslatában.

⁶⁷² Tanúsítási és védjegyhasználati szabályzat 2.2. pont. <https://szocialisfarm.hu/files/Hirek/vedjegy/Szabalyzat-Szocialis-Farm-Vedjegy.pdf> (letöltve: 2021.10.10.)

minőségfejlesztését és magas színvonalú szolgáltatásnyújtás fenntartását szolgálja. A minősítést a Magyar Szociális Farm Szövetség végzi, az általa lefektetett szempontrendszer szerint.⁶⁷³ A védjegyszabályzat szerint a védjegyhasználati szerződés két évre szól, ez idő alatt a Magyar Szociális Farm Szövetség jogosult ellenőrizni a védjegy használatának jogszerűségét.⁶⁷⁴ Amennyiben a védjegy használata megfelelő, a szabályzatban foglaltaknak megfelelően történik, és a védjegyhasználó tovább kívánja folytatni tevékenységét a védjegy használata mellett, úgy meghosszabbíthatja a védjegyhasználati szerződést a meghatározott rendelkezések alapján.⁶⁷⁵ A hatékony és fejlődést segítő működést biztosítja, hogy a szerződés két éves hatálya alatt a védjegyhasználónak részt kell vennie a Magyar Szociális Farm Szövetség által szervezett szakmai továbbképzésen.⁶⁷⁶

A jelenlegi védjegyhasználatot annyiban szükséges kiegészíteni, hogy azt az államilag elismert, nyilvántartásba vett szervezetek kaphatnák meg, továbbra is a Magyar Szociális Farm Szövetség odaítélése által.

A korábban említettek szerint jelenleg 10 Szociális Farm Tanúsító Védjeggyel rendelkező farm működik, melyek felülvizsgálatára a közeljövőben kerül sor, ugyanis néhány értelmetlenné vált annak használatára a megszerzést követően. Ugyanakkor több kezdeményezés is közel áll a szociális farmmá váláshoz, és egyben a védjegymegszerzéséhez.

8. Összefoglalás

A jogi szabályozás kapcsán felmerült problémák, nehézségek úgy gondolom, jól érzékeltetik, hogy a hatályos szabályozáson belül milyen nehézségekkel kell megküzdeniük a szociális farmoknak jelenleg hazánkban. Rendkívül összetett a problémakör, hiszen minden mindennel összefügg: a mezőgazdasági tevékenység végzésének feltételei, az alkalmas szervezeti

⁶⁷³ Tanúsítási és védjegyhasználati szabályzat 2.2. pont.

⁶⁷⁴ Tanúsítási és védjegyhasználati szabályzat 7-8. pont.

⁶⁷⁵ Tanúsítási és védjegyhasználati szabályzat 11.2. pont.

⁶⁷⁶ Tanúsítási és védjegyhasználati szabályzat 7. pont.

keret, a foglalkoztatás, illetve az igénybe vevők belső jogviszonyának alakulása is. Igyekeztem valamennyi működést nehezítő akadályozó tényezőre rávilágítani, és megfelelő megoldást adni azokra. Jelenleg a legcélszerűbb a szociális farmok működése tekintetében az lenne, hogy a szociális farmot működtető szociális intézmény és mezőgazdasági földterülettel rendelkező földműves személy között megbízási szerződés jönné létre, amely alapján a foglalkoztató és rehabilitáló szerepet betöltő szociális intézmény a földműves földterületére vinné a célcsoporti kört mezőgazdasági tevékenység végzésére. A szociális farm keretében a hátrányos helyzetűek együtt gazdálkodását polgári jogi sszerződéssel kellene rendezni, létrehozva így az ún. közösségi gazdálkodást végző polgári jogi társaságot. Mindezek mellett szükségesnek ítélem meg egy külön szociális farm törvény megalkotását, amely meghatározná a szociális farm és farmszolgáltatás fogalmát, a szociális farm földszerzésének és földhasználatának lehetőségét, illetve az állami elismerés szabályait.

A kutatási eredmények összefoglalása

A PhD disszertáció az alábbi *hipotézisek* megválaszolására vállalkozott:

1. A szociális farm és farmszolgáltatás olyan speciális tevékenységi forma, amely megfelelő alternatívát állít a hátrányos helyzetű személyek integrációja, terápiája és foglalkoztatása elé, és alkalmas e személyi kör felkarolására társadalmi és gazdasági szempontból. Valamint a nevelési-oktatási intézményekben nevelt és oktatott gyerekek számára fontos ismeretterjesztő, szemléletformáló szereppel bír a szociális farm.
2. A szociális farmok hatékony működéshez szükség van a hiányos és működést akadályozó, korlátozó magyar jogi szabályozáson belüli speciális, a szociális farmszolgáltatásra vonatkozó szabályozás megalkotására.
3. Bármely szervezeti forma alkalmas arra, hogy szociális farmnak minősüljön.

A kutatás eredményeként a megfogalmazott három hipotézisre a következő *de lege ferenda javaslatok* születtek:

1. A szociális farm és farmszolgáltatás megfelelően karolja fel és integrálja a hátrányos helyzetű személyek széles körét, illetve a társadalom szélesebb köre számára is számos előnyt hordoz.
2. A farmok hatékony működéséhez speciális jogszabályi rendelkezések és jogszabály megalkotása szükséges.
3. A szociális farmszolgáltatás nyújtásához szükséges feltételeknek, jellemzőknek megfelelő működés határozza meg, mely modell minősül szociális farmnak, így az ezeknek megfelelő bármely szervezeti forma alkalmasnak bizonyul.

A továbbiakban részletesen kifejtem, hogyan jutottam el az egyes eredményekhez.

A kutatás alapvető kiindulási pontja az volt, hogy a szociális farm modellje azokat a hiányosságokat kívánja kezelni, azt az űrt hivatott kitölteni, amely a hátrányos helyzetű személyeket, azon belül is elsősorban a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek integrációs, terápiás és foglalkoztatási lehetőségeit érinti. Így megkülönböztetésüket, társadalmi kirekesztésüket, a munkaerőpiacról való kiszorításukat, a munkavállalás lehetőségének jelentős korlátozottságát orvosolja a farm azáltal, hogy integrálja őket, támogató farmszolgáltatást biztosít számukra mezőgazdasági tevékenységek végzése által, ideértve foglalkoztatásukat is, melyet – az Alaptörvényben biztosított alapjogok alapján – számukra is biztosítani kell. A farmszolgáltatásnak köszönhetően ezek az emberek is a társadalom hasznos tagjának érezhetik magukat, nem beszélve azokról a jelentős pozitív fejlődési tendenciákról – komplex szolgáltatás: személyre szabott szociális, egészségügyi és oktatási-gondozási szolgáltatás – az egyes emberek tekintetében, amelyek a farm nyújtotta segítségnek köszönhetőek. Mindez kiegyensúlyozott, személyes biztonságot nyújt számukra.⁶⁷⁷ Továbbá a társadalom szélesebb köre számára is hasznos ismereteket terjeszt, lehetővé teszi számukra az egyes mezőgazdasági tevékenységek megismerését, valamint a farmon élő és dolgozó hátrányos helyzetű személyekkel való együttműködés, együttműködés milyenségét is megtapasztalhatják. Megjegyzendő továbbá, hogy a gazdálkodók számára is előnyt hordoz a szociális farmszolgáltatás, mivel nyitottabbá válnak a külvilág felé, hasznos munkaerőt kapnak, új bevételi forrást biztosít számukra, illetve akár új pályázati lehetőségeket is. A disszertációban ismertetettek alátámasztják első hipotézisem, miszerint a szociális farm megfelelő alternatívát állít a hátrányos helyzetű személyek integrációja, terápiája és foglalkoztatása elé, és alkalmas e személyi kör felkarolására társadalmi és gazdasági szempontból. Illetve fontos ismeretterjesztő, szemléletformáló szereppel bír a társadalom szélesebb köre

⁶⁷⁷ OROSZ 2018a, 222–223.

számára, főként a nevelési-oktatási intézményekben nevelt és oktatott gyerekek számára.

Annak érdekében, hogy az emberek Európa-szerte el tudjanak igazodni a green care modellek között, és ugyanazt értsék social farm alatt, szükség van egységes fogalom-lehatárolásra és –meghatározásra, definícióra. A green care modelleken belül különbséget kell tenni a csupán terápiás célt szolgáló kezdeményezések, valamint az összetett szolgáltatásnyújtást – terápiás, integrációs szolgáltatást és foglalkoztatási lehetőséget – biztosító social farm modell között. Az elvégzett rendszertani elemzés a disszertáció egyik fő megállapításának számít. Az egységes fogalom-meghatározás ugyanakkor nemcsak az azonosítást, értelmezést segítené elő, hanem az állami elismerést, és az EU-n belüli, valamint a nemzetközi értelmezést is. Továbbá megkönnyítené az egyes támogatások igénybe vételét, pályázati források elosztását és a közbeszerzést, és segítené a társadalmi vállalkozások piacra jutását is.

A második hipotézis összetett kérdéskört foglal magába, melyet a disszertáció utolsó, V. része taglal. A vizsgálat, elemzés kiterjedt a szociális farmszolgáltatás, mint mezőgazdaság keretében végzett tevékenység jogszabályi elhelyezésére; a földtulajdon és földhasználat kérdésének vizsgálatára a szociális farmok vonatkozásában; illetve a szociális farmszolgáltatást igénybe vevők foglalkoztatásának kérdésére. E kérdések vizsgálata bár önálló fejezetekben történt, azokat rendszerben, összefüggésében kell átlátni a megfelelő válaszadás, megoldás érdekében.

A szociális farm, farmszolgáltatás jogilag ismert fogalommá válása érdekében szükséges a szakértők által korábban meghatározott fogalom jogszabályi keretek közzé helyezése. Ezt vagy a földforgalmi törvény keretei között, a mező- és erdőgazdasági, de leginkább a kiegészítő tevékenységek között célszerű elhelyezni, vagy sui generis szociális farmokat szabályozó jogszabályban kellene meghatározni. Ezek közül a külön jogszabályban meghatározást preferálom.

A disszertáció hangsúlyos megállapítása, hogy ki kell terjeszteni a földtulajdon megszerzésének lehetőségét és a földhasználati jogosultságot a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek számára is, hogy akadály nélkül használhassanak mezőgazdasági földterület a különféle mezőgazdasági tevékenységek végzéséhez. Tekintve a vizsgált külföldi országok példáját és az EUB gyakorlatát, enyhébb szabályozásra van szükség korlátok mellett – melyekre javaslatot tettem –, hogy a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek földtulajdonszerzése, földhasználata biztosított legyen, mindezt a szociális farmokat szabályozó jogszabály keretében.

A hátrányos helyzetű fogyatékkal élő és megváltozott munkaképességű személyeknek is joguk van munkát végezni – az Alaptörvényben biztosított alapjogok értelmében –, amely lehetőséget a szociális farm garantálja különféle mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységek végzése által, rehabilitációs és fejlesztő foglalkoztatás keretében. Figyelemmel kell ezek esetében is lenni néhány jogszabályi rendelkezés módosítására, így a kedvezőbb foglalkoztatotti létszámra, és a munkáltatói körre. Azt a megoldást tartom legcélszerűbbnek, hogy a szociális farmot működtető szociális intézmény töltsen be a foglalkoztató szerepét, aki egyben rehabilitációs és terápiás szolgáltatásokat is nyújt a célcsoporti kör számára.

A szociális farmra vonatkozó szabályozás tekintetében összességében arra a következtetésre jutottam, hogy speciális szabályozásra van szükség a hatékony működés érdekében, amely a meglévő jogszabályok módosítása, de főként külön jogszabály megalkotásával érhető el. A megfelelő jogi szabályozás pedig elsődleges lépésnek is tekinthető az állami elismerés feltételeinek meghatározása érdekében, hogy legitim módon működhessenek a farmok hazánkban.

Végezetül a disszertáció fontos ténymegállapítása, a harmadik hipotézis kapcsán, a megfelelő szervezeti jogi keret lehatárolása. Elengedhetetlen azonban annak megértése és nyomatékosítása, hogy nem a szervezeti formákra való lehatárolás, hanem a megfelelő elismerési rendszernek, vagyis a szociális farmszolgáltatás nyújtásához szükséges feltételeknek, jellemzőknek megfelelő

működés határozza meg, mely modellt minősül szociális farmnak. Hazánkban őstermelő és egyéni vállalkozó földműves mellett, amennyiben lehetővé válna a földtulajdon és a földhasználat lehetősége, szociális szövetkezet, civil szervezet, nonprofit gazdasági társaságok és közhasznú szervezetek is alkalmasnak bizonyulhatnak szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetnek. Tehát nem kell egyetlen szervezeti formát megnevezni, amely alkalmas szociális farmszolgáltatás nyújtására, hanem a megfelelő szabályozás kialakítása és nélkülözhetetlen feltételek teljesülése esetén többféle szervezeti forma is alkalmasnak bizonyul.

Lényeges szempont a szociális farmszolgáltatást igénybe vevők belső viszonyának rendezését szolgáló javaslat. Eszerint elképzelhető, hogy a civil szervezeten belüli tagság teremtené meg a szolgáltatást igénybe vevők közötti viszonyt, biztosítva a civil szervezetnek a földtulajdon/földhasználat lehetőségét, azonban itt nehézségek felmerülnek. Így ez esetben a legmegfelelőbb megoldás a polgári jogi társasági szerződéssel létrehozott ún. közösségi gazdálkodást végző polgári jogi társaságon belüli, szerződésen alapuló tevékenység végzése lenne, amely lehetővé tenné az együtt gazdálkodást. Az együtt gazdálkodás kérdésének rendezése pedig megalapozná a piacra jutás feltételét, valamint lehetővé tenné a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek kistermelői rendeletbe ágyazását kistermelői egység révén.

A koncepció kidolgozása és meghatározása során célt az volt, hogy mind a jogalkotó, mind a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek számára alkalmazható megoldást kínáljak. Mintaként szolgál a vizsgált négy európai ország, de talán leginkább Olaszország példája, ahol az általam is preferált megoldásként külön szabályozás van hatályban.

Summary of research results

The hypotheses of the PhD dissertation were the following:

1. The social farm and farm service provides a suitable alternative for the integration, therapy and employment of disadvantaged people and is suitable for this group's social and economic support. It also has an important educational and awareness-raising role, especially for children.
2. For the effective operation of social farms, it is necessary to adopt special regulations for social farm services within the incomplete and restrictive Hungarian legislation.
3. Any organisational form is suitable for being a social farm.

The results of the research are the following:

1. Social farms and farm services help and integrate a wide range of disadvantaged people and bring significant benefits to the wider society.
2. Specific legal provisions and legislation are required for the effective operation of the farms.
3. Operation in accordance with the conditions and characteristics necessary for the provision of social farm services determines which model qualifies as a social farm. Therefore, any organisation form that meets these criteria is considered to be suitable.

In the followings I detail the results and *de lege ferenda* proposals of the research.

The starting point of the research was that the model of the social farm is intended to address and fill those gaps which primarily handle the integration, therapeutic and employment opportunities of disadvantaged people, especially people with disabilities and people with reduced work ability. The social farm

aims to remedy their discrimination, social exclusion, exclusion from the labour market and the significant limitation of access to work by integrating them, by providing them supportive farm services through agricultural activities, including employment, which should be guaranteed for them – based on fundamental rights. Thanks to social farm service, these people can also feel themselves as valuable members of the society, highlighting the significant positive development trends – complex services: personalised social, health and education and care services – for these people as provided by the farm. All these give them a balanced, personal security.⁶⁷⁸ It also disseminates useful knowledge to the wider society, allowing them to learn specific agricultural activities and learn how to cooperate and collaborate with disadvantaged people living and working on the farm. It should also be noted that farmers also benefit from social farm service, as they become more open to the outside world, they get useful labour force, it provides them new source of income and even new tender opportunities. The dissertation aims to confirm the first hypothesis that the social farm service provides a suitable alternative for the integration, therapy and employment of disadvantaged people and is suitable for this group's social and economic support. It also has an important educational and awareness-raising role for the wider society, especially for children.

In order to be able to distinguish between green care models and the same under social farms, a common 'European' definition shall be determined for Europeans. Furthermore, within green care models a distinction should be made between initiatives that serve only therapeutic purposes and those social farm models that provide complex services – such as therapeutic, integration services and employment opportunities. The classification of green care models carried out is one of the main results of the dissertation. A unified definition would facilitate the identification and interpretation of the concepts and state recognition and interpretation within the EU and internationally. It

⁶⁷⁸ OROSZ 2018a, 222–223. o.

would also facilitate access to grants, allocate tenders and public procurement, and support social enterprises to enter the market.

The second hypothesis is a complex issue, discussed in the last part of the dissertation, in the fifth part. The study and analysis covered the possible regulation of social farm service as an agricultural activity, the issue of land ownership and land use in social farms, and the employment of social farm service users. Although these issues have been examined in separate chapters, they need to be considered systematically and interrelated to provide an appropriate response and solution for the current problems.

In order for social farms and farm services to become a legally known and accepted concept, it is necessary to regulate the concept previously defined by experts in the legal framework. It should either be regulated within the framework of the Land Transaction Act, under agriculture, forestry activities but mostly under secondary activities, or it should be defined in a sui generis law regulating social farms. I prefer the second of these solutions.

An important result of the dissertation is to extend the possibility of land ownership and the use of land for organisations providing social farm services so that they could use agricultural land for various agricultural activities without any obstacles. Taking into account the example of the examined foreign countries and the practice of the Court of Justice of the European Union (CJEU), there is a need for lighter regulation under certain restrictions – for which I made a proposal – in order the acquisition and use of land by legal persons providing social farm services should be guaranteed within the law regulating social farms.

Disabled people and people with reduced work ability also have the right to work - in accordance with the fundamental rights guaranteed by the Fundamental Law. The social farm also guarantees that through various agricultural and complementary activities, rehabilitation and development employment. Attention should also be paid to changes in some of the legal provisions, such as the more favourable number of employees and the scope of employers. I think the best solution would be for the social farm to be run by a

social institution, which would also provide rehabilitation and therapeutic services to the target group.

In connection to the regulation of social farm service I concluded that specific regulation is needed for the effective operation, which can be achieved by amending existing legislation or adopting a separate law. Appropriate legislation can also be considered a primary step in defining the conditions for state recognition, so that farms can operate legitimately in our country.

Finally, concerning the third hypothesis, an important result of the thesis is that the appropriate organisational legal framework of social farms shall be delaminated. However, it is important to understand and emphasize that not the delimitation of social farm organisational forms, but the operation in accordance with the appropriate qualification system, i.e. the conditions and characteristics necessary for the provision of social farm service determines which model qualifies as a social farm. In addition to farmers and individual entrepreneurs, social cooperatives, NGOs, non-profit companies and public benefit organisations may also be suitable for providing social farm services in our country, if land acquisition and use becomes available for these organisations. Therefore, no single organisational form is suitable for providing social farm services, but if the proper regulation is accepted and the necessary conditions are fulfilled, a multiple organisational structure would become suitable.

An essential aspect is the proposal to regulate the internal relation of social farm service users. For example, membership within the NGO would create a relationship between the service users, allowing the NGO to own/use the land, however, there some problems arise in connection to this solutions. The best solution would be to carry out the contract-based activity within the so-called civil law partnership for community farming, establishes by civil law partnership contract based on a contract, and would enable co-farming with the necessary detailed rules. In addition, solving the issues of co-farming would create the conditions for market access and would allow the integration

of organisations providing social farm services into the small farmers' regulation with the name of small farmers' unit.

In developing and defining the concept, I aimed to offer a solution that can be applied by both the legislator and the social farm service providers. I examined four European countries providing appropriate examples for the Hungarian regulation. I prefer the Italian legislative solution among the four, which has specific law for social farms.

Melléklet

Az általam tett de lege ferenda javaslatokat összegezve az alábbi szociális farmokat szabályozó törvénytervezetet fogalmazom meg.

Tervezet

.... törvény a szociális farmokról

Az Országgyűlés abból a célból, hogy

- a hazánkban már létező szociális farmok működése biztosított legyen,
- a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása bővüljön, és jólléte biztosított legyen,
- a szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezet saját használatban lévő mezőgazdasági hasznosítású földterületen végezhetnek mezőgazdasági tevékenységeket a szociális farmszolgáltatást igénybe vevők,
- a szociális farmszolgáltatást igénybe vevők által megtermelt és előállított termékek értékesítése akadálytalanul lehetővé váljon,
- élet- és versenyképes működésre alkalmas modellek jöjjenek létre, a következő törvényt alkotja:

1. Értelmező rendelkezések

1. § E törvény alkalmazásában:

1. *fogyatékos személy*: a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény 4. § a) pontjában meghatározott személy;
2. *megváltozott munkaképességű személy*: a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény 58. § (5) bekezdés m) pontjában meghatározott személy;
3. *mezőgazdasági hasznosítású föld*: 5. § 17. pontjában meghatározott mezőgazdasági hasznosítású föld, kivéve az erdő művelési ágat;

4. *multifunkcionális mezőgazdaság*: a mezőgazdaság többfunkciós szerep révén az elsődleges gazdasági funkción (mezőgazdasági termékek előállítása) túl társadalmi és ökológiai funkciót is ellát.

2. Fogalom-meghatározás

2. § A szociális farm

(1) A szociális és szolidáris elveknek megfelelően, a társadalmi és környezeti szemléletformálás érdekében működő kooperatív gazdálkodási forma, amely mezőgazdasági termelő, feldolgozó, szolgáltató tevékenységet végez hátrányos helyzetű személyek bevonásával; illetőleg mezőgazdasághoz kapcsolódó szemléletformáló kiegészítő tevékenységet végez a társadalom szélesebb köre számára.

3. § Szociális farmszolgáltatás

(1) A szociális farm által nyújtott és biztosított rehabilitációs, integrációs, foglalkoztatást (mezőgazdasági termelő, feldolgozó tevékenység) és szemléletformálást megvalósító tevékenységek és szolgáltatások összessége, és ezek végzése feltételeinek biztosítása.

(2) A szociális farmszolgáltatás körébe tartozó tevékenységek és szolgáltatások összessége multifunkcionális mezőgazdasági tevékenységi formát eredményez.

3. Szociális farmként való elismerés feltételei és eljárási rendje

4. § (1) Szociális farmként történő elismerés és működés feltétele, hogy

- a) a szervezet mezőgazdasági termelő és feldolgozó (foglalkoztatás), szolgáltató tevékenységet, valamint szemléletformáló kiegészítő tevékenységet végezzen;
- b) a szervezet működése hátrányos helyzetű személyeket, illetve a szemléletformálás érdekében a társadalom szélesebb körét célozza;
- c) a szervezet a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvényhatálya alá tartozó szociális intézménynek minősül;

- d) célja e hátrányos helyzetű személyek felkarolása, integrálása, jóllétének előidézése, foglalkoztatása, valamint a társadalom szélesebb körével a mezőgazdasági tevékenységek elsajátítása, és a hátrányos helyzetű személyekkel szembeni elfogadás kialakítása;
 - e) a mezőgazdasági földterület e tevékenységek, szolgáltatások érdekében használt;
 - f) a szervezet tevékenységének legalább 75%-a szociális farmszolgáltatás nyújtására irányul, és ebből ered bevételének 75%-a, illetve minimum 5 fő hátrányos helyzetű személyt foglalkoztat, valamint összárbevételének 10%-a csoportok (gyermekek, vállalkozások, társadalmi csoportok, stb.) fogadásából ered.
- (2) Bármely szervezet, amely megfelel az (1) bekezdésben foglalt feltételeknek, elismerhető szociális farmként.
- (3) A szociális farmként történő elismerés iránti kérelmet (a továbbiakban: elismerési kérelem) a Belügyminisztérium (szociális politikáért felelős államtitkár) és az Agrárminisztérium (mezőgazdaságért és vidékfejlesztésért felelős államtitkár) illetékes tagjából álló szervnek (a továbbiakban: elismerő szerv) kell benyújtani.
- (4) Az elismerés iránti kérelemnek az alábbiakat kell tartalmaznia:
- a) az alapító okirat hiteles másolata,
 - b) a Szociális Farm Szövetség az elismerés iránti kérelemre vonatkozó támogató javaslata.
- (5) A szociális farmként elismert szervezeteket a földművesekről, a mezőgazdasági termelőszervezetekről, valamint a mezőgazdasági üzemezőpontokról vezetett nyilvántartás részletes szabályairól szóló 8/2014. (II. 24.) Korm. rendelet keretében szociális farm kistermelői egység néven veszik nyilvántartásba.
- (6) A szociális farmként való elismerés visszavonása iránti kérelemről az elismerő szerv dönt.

4. Ellenőrzés

5. § (1) Az elismerés feltételei betartásának ellenőrzésére az elismerő szerv monitoring rendszert alakít ki, és működtet. Ennek keretében minden elismert szociális farm a tárgyévet követő év május 31-éig adatlapot és beszámoló jelentést, valamint a tárgyévet megelőző év során tartott közgyűlések jegyzőkönyveinek másolati példányát megküldi a megyei kormányhivatal illetékes osztályának.

(2) A beszámoló jelentés szociális farm általi benyújtásának elmulasztása, illetve az elismerési eljárás szerinti feltételek nem teljesülése esetén az elismerő szerv az elismerést visszavonja.

5. Föld tulajdonjogának, föld használatának megszerzése

6. § (1) Az e törvényben meghatározott módon, és mértékben a szociális farmként elismert szervezet jogosult a föld tulajdonjogának megszerzésére.

(2) Szociális farm a földet kizárólag szociális farmszolgáltatás nyújtása érdekében végzett mezőgazdasági és/vagy kiegészítő tevékenységre használhatja.

(3) Földtulajdon megszerzése érdekében a szociális farmon belül legalább egy természetes személynek (például a szociális farmszolgáltatás nyújtó szervezet vezetője) rendelkeznie kell mezőgazdasági szakirányú végzettséggel.

(4) Szociális farm föld tulajdonjogát minimum 1 hektár, maximum 10 hektár mértékig szerezheti meg, a célcsoport köréhez igazodóan: 5 fő esetén 1 ha, 25 fő felett 10 ha.

(5) Szociális farm földtulajdonszerzése kivételt képez az elővásárlási jog és a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyása alól.

(6) A szociális farm általi földtulajdonszerzés jóváhagyására az Agrárminiszter által kinevezett tagokból álló szociális farm bizottság (a továbbiakban: szociális farm bizottság) tesz javaslatot.

(7) A szociális farm földtulajdonszerzését a szociális farm bizottság javaslata alapján az Agrárminiszter hagyja jóvá.

7. § (1) A föld tulajdonosa, hasznélvezeti jog fennállása esetén a hasznélvező (a továbbiakban együtt: használatba adó) a föld használatát, hasznosítását az e törvényben meghatározott módon és mértékben a szociális farmként elismert szervezet javára haszonbérlet, szívességi földhasználat, továbbá rekreációs célú földhasználat jogcímen engedheti át.

(2) Szociális farm a földet kizárólag szociális farmszolgáltatás nyújtása érdekében végzett mezőgazdasági és/vagy kiegészítő tevékenységre használhatja.

(3) Föld használatának megszerzése érdekében a szociális farmon belül legalább egy természetes személynek (például a szociális farmszolgáltatás nyújtó szervezet vezetője) rendelkeznie kell mezőgazdasági szakirányú végzettséggel.

(4) Szociális farm az (1) bekezdésében meghatározott jogcímeken alapuló földhasználat jogát minimum 1 hektár, maximum 10 hektár mértékig szerezheti meg, a célcsoporti kör számához igazodóan: 5 fő esetén 1 ha, 25 fő felett 10 ha.

(5) A haszonbérleti szerződés határozott időtartamra, legalább 1 gazdasági évre, és legfeljebb 20 évre köthető meg.

(6) A rekreációs célú földhasználati szerződés határozott időtartamra, legalább 1 gazdasági évre, és legfeljebb 5 évre köthető meg.

(7) Szociális farm általi haszonbérlet kivételt képez az előhaszonbérlet és a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyása alól.

(8) A szociális farm általi földhasználati jog megszerzésének jóváhagyására a szociális farm bizottság tesz javaslatot.

(9) A szociális farm földhasználati jogának megszerzését a szociális farm bizottság javaslata alapján az Agrárminiszter hagyja jóvá.

6. Földtulajdon, földhasználati jog megszűnése

8. § (1) Szociális farmot a föld tulajdonjoga addig illeti meg, amíg szociális farmszolgáltató tevékenységét igazolt módon végzi, és a szociális farm bizottság nem állapít meg jogsértést.

(2) Jogsértés esetén a szociális farm bizottság döntése révén az államot vételi jog illeti meg a szociális farm tulajdonában lévő földre azon az értéken, amin a szociális farm tulajdoni jogot szerzett.

9.§ (1) Szociális farmot a föld 7. § (1) bekezdésében meghatározott jogcímeken alapuló használati joga addig illeti meg, amíg szociális farmszolgáltató tevékenységét igazolt módon végzi, és a szociális farm bizottság nem állapít meg jogsértést.

(2) Jogsértés esetén a szociális farm bizottság döntése révén a szociális farm földhasználati joga azonnali hatállyal megszűnik, a használati jog fennmaradó időtartamától függetlenül, és az visszaszáll a használatba adóra.

7. Védjegyhasználat

10. § (1) Az elismert és nyilvántartásba vett szociális farmok jogosultak a Szociális Farm Tanúsító Védjegy használatára (a továbbiakban: védjegy) a Tanúsítási és védjegyhasználati szabályzat értelmében.

(2) A védjegy odaítélésről a Magyar Szociális Farm Szövetség dönt az általa lefektetett szempontrendszer szerint.

(3) A védjegyhasználati szerződés két évre szól, ez idő alatt a Magyar Szociális Farm Szövetség jogosult ellenőrizni a védjegy használatának jogszerűségét.

Irodalomjegyzék

1. A JÖVŐ NEMZEDÉKEK SZÓSZÓLÓJÁNAK MUNKATÁRSAI SZERKESZTÉSÉBEN 2021 = A Jövő Nemzedékek Szószólójának munkatársai (szerk.): Bándi Gyula, a Jövő nemzedékek szószólójának hatása a környezetjogra, In: Tahyné Kovács Ágnes (szerk.): *Vox generationum futurorum: Ünnepi kötet Bándi Gyula 65. születésnapja alkalmából*, Pázmány Press, Budapest, 2021, 527–571. o.
2. ALBISINNI-SAIJA 2020 = Ferdinando Albisinni - Roberto Saija: *Agricultural law in Italy: overview*, 2020. (letöltve: 2021.11.26.)
3. ANKA 2021 = Anka Márton Tibor: *A földforgalmi szabályozás a tulajdonjog és a haszonélvezeti jog oldaláról*, HVG-ORAC, Budapest, 2021.
4. Augsten et al. 2020 = Christian Augsten et al.: Social Farming in Higher Education. Teaching and learning material for university level courses, 2020. https://www.researchgate.net/profile/Eliska-Hudcova/publication/344402620_THE_TEXTBOOK_-_Social_Farming_in_Higher_Education_-_Teaching_and_learning_material_for_university_level_courses/links/5fc8d9ce299bf188d4edb79b/THE-TEXTBOOK-Social-Farming-in-Higher-Education-Teaching-and-learning-material-for-university-level-courses.pdf (2021.11.20.)
5. Ádám 2013 = Ádám Eszter: Út a fennmaradáshoz: egy szociális szövetkezet képzési tevékenysége, *Educatio*, 2013/4, 579-583. o.
6. BAK 2010 = Bak Klára: A szociális gazdaság intézményesített megoldásai, különös tekintettel a szociális szövetkezetekre, *Jogi tanulmányok*, 2010/1, 31-44. o.
7. BAK 2012 = Bak Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban, *Szövetkezés*, 2012/1-2, 34-61. o.

8. BAK 2014 = Bak Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek érvényesülése a 2013. évi V. törvény szövetkezetekre vonatkozó rendelkezéseiben, *Agrár- és Környezetjog*, 2014/16, 20-32. o.
9. BAK-RÉTI 2013 = Bak Klára – Réti Mária: A szövetkezetek szociális/foglalkoztatáspolitikában betöltött szerepéről, a nemzetközi és a magyar szövetkezeti jogalkotás irányairól, *Agrár- és Környezetjog*, 2013/15, 23-38. o.
10. BÁLINT et al. 2007 = Bálint András et al.: Mezőgazdaság és vidékfejlesztés kapcsolata, In: Bálint János et al. (szerk.): *Vidékfejlesztés, vidékfejlesztés intézményrendszere*, Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Budapest, 2007, 52-65. o.
11. BALOGH 2011a = Balogh Zsolt: Szociális jogok. In: Schanda Balázs–Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmány – Alapjogok*, PPKE JÁK, Budapest, 2011, 311–338. o.
12. BALOGH 2011b = Balogh Zsolt: A diszkrimináció tilalma, In: Schanda Balázs –Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*, PPKE JÁK, Budapest, 2011, 125-146. o.
13. BÁNDI 2013a = Bándi Gyula: A fenntartható fejlődés jogáról, *Pro Futuro*, 2013/1, 11-30. o.
14. BÁNDI 2013b = Bándi Gyula: A környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia és az Alaptörvény fényében, *Acta humana: az emberi jogi közlemények*, 2013/1, 67-92. o.
15. BÁNDI 2013c = Bándi Gyula: Hozzászólás a Túlélés Szellemi Kör üzenetéhez egy jogász szemével, *Magyar Tudomány*, 2013/9, 1119-1125. o.
16. BÁNDI 2016 = Bándi Gyula: Környezethez való jog – újrátöltve, *Acta humana: az emberi jogi közlemények*, 2016/2, 7-25. o.
17. BARANYAI-CSERNUS 2018 = Baranyai Gábor – Csernus Dóra Ildikó (szerk.): *A fenntartható fejlődés és az állam feladatai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
18. BARGHOUTI et al. 2004 = Shawki Barghouti et al.: Agricultural Diversification for the Poor, Guidelines for Practitioners, *Agricultural and*

Rural Development Discussion Paper 1, The World Bank, Washington, 2004.

19. BARTON-BRAGG-PRETTY 2009 = Joe Barton – Rachel Elizabeth Bragg – Jules Pretty: The health benefits of walking in green spaces of high natural and heritage value, *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 2009/4, 261-278. o., doi: 10.1080/19438150903378425
20. BASSI-NASSIVERA-PIANI 2016 = Ivana Bassi – Federico Nassivera – Lucia Piani: Social farming: a proposal to explore the effects of structural and relational variables on social farm results, *Agricultural and Food Economics*, 2016/4, 1-13. o., doi: 10.1186/s40100-016-0057-6
21. BIRD 2007 = William Bird: Natural Thinking, Investigating the links between the Natural Environment, Biodiversity and Mental Health, *Royal Society for the Protection of Birds*, 2007. http://ww2.rspb.org.uk/images/naturalthinking_tcm9-161856.pdf (letöltve: 2021.09.15.)
22. BOBVOS 2012 = Bobvos Pál: A szövetkezeti jogi jogviszony főbb jellemzői, *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 2012, 81-92. o.
23. BOBVOS 2016 = Bobvos Pál: *Szövetkezeti jog: A Polgári törvénykönyv alapján*, Egyetemi jegyzet, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2016.
24. BOBVOS et al. 2016 = Bobvos Pál et al.: A mező- és erdőgazdasági földek alapjogi védelme, In: Balogh Elemér (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről: Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak tollából*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016, 31-40. o.
25. BORGHI et al. 2020 = Marta Borgi et al.: Social farming as an innovative approach to promote mental health, social inclusion and community engagement, *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità*, 2020/2, 206-214. o., doi: 10.4415/ANN_20_02_10

26. BORZAGA et al.: 2020 = Carlo Borzaga et al.: *Social Enterprises and their Ecosystems in Europe, Comparative synthesis report*, European Commission, Luxembourg, 2020.
27. BOZSIK-SZEMÁN-OLAJOS 2019 = Bozsik Sándor – Szemán Judit – Olajos István: A társadalmi innováció finanszírozási és jogi problémáinak tükröződése a szociális szövetkezetek esetében egy kérdőíves felmérés alapján, In: Veresné Somosi Mariann – Lipták Katalin (szerk.): „*Mérleg és Kihívások*” XI. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2019, 51-61. o.
28. BÖCK et al. 2016 = Marion Böck et al.: *Green Care, Bildungsunterlage, Recht/Steuer/Soziales*, Ländliches Fortbildungsinstitute Wien, 2016.
29. BRAASTED et al. 2007 = Bjarne O. Braastad et al.: Cost Action 866 “Green Care in Agriculture” – A Multi-Disciplinary Scientific Network, In: Christos Th. Gallis (szerk.): *Green Care in Agriculture: Health effects, Economics and Policies*, 1st European COST Action 866 conference, 20-22 June 2007, Vienne, UniversityStudio Press, 2007, 13-24. o.
30. BRAGG 2013 = Rachel Bragg: *Care Farming in the UK – Key facts and Figure*, University of Essex, 2013, 1-9. o.
<http://publications.naturalengland.org.uk/file/5833404847226880> (letöltve: 2021.06.10.)
31. BRAGG et al. 2014 = Rachel Bragg et al.: Care farming: defining the ‘offer’ in England, Natural England Commissioned Reports, NECR 155, 2014,
<http://publications.naturalengland.org.uk/publication/6186330996342784>
(letöltve: 2021.02.10.)
32. BUIST 2016 = Yvette Buist: *Connect, Prioritise and Promote, A comparative research into the development of care farming in different countries from the transition prespective*, Wageningen University and Research Center, Wageningen, 2016.
<https://farmingforhealth.files.wordpress.com/2016/03/report-development-of-care-farming-yvettebuist.pdf> (letöltve: 2020.12.10.)

33. CSÁK 2015a = Csák Csilla: Javaslatok a szociális farm megjelenítésére a mezőgazdasági tevékenységek fogalmi körében, In: Kajner Péter–Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Miskolc, Szimbiózis Alapítvány, 2015, 171-182. o.
34. CSÁK 2015b = Csák Csilla: Szociális inklúzió megvalósulása szociális farmrendszer keretei között, In: Veresné Somosi Mariann – Lipták Katalin (szerk.): „*Mérleg és Kihívások*” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „*Balance and Challenges*” IX. International Scientific Conference. A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából, Konferencia Kiadvány, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015, 1-10. o.
35. CSÁK 2015c = Csák Csilla: Modelling of social farm system, In: Csemáné Váradi Erika (szerk.): *Current Questions and European Answers on the Field of Law and Justice in Romania and Hungary*, Miskolc: University of Miskolc, 2015, 33-38. o.
36. CSÁK 2018a = Csák Csilla: Constitutional issues of land transactions regulation, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/24, 5-18. o.
37. CSÁK 2018b = Csák Csilla: A társadalmi innováció lehetőségei a szociálisfarm-rendszer keretei között, In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2016: A vidék népességmegtartó erejének fokozását elősegítő társadalmi, jogi és természeti tényezők*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 173-183. o.
38. CSÁK 2018c = Csák Csilla: Integrated agricultural organisation of production system and the organisations carrying that, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25, 6-13. o.
39. CSÁK et al. 2019 = Csák Csilla et al.: „Szociális farm” jogszabályi bevezetése – szakmapolitikai javaslat, Szimbiózis Alapítvány, 2019.
40. CSÁK-HORNYÁK 2013 = Csák Csilla – Hornyák Zsófia: Az új földforgalmi törvényről, *Őstermelő: Gazdálkodók lapja*, 2013/4, 7-10. o.

41. CSÁK-HORNYÁK 2014a = Csák Csilla – Hornyák Zsófia: A mezőgazdasági földek használatának új szabályai, *Őstermelő: Gazdálkodók lapja*, 2014/1, 8-12. o.
42. CSÁK-HORNYÁK 2014b = Csák Csilla – Hornyák Zsófia: A mezőgazdasági földek használatát érintő anyagi és eljárási szabályok rendszere, *Advocat*, 2014/1-2, 3-10. o.
43. CSÁK-HORNYÁK 2016 = Csill Csák – Zsófia Hornyák: Soziale Landwirtschaft - Die Tendenzen der sozialen Verantwortung in der multifunktionalen Landwirtschaft, *CEDR Journal of Rural Law*, 2016/1, 49-60. o.
44. CSÁK-KENDERES 2016a = Csák Csilla – Kenderes György: Hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatási lehetőségei és annak bizonytalanságai a mezőgazdaságban, In: Homoki-Nagy Mária – Hajdú József (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Czucz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitas Szegediensis. Acta Juridica et Politica, 2016, 141–152. o.
45. CSÁK-KENDERES 2016b = Csák Csilla – Kenderes György: New organizational and employment opportunities of the multifunctional agriculture. In: Kékesi Tamás (szerk.): *The Publications of the MultiScience - XXX. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*, University of Miskolc, 2016, 1–11. o., doi: 10.26649/musci.2016.115
46. CSÁK-KOCSIS-RAISZ 2015 = Csilla Csák – Bianka Enikő Kocsis – Anikó Raisz: Vectors and indicators of agricultural policy and law from the point of view of the agricultural land structure, *Agrár- és Környezetjog*, 2015/19, 32-43. o.
47. CSÁK-NAGY 2020 = Csák Csilla – Nagy Zoltán: A környezeti és pénzügyi fenntarthatóság – avagy a környezetjog és a pénzügyi jog egyes kapcsolódási pontjai, *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/1 ksz, 38-50. o.
48. CSÁK-OLAJOS-MÉLYPATAKI 2019 = Csák Csilla – Olajos István – Mélypataki Gábor: Jogi Alapismeretek: II. fejezet, In: Szücsné Markovics Klára (szerk.): *Vállalkozási alapismeretek szociális szövetkezetek számára*,

A képzés azonosító száma: E-000085/2014/D030, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar , 2019, 41-100. o.

49. CSÁK-SZILÁGYI 2013 = Csák Csilla – Szilágyi János Ede: Legislative tendencies of land ownership acquisition in Hungary, In: Roland Norer – Gottfried Holzer (szerk.): *Agrarrecht Jahrbuch – 2013*, Neuer Wissenschaftlicher Verlag, Wien – Graz, 2013, 215-233. o.
50. CSILLAG-TOARNICZKY-PRIMECZ 2018 = Csillag Sára –Toarniczky Andrea –Primecz Henriett: Dolgoznánk, ha hagynátok... Megváltozott munkaképességű emberek és a hr-rendszerek, *Vezetéstudomány/Budapest Management Review*, 2018/6, 33-45. o., doi: 10.14267/VEZTUD.2018.06.04
51. DEFOURNY 2001 = Jacques Defourny: From Third Sector to Social Enterprise, In: Carlo Borzaga – Jacques Defourny (szerk.): *The Emergence of Social Enterprise*, London and New York, Routledge, 2001, 1-18. o.
52. DEFOURNY-NYSSSENS 2008 = Jacques Defourny – Marthe Nyssens (szerk.): Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments, *EMES Working Paper*, 2008/1, 1-40. o.
53. DEFOURNY-NYSSSEN 2012 = Jacques Defourny – Marthe Nyssen: The EMES Approach of Social Enterprise in a Comparative Perspective, *EMES Working Paper*, 2012/3, 1-45. o.
54. DELL’OLIO-HASSINK-VAANDRAGER 2017 = Myriam Dell’Olio – Jan Hassink – Lenneke Vaandrager: The development of social farming in Italy: A qualitative inquire across four regions, *Journal of Rural Studies*, 2017/8, 66-75. o., doi: 10.1016/j.jrurstud.2017.09.006
55. DI IACOVO-O’CONNOR 2009 = Francesco Di Iacovo – Deirdre O’Connor (szerk.): *Supporting policies for Social Farming in Europe, Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*, SoFar Projekt, Firenze, Arsia, 2009.
56. DI IACOVO-SENNI-DE KNEGHT 2006 = Francesco Di Iacovo – Saverio Senni – Jeanette De Kneght: Farming for Health in Italy, In: Jan Hassink - Majken Van Dijk (szerk.): *Farming for Health, Green-Care Farming*

- Across Europe and the United States of America*, Springer, Wageningen, 2006, 289-308. o.
57. DR. MAJOR-SZABADKAI 2018 = Dr. Major Ágnes – Szabadkai Andrea: A szociális gazdaság jogi környezetének vizsgálata a Kárpát-medence országában. Európai Unió, 2018. http://nski.hu/admin/data/file/20190808/kisleptek_teljesites_szoc_gazd_jo_gi_korny_eu_ele.pdf (letöltve: 2021.10.05.)
58. DR. PÁNTI 2011 = Dr. Pánti Irén: A szociális szövetkezetekről I., *Céghírnök*, 2011/7, 10-12. o.
59. DR. RÁCZ-HAYES-KAJNER 2015 = Dr. RácZ József – Matthew Hayes – Kajner Péter: A szociális farmok kialakításának elméleti alapjai, In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015, 22-27. o.
60. DR. REGÉNYI 2015 = Dr. Regényi Enikő Mária: A szociális farm szerepe az életminőség javításában, In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015, 62-81. o.
61. EDMUNDS et al. 2020 = Sian Edmunds et al.: *Agricultural law in the UK (England and Wales): overview*, 2020. [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-602-7125?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true#co_anchor_a103196](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-602-7125?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true#co_anchor_a103196) (letöltve: 2021.11.24.)
62. ELINGS-HASSINK 2006 = Marjolein Elings – Jan Hassink: Farming for health in the Netherlands, In: Jan Hassink – Majken Van Dijk (eds.): *Farming for Health, Green-Care Farming Across Europe and the United States of America*, Springer, Wageningen, 2006, 163-179. o.
63. ELSEN-GÜNTHER-REDROLI 2006 = Thomas Van Elsen – Amelie Günther – BasRedroli: The contribution of care farms to landscapes of the future, A challenge of multifunctional agriculture, In: Jan Hassink – Majken Van Dijk (szerk.): *Farming for Health, Green Care Farming Across Europe and the United States of America*, Springer, Wageningen, 2006, 91-100. o.

64. ENDERS-SLEGERS 2008 = Marie-José Enders-Slegers: Therapeutic farming or therapy on a farm? In: Joost Dessein (szerk.): *Farming for Health, Proceedings of the Community for Health*, Ghent, Belgium, 2008, 37-44. o. <https://www.slideshare.net/ElisaMendelsohn/farming-for-health-proceedings-of-the-community-of-practice-farming-for-health> (letöltve: 2021.01.15.)
65. FEHÉR et al. 2010 = Fehér Alajos et al.: Birtokkoncentráció, foglalkoztatás, diverzifikáció és multifunkcionalitás, *Gazdálkodás* 2010/3, 286-296.o.
66. FEKETE 2012 = Fekete Sára: A szociális szövetkezetek szabályozása Olaszországban, *Themis*, 2012/4, 4-22. o.
67. FICI 2015 = Antonio Fici: Recognition and Legal Forms of Social Enterprise in Europe: A Critical Analysis from a Comparative Law Perspective, *Euricse Working Papers*, 2015/82, 1-29. o., doi: 10.2139/ssrn.2705354
68. FODOR 2012 = Fodor László: A multifunkcionális és fenntartható mezőgazdaság európai modellje, *Pro Futuro*, 2012/2, 128-137. o.
69. FODOR 2015 = Fodor László: *Környezetjog*, Második kiadás, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015.
70. FREY 2007 = Frey Mária: A szociális gazdaság fogalma, In: Frey Mária (szerk.): *Szociális gazdaság kézikönyv*, Budapest: Pátria Nyomda Zrt, 2007, 19-23. o.
71. GÁL 2015 = Gál Enikő: A Nemzetközi Szövetkezeti Alapelvek: hagyományok – aktualitások, az alapelvek érvényesülése a hatályos magyar szövetkezeti jogban, *Themis*, 2015/december, 83-2013. o.
72. G. FEKETE 2011 = G. Fekete Éva: A szolidáris és szociális gazdaság elemei a magyarországi helyi gazdaságfejlesztésben, *Észak-magyarországi stratégiai füzetek*, 2011, 8. évf., 2. sz. 38-56. o.
73. G. FEKETE et al. 2017a = G. Fekete Éva et al.: *Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről*. Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP-5.1.2.-15-2016-00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében, Miskolc, 2017.

74. G. FEKETE et al. 2017b = G. Fekete Éva et al.: Social Enterprise in Hungary, *ICSEM Working Papers*, 2017/47, 1-40. o.
75. GENOVA-MACCARONI-VIGANO 2020 = Angela Genova – Martina Maccaroni – Elena Viganò: Social Farming: Heterogeneity in Social and Agricultural Relationships, *Sustainability*, 2020/12, 1-18. o., doi: 10.3390/su12124824
76. GIARÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2017 = Francesca Giaré – Patrizia Borsotto – Ilaria Signoriello: *The socio and working inclusion of disadvantaged people in agriculture: the "model" of Social Farming in Italy*, 2017, 1-13. o.
<https://drive.google.com/file/d/1SZZ1urkDflAvZXQSCHkXUejlZWastExN/view> (letöltve: 2020.02.17.)
77. GIARÉ-BORSOTTO-SIGNORIELLO 2018 = Francesca Giaré – Patrizia Borsotto – Ilaria Signoriello: Social Farming in Italy. Analysis of an inclusive model, *Italian Review of Agricultural Economics*, 2018/3, 89-105. o., doi: 10.13128/REA-25107
78. GORIS-WECKHUYSEN 2006 = Katrien Goris – Hilde Weckhuysen: Farming for Health - the situation in Flanders, In: Jan Hassink – Majken Van Dijk (eds.): *Farming for Health, Green-Care Farming Across Europe and the United States of America*, Springer, Wageningen, 2006, 181-192. o.
79. GRIESBACHER-HÖLLINGER 2019 = Eva-Maria Griesbacher – Franz Höllinger: *Soziale Landwirtschaft in der Steiermark, Abschlussbericht zum Forschungsprojekt „GreenCare – Innovative Sozialprojekte am Bauernhof“*, Unipress Graz Verlag, Graz, 2019.
80. GYŐRI-CSILLAG 2019 = Győri Zsuzsanna – Csillag Sára: Vállalati felelősségvállalás és fogyatékosággal élő személyek foglalkoztatása: külön múlt – közös jövő? 1. rész: A kapcsolódó politikák fejlődése az EU-ban és Magyarországon, *Vezetéstudomány – Budapest Management Review*, 2019/6, 14-23. o., doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.06.02

81. HAJDÚ 2015 = Hajdú József: A szociális biztonság jelentése és védelme az Alaptörvényben, In: Balogh Elemér (szerk.): *A történeti alkotmánytól az Alaptörvényig*, Jurisperitus, Szeged, 2015, 33-38. o.
82. HASSINK 2003 = Jan Hassink: Combining Agricultural production and care for persons with disabilities: A new role of agriculture and farm animals, In: A. Cristovao – L. O. Zorini (eds.): *Farming and rural systems research and extension. Local identities and globalisation*, Fifth IFSA European Symposium, Florence, Italy, 8-11 April 2002, 332-341. o. <https://edepot.wur.nl/367565> (letöltve: 2021.09.25.)
83. HASSINK 2009 = Jan Hassink: Social Farming across Europe: overview, In: Francesco Di Iacovo – Deirdre O’Connor (eds.): *Supporting policies for Social Farming in Europe, SoFar Projekt*, Firenze, Arsia, 2009.
84. HASSINK 2017 = Jan Hassink: *Understanding Care Farming as a swiftly developing sector in the Netherlands*, PhD Thesis, University of Amsterdam, Institute of Social Science Research, 2017. <https://dare.uva.nl/search?identifier=aad1cb8d-7167-415a-b561-7044c75b96a9> (2020.12.02.)
85. HASSINK et al. 2007 = Jan Hassink et al: Current status and potential of care farms in the Netherlands, *NJAS – Wageningen Journal of Life Sciences*, 2007/1, 21-36. o., doi: 10.1016/S1573-5214(07)80002-9
86. HASSINK-GRIN-HULSINK 2018 = Jan Hassink – John Grin – Willem Hulsink: Enriching the multi-level perspective by better understanding agency and challenges associated with interactions across system boundaries. The case of care farming in the Netherlands: Multifunctional agriculture meets health care, *Journal of Rural Studies*, 2018/1, 186-196. o., doi: 10.1016/j.jrurstud.2017.12.018
87. HASSINK-HULSINK-GRIN 2012 = Jan Hassink – Willem Hulsink – John Grin: Care Farms in the Netherlands: An Underexplored Example of Multifunctional Agriculture – Toward an Empirically Grounded, Organization-Theory-Based Typology, *Rural Sociology*, 2012/4, 569-600. o., doi: 10.1111/j.1549-0831.2012.00089.x

88. HASSINK-VAN DIJK 2006 = Jan Hassink – Majken Van Dijk: Farming for Health across Europe, Comparison between countries and recommendations for a research and policy agenda, In: Jan Hassink-Majken Van Dijk (eds.): *Farming for Health, Green-Care Farming Across Europe and the United States of America*, Springer, Wageningen, 2006, 347-357. o.
89. HAUBENHOFER et al. 2010 = Dorit Karla Haubenhofer: et al.: The Development of Green Care in Western European Countries, *Explore*, 2010/2, 106-111. o., doi: 10.1016/j.explore.2009.12.002
90. HAUBENHOFER et al. 2013 = Dorit Haubenhofer et al.: *Gartentherapie, Theorie – Wissenschaft – Praxis*, Hochschule für Agrar und Umweltpädagogik, 2013. <https://www.haup.ac.at/wp-content/uploads/2019/11/Gartentherapie-Theorie-Wissenschaft-Praxis.pdf> (letöltve: 2021.05.06.)
91. HAUBENHOFER-DEMATTIO-GEBER 2012 = Dorit Haubenhofer – Luisa Demattio – Sigrid Geber: *Analyse unterschiedlicher Green Care Finanzierungsmodelle in Österreich und dem europäischen Ausland, Ein Bericht für das Ländliche Fortbildungsinstitut und die Landwirtschaftskammer Wien*, LFI Wien, 2012.
92. HAUGAN et al. 2006 = Lisbeth Haugan et al: Green care in Norway: farms as a resource for the educational, health and social sector, In: Jan Hassink – Majken Van Dijk (eds.): *Farming for Health, Green-Care Farming Across Europe and the United States of America*, Springer, Wageningen, 2006, 109-126. o.
93. HAYES et al. 2015 = Matthew Hayes et al.: A szociális farmok hatása a gazdákra, In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015, 83-85. o.
94. HEGYES-VARGA 2020 = Hegyes Péter – Varga Csaba: Fundamental law pillars of sustainable agriculture, *Agrár- és Környezetjog*, 2020/29, 104-117. o. doi: 10.21029/JAEL.2020.29.104

95. HINE-PEACOCK-PRETTY 2008a = Rachel Hine – Jo Peacock – Jules Pretty: *Care farming in the UK: Evidence and Opportunities*, Report for the National Care Farming Initiative (UK), University of Essex, 2008.
96. HINE-PEACOCK-PRETTY 2008b = Rachel Hine – Jo Peacock – Jules Pretty: *Care Farming in the UK: Contexts, Benefits and Links with Therapeutic Communities*, *International Journal of Therapeutic Communities*, 2008/29, 245-260. o.
97. HOLTHUIS-BURG 2020 = Jan Holthuis – Philip ter Burg: *Agricultural law in the Netherlands: overview*, 2020. [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-603-8746?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true#co_anchor_a635908](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-603-8746?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true#co_anchor_a635908) (letöltve: 2021.11.27.)
98. HOLZER 2012 = Gottfried Holzer: Grundverkehrsrecht, In: Roland Norer (szerk.): *Handbuch des Agrarrechts*, Verlag Österreich, Wien, 2012, 674-675. o.
99. HORNYÁK 2015 = Zsófia Hornyák: Die Voraussetzungen und die Beschränkungen des landwirtschaftlichen Grunderwerbes in rechtsvergleichender Analyse, *CEDR Journal of Rural Law*, 2015/1, 88-97.o.
100. HORVÁTH P. 2012 = Horváth Péter: A multifunkcionális mezőgazdaság szerepének értelmezése regionális dimenziókban, *Agrártudományi közlemények = Acta Agraria Debreceniensis*, 2012/49, 177-181. o. doi: 10.34101/actaagrar/49/2520
101. HORVÁTH G. 2013 = Horváth Gergely: Protection of Land as a Special Subject Property: New Directions of Land Law, In: Smuk Péter (szerk.): *The Transformation of the Hungarian Legal System 2010-2013*, CompLex Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 359-366. o.
102. HORVÁTH-NAGY 2012 = Horváth Péter – Nagy Géza: A multifunkcionális mezőgazdaság és a fenntartható vidékfejlesztés egyes összefüggései, *Agrártudományi Közlemények*, 2012/45.

103. HUNTER et al. 2019 = R. F. Hunter et al.: Environmental, health, wellbeing, social and equity effects of urban green space interventions. A meta-narrative evidence synthesis, *Environment International*, 2019/130, 1-20. o., doi: 10.1016/j.envint.2019.104923
104. IHRIG 1941 = Ihrig Károly: *Agrárgazdaságtan*, Gergely Kiadó, Budapest, 1941.
105. JAKAB N. 2011 = dr. Jakab Nóra: *A cselekvőképesség elméleti háttere és munkajogi kérdései*, PhD értekezés, Miskolc, 2011.
106. JAKAB N. 2014 = Jakab Nóra: *A munkavállalói jogalanyiség munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.
107. Jakab N. 2017 = Jakab Nóra: A fogyatékoság szociálpolitikai összefüggései, In: Mélypataki Gábor (szerk.): *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 203–221. o.
108. JAKAB-KAJTÁR-ZELLER 2013 = Jakab Nóra – Kajtár Edit – Zeller Judit: The Empower Project: International cooperation for persons with disabilities. Final Report, *Pécsi Munkajogi Közlemények*, 2013/1, 175–191. o.
109. JAKAB-MÉLYPATAKI-SZEKERES 2017 = Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017.
110. JAKAB-PRUGBERGER 2016 = Jakab Nóra– Prugberger Tamás: *A foglalkoztatás elősegítés és igazgatás joga*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2016.
111. JAKUBINYI 2015a = Jakubinyi László: A szociális farm fogalma és típusai, In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015, 28-34. o.
112. JAKUBINYI 2015b = Jakubinyi László: Segítő szervezetek szempontjai. In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015, 85-88. o.

113. JAKUBINYI-KAJNER 2015 = Jakubinyi László – Kajner Péter: Bevezetés, In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015, 19-20. o.
114. JUHÁSZ 2012 = Juhász Gábor: A gazdasági és szociális jogok védelme az Alkotmányban és az Alap-törvényben, *Fundamentum*, 2012/1, 35–49. o.
115. KAJNER-JAKUBINYI 2015 = Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015.
116. KÁLMÁN-KÖNCZE 2002 = Kálmán Zsófia – Könczei György: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*, Osiris, Budapest, 2002.
117. KISS J. 2018 = Kiss Julianna: *A társadalmi vállalkozások megjelenése, intézményesülése és kapcsolódása a nonprofit szektorhoz Magyarországon*, Doktori disszertáció, ELTE, 2018.
118. KISS-MIHÁLY 2019 = Kiss Julianna – Mihály Melinda: *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Country Report Hungary*, Luxembourg, 2019. https://tarsadalmihatasmertes.hu/wp-content/uploads/2020/12/Social_enterprises_and_their_ecosystems_in_Europe_Updated_country_report_Hungary.pdf (letöltve: 2021.09.15.)
119. KOMÁROMI 2003 = Komáromi Róbert: A megváltozott munkaképességű és fogyatékos munkavállalók munkaerő-piaci integrációjáról, *Esély*, 2003/5, 27-59. o.
120. KOROM 2013 = Korom Ágoston: Az új földtörvény az uniós jog tükrében, In: Korom Ágoston (szerk.): *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013.
121. KOROM-BOKOR 2017 = Korom Ágoston – Bokor Réka: Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban: transzparencia és egyenlő elbánás, In: Gellén, Klára (szerk.): *Honori et virtuti: ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Iurisperitus Bt., Szeged, 2017, 259-267. o.

122. KÖNCZEI-HERNÁDI 2017 = Könczei György – Hernádi Ilona (szerk.):
*Az esélyegyenlőségtől a Taigetoszig? Fogyatékoságtudományi
eredmények a "másik oldal" megértéséhez*, L'Harmattan, Budapest, 2017.
123. KRUGER-SERPELL 2006 = Katherine A. Kruger – James A. Serpell:
Animal-assisted interventions in mental health: Definitions and theoretical
foundations. In: Aubrey H. Fine (szerk.): *Handbook on Animal-Assisted
Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*, San Diego,
Calif: Academic Press; 2006, 21-38. o.

124. KUNCZ 1935 = Dr. Kuncz Ödön: *A Rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása*, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása, Budapest, 1935.
125. KURUCZ 2015 = Kurucz Mihály: Gondolatok a magyar földforgalmi törvény uniós feszültségpontjainak kérdéseiről, In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja Délvidéken 2014: Föld- és ingatlantulajdon, fenntartható mezőgazdasági fejlődés*, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2015, 120-173. o.
126. KURUCZ 2017 = Kurucz Mihály: A földvédelem a vidékfejlesztés jogi eszközrendszerében, *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2017/19, 255-304. o.
127. KURUCZ 2018 = Kurucz Mihály: A családi gazdaság mint a család termelési közösség agrárjosi sajátosságai, In: Szeibert Orsolya (szerk.): *Család és családtagok: Jogági tükröződések*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 160-194. o.
128. LANFRANCHI et al. 2015 = M. Lanfranchi et al.: Agriculture and the social farm: Expression of the multifunctional model of agriculture as a solution to the economic crisis in rural areas, *Bulgarian Journal of Agriculture*, 2015/4, 711-718. o.
129. LEE-JORDAN-HORSLEY 2015 = Andrew Chee Keng Lee – Hannah C Jordan – Jason Horsley: Value of urban green spaces in promoting healthy living and wellbeing: prospects for planning, *Risk Management and Healthcare Policy*, 2015/8, 131-137. o., doi: 10.2147/RMHP.S61654
130. LIENBACHER 2018 = Lienbacher: Grundverkehrsgesetze, Teil Gesamtösterreichische Grundverkehrsbestimmungen Art 15 B-VG, In: Lienbacher et al.: *Die Grundverkehrsgesetze der österreichischen Bundesländer*, Manz, 2018.
131. LLORENTE et al. 2018 = Marina García-Llorente et al.: Farming for Life Quality and Sustainability: A Literature Review of Green Care Research

- Trends in Europe, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2018/6, 1-18. o., doi: 10.3390/ijerph15061282
132. MORUZZO et al 2020 = Roberta Moruzzo et al.: Italian Social Farming: the Network of Coldiretti and Campagna Amica, *Sustainability*, 2020/12, 1-17. o., doi:10.3390/su12125036
133. NAV 2021a = Nemzeti Adó- és Vámhivatal: *A megváltozott munkaképességű munkavállalói kör változása 2021. január 1-jétől*, 2021. https://nav.gov.hu/nav/ado/egyebkot/A_megvaltozott_munkak20210203.html (letöltve: 2021.11.28.)
134. NÉMETH 2012 = Németh László: A szociális szövetkezetek jellemzői és tényyszerű adatai, *Szövetkezés*, 2012/1-2, 136-145. o.
135. NEWES-BANDOROFF 2004 = Sandra Neues – Scott Bandoroff: What is Adventure Therapy? In: Scott Bandoroff – Sandra Neues (szerk.): *Coming of Age: The Evolving Field of Adventure Therapy*, Association for Experiential Education, 2004, 1-30. o.
136. OLAJOS 2013 = Olajos István: A termőföldek használata az erdő- és mezőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény alapján, In: Korom Ágoston (szerk.): *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013, 121-135. o.
137. OLAJOS 2018 = Olajos István: The summary of the research on agricultural land as a natural resource, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25, 190-212. o., doi: 10.21029/JAEL.2018.25.190
138. OLAJOS-ANDRÉKA 2017 = Olajos István – Andréka Tamás: A földforgalmi jogalkotás és jogalkalmazás végrehajtása kapcsán felmerült jogi problémák elemzése, *Magyar jog*, 2017/7-8, 410-424. o.
139. OROSZ 2018a = Orosz Flóra: Társadalmi felelősségvállalás a mezőgazdaság keretei között – különös tekintettel a nyugat-európai megoldásokra. In: Haffner Tamás (szerk.): *IV. Fiatalok Európában Konferencia – Tanulmánykötet*, Sopianae Kulturális Egyesület, Pécs, 2018, 219-230. o.

140. OROSZ 2018b = Orosz Flóra: A termőföld mint nemzeti kincs alkotmányos védelme hazai és nemzetközi vonatkozásban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2018/1, 178–191. o.
141. OROSZ 2019 = Orosz Flóra: A mezőgazdasági tevékenység végzésének feltételei és korlátai - szervezeti és pénzügyi keretek, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2019/2, 416-432. o.
142. OROSZ 2020 = Orosz Flóra: A szociális farmszolgáltatást igénybe vevő fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek alapjogi védelme, *Pro Futuro - A Jövő Nemzedékek Joga*, 2020/3, 83-100. o., doi: 10.26521/PROFUTURO/2020/3/9092
143. OROSZ-HORNYÁK 2018 = Orosz Flóra – Hornyák Zsófia: Egyes foglalkoztatást elősegítő szövetkezeti formák, In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): *PEME XVI. PhD - Konferencia: A 15 éves PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai (Budapest, 2018. április 11.)*, Budapest, Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, 2018, 232-238. o.
144. PLOEG-ROEP 2003 = Jan Douwe van der Ploeg – Dirk Roep: Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe, In: G. van Huylenbroeck – G. Durand: Multifunctional Agriculture; A new paradigm for European Agriculture and Rural Development, *Experimental Agriculture*, 2004/3, 37-53. o., doi: 10.1017/S001447970430205X
145. PRETTY 2004 = Jules Pretty: How nature contributes to mental and physical health, *Spirituality and Health International*, 2004/5, 68-78. o., doi:10.1002/shi.220
146. PRETTY et al. 2003 = Jules Pretty et al.: *Complementary Roles of Nature, Exercise and Diet in Physical and Emotional Well-Being and Implications for Public Health Policy*, CES Occasional Paper, University of Essex, 2003. 1-38. o.
147. PRETTY et al. 2005 = Jules Pretty et al.: The mental and physical health outcomes of green exercise, *International Journal of Environmental*

Health Research, 2005/15 (5), 319-337. o. doi: 10.1080/09603120500155963

148. PRETTY-BARTON-BRAGG 2007 = Jules Pretty – Joe Barton – Rachel Elizabeth Bragg: Green exercise in the UK countryside: Effects on health and psychological well-being, and implications for policy and planning, *Journal of Environmental Planning and Management*, 2007/50, 211-231. o., doi: 10.1080/09640560601156466
149. PRUGBERGER 2015 = Prugberger Tamás: A termőföldhasználat-hasznosítás és birtoklás, valamint a termőföld forgalom jogi szabályozásának kihatása a természet-, és a környezetvédelemre, In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2014*, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2015, 49-80.o.
150. PRUGBERGER 2021 = Prugberger Tamás: Az atipikus foglalkoztatási szerződések néhány problematikus kérdése a mezőgazdaságban, *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata*, 2021/1, 5-19. o.
151. PRUGBERGER-JAKAB 2016 = Prugberger Tamás – Jakab Nóra: *A foglalkoztatás elősegítés és igazgatás joga*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2016.
152. PRUGBERGER-KÁROLYI 2013 = Prugberger Tamás – Károlyi Géza: A szövetkezet, mint gazdasági, szociál-és foglalkoztatáspolitikailag jelentős jogalany, In: Gondosné, Pusztahelyi Réka (szerk.): *Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben, Tanulmánykötet*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2013.
153. PRUGBERGER-RÁCZ 2003 = Prugberger Tamás – RácZ Zoltán: A vállalkozási vagy megbízási szerződéssel palástolt munkaviszony/munkaszerződés kérdéséhez, *Gazdaság és Jog*, 2003/3, 21-24. o.
154. PRUGBERGER-TÉGLÁSI 2018 = Prugberger Tamás – Téglási András: Földvédelem és a környezethez való jog, In: Szalma, József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2016: A vidék népességmegtartó*

- erejének fokozását elősegítő társadalmi, jogi és természeti tényezők*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 69-106. o.
155. RÁCZ 2018 = RácZ Zoltán: Munkához való jog, In: Lamm Vanda (szerk.): *Emberi jogi enciklopédia*, HVG-ORAC, Budapest, 2018, 503–508. o.
156. RADICS 2021 = dr. Radics Zsuzsanna: *Megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása 2021-től*, 2021.
<https://jogkoveto.hu/tudastar/megvaltozott-munkakepessegu-szemelyek-foglalkoztatasa> (letöltve: 2021.11.28.)
157. RAFFELLI-LUCCHETTI 2021 = Mattia Raffelli – Gilda Lucchetti: *Agriculture and Limited Companies under Italian Law*, 2021.
<https://clovers.law/en/blog/2021/1/27/qenwp4sm3eysiuiuuw247kx2iyub7bn>
 (letöltve: 2021.11.26.)
158. REISER 2013 = Dana Brakman Reiser: Theorizing Forms for Social Enterprise, *Emory Law Journal*, 2013/4, 681-739. o.
159. REISINGER 2015a = Reisinger Adrienn: Individual social responsibility-Theoretical and some empirical approach, *Journal of Central European Green Innovation*, 2015/3, 133-148. o.
160. REISINGER 2015b = Reisinger Adrienn: Social Responsibility and Territorial Development, In: Ákos Bódor – Zoltán Grünhut (szerk.): *Cohesion and Development Policy in Europe*, Tanulmánykötet, Pécs, 99-108. o.
161. RENTING et al. 2009 = H. Renting et al.: Exploring multifunctional agriculture, A review of conceptual approaches and prospects for an integrative transitional framework, *Journal of Environmental Management*, 2009/2, 112-123. o., doi: 10.1016/j.jenvman.2008.11.014
162. Réder 2010 = Réder Erika: A magyar szövetkezeti szabályozásról, különös tekintettel a tag gazdasági részvételére, a tag személyes közreműködésére, *Themis*, 2010/december, 55-70. o.
163. RÉTI 2009 = Réti Mária: A szövetkezetekről, mint a szociális gazdaság legmeghatározóbb tényezőiről, In: Bobvos Pál (szerk.): *Reformatori uris*

- coopeandi, Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 465-483. o.
164. RÉTI 2016 = Réti Mária: *Szövetkezeti jog: egyetemi jegyzet*, ELTE Eötvös Kiadó, 2016.
165. RÉTI 2017 = Réti Mária: A szövetkezeti forma jelentőségéről az uniós jogban, aktuális nemzetközi tendenciáiról, alkotmányjogi alapok az európai jogrendszerek szövetkezeti jogában, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám, 479-492. o.
166. ROOSENS 2008 = Eugeen Roosens: Geel revisited. After centuries of mental rehabilitation, In: JoostDessein (szerk.): *Farming for Health, Proceedings of the Community of Practice Farming for Health*, ILVO, Ghent, 2008, 179-188. o.
167. SEMPER 2010 = Martina SEMPER: Der Ausländer-Grundverkehr im Share-Deal, *Ecolex*, 2010/6, 608. o.
168. SEMPIK-ALDRIDGE 2006 = Joe Sempik – Jo Aldridge: Care farms and care gardens, Horticulture as therapy in the UK, In: Jan Hassink – Majken Van Dijk (eds.): *Farming for Health, GreenCare Farming Across Europe and the United States of America*, Springer, Wageningen, 2006, 147-161. o.
169. SEMPIK-HINE-WILCOX 2010 = Joe Sempik – Rachel Hine – Deborah Wilcox (szerk.): *Green Care: A Conceptual Framework, A Report of the Working Group on the Health Benefits of Green Care, Cost 866, Green Care in Agriculture*, Loughborough University, 2010.
170. SÜVEGES 1989-99 = Süveges Márta: *Szövetkezeti előadások. A szövetkezetek helye az Egyesült Királyság gazdasági rendszerében*. Kézirat, Debreceni Egyetem, 1989-99.
171. SZEGEDI-BERECZK 2017 = Szegedi Krisztina – Bereczk Ádám: A társadalmi vállalkozások finanszírozási lehetőségei, jogi szervezeti formái és beágyazódása a szociális gazdaság rendszerébe, *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VII.*, Budapest, Óbudai Egyetem, 2017, 602-617. o.
<http://kgk.uni->

obuda.hu/sites/default/files/41_SzegediKrisztina_BereczkAdam.pdf

(letöltve: 2021.10.17.)

172. SZEGEDI-MÉLYPATAKI 2016 = Szegedi Krisztina – Mélypataki Gábor: A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) és a jog kapcsolata, *Miskolci Jogi Szemle*, 2016/1, 51-70. o.
173. SZEKERES 2018 = Szekeres Bernadett: *Munkajogon innen, munkaviszonyon túl – A gazdaságilag függő önfoglalkoztatás és annak munkajogi védelme*, PhD értekezés, Miskolc, 2018.
174. SZILÁGYI 2015 = János Ede Szilágyi: Conclusions (Commission II), *Agrár- és Környezetjog*, 2015/19, 90-95. o.
175. SZILÁGYI 2017a = Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi szabályozás új rezsimje és a határon átnyúló tulajdonszerzések, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/különszám, 107-124.o.
176. SZILÁGYI 2018a = Szilágyi János Ede: A potential approach of natural resources law, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25, 270-281. o., doi: 10.21029/JAEL.2018.25.270
177. SZILÁGYI 2018b = Szilágyi János Ede: A vidéki közösség koncepciójának változó kategóriája és jelentősége a föld mint természeti erőforrás viszonyában, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 2018/2, 485–502. o.
178. SZILÁGYI 2018c = Szilágyi János Ede: Mezőgazdasági földjog: soft law a soft law-ban. Avagy a FAO önkéntes iránymutatása megváltoztathatja az uniós jog értelmezési kereteit földforgalmi kérdésekben? *Iustum Aequum Salutare*, 2018/4, 69-90. o.
179. SZILÁGYI 2021 = Szilágyi János Ede: Észrevételek a jövő nemzedékek érdekeinek alkotmányjogi védelme kapcsán, különös tekintettel a környezethez való joghoz és környezetvédelemhez kapcsolódó más kérdéskörök vonatkozásában, In: Kruzslicz Péter – Sulyok Márton – Szalai Anikó (szerk.): *Liber Amicorum László Trócsányi*, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetköz és Regionális Tanulmányok Intézete, 2021, 223-233. o.

180. [sz.n.]: Megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatása, *Dél-dunántúli gazdaság*, 2019/11, 31. o.
181. T. KOVÁCS-TÉGLÁSI 2019 = T. Kovács Júlia – Téglási András: „Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit”. A Nemzeti hitvallás környezet- és természetvédelmi tárgyú rendelkezései, In: Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás*, Dialóg Campus, Budapest, 2019, 165-183. o.
182. TAKÁCS 2011 = Takács Albert: Szociális jogok az Alkotmányban és a munka alkotmányjogi szerepe, In: Molnár Borbála – Gyombolai Zsolt – Téglási András (szerk.): *Gazdasági alapjogok és az új magyar Alkotmány*, Tanulmánykötet az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága által 2010. október 15-én azonos címmel megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadások alapján, Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága, Budapest, 2011, 76-86. o.
183. TAKÁCS 2019 = Takács Albert: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése”, In: Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás*, Dialóg Campus, Budapest, 2019, 319-346. o.
184. TAKÁCSNÉ 2007 = Takácsné György Katalin: A vállalat, az üzem, In: Nábrádi András – Pupos Tibor – Takácsné György Katalin (szerk.): *Üzemtan I*, Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2007, 14-30. o.
185. TANKA 2005 = Tanka Endre: Alkotmányos bástya a génehadjárat ellen, *A falu*, 2005/1, 37-50. o.

186. TANKA 2019 = Tanka Endre: A Fenntarthatóság XXI. századi követelményei a Közös Agrárpolitika főbb agrár- és földpiaci szabályozóinál, *Gazdaság és Jog*, 2019/10, 6-13.o.
187. TÉGLÁSI 2012 = Téglási András: A földtulajdon alaptörvényi védelme a 2014-ben lejáró moratórium tükrében, *Jogtudományi Közlöny*, 2012/11, 449-460. o
188. TÉGLÁSI 2015 = Téglási András: A termőföld védelme a korábbi magyar Alkotmányban és az Alaptörvény hatálybelépést követően, In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014*, Újvidék, 2015, 269-288. o.
189. TÉGLÁSI 2019 = Téglási András: A szociális biztonság alkotmányos védelme az Alaptörvény hatálybalépése előtt és után, *Acta Humana*, 2019/2, 85–106. o, doi: 10.32566/ah.2019.2.5
190. TINLAB 2021a = Dr. Bogdány Eszter – Dr. Varga Krisztina – Veresné Dr. Somosi Mariann (szerk.): *Társadalmi Innovációs Fehér könyv*, Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratórium, Miskolci Egyetem, 2021.
191. TINLAB 2021b = Dr. Bogdány Eszter (szerk.): *Társadalmi innovációs jó gyakorlatok gyűjteménye*, Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratórium, 2021.
192. TÓTH 2017 = Tóth Zsolt: Talajvédelem az Európai Unióban: a talajt érintő legfontosabb uniós politikák és jogforrások, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/22, 224-246. o.
193. VARGA 2014 = Varga Gergely: A környezethez való jog mint személyhez fűződő jog, *Bibó jogi és politikatudományi szemle*, 2014/1, 181-206. o.
194. WIESINGER et al. 2013 = Georg Wiesinger et al.: *Soziale Landwirtschaft, Situation und Potenziale einer Form der Diversifizierung land- und forwirtschaftlicher Betriebe in Österreich, Südtirol und Trentino*, Bundesanstalt für Bergbauernfragen, Wien, 2013.
195. WILCOX 2007 = Deborah Wilcox: *Farming and Care across Europe*, A Nuffield Farming Scholarships Trust Award, 2007.

https://www.nuffieldscholar.org/sites/default/files/reports/2007_UK_Deborah-Wilcox_Farming-And-Care-Across-Europe.pdf (letöltve: 2021.01.10.)

196. WILSON 2007 = Geoff A. Wilson: *Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective*, CAB International, Wallingford, 2007.
197. WILSON 2008 = Geoff A. Wilson: From Weak to Strong Multifunctionality: Conceptualising Farm-Level Multifunctional Pathways, *Journal of Rural Studies*, 2008/3, 367-383. o., doi:10.1016/j.jrurstud.2007.12.010
198. ZACCARIA 2015 = Zaccaria Márton Leó: *Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkajog területén a magyar joggyakorlatban*, HVG-ORAC, Budapest, 2015.

Magyar jogszabályok:

1. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
2. 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról
3. 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
4. 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól
5. 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról
6. 1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról
7. 1996. évi CXXVI. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról
8. 1997. évi XXXI. törvény gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
9. 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról
10. 2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi X. törvény a szervezetkezelekről
11. 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról

12. 2009. évi CXV. törvény az egyéni vállalkozóról és egyéni cégről
13. 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról
14. 2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról
15. 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról
16. 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről szóló
17. 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
18. 2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról
19. 2020. évi CXXIII. törvény a családi gazdaságokról

20. 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről
21. 52/2010. (IV. 30.) FVM rendelet a kistermelői élelmiszer-termelés, -előállítás és -értékesítés feltételeiről
22. 327/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató munkáltatók akkreditációjáról, valamint a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásához nyújtható költségvetési támogatásokról
23. 38/2014. (II. 24.) Korm. rendelet a földművesekről, a mezőgazdasági termelőszervezetekről, valamint a mezőgazdasági üzemközpontokról vezetett nyilvántartás részletes szabályairól szóló
24. 1201/2015. (IV. 9.) Korm. határozat a vállalati társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos prioritásokról és Cselekvési Tervről
25. 42/2015. (VII. 22.) FM rendelet a termelői csoportok elismeréséről
26. 50/2017. (X. 10.) FM rendelet a zöldség-gyümölcs termelői szervezetekről

AB határozatok:

1. 9/1990. (IV.25.) AB határozat
2. 35/1994. (VI. 24.) AB határozat
3. 39/2011. (V. 31.) AB határozat
4. 3132/2013. (VII. 2.) AB határozat
5. 3206/2014. (VII. 21.) AB határozat
6. 16/2015. (VI. 5.) AB határozat
7. 27/2017. (X. 25.) AB határozat
8. 28/2017. (X. 25.) AB határozat
9. 3075/2017. (IV. 18.) AB határozat
10. 13/2018. (IX. 4.) AB határozat

Más országok jogforrásai:

1. Angol cégtörvény: Companies Act 2006,
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents> (letöltve:
2021.09.10.)
2. Angol földforgalmi törvény: Acquisition of Land Act 1981,
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/67/contents> (letöltve:
2021.10.20.)
3. Angol jótékonyági törvény: Charities Act 2011,
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/25/contents> (letöltve:
2021.09.10.)
4. Angol mezőgazdasági haszonbérleti törvény: Agricultural Tenancies Act 1995. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/8/contents>
(letöltve: 2021.11.24.)
5. Angol mezőgazdasági törvény: Agriculture Act 1947,
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/10-11/48/contents>
(letöltve: 2021.10.20.)

6. Angol mezőgazdasági üzemtörvény: Agricultural Holdings Act 1986.
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/5/contents> (letöltve: 2021.11.24.)
7. Finn társadalmi vállalkozásokról szóló törvény: Law of 30 December 2003, no. 1351/2003, on social enterprises,
<https://base.socioeco.org/docs/en20031351.pdf> (letöltve: 2021.10.16.)
8. Holland polgári törvénykönyv 7. könyv = Burgerlijk Wetboek Boek 7,
<https://wetten.overheid.nl/BWBR0005290/2021-07-01> (letöltve: 2021.11.25.)
9. Holland rendkívüli egészségügyi kiadásokról szóló törvény: Algemene Wet Bijzondere Ziektekostena – AWBZ,
<https://wetten.overheid.nl/BWBR0002614/2014-07-16> (letöltve: 2021.02.22.)
10. Olasz ingatlanok fejlesztési kedvezményeiről szóló törvény: 1971. évi 817. számú törvény = Legge 14 agosto 1971, n. 817. Disposizioni per il rifinanziamento delle provvidenze per lo sviluppo della proprietà coltivatrice,
<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1971-08-14;817~art7-com2> (letöltve: 2021.11.26.)
11. Olasz katonai törvénykönyvről szóló törvényrendelet: Decreto Legislativo 15 marzo 2010, n. 66 Codice dell'ordinamento militare.
<https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/ordinamentoMilitare> (letöltve: 2021.11.25.)
12. Olasz megművelt ingatlanokról szóló törvény: 1965. évi 590. számú törvény = Legge 590/65 Disposizioni per lo sviluppo della proprietà coltivatrice,
<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1965-05-26;590> (letöltve: 2021.11.26.)
13. Olasz mezőgazdasági bérletről szóló 203/1982. évi törvény: Legge 3 maggio 1982, n. 203 Norme sui contratti agrari,
<http://www.comune.jesi.an.it/MV/leggi/1203-82.htm> (letöltve: 2021.11.26.)

14. Olasz mezőgazdasági ingatlanra és tevékenységre vonatkozó adminisztrációs egyszerűsítésről szóló törvény = D.lgs. 29 marzo 2004, n. 99 Disposizioni in materia di soggetti e attività, integrità aziendale e semplificazione amministrativa in agricoltura, a norma dell'articolo 1, comma 2, lettere d), f), g), l), ee), della legge 7 marzo 2003, n. 38., (<http://siagri.regione.fvg.it/portale/export/sites/default/allegati/Dlgs9929032004.pdf> (letöltve: 2021.11.26.)
15. Olasz polgári törvénykönyv: Codice Civile Regio Decreto 16 marzo 1942, n. 262, <https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/codiceCivile> (letöltve: 2021.11.25.)
16. Olasz szociális mezőgazdaságról szóló törvény: Legge 18 agosto 2015 n.141 Disposizioni in materia di agricoltura sociale, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2015/09/8/15G00155/sg> (letöltve: 2021.10.28.)
17. Olasz szociális szövetkezetekről szóló törvény: Legge 8 novembre 1991, n. 381 Disciplina delle cooperative sociali, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1991/12/03/091G0410/sg> (letöltve: 2021.10.28.)
18. Olasz társadalmi vállalkozásokról szóló törvény: Decreto Legislativo 24 marzo 2006, n. 155 Disciplina dell'impresa sociale, a norma della legge 13 giugno 2005, n. 118. https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2006-04-27&atto.codiceRedazionale=006G0176&elenco30giorni=false (letöltve: 2021.10.10.)
19. Osztrák alkotmánybíróság VfSlg 2658/1954 számú határozata
20. Osztrák földbérletről szóló törvény: Bundesgesetz vom 26. November 1969, mit dem Bestimmungen über landwirtschaftliche Pachtverträge getroffen werden (Landpachtgesetz) BGBl. Nr. 451/1969,

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010330> (letöltve: 2021.11.25.)

21. Osztrák kereskedelmi törvény: Gewerbeordnung 1994 (GewO 1994), BGBl. Nr. 194/1994, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10007517> (letöltve: 2021. 10.27.)
22. Osztrák mezőgazdasági termelők társadalombiztosításáról szóló törvény: Bundesgesetz vom 11. Oktober 1978 über die Sozialversicherung der in der Land- und Forstwirtschaft selbständig Erwerbstätigen (Bauern-Sozialversicherungsgesetz – BSVG) BGBl. Nr. 559/1978, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008431> (letöltve: 2021.11.10.)
23. Szlovén társadalmi vállalkozásokról szóló törvény: Zakon o socialnem podjetništvu (Uradni list RS, št. 20/11, 90/14 – ZDU-II in 13/18) <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6175> (letöltve: 2021.10.10.)

Európai uniós jogforrások:

1. 2016/2237(INL) = Az Európai Parlament 2018. július 5-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a szociális és szolidaritásalapú vállalkozások státúumáról
2. Bizottsági értelmező közlemény a termőföld megvásárlása és az uniós jog kapcsolatáról 2017/C 350/05
3. COM (2011) 206 = A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Egységes piaci intézkedéscsomag. Tizenkét mozgatórugó a növekedés serkentéséhez és a bizalom növeléséhez. „Együtt egy újfajta növekedésért”, Brüsszel, 2011, COM (2011) 206

4. COM (2011) 682 = Az Európai Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Kezdeményezés a szociális vállalkozásért. A szociális vállalkozásokat mint a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőit előmozdító szabályozási légkör kialakítása, Brüsszel, 2011, COM (2011) 682
5. Európai Gazdasági és Szociális Bizottság Szociális mezőgazdaság: „green care”, szociális és egészségügyi politikák (saját kezdeményezésű vélemény), NAT/539CES1236-2012_00_00_TRA_CA (EN), Brüsszel, 2012, december 12.
6. Európai Unió működéséről szóló szerződés
7. Szociális Gazdaság Akcióterv 2021, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10117&furtherNews=yes#navItem-1> (letöltve: 2022.06.22.)

Nemzetközi jogforrások:

1. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html> (letöltve: 2021.01.25.)
2. Manchesteri Alapelvek, eredeti angol nyelven: <https://www.gdrc.org/icm/coop-principles.html> (letöltve: 2022.06.10.)
3. OECD 2001 = OECD: Multifunctionality: Towards an Analytical Framework, 2001, https://read.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/multifunctionality_9789264192171-en#page2 (letöltve: 2021.02.02.)
4. Oslo Kézikönyv 2018 = OECD: Oslo Manual 2018, Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition, 2018, <https://nkfih.gov.hu/hivatalrol/kiadvanyok-kfi/oecd-oslo-kezikonyv-190710> (letöltve: 2022.07.20.)

5. The Corc Declaration, 1996, http://www.terport.hu/webfm_send/545 (letöltve: 2021.01.15.)
6. The Statement on the Co-Operative Identity, 1995, <https://www.gdrc.org/icm/coop-principles.html> (letöltve: 2022.06.10.)
7. United Nations Conference on Environment and Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (letöltve: 2021.01.26.)

Internetes hivatkozások:

1. AGENDA 2020 = AGENDA 2000: For a stronger and wider Union <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A160001> (letöltve: 2021.01.10.)
2. ARGE Green Care Österreich: <https://www.greencare-oe.at/ueber-uns+2500++1000085> (letöltve: 2021.09.26.)
3. Camphill: <https://camphillfoundation.org/about-camphill/> (letöltés: 2021.09.24.)
4. Care farm blog: https://carefarm.blog.hu/2015/08/20/mi_is_az_a_care_farming_szerintu_nk#more7720946 (letöltve: 2021.10.09.)
5. Care faming: Defining the „offer” in England. Natural England Commissioned Report NECR 155, 2014, <http://publications.naturalengland.org.uk/publication/6186330996342784> (letöltve: 2021.02.10.)
6. Care Farm Gazdálkodók Nemzeti Föderációjának oldala: <https://www.zorgboeren.nl/> (letöltve: 2021.02.20.)
7. Care Farming UK – Our history: <https://www.farmgarden.org.uk/about-us> (letöltve: 2021.10.04.)
8. Care Farming UK 2017 = Care Farming in the UK and Ireland: Annual Survey 2016/17, 2017,

- https://www.farmgarden.org.uk/sites/farmgarden.org.uk/files/annual_care_farming_survey_2016-17_-_full_report_.pdf (letöltve: 2021.10.04.)
9. Care Farming UK: Achievements to date, <https://www.farmgarden.org.uk/about-us> (letöltve: 2021.10.04.)
10. CEDR Country Report 2019 = CEDR European Council for Rural Law: Commission II – Protection of Cultivated Land: Rural Planning Law and Agricultural property and Real Estate Law - Country Report: United Kingdom, XXX European Congress of Agricultural Law 18-21 September 2019, Poznań, <https://www.cedr.org/wp-content/uploads/2019/09/CommII-UK.pdf> (letöltve: 2021.11.20.)
11. Charity Commission 2012 = Charity Commission for England and Wales: *Sales leases transfers or mortgages: what trustees need to know about disposing of charity land*, 2012, <https://www.gov.uk/government/publications/sales-leases-transfers-or-mortgages-what-trustees-need-to-know-about-disposing-of-charity-land-cc28/sales-leases-transfers-or-mortgages-what-trustees-need-to-know-about-disposing-of-charity-land> (letöltve: 2021.10.10.)
12. Charity: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/charity> (letöltve: 2021.10.04.)
13. EMMI 2021 = Emberi Erőforrások Minisztériuma: *Útmutató – fejlesztő foglalkoztatást biztosító szolgáltatók részére*, 2021. (letöltve: 2021.11.16.)
14. EURICSE 2014 = European Commission: A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Synthesis Report, 2014, 9-10. o., <https://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2015/11/Executive-summary-EN.pdf> (letöltve: 2021.01.17.)
15. European Charter for Rural Areas 1996, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7441&lang=EN> (letöltve: 2021.01.15.)
16. Farming for Health: <https://farmingforhealth.wordpress.com/> (letöltve: 2021.08.10.)

17. Federation of Care Farm: https://www.greenforcare.eu/wp-content/uploads/2021/01/green4c_case-studies-Federatie-Landbouw-Zorg-.pdf (letöltve: 2021.02.20.)
18. Fejlesztő foglalkoztatás kiadvány 2021 = Nemzeti Fogytékosságügyi- és Szociálpolitikai Központ Közhasznú Nonprofit Kft.: *Fejlesztő foglalkoztatás*, 2021. https://fszk.hu/wp-content/uploads/2017/04/Fejlesztzo_foglalkoztatás-1.pdf (letöltve: 2021.00.17.)
19. Gartentherapie Kurz:
<https://www.haup.ac.at/fortbildung/universitaetslehrgang-gartentherapie-garten-und-pflanzen-als-therapeutische-mittel/> (letöltve: 2021.09.06.)
20. Green care fogalma:
https://carefarm.blog.hu/2015/08/20/mi_is_az_a_care_farming_szerintu_nk#more7720946 (letöltve: 2021.10.09.)
21. Green Care – Zertifizierung, Ein Zeichen für Qualität:
file:///C:/Users/Fl%C3%B3ra/Downloads/2021-09-14_B_K_Brosch%C3%BCre_Green_Care_Zertifizierung_V01.pdf;
<https://www.greencare-oe.at/green-care-zertifizierung+2500+2444017>
(letöltve: 2021.09.26.)
22. Green Care című folyóirat: <https://www.greencare.at/fachzeitschrift/>
(letöltve: 2021.09.06.)
23. Green Care Österreich: <https://www.greencare-oe.at/> (letöltve: 2021.09.20.)
24. Green Care Strategie: <https://www.greencare-oe.at/ueberuns+2500++1000085> (letöltve: 2021.09.26.)
25. Green Care Tätigkeitsbericht 2020: <https://www.greencare-oe.at/ueberuns+2500++1000085> (letöltve: 2021.09.26.)
26. GrünPunkt: http://www.garten-therapie.net/index.php?option=com_content&view=article&id=89&Itemid=27 (letöltve: 2021.09.06.)

27. Handbook for dutch care farmers
<https://www.socialfarmingacrossborders.org/images/custom/uploads/40/files/Dutch%20Handbook.pdf> (letöltve: 2021.03.15.); Az eredeti holland verzió:
https://www.zorgboeren.nl/images/Documenten/Handboek_LZ_juni2009.pdf (letöltve: 2021.03.15.)
28. Hátrányos helyzet:
https://hu.dbpedia.org/page/H%C3%A1tr%C3%A1nyos_helyzet
 (letöltve: 2021.08.10.)
29. Hochschule für Agrar und Umweltpädagogik: <https://www.haup.ac.at/> /
 (letöltve: 2021.09.06.)
30. Holland Nemzeti Mezőgazdasági és Gondozási Támogató Központ:
<https://www.zorgboeren.nl/zorgboerderijen> (letöltve: 2021.02.20.)
31. In brief: agricultural land acquisition and use in Netherlands
<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=27e50c09-2043-4b90-87bd-bd17fc666836> (letöltve: 2021.11.27.)
32. Ländliches Fortbildungsinstitut: <https://oe.lfi.at/> (letöltve: 2021.09.06.)
33. Legal Forms Netherland: <https://www.nexpat.nl/legal-forms-netherlands/> (letöltve: 2021.02.27.)
34. Magyar Szociális Farm Szövetség:
<https://szocialisfarm.hu/halozat/szovetseg> (letöltve: 2021.10.10.)
35. Msc-Lehrgang Green Care: <https://www.haup.ac.at/fortbildung/msc-lehrgang-green-care-paedagogische-beraterische-und-therapeutische-interventionen-mit-tieren-und-pflanzen/> (letöltve: 2021.09.04.)
36. NAV 2021a = Nemzeti Adó- és Vámhivatal: A mezőgazdasági őstermelő adózása, 2021.
37. NAV 2021b = Nemzeti Adó- és Vámhivatal: A nonprofit szervezetek adózása, 2021.
38. Netherlands Chamber of Commerce: Commercial/general partnership (VOF), <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/commercial-partnership/> (letöltve: 2021.02.25.)

39. Netherlands Chamber of Commerce: Foundation, <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/foundation/> (letöltve: 2021.02.25.)
40. Netherlands Chamber of Commerce: Public partnership (maatschap), <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/public-partnership/> (letöltve: 2021.02.25.)
41. Netherlands Chamber of Commerce: Sole proprietorship (eenmanszaak), <https://www.kvk.nl/english/starting-a-business-in-the-netherlands/sole-proprietorship-eenmanszaak/> (letöltve: 2021.02.25.)
42. Netherlands Expat Solutions: Legal Forms Netherland, <https://www.nexpat.nl/legal-forms-netherlands/> (letöltve: 2021.02.27.)
43. Netherlands Chamber of Commerce: Limited partnership (CV), <https://business.gov.nl/starting-your-business/choosing-a-business-structure/limited-partnership/> (letöltve: 2021.02.25.)
44. Norwegian Ministry of Agriculture and Norwegian Ministry of Local Government and Regional Development: Green Care National Strategy, 2012, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brosjyrer_veiledere_rapporter/m-0734_green_care_national_strategy.pdf (letöltve: 2021.06.10.)
45. OFA 2017 = Ofa Nonprofit Kft: *Módszertani Kézikönyv. Társadalmi vállalkozások részére*, GINOP-5.1.2-15-2016-00001 „PiacTárs – Kiemelt projekt a társadalmi vállalkozások ösztönzésére a fenntartható és versenyképes szociális gazdaság érdekében”, 2017, https://piactars.hu/uploads/files/documents/ofa_modszertani_kezikonyv_online.pdf (letöltve: 2021.11.26.)
46. Olasz régiókban működő szociális farmokról készült felmerés: https://rica.crea.gov.it/APP/agricoltura_sociale/# (letöltve: 2021.09.26.)
47. Olasz szociális mezőgazdasági törvény végrehajtási jogszabályainak hiányáról: <https://www.forumagricolturasociale.it/uncategorized/la-storia-infinita-della-legge-141-2015/> (letöltve: 2021.04.21.)

48. Omslag: <http://www.omslag.nl/index.html> (letöltve: 2021.02.10.)
49. Osztrák Szövetségi Mezőgazdasági, Regionális és Idegenforgalmi Minisztérium: https://info.bmlrt.gv.at/im-fokus/bildung/wissensangebote/Land/schule_am_bauernhof.html (letöltve: 2021.09.10.)
50. Österreichischen Kuratorium für Landtechnik und Landentwicklung: <https://www.bluehendesoesterreich.at/partner/oekl-oesterreichisches-kuratorium-fuer-landtechnik-und-landentwicklung> (letöltve: 2021.09.06.)
51. Rete Rural National 2017 kutatás: <https://www.reterurale.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/18108> (letöltve: 2021.04.19.)
52. Sales, leases, transfer or mortgages: what trustee need to know about disposing of charity land, 2012, <https://www.gov.uk/government/publications/sales-leases-transfers-or-mortgages-what-trustees-need-to-know-about-disposing-of-charity-land-cc28/sales-leases-transfers-or-mortgages-what-trustees-need-to-know-about-disposing-of-charity-land> (letöltve: 2021.10.20.)
53. Schule am Bauernhof: <https://www.schuleambauernhof.at/> (letöltve: 2021.09.10.)
54. Social Economy Charter, 2015, <https://www.socialeconomy.eu.org/wp-content/uploads/2020/04/2019-updated-Social-Economy-Charter.pdf> (letöltve: 2020.11.20.)
55. SoFar project: <http://www.sofar-d.de/?start;https://cordis.europa.eu/project/id/22682/reporting/it> (letöltve: 2021.09.10.)
56. Szimbiózis Alapítvány: <https://www.szimbiozis.net/pages/az-alapitvanyrol> (letöltve: 2021.03.15.)
57. Szociális Farm Tanúsító Védjegy: <https://szocialisfarm.hu/vedjegy/bemutakozas> (letöltve: 2021.10.10.)

58. Szociális farmok létrehozása Magyarországon. Szakmapolitikai javaslat: <https://szocialisfarm.hu/files/SZ.F--Szakmapolitikai-Javaslat.pdf> (letöltve: 2021.10.10.)
59. Szociális: <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Szoci%C3%A1lis> (letöltve: 2020.11.11.)
60. Szolidaritás: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Szolidarit%C3%A1s_\(szociol%C3%B3gia\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szolidarit%C3%A1s_(szociol%C3%B3gia)) (letöltve: 2020.11.11.)
61. Tanúsítási és védjegyhasználati szabályzat: <https://szocialisfarm.hu/files/Hirek/vedjegy/Szabalyzat-Szocialis-Farm-Vedjegy.pdf> (letöltve: 2021.10.10.)
62. Tiergestuetzte Arbeit- und Therapiebegleitung Fachkraft Lehrgang: <https://www.wifiwien.at/kurs/61261x-fachkraft-fuer-tiergestuetzte-arbeit-und-therapiebegleitung-diplom-lehrgang> (letöltve: 2021.09.06.)
63. Tiergestützte Intervention am Bauernhof Zertifikatslehrgang: <https://www.greencare-oe.at/lfi-zertifikatslehrgang-tiergestuetzte-intervention-am-bauernhof+2500+2440398> (letöltve: 2021.09.06.)
64. TINLAB projekt: <https://www.elte.hu/innovacio/tinlab> (letöltve: 2022.07.20.)

Egyéb:

1. A Szociális Farm Munkacsoport javaslata a Fogyatékosügyei Tárcaközi Bizottság részére
2. BDT2016.3600
3. Társadalmi Vállalkozások Magyarországi Koalíciója bemutatkozása, háttéranyag

A szerző témához kapcsolódó publikációi

1. OROSZ Flóra: A szociális farm modelljének értelmezése, *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium-Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, 2021/22, 131-148. o. doi: 10.46942/SIDM.2021.2.131-148
2. OROSZ Flóra – SURI Noémi – HRECSKA-Kovács Renáta – SZŐKE Péter: Constitutional protection of the environment with particular regard to the Hungarian, German, Italian and Belgian constitutional regulation, *Agrár- és Környezetjog*, 2021/2, 99-120. o., doi: 10.21029/JAEL.2021.31.99
3. OROSZ Flóra: Speciális munkavállalói célcsoportok munkavégzésének alapjogi védelme, In: Jámborné Róth Erika (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc, 2020, 76-82. o.
4. OROSZ Flóra: A szociális farmszolgáltatást igénybe vevő fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek alapjogi védelme, *Pro Futuro - A Jövő Nemzedékek Joga*, 2020/3, 83-100. o., doi: 10.26521/PROFUTURO/2020/3/9092
5. OROSZ Flóra: A szociális farmok szerepe a foglalkoztatásban, In: Péti Márton – Schwarcz Gyöngyi – Ress Boglárka (szerk.): *Multidiszciplináris tanulmánykötet a Kárpát-medence és magyarságának egyes társadalmi, gazdasági, környezeti jelenségeiről és kihívásairól*, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2020, 135-140. o.
6. OROSZ Flóra: The protection of human rights in connection with working possibilities of special group of employees, *Agrár- és Környezetjog*, 2020/29, 184-198. o.; doi: 10.21029/JAEL.2020.29.184
7. OROSZ Flóra: A szociális gazdaság működési formái Ausztriában, In: Jámborné Róth Erika (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc, 2019, 102-106. o.

8. OROSZ Flóra: Foglalkoztatási lehetőségek a mezőgazdaságban, In: Jámborné Róth Erika (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc, 2019, 107-111. o.
9. OROSZ Flóra: A mezőgazdasági tevékenység végzésének feltételei és korlátai - szervezeti és pénzügyi keretek, *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Juridica et Politica*, 2019/2, 416-432. o.
10. OROSZ Flóra: Agricultural integration and social innovation, In: Kékési Tamás (szerk.): *MultiScience - XXXIII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*, Miskolci Egyetem, 2019, 1-8. o., doi: 10.26649/musci.2019.080
11. HALÁSZ Csenge – OROSZ Flóra – RITÓ Evelin: Egy rövid tanulmányút tapasztalatai avagy nyolc amszterdami nap margójára, *Miskolci Jogtudó: Hallgatói Online Jogtudományi Folyóirat*, 2018/2, 40-44. o.
12. OROSZ Flóra: *A szociális gazdaság jogi környezetének vizsgálata a Kárpát-medence országában. Ausztria*, EFOP-1.12.1-17-2017-00003 projekt, Kisléptékű Termékelőállítók és Szolgáltatók Országos Érdekképviselőinek Egyesülete, 2018, 1-39. o.
http://nski.hu/admin/data/file/20190808/kisleptek_teljesites_szoc_gazd_jogi_korny_ausztr.pdf
13. OROSZ Flóra: A termőföld mint nemzeti kincs alkotmányos védelme hazai és nemzetközi vonatkozásban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Juridica et Politica*, 2018/1, 178-191. o.
14. OROSZ Flóra – Hornyák Zsófia: Egyes foglalkoztatást elősegítő szövetkezeti formák, In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): *PEME XVI. PhD - Konferencia: A 15 éves PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai*, 2018. április 11., Professzorok az Európai Magyarországgért Egyesület, Budapest, 2018, 232-238. o.
15. OROSZ Flóra: Társadalmi felelősségvállalás a mezőgazdaság keretei között - különös tekintettel a nyugat-európai megoldásokra, In: Haffner Tamás (szerk.): *IV. Fiatalok EUrópában Konferencia -Tanulmánykötet*, Sopianae Kulturális Egyesület, Pécs, 2018, 219-230. o.

16. OROSZ Flóra: Az angol szociális farmrendszer - egy tanulmányút tapasztalatai, In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc, 2017, 113-117. o.
17. OROSZ Flóra: A multifunkcionális mezőgazdaság megvalósulása a szociális farmrendszer keretei között, In: Farkas Ákos – Pásztorné Erdős Éva – Varga Zoltán (szerk.): *Etüdok jogtudományra: Szemelvények a XXXIII. OTDK Állam-és Jogtudományi Szekció díjazottjainak munkáiból*, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2017, 200-205. o.
18. OROSZ Flóra: A szociális farmok nyugat-európai modelljei, In: Bragyova András (szerk.): *Miskolci Doktorandusz Konferencia Tanulmánykötet*, Bíbor Kiadó, 2017, 171-181. o.
19. OROSZ Flóra: Agricultural law and labour law – employment opportunities in agriculture taking into account the innovative possibilities, I. Kárpát-medencei Magyar Doktoranduszok Interdiszciplináris Konferenciája, Kolozsvár, 2020, február 6-7. (megjelenés alatt)
20. OROSZ Flóra: A szociális farmtevékenység végzésének feltételei és korlátai – szervezeti és pénzügyi keretek, *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Juridica et Politica*, 2022/1 (megjelenés alatt)

Szerzőségi Nyilatkozat

Alulírott dr. Szilva-Orosz Flóra büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a beadott PhD értekezés önálló munkám eredménye, az irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek.

Tudományos közleményeimet az MTMT adattárba feltöltöttem (MTMT azonosító: 10060919). A hivatkozásokat is tartalmazó közleményjegyzéket kinyomtatva mellékelem.

Dátum: Miskolc, 2022. 08. 10.

dr. Szilva-Orosz Flóra